Törtlm. O.
1273
4

Törtlm. O.
1273
4

Nagy CONSTANTINUS Tsáſzár.

Ezen jel alatt léſzeſz nyertes.

Prixner scul.

463877

A' VILÁGNAK KÖZÖNSÉGES HISTÓRIÁJA.

A' mellyet

MAGYAR HAZÁJÁHOZ

viseltetõ ſzeretettûl

öſztönöztetvén,

néhány jeles, és hiteles Authorokból

ki-ſzedegetvén

ugyan ezen Hazájának élõ nyelvén bátorkodik nékie, mint igaz fiúi ſzeretetnek áldozatyát bé-mutatni

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF,

Magyar Lovas Generális.

NEGYEDIK KÖTET.

Pozsonban,

Wéber Simon Péter költſégével és betûivel.

1797.

540.176

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

G. TELEKIEK'
ALAPÍTVÁNYA

Rövid Elő-Beſzéd.

Mind eddig az igen régi időknek Történeteit terjeſztettem a' kegyes Olvasóknak ſzemeik eleibe, által-is méltóztatták látni, hogy azon idők, a' mellyekbe azok meg-történtek, nem más, hanem vad idők vóltak, és az eſztendőket-is vas eſztendőknek lehet mondani. Folytak ugyan azok között némelly ollyan eſztendők, mellyek alatt a' Nemzetek kívánt békeſségbe, és mindeneknek bővſégébe éltek, a' Tudományok, és ſzép Mesterſégek-is virágzottak. Ezek leg-inkább Titus, Trajánus, és főképpen Marcus Aurélіusnak eſztendei vóltak; de nem tartottak ſokáig, mivel Nérónak, Caligulának, Vitelliusnak, 's több más illyen ſzörű uralkodóknak, a'

kik Tyrannusok vóltak, idöi elö fordúltak, mellyek alatt a' Nemzetek régi vadſágokba, és a' tudatlanſágba viſzſza estek. De mind ezeken nem lehet tsudálkozni, mert ha mingyárt némelly kegyes, és jó ſzívü Fejedelmek vóltak-is, még-is tsak Pogányok vóltak azok, a' kiknek nem vala ſem eſzközök, ſem valamelly ſzerek, a' mellyekkel a' vadſágot gyökerestöl ki-írthatták, és a' jó erköltsöket a' Nemzeteknek ſzíveibe tsepegtethették vólna. De ugyan-is melly eſzköz az, a' melly ezeket tselekeſzi? Nem más, haném az igaz Kereſztény Religió! ez ſzelídíti-meg a' népeket, ſzab ollyan Regulákat, a' mellyeket meg-tartván a' jó erköltsöket fogják gyakorlani, mellyekbül azon haſznok léſzen, hogy míg e' világba fognak ſzarándokoskodni, a' Felebaráti ſzeretet egybe fogja öket kaptsolni, el-hagyván pedig lelkek maga ſár házát, öröké tartandó ditsö jutalmat nyernek.

Már

Már most a' Világnak közönſéges Históriája azon időket tüneti ſzemünkbe, a' mellyek közép, és újjabb időknek neveztetnek, ollyan ſzázadokat-is, a' mellyekbe az igaz Kereſztény Religiót az egéſz világon ditsőſégessen elterjedni fogjuk látni, és a' népeket-is ſzelídekké, erkölcsössökké, bóldogokká tétettetni fogjuk tapaſztalni. Látni fogjuk aztat-is, hogy a' Bálványok Óltáraikkal edgyütt miként törettetnek-le, és mint rogynak halomra; a' Kereſztény Anyaſzentegyház ellenbe, melly ditsőſégessen emelkedik-fel. Nem fognak a' népek ſetét erdőkben Jupiternek, Márſnak, Bachusnak, 's több más illyen hamis Isteneknek temjénezni, hanem az egy örökt̃ül való Úr Istent imádani. Valamint a' gyenge tsemeték nedvesſég által ſzoktak a' földbűl ſarjazni, ſzintén úgy fognak a' Krifztus ſzent Evangéliumának harmattya által a' jó erkölcsök az emberek ſzíveibe nöni, és a' ſzép Tu-

dományok, Mesterſégek-is virágzani. Való ugyan, hogy ezen újjabb idők-is ſok véres háborúkat fognak ſzemünkbe tűnetni, de a' Foglyok még ſem fognak a' ſene állatoknak hányattatni, ſem az emberek forró ón, ſzurok 's olajba mártatni, vagy-is halálig éheztetni. Én ezen réſzit-is munkámnak Epochákra, az az, idő ſzakaſzokra fogom fel-oſztani, a' ſzakaſzokat pedig több, és kevessebb tzikkellyekre. Légyen tehát.

Írtam Szakoltzai házamba 15. Julius napján, el-is végzettem 1797. eſztendőbe.

A' NEGYE-

A'

NEGYEDIK KÖTETNEK FOGLALATJA.

A'

Rómaiakról.

TIZENEGYEDIK SZAKASZ.

Levél.

Nagy Constantinus Tsáſzár.

I. Tzikkely. *Nagy Constantinus Tsáſzár Országlásának kezdete, az ö Kereſztényſégre való meg-térése, és Maxentius Tsáſzárnak az ö meg-gyözettetése.* - 1

II. Tzikkely. *Nagy Constantinus Rómának Ura léſzen, az ö elsö Törvényei.* - 9

III. Tzikkely. *Maximinus, Licinius által egéſzlen meg-rontatik. Licinius pedig Nagy Constantinus által Trónusról le-vettetik.* 16

IV. Tzikkely. *Nagy Constantinusnak több dolgai, föképen a' mellyek a' Kereſztényſéget illették.* - - - - 21

V. Tzikkely. *Konstantzinápoly Városának épittetése, és vége Constantinus Uralkodásának.* - - - - - 29

Constantius, és a' két Báttyai.

I. Tzikkely. *Egéſz azon idöig, miglen Juliánus Tsáſzárnak neveztetett.* - - 42
II. Tzikkely. *Juliánusnak fel-emeltetésétöl fogvást, egéſz az ö párt-ütéséig.* - 56
III. Tzikkely. *Constantius Uralkodásának vége.* 63

Juliánus.

I. Tzikkely. *Juliánusnak orſzáglása. Az ö igyekezete a' Kereſztény vallásnak kiírtásában.* - - - - - - 70
II. Tzikkely. *Persiai háború. Vége a' Juliánus Tsáſzár Orſzáglásának.* - - 82
Joviánus. - - - - - - - - 92
Első Valentiniánus Nap-nyúgotba, és Válens Nap-keletbe. - - - - - 96
Válens Nap-keleten, és Gratiánus Nap-nyúgottba. - - - - - - - - 109

Gratiánus, és Második Valentiniánus Nap-nyúgotton, Theodósius Nap-keletten.

I. Tzikkely. *Theodósiusnak Tsáſzárſágra felemelésétöl fogva, egéſzlen Gratiánusnak haláláig.* - - - - - - 118
II. Tzikkely. *Második Valentiniánusnak barátſágos meg-egyezéséröl Maximussal, egéſzlen a' Thessalóniki vér-ontúsig.* 125
III. Tzikkely. *Theodósius Uralkodásának Vége.* - - - - - 136

UTÓL-

Levél.

A' Birodalomba le-teſzik magokat a' Barbarusok. Arcádius Nap-kelettbe, és Honórius Nap-nyúgottba.

I. Tzikkely. *Alaricusnak első elő - vételéig Olaſz Orſzágba.* - - - - 144

II. Tzikkely. *Alaricus Olaſz orſzágba. Galliának el-puſztúlása. Spanyol orſzágnak a' Vandalusok által való meg-vétele.* - - - - - - - 155

III. Tzikkely. *Alaricus Rómába 's a' t. Arcádius Uralkodásának vége.* - - 167

Második Theodósius Napkeletten, Honórius Napnyúgotton. - - - - 177

Második Theodósius Napkeletbe, Harmadik Valentiniánus Napnyúgotba.

I. Tzikkely. *Valentiniánus Tsáſzár léſzen. — Második Theodósiusnak törvénnyei. — Gensericus félelmessé teſzi magát Africába.* - - - - - - - 188

II. Tzikkely. *A' Hunnusok Attila alatt ſok orſzágokat meg - veſznek. Második Theodósius orſzáglásának vége.* - 198

Harmadik Valentiniánus Napnyúgotton, Marciánus Napkeletten. - - - - 205

Harmadik Valentiniánusnak követője egéſzlen Anastásiusig.

I. Tzikkely. *Olaſz orſzágnak Odoacer által való fel-állíttatása.* - - - 220

II. Tzikkely. *Odoacer véget vett a' Napnyúgotti Birodalomnak, de Theodósius által a' Trónusról le-vettetik.* - - 228

Levél.

III. Tzikkely. *Nagy Theodoricus Olaſz országi Király.* - - - - - 235

Anastásius. - - - - - - - - 241

Justinus. — *Nagy Theodoricus Orſzáglásának vége.* - - - - - - - - 251

Justiniánus.

I. Tzikkely. *Míglen Belizárius a' Vandalusoktól Africát el-nem-vette.* - - 258

II. Tzikkely. *Belizárius meg-veſzi Africát.* 265

III. Tzikkely. *Belizáriusnak első táborozása Olaſz orſzágba.* - - - - - 271

IV. Tzikkely. *Persiai haború. Totilás megint helyre állíttya a' Gothusi birodalmat Olaſz orſzágba.* - - - - 280

V. Tzikkely. *Narses viſzſza veſzi a' Góthusoktól Olaſz orſzagot. A' három Káptalanak.* - - - - - - 290

VI. Tzikkely. *Justiniánus Uralkodásának vége.* 295

VII. Tzikkely. *Justiniánusnak életérül, és általa ki-adattatott Törvényekrül való jegyzések.* - - - - - - 301

Justiniánus után következett Tsáſzárok egéſzlen addig, míglen a' Saracénusok magok hódoltatásait kezdették. - - - 312

Tibérius. - - - - - - - 319

Mauritius. - - - - - - - 321

Phócás. - - - - - - - - 324

Heráclius. - - - - - - - 326

Chronologica Tábla. - - - - 340

TIZEN-

TIZENEGYEDIK SZAKASZ.

NAGY CONSTANTINUS TSÁSZÁR.

A' Tsáſzári Lak-helynek Constantinápoly Városſába való által tétele, és a' Kereſztény vallásnak bé-hozattatása.

ELSŐ TZIKKELY.

Nagy Constantinus Tsáſzár Orſzáglásának kezdete, az ő Kereſztényſégre való meg-térése, és Maxentius Tsáſzárnak az ő meg-győzettetése.

Már most a' kegyes Olvasók újjabb-újjabb történeteket, újjabb lakó-helyét a' Római Tsáſzároknak, az Orſzáglásnak újjabb módjait, és egy új Religiót-is, az az: Vallást fognak látni, nem pediglen olly ſzámtalan hibákat, és annyi iſzonyú vér ontásokat, ſem a'

Birodalomnak annyi ſok hirtelen változásait, és több helytelen kegyetlenſégeket, hanem fogják látni, hogy Nagy Constantinus alatt, miként rontatnak-le a' Bálványok, és ezeken miként győzedelmeskedett az igaz Kereſztény Anyaſzentegyház, és maga ereje által miként tartotta fent magát; jóllehet a' Római Birodalomnak minden felől a' külsö hatalmaſságok meg-rontásán igyekeztek. Ezek azon leg-főbb történetek, a' mellyek Nagy Constantinus Tsáſzár uralkodásának ideje alatt történtek. Igaz ugyan, hogy némelly Kereſztény, és Pogány Historicusoknak írásai a' dolgoknak valóſágát meg-homályosíttyák, de el-mellőzvén azoknak dítséreteit, Satyráit, motskait, ſok jeles Authorok után az igazſághoz juthatunk.

Ezen nagy Constantinusnak ſzületését, és ſzületésének földjét, Milót Apátúr kétſégessé téſzi, mintha nem vólna bizonyos, hogy melly ſzüléktől nemzettetett vólna, és melly tartományba jött vólna a' világra. De én Milót Apátúrnak ezen véleményétől el-állok, és több jeles Authorok után, bizonyosnak lenni így téſzem-ki, hogy Nagy Constantinus, Constantius Chlórusnak, és Helenának fia vólt, és ez ötet Britanniába ſzülte. Mivel a' midön Diocletiánus, és Maximiniánus Tsáſzárok alatt Constantius Chlorus Britanniába Gubernátor vala, ſzálláson lévén egy jeles, és gazdag Hertzegnél, ennek különös ſzépſégü leányába belé ſzeretett, mivel ritka ſzépſége mellett, több más ſzép erköltsökkel-is fel-vala ékesítve, és így el-vévén, ez ſzülte Nagy Constantinust, a' ki nagynak azért neveztetett, mivel ſok nagy dolgokat vitt véghez, a' mint ezt a' következendökből ki-is fogjuk látni.

Az

Az ő attya Constantius Chlorus ugyan mint Pogány úgy hala-meg, de a' Kereſztény vallást igen jól esmérte, és ahoz olly nagy tiſztelettel viseltetett, hogy kevésbe múlt-el, hogy aztat fel-nem vette, és ő olly böltsen, kegyeſen-is uralkodott, hogy Jobbágyai ötet kiváltképen ſzerették. Egykor egy valaki ſzemére vetette, hogy néki mint Fejedelemnek kevés pénze vólna, ő leg-ottan tudtára adta Jobbágyainak, hogy néki pénzre vólna ſzükſége, ezek kevés óráknak el-folyása után, igen nagy ſumma pénzt hoztak nékie, akkor így ſzólla ő azon ſzemre vetőhöz: Lásd! hogy a' népnek ſzeretete a' leg-jobb kints légyen, és így a' Fejedelemnek az ő Gazdagſága ſohol sintsen bát orſágossabb helyen, mint az ő Jobbágyainál.

Ő ezen nagy ſummát mindjárt viſzſza-is adta az ő Jobbágyainak. Mivel pedig az ő udvarában ſok Kereſztény ſzolgák vóltak, megakarván az ő hűſégeket próbálni, illyen parantsolatot adott-ki; hogy vagy magok Kereſztény vallásokat tagadják-meg, vagy-is mennyenek-el az ő ſzolgálatjából, de igen keveſen tértek a' Pogányſágra, és épen ezeket üzettette-ki udvarából, ezen ſzép ſzavakat mondván: *A' ki maga Istenéhez nem hív, az maga Fejedelméhez jem léſzen.*

Constantius, Maximiniánus Tsáſzár alatt Cæſárnak lenni ki-hírdettetett, ha tudni-illik Helenától el-fog válni, és az ő mostoha leányát feleſégül el-fogja venni, meg-győzettetvén az uralkodásnak kívánſága által, Helenától el-is vált, és Theodorát Maximiniánus Tsáſzárnak mostoha leányát el-vette, de belsőképen, még-is ő Helenát mind fogytig ſzerette. Diocletiánus még akkor birodalmát le-nem tet-

te, és aztat kívánta, hogy Nagy Constantinus hozzája jönne, el-is ment ő, és nála a' hadi tudományt vóltaképen meg-is tanúlta, de az ő erköltstelenſégeit magába épen bé nem ſzívta, ſőt mindenek előtt jó erköltseiért, és ſzép maga tartásáért kedves vala, és ugyan ezen okokra való nézve Diocletiánus az ő el-veſztén igyekezett. Éſzre vévén eztet, Constantinus Galériushoz futott, és ifjúſágának gyengébb eſztendeit nála töltötte. De ez-is halálán igyekezett, és hogy fel-tett gonoſz ſzándékát el-érhesse, a' Sarmaták ellen küldötte ötet, hogy valamelly ütközetben el-veſzſzen, ő azomban ditsőſégesen diadalmaskodott, és a' Sarmaták vezérét tántzolva hozta Galériushoz. Mennél jobban tsudálta Galérius az ő vitézſégét, annyival inkább el-veſzteni kívánta. Erre alkalmatosſág-is adattatott, mert játékok tartattak, a' mellyeknél a' Circusbasok férjfiak a' fene-vadakkal viaskodtak. Reá bíztatta tehát Galérius Constantinust, hogy egy nagy Oroſzlánnyal vívna-meg, nem ſokat kínáltatta magát ő, hanem ezen nagy fene-vaddal ſzembe állott, és aztat ditsőſégessen meg-is ölte, és a' nézőktől nagy ditsőretet nyert, tsak Galérius titkolta-el maga örömét, más alkalmatosſágokra tartotta az ő meg-ölettetését, éſzre vévén aztat Constantinus, a' maga attyához Constantiushoz futott, a' ki akkor Britanniában vólt, a' ki-is mivel halálához közölgetett, ötet, a' Theodorától ſzületett gyermekei előtt Imperátornak ki hírdettette lenni, kinek-is akarattyát az egéſz nép, és katonaſág helyesnek tartotta.

Mihelyest az Attya birodalmát által vette, és a' katonákat magához édesítette, ſok ſzántó

földe-

földeket közöttök ki-oſztván, leg-ottan Aſcares, és Gnizus Német-orſzági Királyok ellen méne, a' kik meg-vetvén ötet ifjúſágára való nézve, Galliába bé-tsaptak; diadalmaskodván rajtok, triumphussa alatt mint rabokat hozta, és az Amphitheátrumban a' vadaknak vetette. — Nagy Constantinus, a' midőn az ő Attya meghalálozott 32. eſztendős vala, és igen deli termetű, ékes abrázatú, és méltóſágos tekéntetű ember vala, a' tiſzteletre való vágyódás, éleſztette az ő bátorſágát, és nagy böltsesſége vezérle te mindenkor, és mindenekben az ő feltételeit. Szívében már ő valóſágos Kereſztény vólt, de mikor, és ki által kereſzteltetett-meg, alább ki-fogom tenni. De míglen ő a' Tsáſzári Trónusra fel-hágott, nagy dolgokat kelletett nékie véghez vinni még attyának éltében, és már a' Trónuson lévén-is, nem kevés ellenſégei vóltak, a' kiket, hogy békesſégessen uralkodhasson, meg-kelletett győzni. Azon nagy bajnoki dolgokat-is, a' mellyeket tsak most fellyebb, hogy véghez vitt ki-tettem, már mint Tsáſzár tselekedte.

Galérius, a' ki ő töle nagyon félt, megtagadta töle a' Tsáſzári titulust, és aztat Severusnak adta, a' mellyért-is ennek azért irígyelett Maxentius, a' ki fia vólt Maximiniánusnak, a' kit a' Római nép, és a' katonák Tsáſzárnak lenni ki-kiáltottak. Meg-esmérte magában Maxentius, hogy elégtelen vólna a' Tsáſzári méltóſágnak el-viselésére, az attyát Maximiniánust kérte, hogy megint venné-fel a' Tsáſzárſágot, meg-is bánta ez, hogy aztat le-tette, és ugyan tsak megint fel-vállalta aztat. Meg-kínálta ugyan ő előbb Diocletiánust a' Tsáſzárſággal, de ennek nagyobb gyönyörűſége

vólt kertyének munkálásában, virágjaiban, és gyümöltseiben, mint Tsáfzárfágában, talán azért, mivel ö a' magános életet fzerette, vagy-is azért mivel által látta, hogy ö az orfzágban a' tartó békefféget bé-nem hozhatná, azért-is aztat fel-nem vállalta. Severus maga katonái által, a' kik töle el-állottak el-árúltatott, a' ki-is kénfzerítteteti ereit testén fel-nyittatni, és így meg-is hala.

Maximiniánus tartott Galériustól, hogy ne találtán ez véletlenül reá üssön, Galliába méne, a' hová már Nagy Constantinus Britanniából által ment, és vele egyesfégre lépett, de minek elötte ez meg-történt vólna, maga leányát feleségül nékie adta. Míglen ezen dolgok így folytak, el-érkeze Galérius; Maxentius az ö katonáit nagy igéretekkel maga réfzére hódította, a' mint el-is hagyták ötet, de abban hibázott, hogy magát el-nem fogta, a' ki-is elfzaladásával magát meg-fzabadította, Maximiniánus ezen jó alkalmatosfággal élni kívánt, és a' maga fiát a' Trónusról le-akarta vetni, a' fia eztet meg-fajdítván Róma várossából kiüzte ötet. Ezen attyának reménfége meg-nem tsökkent, mert vifzfza tére Constantinushoz a' vejéhez, és ötet igyekezte a' háborúra fel-ingerleni, de mivel ötet arra reá nem vehette, azon igyekezett, hogy Galériussal egyesfégre léphessen azon fzín alatt, mintha ö a' Birodalmat békefségre kívánná hozni, vagy-is, a' melly valófágossabb lehet, hogy valamelly hitetlenfég által magát nagyra fel-emelhesse.

Jelenlétekben Maximiniánus, és Diocletiánusnak, a' ki most fem akarta a' Tsáfzárfágot fel-vállalni, Severus helyébe Galérius által egy esmé-

esméretlen Dátziai ember Licinius nevezetû Tsáſzárnak neveztetett, ez egy nemtelen tudatlan, erköltstelen, és barbarus ember vólt, kinek nem-is vala más érdeme, hanem hogy köz katona vólt. Ezen válaſztást Maximinus Cæſar nem ſzenvedhette, azért-is a' Tsáſzári titulust fel-vette. Ezen Comædiának piatza mindenkor változott, Maximiniánus fel-háborodott Gallérius ellen, a' mellyért-is viſzſza méne Galliába Nagy Constantinushoz, a' ki-is ſok jókkal vala hozzája, és még-is ſzerentsétlenſégbe akarta ötet buktatni, a' mellyért ö el-is fogattatott, és még ekkor-is ezen veje, minden jókat tett véle, de ö ezen fogſágában-is egy módot talált-fel az ö meg-ölettetésére, meg-tudván eztet Constantinus, hogy maga magát felakaſzſza arra kénſzerítette; ez meg-esvén, az ö minden Statuáit, és Oſzlopait le-rontatta. Ezen Tsáſzár ſokſzor le-tette a' Tsáſzári ékeſſégeket, és megint fel-vette, ſzóval, a' békeſſégnek, maga fiának, maga vejének, és önnön magának-is ellenſége vólt, és az illyen embereknek illyetén vége ſzokott lenni. Galériusis más eſztendöben meg-hala. A' Pogány Historicusok ötet felette dítsérik, és magaſztallyák, a' Kereſztyén Historicusok pedig ötet egy Tyrannusnak írják vóltnak lenni, nem-is vólt ö más, mivel egy nagyon buzgó bálványozó vala, és a' Kereſztyéneknek kegyetlen üldözöje, ugyan tsak még-is halála elött, egy tolerantiális Edictumot adott-ki Constantinus, és Licinius Tsáſzárokkal együtt, a' melly Nicomédiában nyilván fel-ſzegeſztetett.

Maxentius egy másik üldözö, annyival inkább útálta a' Kereſztyéneket, a' mennyivel inkább Nagy Constantinus a' maga Atyának Con-

stantinus Chlórusnak példája után öket szerette, és nékiek kedvezett. De Maxentius Tyrannusága nem tsak a' Kereszty énekre terjedett, hanem az egész birodalom nyögött az ö kegyetlenfége és rablása alatt. Meg-győzte ö Alexandert, a' ki ö ellene Africában pártot ütött, de ezen győzedelme után még kegyetlenebb lett. Nem vólt az elég, hogy ö mindennémü rendektöl, és a' szántó-vetö emberektöl-is azon örv alatt, hogy ezt nékie ajándékúl adták, nagy adókat ki-zsarolt, de még hogy a' gazdagság után való szomjúságát, és bújasságát el-ólthassa, mindenféle igazságtalanságokat, és erötzakokat el-követett. Azon szín alatt, hogy maga attyának halálát meg-boszúlhassa, Nagy Constantinusnak veszt ét kívánta. Ellenben Nagy Constantinus-is az övén igyekezett azon ki fogás alatt, hogy Róma városát az el-nyomattatás, és el pusztítás alól ki-szabadíthassa.

Nagy Constantinus minden maga elö-vételeiben, nagyon szemes, és tehetös vólt, és semmi ollyas dolgokat el-nem múlatott ö, a' mellyek az ö Tárgyának el-érésére szükségesek vóltak. Ö Galliát minden ellenségeknek béütések ellen bátorságba tette, és mindeneknek szívét maga kegyessége által magához kaptsolta, és Maxentiusnak-is bizonyos helyt rendelt, a' hol öszve jöhessen, de ez; a' helyett, hogy feleletet adott vólna, Constantinusnak minden Statuáit, és Oszlopait le-rontatta, és e' már jele vala, a' meg-nem engesztelhetö háborúnak.

MÁSO-

MÁSODIK TZIKKELY.

Nagy Constantinus Románok Ura léſzen, az ő elsö Törvényei.

A' háborúhoz kívánván fogni Nagy Constantinus, mindenek elôtt Galliát maga orſzágát bátorſágba helyheztette, mivel pedig ennek óltalmazására, ſok katonákat kelletett nékie hátra hagyni, az ô Tiſztyei ezen háborúnak elô vételét nagy vakmerôſégnek tartották, és az ő ármádája zúgolódni-is kezdett, valóſsággal nagy ſegitſégre-is vala néki ſzükſége. Ő mindazonáltal egy különös belsö ihleléstöl éleſztetvén, maga hadi tudománnyába, és bátorſágába-is bizakodván, és aztat ſzemei elôtt tartván, hogy már Galliában a' Kereſztyénſég meg-ſzaporodván, nékie nem kis ſegitſégére fognak lenni, nagy méréſzſéggel meg-indúla maga ármádájával.

Még akkor Rómában vala azon Tyrannus Maxentius, a' kinek záſzlója alatt a' mint írja Zoſimus 170000 gyalogſág, és 18000 lovasſág vala, Constantinusnak pedig hadi ſerege, a' mellyet Galliában, és Britaniában öſzve gyüjtött, nem állia többöl, hanem 80000 gyalogſágból, és 8000 lovasſágból. Altal-is jött az Alpeseken, az az: Havasokon, és bé-juta Olaſz orſzágba, mindjárt-is Susa városát, Turint, Verónát, és Aquiléját Modenával meg-vette, és ſokakat, a' kik ellene pártot ütöttek, réſz ſzerént el-fogta, réſz ſzerént

meg-hódoltatta, és maga ármádájának élelmére ſok gabonát, és marhákat takarított egybe.

Ezek után egyenesen Róma városa ellen indúla, és ezen úttyában ſzemében tüne a' levegõ égben a' napnak ſugári által formált egy kereſzt, mellynek alatta olvashatóképen ezen ígék ſzép betükkel állottak: *Sub hoc ſigno vinces*; az az: Ezen jel alatt léſzeſz nyertes., és még ezen Labarumon (mivel így neveztetett ezen látás) a' Jésus neve-is ſzép betükkel látztattatott. Mindjárt-is Nagy Constantinus egy nagy záſzlóra azon kereſztet, és ígéket, a' Jéſus ſzent nevével edgyütt reá munkáltatta, és annak utánna mindenkor maga ármádája elött ezen záſzlót hordattatta.

A' mai világban ugyan ezen látást ſokan álomnak lenni mondják, ſokan pedig mesének lenni tartják, de tsak ollyan emberek, a' kik a' tsuda tételeket ki-nevetik, jóllehet akár merre vessék ſzemeiket, ezer meg-ezer tsudákat láthatnak, de õk ezeket a' terméſzet munkájának mondják lenni, meg-nem fontolván azt, hogy maga a' terméſzet-is tsuda légyen, ſem aztat meg-nem ítélvén, hogy a' terméſzet ollyat nem munkálhat, a' melly az emberi elmét fel-múllya, és mért ez, vagy ama dolog történik, okát nem tudják adni, hanem annak tsudállására ſakadnak.

Mindenek felett, hogy ezen tsuda tétel Nagy Constantinussal meg-történt, e' léſzen leg-föbb oka, hogy a' Szent Irásból vólta képpen tudjuk aztat, hogy Kristus Urunk míglen e' világon járt, és tanított, ſzámtalan tsudákat tett, mind a' Zsidók, mind a' Pogányok elött tsak azért, hogy az õ ſzent tanítását el-hidjék.

Aztat-

Aztat-is tudjuk, hogy menybe menetele után-is, az Apostolok, és más ſzent életű emberek-is, ſok, és nagy tsudákat tettek, egyedül pedig tsak azon okra való nézve, hogy a' Kriſztus ſzent Evangélioma, és ezzel az egéſz világban, a' kereſztyén vallás el-gyarapodjon. Valamint azon időkben a' tsuda tételek kiváltképen ſzükſégesek, és haſznossak vóltak, ſzintén úgy ezen ſzázadban-is, a' mellyben Nagy Constantinus élt ſzükſégesek vóltak, mert jóllehet a' Kristusnak ſzent Evangélioma némelly tartományokban, úgy mint Galliában virágzani kezdett-is, de még-is úgy lehet mondani, hogy mintegy tsak tsirázásában vólt, mivel a' legtöbb tartományokban a' bálványozás uralkodott, a' mellyeknek még az erdőkben-is óltárok állíttattak fel. Ezen Labarum tsudáját maga Milót Apátúr maga originális frantzia kiadásiban valóſágnak lenni meg-esméri, de ezen munkáját német nyelvre által fordítója helyes okait nem adván, fabulának lenni állíttya, holott Eusebius mint Synchronus Author, a' ki a' dolgot Nagy Constantinus ſzájából hallván, bizonyossan meg-történtnek lenni bizonyíttya, és én-is több jeles Authorokkal valóſágnak tartom lenni annyival-is inkább, hogy azon vas Sæculumban élő, tudatlan, és durva Pogányoknak, a' Kristus Evangéliumának bé-vételére, az illyen tsudák ſzükſégesek vóltak.

Ezen bizonyossan meg-történt tsuda után úttyában lévén Constantinus Róma felé, a' mint tsak most fellyebb ki-tettem, Maxentius, maga ſokkal nagyobb hadi ſeregével ellene jött, mingyárt-is a' vérengező ütközet el-kezdődött, eleintén tsak némelly apró tsaták történtek, de ezekben-is meg-győzettetett Maxentius, ő leginkább

inkább az úgy neveztetett Milvius hídját védelmezte, hogy Nagy Constantinus ezen által ne mehessen, de ezen Tsáfzár itt-is keményen, és nagy bátorfággal reája ütvén, egéfz lovasfágát meg-rontván, tellyes diadalmat nyert rajta, hátra maradott népe véle edgyütt nyakra före fzaladott, ô maga, a' mint azon Milviusi hídon fzaladott vólna, a' Tyberis vizébe lovastúl bé-esett, a' mellybe odà-is fúlt.

A' melly katonái meg-maradtak, azok minnyájan Constantinushoz fzegödtek, a' ki-is kivonattatta testét a' vízből, a' fejét a' nyakától el-vágattatta, és egy hegyes törre fzúrattatta, és úgy Róma városában, és Africában is környûl hordoztatta. Annak utánna triumphusi pompával Rómába bé-méne, a' hol-is ötet a' nép nem úgy, mint egy gyözedelmest, vagy Tsáfzárt tekíntette, hanem mint olly embert, a' kit az Ég e' világra azért küldött, hogy aztat a' Tyrannismustól fzabadítaná-meg. Emlékezetére-is a' fö Tanáts egy fzivárvány formájú ditsö Bóltozatot emeltetett-fel tifzteletére ezen all-írással:

IMP. CÆS. FLAVIO CONSTANTINO
MAXIMO, P. F. AUGUSTO.
S. P. Q. R.

Nem vólt még ez elég, hanem mivel az egéfz Respublica-is ötet a' nyomattatás alól maga meg-fzabadítójának tartotta lenni, ez-is majd tsak nem ehez hasonló Triumphusi alkotmányt állíttott-fel dífzfzére, mellynek márvány köből építtetett jobb réfzére ezen fzavakat mettzettette: LIBERATORI URBIS. bal réfzére pedig: FUNDATORI QUIETIS.

Hogy

Hogy Nagy Constantinus az állandó békeſséget bé-hozhassa a' Respublicába, ö a' maga jóſágát az igazſággal egybe ſzerkeztette, elsöben-is a' Prætoriánus katonaſágot, az az: a' Test-örzöket el-botsátotta, mivel Maxentiussal ezek nagyon tartottak, mert ez nékiek tellyes ſzabadſágot engedett mindeneket tenni. Azon-is igyekezett ö, hogy azon Tyrannismusnak nyavalyájából a' Respublicát ki-gyógyíthassa, a' mellyben már hat eſztendötöl fogva sínlödött, a' mellyért-is ö az árúlókat, a' kiket ö leg-útálatossabb mirigynek, és emberek ostorának nevezett, halálra ítéltette. A' fö Tanátsot ſzabad ſzokásába, a' mellyel a' Törvények gyakorlásában élhetett, viſzſza tette, a' népnek-is az adakozás által nagy ſegítſég nyújtatott, és Róma több városokkal eggyütt, nem csak fel-építtetett, de fel is ékesíttetett, a' mellyek által az el-ſzenvedett ſanyarúſágok mostanſág még jobban éreztettek.

Theophanes, és Cedrénus, két Kereſztény Históricusok aztat jegyzik felöle, hogy a' Pogányok nagyon meg-ijedtek töle, tartván attól, hogy ne találtán öket halálra ítéltesse, igaz ugyan, hogy öket ſzívében útálta, de aztat-is jól tudta, hogy melly haſznos légyen vélek böltsesſéggel, és gyengén bánni, hogy így annál inkább édesgettessenek a' kereſztény ſégre, ſöt ezen titulust-is Pontifex Maximus fel-vette, a' mellyel egéſz Gratiánus Tsáſzárig az utánna következett Tsáſzárok-is éltek, valamint az elötte való Tsáſzárok-is Augustustól fogva.

Eleintén azon barantsolatot ö ugyan kiadta, hogy a' Kereſztények magok Isteni ſzolgálattyokat ſzabadon tarthassák, és még akkor a' Po-

a' Pogányok ſzabadſágát ſem gátolta-meg ebben, de még-is nem lehetett másképpen, hogy ő maga réſzére ſok Proſelytákat ne tsináljon, mert látván a' Pogányok, hogy a' Kereſztényekhez mély kegyeſséggel, és kegyelemmel volna, melly ſok jókat tenne vélek, és miként ajándékozná-meg őket, el-hagyták a' bálványozást, és Kereſztényekké lettek. Ő nagyon tiſztelte a' Püspököket, és önnön aſztalánál magával étette, a' Lateránum Palátiumot, és az ehez épített nagy Basilicát-is, a' Pápának, és az ő Successorinak ajándékozta, melly által őket, mind napkelet, mind napnyúgot Urának lenni vallotta. Ő ſok templomokat-is épített, és azoknak fen tartására fundátziókat-is tett, és mivel a' világi hívatalok akkor igen terhessek vóltak, az Egyházi Rendet fel-ſzabadította attól, de az attyokról reájok maradott jóſzágok nem vóltak az adó alól ki-véve, hanem tsak a' fundátiónális jóſzágok, ugyan tsak ha a' kaſzſza nagy veſzedelemben vólt, tartoztak ők akkor pénzbéli ſegítſégekkel-is lenni.

A' ſok jó polgári törvények, a' mellyeket ő adott-ki, ſok rendetlenſégeket helyre állítottak, és ezek a' ſzabadſágot, melly az emberi nemzetnek leg-nagyobb kintse, fen tartották. Meg-parantsolta ő, hogy ha mingyárt valaki hatvan eſztendeig-is Sclavitásban vólt, még-is ſzabadſágát el ne veſzíttse, de ezen ſzabadſágot nem kelletik olly vadan venni, a' mint aztat ma a' Frantzia Nemzet veſzi, mert a' Római birodalomnak-is mindenkor nagy Királlyai, vagy Tsáſzárjai vóltak, és mindenkor adóztak, igaz ugyan, hogy a' mint fellyebb ki-tettem, a' Királyok utánn köz társaságot, az az: Respublicát állítottak fel, de nem-is ſoká tartott

ezen

ezen orſzáglásnak módja, mivel az ö birodalmok felette nagy vala, mingyárt-is Tsáſzárt válaſztottak, mert a' Respublicánusi Uralkodás tsak kis Tartományokban álhat-meg; a' mellyért a' ſzabadſágot tehát itten úgy kell venni, mint egy ollyan alkotmányt, a' melly a' törvények mellett, a' mellyeket a' Fejedelem maga népével hoz, fen tartathatik; ennél nintsen-is nagyobb kints.

Nagy Constantinusnak ezek valának ſzavai, hogy az ö Jobbágyai ö elötte kedvessebbek vólnának, mint az ö egéſz Kints-tára, a' mellyért-is meg-parantsolta ö, hogy a' Fiscus ſenkit, a' ki adós, ne méréſzellyen tömlötzözni, annál inkább testi büntetéssel illetni, és ha az adósok olly ſzegények vólnának, hogy magok adósſágait tellyesſéggel le nem fizethetnék, akkor a' Creditorokat érzéketlenül a' köz jóbúl elégíttessék-ki, ſok vólna az ö mindenféle ſok jó rendeléseit, törvénnyeit, és hagyománnyit itten elö ſzámlálni, azért-is azokon fel-hagyok, és tovább való dolgairól így ſzóllok.

HARMA-

HARMADIK TZIKKELY.

Maximinus, Licinius által egéſzlen megrontatik. Licinius pedig Nagy Constantinus által Trónusról le-vettetetik.

Minekutánna Nagy Constantinus Maxentiuson tellyes diadalmat nyert vólna, még egy vala akadállyára, a' kit néki hogy óhajtott tárgyához juthasson, meg-kelletett rontani. Ez vala Licinius, a' kiről ez elõtt való tzikkelyemben ki-tettem, hogy õ Cappadociába jött e' világra, és egy nemtelen tudatlan ember vala, a' ki-is napkeletben uralkodott. Maximinus-is akkor ottan vala, és véle Ásiában, a' tartományokba fel-oſztozott, de ez még-is mágát úgy tekintette, mint egy ollyan törvényes uralkodót, a' kit az uralkodás egyedûl illetne; mivel õ tsak maga vólna az, a' kit Diocletiánus, és Maximiniánus, le-tévén egyſzer a' Tsáſzárſágot, a' birodalomra meg-nevezték, és ugyan ezen okra való nézve kívánta õ valamint Liciniust, úgy Nagy Constantinust-is az Orſzáglástól meg-folztani.

Nem tekíntvén a' végzett kötést, hogy a' Bosphórus egyenlõ akarattal rendeltetett a' birodalom, és orſzág határának lenni, által ment õ ezen tenger ſzorossán, és meg-vette Byzantiumot ez után pedig Heraclea városát (a' melly másképen Perinthusnak-is neveztetett) ostromlotta.

lotta. Licinius épen akkor tartotta Mediolánum városában maga menyegzőjét, Nagy Constantinusnak húgával, a' midőn ezen bé-tsapás történt, a' mellyet néki hírül hoztak; mingyárt-is Licinius ellene méne meg-ütköze véle, és meg-is győzte ötet, és egész Tharsusig kergette, mivel pedig látta, hogy magát meg-nem szabadíthattya, méreggel meg-étette magát, a' kinek-is halála a' keresztyényekre való nézve igen hasznos vólt, mivel öket kiváltképen üldözte, és a' mint Lactantius írja, egy különös álmában meg-is jelentetett Liciniusnak, hogy ötet támadgya-meg, a' mellyet, bár tsak álom ösztön vala; még-is véghez vitte.

Minekutánna Licinius annyira vitte dolgát, hogy Maximinust meg-győzvén már töle nem félhetett, mivel e' magát méreg által meg-ölte, Nagy Constantinus vele mint Sógora, barátságot kötött, azon reménység táplálván ötet, hogy Licinius nem fogná többé a' keresztyéneket üldözni, de ezen hiedelmében meg-tsalatkozott Nagy Constantinus, mert még kegyetlenebben bánt velek mint annak előtte, mellyért-is a' nyomorgattatott keresztyének, sokogással sírással esedeztek Constantinusnál, hogy fogná párttyokat, és lenne segedelmekre, meg-lágyúlt ezen nagy lelkű Tsászárnak a' szíve, és panaszaikat, és kéréseiket meg-halgatván, egy nagy számú ármádával ki-indúla Galliából, és Pannoniába jövé épen a' midőn Licinius maga seregét szerbe számba szedte, leg-ottan reá ütött Nagy Constantinus, és kétszer egymás után nagyon meg-is verte. Ezen két diadalom után meg-alkudtak újra egymással, és az országokat-is egymás között fel-osztották, Nagy Constantinusnak jutott Görög ország, Macedonia, Pan-

nonia, Dalmátia, Dacia, egéſz Illyria, és egy réſze Mœsiának.

Ezek után, hogy maga Trónusát meg-erösítse, a' három fiait Costantinust, Constantiust, és Constansot Tsáſzároknak lenni ki-kiáltatta, jóllehet a' két ifjabbika még tsak gyermekek valának. Igy ír erröl egy Libanius nevezetü Sophista: Tudta ö, hogy az embernek lelke munkálkodása után formáltatik, azért-is kívánta ö maga Hertzegeit illy idején ollyan nemes foglalatosſágokban munkállókká tenni, hogy azok által a' nagy dolgoknak véghez vitelére alkalmatossak legyenek, és hogy magokat a' kis lelküſégtöl tudják ójni, magok lelkének pedig erösſéget, és állandóſágot adni, hogy különös elö adandó alkalmatosſágokban az ö bizodalmoknak magosſágáról le ne essenek, a' ſzerentsés alkalmatosſágokban pedig magok nagy lelküſégeket meg-tudhassák tartani, a' melly az ö ſzerentséjek nagyſágához alkalmatos léſzen. Igy tehát lehetett látni három Tsáſzárokat, a' kik még nem vóltak három eſztendössek, de még-is a' Conſuláris hívatalok nékiek adattattak, és mindenikének maga ármádája vala. Ezek által nem annyira az orſzágláshoz, mint a' háborúskodáshoz ſzoktattattak, de a' köz nép ezen Tsáſzári fiakat úgy nézte, mint jövendöbéli magok urait, és a' mind eddig a' kétſéges Trónusi Successio erösſéget nyert. Liciniusnak az oſztály ſzerínt a' napkeleti tartományok jutottak, és néhány eſztendökig közöttök békesség-is vala, de Licinius tsak nem nyughatott böriben, és a' kereſztyének' ül dözéséhez megint hozzá fogott, mivel ö ollyan gyanúſággal vólt Nagy Constantinus iránt, hogy mind-

mindnyájan a' Kereſztyének ötet uroknak kívánnák, nem-is vala fundamentom nélkül ezen gyanúſága Liciniusnak, mert valamint ö mint napkeletben, úgy napnyúgotban kívánt uralkodni, ſzintén úgy Nagy Constantinus-is eztet akarta, a' mellyért-is irígykedvén egymás ellen, megint háborúra jött a' dolog közöttök.— Nagy Constantinus leg-ottan az ö tartományában, a' Gotthusokat, és Sarmatákat meg-támadta, mingyárt-is Licinius ellene nagyon lármázott, hogy a' békeſséget fel-törte, holott maga-is épen eztet kívánta. Constantinus ugyan, a' mint Eusebius itt-is bizonyíttya, azért kezdette ezen háborút, mivel Licinius napkeletben-is a' kereſztényeket meg-nem ſzûnt üldözni. Az Úr Isten ugyan gyakorta minden módokkal ſzokta az emberek által maga ſzent akarattyát véghez vinni, ki tudja maga ſzent Evangéliumának gyarapodását-is nem kívánta-é ezen móddal véghez vinni.

Nagy Constantinusnak 200 gállyái valának, és több mint 2000 teher hordó hajói, és 300000 katonái. Ezen rettenetes erövel sietett ö Liciniust meg-támadni, a' kinek az ö Ázsiai katonái ſoha ellent nem állhattak. Minekutánna Thrácziában Adrianopolis városához érkezett, maga ármádájának ezen parolát adta-ki: ſzent Isten! és azon Labarumot, vagy-is záſzlót, a' mellyröl fellyebb írtam, maga ármádája elött vitette, meg-ütközött Liciniussal, és ötet ſzerentsésen meg-is verte. A' midön leg-véresſebb divattyában állott a' hartz, a' Nagy Constantinus hadi ſerege felett látſzattatott a' levegö égben ſzélessen el-terjedett tüzes láng, melly mellett még két lovas emberek-is látſzattattak, a' kik a' Licinius Legióit mindenfelé el-ſzél-

lyeztették, és így Constantinus nagy diadalmat nyert rajta. Ezen meg-verettetése után Ázsiába ſzaladott, a' hol-is a' tengeren próbált néhányſzor meg-ütközni, de Constantinusnak fia Crispus a' tengeren-is mindenkor meg-győzte, végtére egéſz Flottáját Galliopolis mellett ſemmivé tette. Nem lévén már bóldogúlására ſemminémű reményſége, Chalcedoniába futott; Constantinus mindenütt nyomában lévén itten utól érte, nem lévén már lelkének hová lenni, feleſégével edgyütt (a' ki húga vala Nagy Constantinusnak,) lábaihoz borúlt, és azon esedezett, hogy tsak életének engedjen-meg, most-is meg-könyörült rajta, mivel ſógorá vólt, és el-nem vette életét, hanem mindennémű fejedelmi ékeſſégét Constantinus lábaihoz le-kelletett nékie rakni, és az uralkodásról-is le-mondani, úgy méne annakutánna Theſſalonicába, arra ajánlván magát, hogy ottan feleſégével edgyütt békeſſégben fog élni.

De ugyan tsak igaz azon köz-mondás; hogy ember fogad fogadást, eb a' ki meg tarttya, ő ſem tartotta-meg, mert el-távozván Constantinus, mingyárt egy ármádát ſzerzett, mivel mindennek arany hegyeket ígért, és meg-int nyúghatatlankodni kezdett, leg-inkább pedig a' Kereſztyéneknek ſanyargatásához fogott, meg-hallván eztet Constantinus, hadi ſeregével rajta ment, és a' nélkül-is már ellene felette felindúlván, Chrysopolis mellett irgalmatlanúl meg-verte, a' ki-is Nicomediába ſzaladott, a' hol-is keményen ostromolván ötet, ezen várost el-vette, és ötet-is el-fogta, a' kit-is egy tömlötzbe dugatván, abban ötet meg-fojtatta. Így lett vége azon Tyrannus Licinius életének, a' ki aztat

tat mondotta: Hogy a' tudomány, a' birodalomnak mérge vólna, a' Philosophusokat, és Orátorokat, a' Respublica Pestissének lenni tartotta, mivel maga minden embereknél, ostobább, és tudatlanabb vala, a' midön kormos lelke otsmány testéből erövel ki-tolattatott 70 eſztendös vala.

NEGYEDIK TZIKKELY.

Nagy Constantinusnak több dolgai, főképen a' mellyek a' Kereſztyénſéget illették.

Mihent Constantinus az egéſz birodalomnak ura lett, és a' békeſséget néminémüképen helyre hozta, leg-ottan a' Kriſztus Evangéliomának bé-hozattatásán, és az igaz kereſztyén vallásnak gyarapításán mindenképen igyekezett. Megtíltotta a' Pogány Papoknak, hogy áldozatokat tenni ne méréſzellyenek, az ö templomaikban az óltárokat földig le-rontatta, bálványaikat öſzve törette, ellemben, majd tsak nem az egéſz világon, a' kereſztyéneknek ſzámtalan ſok templomokat építtetett, a' mellyeknek jóſzágokat-is adott, hogy azoknak jövedelmeikből meg-tarthattassanak. A' tanítók, és tanúlók ſzámára ſok Collegiumokat állíttatott-fel, és ſok harmintzadokat-is rendelt, a' mellyeknek haſznaiból azon ſzegény tanúlók tápláltattassanak, a' kik a' kereſztyén vallást fel-vették. Constan-

tinápolyban egy gazdag Könyv-Tárt-is állíttatott-fel, a' mellyben ſzámtalan könyvek valának, melly Könyv-Tárt Cæſareus Eusebiusnak gondviselésére bízta.

Leg-nagyobb ditsöſségét ö abban tartotta lenni, ha a' ſzegényeket ſzükſégekben ſegíthette, a' mellyért-is Olaſz orſzágnak minden városaiban ki-hírdettette, hogy valaki tsak maga gyermekeit táplálni elégtelen vólna, mindnyájan azok bizonyos időben, és napon hozzája hoznák, a' mint-is a' kik így tselekedtek, mind azok gyermekeiknek nem tsak el-tartására, de ruházattyokra-is elegendö költſéget nyertek. Önnön maga az özvegyeket vígaſztalta, és a' ſzegény leányoknak annyit adott, hogy adakozása mellett férjhez mehettek. A' baj vívó játékokat keménnyen meg-tíltotta, és aztat-is, hogy homlokára valakinek betük, avagy más egyébb betstelen jegyek ne ſüttessenek, hogy az ollyan ábrázat, melly az Ur Istennek hasonlatoſságára vagyon teremtve, meg-ne tsúfoltasson. Nem engedte, hogy az ö Statuáját fel-állíttsák, vagy-is képét le-feſſék kereſzt nélkül. A' tiſztátalan életet, és bújaſágot maga udvarából egéſzlen ki-írtotta, és ha meg-tudta, hogy vólnának még némellyek, a' kik ſajtalanúl élnének, az ollyanokat mind nemeſségektöl, mind ékeſſégeiktöl meg-foſztatta, ſzemmel tartotta mindnyájokat, hogy ſzolgálattyoknak kötelesſégeiben miként járnának-el, különösen pedig a' Bírákra vígyázott, hogy azok ajándékok által magokat meg-ne veſztegettetnék a' hamis ítélet hozásban, ſöt meg-ajándékozta öket tsak hogy igaz ítéletet tegyenek.

Igaz

Igaz dolog ugyan, hogy tsudállani kelletik, hogy mivel ő a' keresztyén vallásnak ki-terjedésében annyira ſzorgalmatoskodott, miként maradhatott-meg ő a' maga Trónussán, mivel még akkor annyi ſzámtalan bálványozó Pogányok valának; valóſsággal által-is látott, minden elő fordúlható viſzſzontagſágokat, azért-is eleintén a' Pogányok iránt is bé hozta ő a' Toleráns tziát, és úgy mutatta magát, mintha nem örömest látná, ha az ő keresztyén jobbágyai a' Pogányokat tzeremoniájoknak tartásában gátolnák, de ſzíve másképen buzgott. Ægyptusban még állottak a' bálványok, és ezeknek áldozat-is tétetett, Rómában-is, és több nagy városſaiban-is a' birodalomnak állottak ezek; még pedig a' fő Tanátsnak óltalma alatt, de eleintén nem-is lehetett ez más módon, mert másképen maga életét-is kotzkára vetette vólna a' Tsáſzár, ſőt tsuda, hogy az Isten Evangéliома az ő udvarában virágozhatott.

De még aztat-is tudjuk, hogy a' midőn a' Kriſztus Evangélioma terjedni kezdett ſok viſzſza vonások még háborúk-is adták elő magokat, a' mellyeket valóſságos Theologusi háborúknak lehet mondani, mivel azokat leg inkább ollyanok kezdették, a' kik már az Isten tanítását bé-vették, de nyughatatlan elmék lévén, aztat balúl kezdették magyarázni, és itten rövideden kívánok arról ſzóllani, hogy mind ezeket Nagy Constantinus miként orvoslotta-meg.

Jól tudta ő Kriſztus Urunknak ezen ſzent parantsolattyát: *Szeressed mindenek felett, a' te Uradat Istenedet, és magad fele-baráttyát, mint önnön magadat.* És épen azért igyekezett ő a' Kriſztus Evangéliomának ki-terjeſztésén, mivel tudta, hogy ez mutat útat az embereknek va-

lamint az igaz ſzeretetre, úgy az egyesſégre-is, mert ha ki jól meg-vizsgállya a' Kriſztusnak, és az ő Apostolinak tanítását, tapaſztalni fogja világossan, hogy az, az embereket erköltsösſekké, és örökké bóldoggá teſzi. A' ſzeretet: lelke a' kereſztyénſégnek, mert ez a' földhöz ragaſzkodó hívſágoktól az embert el-vonnya, mivel ez öztönözi ötet minden helytelen hajlandóſágainak el-hagyására, és édesíti az örök bóldogſágnak el-nyerésére.

Nagy Constantinus épen ezen okokra való nézve ſerénykedett a' Kriſztus Evangéliomát maga orſzágaiban ki-terjeſzteni, hogy az által jobbágyainak ſzívébe azon ſzeretet gyökeret verhessen, a' melly öket vég nélkül való örömre fogja hozni, a' bálványozás által pedig ez meg-nem nyeretthetik, mert az igaz Istent nem imádják.

Így azon ſzeretet ſem gerjedhet-fel ſzívekben, mert az ő Evangéliomát ſem hiſzik, melly által ezen ſzeretet jut életre, így lévén a' dolog, Constantinusnak nem lehetett mingyárást annyi millió Pogányokat maga birodalmába úgy meg-ſzorítani, hogy azok mindnyáján megkereſzteltettessenek, mert eztet ők úgy nézték vólna, mint rajtok el-követni kívánó erőſzak tételt, és épen ezért eleintén a' tolerantziát-is bé-hozta közikbe, ſőt hízelkedett-is nékiek, és mindenképen ketsegtette. Hanem látván ők egyſzer, hogy az ő Tsáſzárjok, és több más orſzág Nagyai-is a' kereſztyén hitet fel-vették, és a' nagy hivatalokra-is tsak a' kereſztyének alkalmaztatnának, ſokan az Isten tanítáſát bé-vették, ſokakat pedig az Isteni ſúgarlás-is vitt arra, és így hová tovább Constantinusnak

nak fáradozása mellett, jobban, és jobban kiterjedett, a' Kriſztusnak ſzent Evangélioma, ámbár ennek ſzámtalan ſok ki-hírdetői ſzörnyü kínzásokat, és halált-is ſzenvedtek, de el-is nyerték a' Martyromſágnak ditső pálmáját.

Sokkal nagyobb baja vólt Constantinusnak azokkal, a' kik a' Pogányſágot el-hagyván az Isten tanítását bé-vették. Mind addig ugyan míglen a' kereſztyének nem nagy ſzámmal vóltak, az Evangéliom maga tiſzta valóſágában meg-maradott, ha támadott-is valami kételkedés, abból azon kevés híveket az Apostolok, vagy is a' Püspökök, a' kik követői vóltak hamar ki-vették, és azon kétſéges dolgot meg-világosították. Együgyüek, és egyenes ſzívüek vóltak, és a' tudományok meg-tanúlásában nem keresték ditsőſégeket, a' helyett, hogy a' titkokban törték vólna fejeket, azon jó erköltsökben, a' mellyeket az Evangéliom tanított gyakorlották magokat, és a' kereſztyén hitnek méltóſágát magok alázatoſſágával tartották fenn, és még jobban a' jó tselekedeteknek ſzentſége által.

De mihent a' hívek meg-ſzaporodtak, mindjárt a' ſok ideig tartott békeſség alatt ſokaknak erköltsei meg-is romlottak, és mindennémü hívſágokra vetemedtek, a' nagyra vágyodás ſzíveiken hatalmat vett, és ſok kereſztyének kevélyekké lettek. A' Görögök; különösen az Alexandria béliek, a' kik igen hajlandók vóltak a' Sophismákra, ők a' kereſztyének tanítását mintegy ízekre oſztották-fel, és Plátónak az ő Philosophiájával öſzve-keverték a' Theologiát. Az illyenekből azután Secták, az az: meg-hasonlások támadtak, valaki tsak valami keveset tudott, az az: a' mint a' deákok ſzokták monda-

ni, a' ki Sciolus vólt, mingyárt olly Enthusiasmusba esett, hogy új vallást kohólt, és mindjárt mások-is az illyeneket követték, nem-is mások vóltak okai, hanem az illyetén emberek, hogy a' kereſztyének nem annyira a' Pogányokat, mint magok magokat üldözték.

Illyenek vóltak a' Donatisták, a' kik magok hamis tanításával bé-töltötték majd egéſz Africát, hogy ôket meg-ronthassa Constantinus, Conciliumot hírdettetett elsöben Rómában, azután pedig mást Arlesben, de ök meg-nem elégedvén a' Püspököknek az ö Sententiájokkal, Constantinus Tsáſzárhoz apelláltak, a' ki-is annakutánna maga ítéletét adta, de az ö ítéletét ſem vették bé, és így ezen ſzakadás az eretnekſéget ſzülte, a' melly azon kegyetlen üldözést vonta maga után, a' mellyet a' Circumcallionok véghez vittek, a' kik mint eſze veſzettek fel-fegyveresítvén magokat minden felé futottak, a' Sclavusokat kívánván meg-ſzabadítani, és ezen felül, a' hol tsak érték az igaz hitüeket mindenütt üldözték.

Mind ezek után tsak hamar Arriusnak, a' ki Alexandriai Pap vala, és a' Kriſztusnak Istenſégét tagadta, eretnekſége jött világoſságra, a' melly-is majd ki-meríthetetlen kútfeje lett, a' ſzörnyü viſzſza-vonásoknak; mingyárt-is írt Constantinus az Alexandriai Püspöknek, és magának-is Arriusnak, mivel öket egyesſégre, és halgatásra kívánta hozni, de levele foganat nélkül vala, ſöt az üldözések még inkább erôt vettek, a' mellyért-is ama nevezetes Corduai Püspök Josius aztat javaslotta Constantinusnak, hogy maga Tsáſzári hatalmával éllyen, a' mellyre-is ö egy kemény parantsolatot adott-ki az Arriánusok ellen, a' melly ôket még jobban fel-

fel-indította, mert azután ſok Püspökök, Papok, és világiak-is minden külömbſég nélkül bé-vették Arriusnak kárhozatos tanítását, az üldözés nagyobb hevesſéggel folyt, a' Tsáſzárnak minden Státuáit földig le-rontották, a' mellyet ö látván, 's bé-takarván kezével ſzemeit így ſzóllott: *Én nem érzem, hogy meg-ſebesítve vólnék.*

Hogy Nagy Canstantinus illyen roſznak gátat vethessen, utóllyára Nicæa városában Conciliumot hírdettetett, ezen város Bytinia Orſzágában feküdött, mindenféle réſzéről a' világnak egybe gyültek itt a' Püspökök, és 318. valának, kik között 17. Arriánus Püspökök vóltak. Constantinus olly nagy tiſztelettel viseltetett hozzájok, hogy valamerre jöttek, mindenütt a' hol déllére meg-állottak, vagy-is megháltak, az ebédek, és vatsorák több más ſzükſégekre valókkal kéſzen várták. Nicæa várossában-is minden nap nála ebédelvén, ö az aſztalánál az utólsó helyet foglalta-el mindenkor. A' magok között némelly meg nem eggyezö Püspököket meg-békéltetni, és egyesſégre hozni igyekezett, és a' midön némelly egymással ellenkezö Püspököknek írásai kezébe adattatak, azokat a' tüzbe vettette, ezeket mondván: *Én ha vétkezö Püspököt látnék, én ötet Tsáſzári palástommal bé takarnám.* Spiridionnak, a' ki Tziprusban Trimuntisi Püspök vólt, és az igaz hitért ſzemét ki-vájták, ezen ſzemét meg-tsókolta így ſzólván: *Bóldogok azok, a' kik Kristusért ſzenvedtek.*

Mingyárt a' Conciliumnak elsö üllésében az vétetödött-fel, hogy a' Kristus egy vólna-é az Atyával. Erröl a' kérdésröl nagy vetekedés, és versengés vala, a' melly ſok üllések alatt tartott

tott, de minek-utánna Arrius, és ſokan az ő-tet követők, a' Kristust tagadták, végtére illy vége lett azon Conciliumnak, hogy Arriusnak minden írásai és tanítása átok alá vettettettek, Constantinus élet veſztés alatt meg tíltotta azokat le-írni, magát pedig Arriust ſzámkivetette.

Ezek így történvén, a' békeſség láttzatott helyre állíttatva lenni, mingyárt-is minden réſzéről a' Világnak követek jöttek hozzája nagy ajándékokkal, még Judeából-is; ſemmi ſem vala nékie úgy ellenére, mintha valaki hízelkedett nékie, a' mint-is egy Arriánus Püspök így ſzólván hozzája: *Minekutánna óh Tsáſzár ezen egéſz világot e' földön bírni fogod, ugyan eztet az Égben-is az Isten Fiával fogod bírni.* Kinek-is mondására ő így felelt: *Szünjél-meg illyen ſzavakkal élni, a' mellyeket az én füleim nem hallgathatnak, de az Istent kérjed, hogy mind a' földön mind az Égben, én minden ſzolgái között leg-kissebb lehessek.*

Sokat kellene énnékem írni, ha mind az illyetén eseteket, a' mellyek vele történtek le-akarnám írni, azért-is tsak azokat tettem-ki, a' mellyek a' történetek le-írásához el-kerülhetetlenül ſzükſégesek. A' mi illeti a' Kereſztényeknek gyarapíttását, és a' Kristus Évangéliomának ki-hírdetésében való ſerény iparkodását, arról-is én itten igen keveset tettem-ki, mert arra emlékeztetem minden kegyes Olvasót, a' mit ezen munkám elsö kötetének elö-járó beſzédemben ki-tettem, hogy én a' mennyire lehet, a' Religió dolgának le-írását el-fogom mellőzni, mivel én tsak a' világi történeteket írom, azért-is valakik Constántinusról ezen matériában többet akarnak tudni, mind azokat igazíttom az Anyaſzentegyház históriájára.

ÖTÖ-

ÖTÖDIK TZIKKELY.

Konstántzinápoly Városának építtetése, és vége Constantinus Uralkodásának.

Már most az Anyaſzentegyházban a' békeſség fel-állíttatott, bé-is méne Nagy Constantinus Rómába, a' hol már régen nem vala, de tsak hamar itten tsudállatos egy dolog történt. Két feleſége vala Constantinusnak, az elsönek Minervina vala a' neve, ez nékie egy Hertzeget ſzüle, a' mellynek neve Crispus vala, ezt-et az ö nagy Annya Helena, nem tsak Kereſztényi módon nevelte-fel, de még mindenféle ſzép erköltsökkel-is fel-ruházta, mivel pedig mind ezek mellett igen ékes, és ſzép termetü vala, Nagy Constantinusnak az ö második Feleſége, a' ki következésképen Crispusnak mostoha Annya vólt, ötet nem tsak meg-ſzerette, de hogy véle az Attya ágyát-is meg-fertöztesse kívánta. Ezen búja Tsáſzárnénak Fauſzta vala a' neve, melly név ugyan ſzerentsést téſzen, de ö az épen nem vala, a' mint-is mingyárt meg-fogjuk látni; mert ezen tiſzta életü, és mindenképen jó erköltsü Hertzeg az ö fajtalan kívánſágát meg-vetette, a' mellyért ezen ortzátlan mostohája nagyon fel-indúlt ellene, és Férjéhez a' Tsáſzárhoz méne, és Crispus Hertzeget igazſágtalanúl bé-vádolta, hogy ö rajta erőſzakot kívánt vólna tenni, hitt ezen átkozott Aſzſzony hamis beſzédinek Constantinus

nus Tsáſzár, és nagy haragra fel-indúlt, meg-ſogattatván a' fiát, ötet ſem meg-nem hallgatta, ſem dolgát nem inquiráltatta, hanem leg-ottan meg-ölettette. Ezen erőſzakos hálálát ezen ártatlan Hertzegnek minden ſajnállotta a' ki tsak esmérte, a' Tsáſzárnénak ſem vala nyúgodalma, mert el-követett gonoſzſága lelki-esméretét mardosta, azért-is tsalárdſágát, hogy vádgya igazſágtalan vólt meg-vallotta, a' mellyért-is Férjének Constántinusnak parantsolattyából ő-is meg ölettetett. Akkor többek mások-is meg-ölettettek, a' többek között az ifjú Licinius-is, de haláloknak oka ki-nem tudódott.

Mind ezekért nagy támadás lett; minden Constantinust Nérónak lenni kiáltotta, kevésben-is múlt, hogy Palátiumának ajtajit bé nem törték, a' nép Rómában ſzidalmazta, rágalmazta ötet, a' mellyért-is bútsút vett Rómától, és örökre ki-méne belőle. Lehetett ugyan ezis oka el-menetelének, de talán az itt mingyárt következendő dolgok nagyobb okai vóltak.

A' Pogányok mindenfelől nyughatatlanná tették az ő Uralkodását, el-tökéllette tehát magában, hogy az ő bé-tsapások ellen, az egéſz napkeleti birodalmat bátorſágba fogja tenni, ſokáig tusakodott magában, hogy eztet véghez miként vihesse, és hol találhasson ollyan helyet, melly által eztet meg-tehesse, mivel olly helyet keresett ő, a' hol egy várost építhessen, mellynek erősſége minden bé-ütéseknek ellent álhasson. Eleintén az öttlött eſzében, hogy ő Trója városát melly név kedvessen hangzott a' Romaiak fülében, fel fogja építtetni; de annakutánna Istennek ſúgallása által Byzantium, a' melly Severus Tsáſzár által meg-rontatott

vólt

vólt, jutott eſzébe, a' mint-is eztet tökéllette-el magában fel-építtetni.

Ezen városnak dülledékei állottak a' Thrátziai Boſphorus mellett, a' melly Ázsiától hét Stadiummal vala el-válaſztva (egy Stadium 600 lábat tett) az ember ſzemét minden gyönyörüſéggel meg-töltö hely vala ez, megyéje pedig kövér, és mindenféle földi gyümöltsöket meg-termö vala, a' Propontisnak ſzorosában feküdött, és ezen ſzoros úgy látſzatott, mint egy nyelv, a' melly a' tengerbe bé-nyúlt, és ennek két magos partya vólt, a' mellyek mint két bástyák ſzolgáltak erösſégére. Ezen ſzorosban fel-építette tehát Constantinápolis városſát, a' mellyet ö eleintén új Rómának nevezett, de tsak hamar az ö nevére Constantzinápolynak kereſzteltetett. Ezen tenger ſzorosſa határozta-el ezen várost Ázsiától, és így végsö helye vala Európának.

Hogy pediglen ſem nagyſágában, ſem fényesſégében alább való ne légyen Rómánál, költſéges, és pompás épületeket emeltetett-fel benne, úgymint magának pompás Palátziumot, Curiát, Circust, Porticusokat, az az, bé-bóltozott ſétáló helyeket, feredö helyeket, és tágas piatzokat, ſzóval, valamelly tsak ékesſégek Európában, Ázsiában, és Africában vóltak, mind ide hozattatta, és a' leg-vevezetesebb familiákat, több más városokból-is ide által hozta, és mindnyájoknak azon törvénnyel, és ſzabadſággal, a' mellyel Rómában éltek, élni meg-engedte.

Az alább való Római népeknek, a' kiknek Ázsiában jóſzágai vóltak, meg-tíltotta azokat el adni, vagy-is azok iránt Testamentomot tenni, ha tsak ezen városban házok nem léſzen, és mind ezeket tsak azért tselekedte, hogy ez

által

által kénſzeríttessenek itten lakni. Azoknak, a' kik ebben a' városban le-tették magokat, mindenféle ſok Privilegiumokat, és ſzabadſágokat adott, és ſzámtalan ſok gabonát, bort, és olajt oſztatott-ki közöttök. Az Alexandriai Flotta, a' melly eddig Rómát tartotta, mivel ennek megyéje tsupán kertekből állott, arra rendeltetett általa, hogy ennek utánna Constantinápolyt tartsa, jóllehet ez még Román kívül Athénát-is tartotta élelemmel. Minden nap 80000 mérö gabona oſztatott-ki a' nép között, és már majd még az Ázsiai, és Ægyptusi Flották ſem vóltak elegendök az élelem hordásra.

Azon Polgárok, a' kik Constantinápolyba jöttek minden tiſztſégeket úgy viseltek mint Rómában vala ſzokás, azok-is, a' kik másunnan jöttek, el-nem zárattattak a' hivataloktúl, ſött úgy viselték azokat, mintha Rómában ſzülettek vólna. És így Róma el-veſztette maga Polgárit, a' kiket kétſég kívül az udvar édessített magához, ezeken kívül el-veſztette maga gazdagſágát, maga fényes tekéntetét, maga erejét, a' melly pedig igen ſzükſéges vala annyi barbarus nemzeteknek meg-zabolázására.

Mabli Apátúr így ſzóll mind ezekről, hogy Nagy Constantinus az Orſzáglásnak, Politikáját igen roſzſzúl értette, mivel ö lak-helyének egy új várost épített, mert erre elsöben kimondhatatlan ſok ſumma pénzeket pazarlott-el, holott a' birodalom felette ſzegény vala, mert ſok tsapásokat ſzenvedett, és a' ſzükſéges ármádákat-is már alig tarthatta. Tovább így ſzóll: Hogy Constantinus orſzáglásának Constantinápolyban bé-hozott formája, még legnagyobb roſz vólt, a' mellyet így mutat-meg. Konstantinápolyban úgy mond: épen ezen tiſzt

vise-

viselők, és épen azon hívatalok hozattattak-bé, a' mellyek Rómában szokásban vóltak. De a' Senátusnak nem vala azon tekéntete, mivel az országlás módjának munkállásától el vala zárva. Ha mingyárt ollykor a' Római Tanátsnak a' Tyrannusi uralkodásnak engedni kelletett-is, még pedig Sclavusi módon, de még-is azon országlásnak módja adott ezen méltóságos Tanátsnak nagy tekíntetet, a' mellyel a' Tanáts időről, időre részt vett a' maga régi törvényeiből, melly által régi erejéhez-is jutott. Ellemben a' Konstantinápolyi Tanáts, az elsö fel-állításától fogva, mindég Sclavussa vólt az Udvarnak, és így a' hívatalok meg-vetésbe jöttek, a' törvények pedig a' Fejedelemnek kezében vóltak.

Már akár mint vólt a' dolog, de a' birodalomnak két fő várossa vólt, következés képen két országa-is, tudniillik, a' napkeleti, és a' napnyúgotti, a' napkeleti birodalomban mind azon országok vóltak, a' mellyek a' Dunától fogva Ægyptusnak leg-szélsö határáig, és az Adriatisi tengernek szorossától egész Persiáig feküdtek. Constantinus, Diocletiánus Tsászár példája szerint ezen igen nagy két részét a' birodalomnak még kissebb részekre osztotta, azért-is négy fő tiszteket rendelt, a' mellynek mindenikének különös Districtusa vala, a' melly Districtusok megint kissebb Tartományokra valának fel-osztva, és ezek Diœcesiseknek neveztettek. A' napkeleti négy Præfecturák állottak, Illyriából, Olasz országból, Galliából, Spanyol országból, Mauritaniából, Tingitaniából, és Britanniából. Minden Diœcesisnek egy Gubernátora vala, a' ki a' Præfectus alatt állott. A' Tartományok határira tisztek nevez-

tettek, a' kiknek ezen nevei vóltak, *Duces, & Comites.*

Ezek között, és alattok álló katonák között fel-oſztattak némelly, az orſzág határin lévő tartományok, a' mellyeket ők magok maradékinak testamentomban hagyhattak, de olly fel-tétel alatt, hogy ezen katonáknak maradéki-is kötelesek legyenek fegyverrel ſzolgálni a' Barbarusok ellen. Ezen tartományok Feudomoknak neveztettek.

Azon fő hívatal, a' melly Præfectus Prætorii nevet viselt, és ő alatta a' test őrző katonaſág állott, a' melly hívatal valaha vagy Minister eknek, vagy-is a' Fejedelmek Gubernátorainak adattatott, már most tsak egy Civilis ſzolgálattá lett, a' mellynek tsak az igazſág tételben, és a' Finantz dolgokban vala bé-folyáſa, és ennek helyébe két fő tiſzteket rendelt Constantinus, a' kik alá a' tengeri erő vala adatva, hogy így azon hatalom, a' melly eddig félelmet okozott, még alább ſzállyon; erre Patritiuſokat nevezett ő, a' kiknek ſemmi dolgok nem vala, de még-is nagyobb rangban vóltak a' Præfectusoknál.

Által lehet látni, hogy mivel felette megſzaporíttattak a' hívatalok, a' Finantzia nagyon meg-terheltetett, annyira, hogy már egy bizonyos orſzáglásnak Systemáját alig lehetett formálni, és egy fontos változás ezer ízetlen következéseket vont maga után ollyan birodalomban, a' mellynek réſzei egymástól el-válni hajlandók vóltak, és ezek fejének nem vala már ereje azoknak kormányozására. Ollyan lett ezen orſzáglásnak módja, mint egy romlásra indúlt épület, a' melly mindenképen meg rázódik akkor, a' midőn aztat jobbítani akarják.

Ezen

Ezen nagy lelkü, nagy böltsességü Tsászárról Nagy Constantinusról illy criticé, vagy-is inkább balúl írni, tsak magát találom Christiani Urat, a' ki Frantzia nyelven írott könyvét Német nyelvre által fordította Milót Apátúrnak, és valóban tsudálkozásra méltó dolog-is az, hogy Milót Apátúrnak a' világról írt közönséges Históriáját ellenkezö képen fordította Német nyelvre, mint a' mint ö eztet Frantzia nyelven írta, a' melly egy fordítóhoz nem tsak hogy nem illik, de nem-is szabad. Ha Christiáni Uron kívül tsak egyetlen egy Author találtathatnék, a' ki ezen nagy Tsászárról ollyan ötet ótsárolva írna, tehát aztat gondolhatnám, hogy azon Authornak írása jobban tetzvén Milót Apátúrnak írásánál, aztat követte, de úgy ne lett vólna fordíttója, hanem inkább egy Criticát írhatott vólna ellene. De én edgyet sem találhattam még eddig, söt Cardinális Flöri, Vernulæi, Baumgarten, Schrök többek mások nagy dítsérettel írnak felöle, a' mint meg-is érdemlette. Sok vólna mindnyájoknak írásait elö adnom, ugyan tsak Schrök Urnak aránta tett dítséretét, mivel még életben vagyon, szóról szóra így teszemki.

El-folytak immár 300 esztendök, miólta Krisztus Urunk az embe ek között meg-jelenvén, a' Keresztyén vallásnak fundamentomát megtette. Ezen Religiónak sok ezer tisztelöi támadtak a' Római birodalomba, és azok naprúl napra szaporodtak. De mindazonáltal félelmes dolog vala még akkor magát keresztyénnek nyilván vallani, mert azon idöbe a' Tsászári parantsolat mellett a' keresztyéneknek azon házai, a' mellyekbe könyörgeni egybe gyültek földig le-rontattak, és az ö szent könyveik tüzbe

vettettettek, és ſokan közülök meg-kínoztattak, és meg-is ölettettek. De mihelyest Nagy Constantinus Tsáſzár a' trónusra fel-emeltetett, mindjárt a' kereſztyének ſzenvedéseinek véget vetett.

Ő maga világossan ki-jelentette, hogy ő a' kereſztyének Religióját leg-jobbnak tartaná, és ötet tsak azon Isten, a' kit ők imádanának ſegítené mindenekbe, és egyedül tsak ő benne vethetné minden reményſégét. Elsöben ugyan aztat parantsolta vólna ő, hogy ſzintúgy a' kereſztyének, valamint a' többi orſzág lakossai egy aranyú ſzabadſággal éllyenek, mert ő aztat mondotta: *Senki ſe kénſzerítsen ollyan Religióra, a' mellyhez hajlandóſága nintsen.* De mivel Nagy Constantinus Tsáſzár el-tökéllette magában, hogy a' mennyire hatalmától fog függni, a' kereſztyén Religiót minden más Religiók felett fogja betsülni, és eleikbe is fogja tenni, már mingyárt nem úgy bánt a' pogány Religióval, a' mint tsak most fellyebb gondolatit ki-nyilatkoztatta. Ő ugyan a' pogányokat nem tömlötzöztette, ſem halálig nem kínoztatta, hogy a' pogány Religiótól öket el-vonhassa, mint a' pogányok a' kereſztyénekkel tselekedtek, hanem ő tsak ſok pogány templomokat bé-zárattatott, ſokakat földig-is le-rontatott, és a' kereſztyéneknek aztat-is meg-engedte, hogy a' bálvány áldozás ellen, mindennémű tsúfoló erőſzakkal élhessenek. A' következendő Tsáſzárok még keménnyebben bántak velek.

Constantinus Tsáſzár jóllehet nagyon ajtatos ember vala, de még-is meg-tudta ő mutatni aztat-is, hogy nagy fejedelem vólna, mert ő minden nap a' Tsáſzári koronát a' fején viselte, és az ő ruhája gazdagon meg vala rakva gyön-

gyök-

gyökkel, és az ő udvaránál főképpen ha vendégſéget tartott nem látſzattatott egyéb az Ázsiai fényesſégnél.

Míglen ő uralkodott, ſok háborúi vóltak nékie a' Gothusokkal, a' kiket ő a' mint fellyebb láttuk meg-győzött, de mindenek felett a' Perſákkal; ezeknek Királlya Sápor, követeket küldvén hozzája, ezek által kérettette ötet egy levélbe, hogy a' kereſztyéneket ne üldözze annyira, mivel ő a' kereſztyéneket felette üldözte, mi több, nem tudván, hogy Sápor ellene háborút kívánna indítani, még vasat-is küldött nékie, a' mellyből fegyvert tsináltathatott, nem-is fordította Sápor ezen vasat másra, hanem fegyvereket munkáltatott abból, a' mellyek a' midőn egyſzer el-kéſzültek, meg-indúlt maga ármádájával Constantinus ellen, a' kitűl aztat kívánta, hogy azon öt tartományokat, a' mellyeket nékie Galeriusnak által kelletett adni, adná viſzſza nékie. Minekutánna Sápor ellenkező válaſzt vett vólna ez iránt, bé-ütött ő leg-ottan Mesopotamiába, és ezen tartományt írtóztató képpen puſztította. Nagy Constantinus Tsáſzár már akkor hatvan három eſztendős vólt, de még-is bé-mene ő Ázsiába, és Sáport keményen meg-vervén el-kergette.

Ki-jövén Ázsiából betegeskedni kezdett, és a' nélkül-is már öreg lévén éſzre vette, hogy életének végihez közelíttene, eſzébe jutott azis, hogy Crispust, és Faustát meg-ölettette vólna, mintegy lelki esméretitől ſzorongattatott, azért-is ſzent Péter, és Pál Apostoloktól meg-intettetett, hogy kereſzteltetné-meg magát, jóllehet ezen intés tsak álmába esett, de még-is engedelmeskedett ő annak, és Sylvester Pápa által meg-is kereſzteltetett, élt ugyan még ő

egy ideig, de minekutánna betegſége naprúl napra nehezedne, Nicomediába vitette magát, és már közel lévén halálához a' midőn tanátsoſſai hoſzſzú életet kívántak vólna nékie, mivel úgy mond ő a' világnak ſzükſéges vólna, így felelt nékiek: *Engedgyétek-meg, hogy e' világba ſokáig ne késsek, ſenkinek az Istenhez hamar jönni nem lehet.* Ezek után a' léleknek halhatatlanſágáról a' környül állókkal fontossan beſzélgetvén ki-adá a' lelkét. Hatvan hat eſztendős vólt a' midőn meg-hala, orſzáglott pedigien 32 eſztendeig. El-temettetett Konstantzinápolyba ſzent Péter, és Pál Apostolok templomába. Az ó vallásúak ötet a' ſzentek ſzámába helyheztették, és még most-is a' Mosqvák 21. Május napján üllik az ő ünnepét.

Hogy Nagy Constantinus Tsáſzár az igaz Úr Istent meg-esmérte, és az ö ſzent tanítását nem csak bé-vette, de aztat minden tehetſégével maga egéſz el-terjedett birodalmába gyarapítani-is igyekezett, abba ſenkinek épen kétſége nem lehet, mert nints ſzáma azon templomoknak, a' mennyit ő Istennek ditsőſégére fel-emelt. Ő nagy birodalmú fejedelem vala, még ſem ſzégyenlette maga Tsáſzári ékeſſégeit le-tenni, a' kapát kezébe venni, és a' midőn Konstantzinápolyba ſzent Péter, és Pál Apostolok tiſzteletére egy templom építtéséhez hozzá fogatott, ennek fundamentoma ásásához elsö hozzá fogni, a' mint-is a' tizen-két Apostolok tiſzteletére, tizen-két kosár földet maga vállain a' fundamentom árkából ki-hordott.

Az ő idejétül fogva majd minden réſzibe a' világnak uralkodott a' kereſztyén vallás, és a' Római birodalmon kívül-is kezdett már ezen

ſzent

ſzent vallás gyarapodni. Európát ugyan el-borította egy igen vitéz Német nemzet, és ezek a' Gothusok vóltak, a' kik a' mai Erdély országban, Moldvában, és több a' Duna vize mellett fekvő tartományokban egéſz a' fekete tengerig, Lengyel, és Mosqva országokig el-terjedtek. Jóllehet pedig ezek pogányok vóltak, még-is a' keresztyén vallást bé-vették. Ázsiába-is az Ürmények, és Iberiusok, és a' mai Georgyiának lakossai, és Africába-is a' ſzeretsenek, és Abyssinusok nagy orſzágaiban is, a' mellyek Ægyptussal határossak, bé-vétetődött. Úgy látſzatott ugyan Krisztus Urunk ſzületése előtt 400 eſztendőkkel, minekutánna annyi pogány Német nemzetek a' Római birodalomnak napnyúgotti réſzeiben bé-tsaptak, és azokkal fel-is oſztoztak, hogy az ő bálványozó vallá-ſok új életet fog kapni, de ezen nemzetek tsak hamar mind keresztyénekké lettek, jóllehet a' Rómaiakat meg-győzték, és ezen ſzent vallás őket erkőltsösökké-is tette.

Épen eztet tselekedték 400 eſztendőktűl fogvást 700 eſztendőkig mindnyájan azon Gothusok, a' kik Olaſz, és Spanyol orſzágokban tartományokat állítottak-fel, a' Frankusok-is, a' kik a' mostani Frantzia orſzágba, Belgiumba, és Német orſzágba-is, de tsak nem meſzſze a' Rhénus, és Ménus, és a' Duna vizein túl magokat helyheztették. Az Angel Saxók-is, a' kiket ma Anglusoknak neveznek, és a' kik orſzágot állítottak-fel, azon Német nemzetek-is, a' kik egéſz Afrikáig le-telepedtek, minden kénſzerítés nélkűl a' keresztyén vallást bé-vették, még az Irlandusok-is, a' kik olly meſzſze lévő ſzigetbe laknak, 500 eſztendők előtt meg-keresztelkedtek. 700, és 800 eſztendők között; még

azon vitéz, és hatalmas Saxoniai nemzet-is, a' kik a' mai Vestphaliába, és alsó Saxoniába laknak a' Kriſztus hitét fel-vették.

De mindazonáltal a' 800 eſztendő táján, Európának nagy réſze éjtſzak, és napkelet felé a' pogány vakſágba vala még, de tsak kevés ideig, mert oda-is hamar bé-hozattatott a' kereſztyén vallás, mivel 800 eſztendők után a' Dánusok Svécusok, és a' Norvégiaiak között kezdett terjedni, ugyan tsak majd ezeredikig vonódott, míg aztat álandó-képpen be-vették. A' Csehek, és Morvák már 900 eſztendők előtt kereſztyénekké lettek, és ezeket követték több más Slávusi, az az: Tóth nemzetek, réſz ſzerínt Német orſzágon kívül, mint a' Lengyelek, és Mosqvák, réſz ſzerínt pedig Német orſzágba azon a' tájon, a' mint ma Maizen várossa fekſzik, és a' Szála vizétől kezdődvén, a' kik az Albis vizéig laktak, ezeken felül, a' kik Luſátiába, és Brandenburgiába-is le-telepedtek, tsak hamar az ezeredik eſztendő előtt Magyar nemzetünk-is a' kereſztyéneknek tagjává lett, mert tudgyuk Hazánk históriájából, hogy Geiza Hertzeg jóllehet még meg-nem vala kereſztelve, de ſzívébe valóſágos kereſztyén vala, és ſzent István elsö Királlyunkat kereſztényen mint fiát nevelte, a' ki-is ugyan ezeredik eſztendőbe ſzent Albert Püſpök által meg-kereſzteltetett, és uralkodása alatt ſok Egyházi Rendeket hozatott-bé, ſok Apátúrſágokat Klastromokat állítottfel, azok élelmére fundátziókat tett, és mind ezeket ki-ki Hazánk törvénnyei között fel-találllya.

A' Magyarok után míntegy 1100-dik eſztendők táján a' Liflandusok, és ſzáz eſztendővel

vel késsöbben a' Prussusok-is bé-vették a' kereſztyén hitet, a' Litvánusok pedig majd tsak nem 1400 eſztendö tájba tselekedték eztet. És a' mint ezen kereſztyén hitre való térések a' világnak azon réſzeibe meg-történtek, már a' hat. ſzázadik eſztendöktöl fogva az Ázsiai nemzemzetek között-is a' kereſztyén vallás nevekedni kezdett, Chinába, ſöt még azon orſzágokat puſztító Tatárok között-is tsirázni kezdett ez; ſzintén úgy a' Mogolok között-is. Utólyára minekutánna majd minden nemzetek, és orſzágok a' világnak három réſzeibe bé-vették aztat, mingyárt a' világnak negyedik réſzébe-is Americába plántáltatni kezdett, és lehet mondani, hogy abba nagyon-is el-terjedett már, és abba ſem lehet kétſég, hogy ötödik réſzébe-is a' világnak gyökeret verni ne kezdene.

Mind ezeket meg-értvén, még-is tsak aztat lehet mondani, hogy a' jeget leg inkább Nagy Constantinus Tsáſzár törte-meg, és majd tsak nem ö vala elsö, és leg-erössebb plántálója a' kereſztyén vallásnak, a' kit annakutánna több jó lelkü Tsáſzárok, és Királyok-is követtek. Vannak ugyan néhány tsekély Authorok, a' kik néminémü hibáit ki-teſzik, de többen vannak még-is, a' kik érdeme ſzerint ö felöle nagy dítsérettel írnak. De légyen úgy, hogy ö-is néminémü hibákat el követett vólna, hiſzen emberi böribül ö ki nem vetkezhetett, és így gyarlóſág alá, melly minden embernek tulajdona, vólt vettetve, és van-é ollyan Fejedelem, bár a' földtül égig magaſztaltatik, a' ki hibát nem ejtett vólna? bizonyára nintsen, nem kelletik tehát ötet-is tsudállani, ha ollykor mint ember meg-botlott.

CONSTANTIUS,

és az ő két Báttyai.

ELSŐ TZIKKELY.

Egéſz azon idöig, míglen Juliánus Tsáſzárnak neveztetett.

Nagy Constantinus Tsáſzár fel-oſztotta gondolatlanúl a' birodalmat három fiai között, és még Testvér Báttyának két fiai között, és így öt Hertzegek között. A' Báttyának ezen két fiait az öregbikét Dalmátziusnak, az iffiabbat pedig Hannibaliusnak nevezték, de ezek mind a'ketten Nagy Constantinusnak halála után, az ő két testvéreivel edgyütt, és még öt unokáival, és az ő leg-főbb udvari tiſzttyeivel a' katonák által meg-ölettettek. Ezen írtóztató méſzárlásnak kétfég kívül nem vólt más oka, hanem az uralkodásra való kívánás, és Constantziust az ő leg-kissebb fiát, a' kit ő minden fiai között leg-inkább ſzeretett, holott illy nagy atyai ſzeretetére nem vala érdemes, tartották okának. Tsudálatos dolog, hogy egy ollyan Nagy Fejedelem mint ő vala, a' kinek az orſzáglásban mélyen való bé-látását a' Historicusok annyira magaſztallyák, előre által nem látta, hogy ő a' midőn öt uralkodókat meg-nevez, nem tsak a' birodalmat meg-ronttya, de még Familiájába-is a' háborúnak tüzét fel fogja éleſzteni.

Nagy

Nagy Constantinusnak három fiai magok között újjonnan oſztoztak-fel, és még Dalmátziusnak, és Hannibaliusnak azon tartományit, mellyeket magok meg-ölettetések után hátra hagytak oſztásra vették. A' leg-öregebb magáévá tette Galliát, nagy Britanniát, Spanyol országot, és kétſég kívül Thrácziát-is Konstantzinápoly városával. Ezen leg-öregebb fia Nagy Constantinus Tsáſzárnak, ugyan az ő nevét viselő Constantinus vala. A' második fia Constantius vala, a' ki-is Ura lett egész Ázsiának, és Ægyiptusnak, és ennek, a' Báttya által-is engedte Konstantzinápoly városát. Constans a' legifiabb bírta Olaſz országot, Illyriát, Africát, Macedóniát, és Görög országot. A' leg-öregebb ezen Tsáſzárok közül még tsak húſz eſztendös vala, és úgy látſzatott, hogy egyike ſem vólt érdemes a' Trónusra. Észre vévödött az, hogy Auguſztus Tsáſzártól fogva, minden Római Tsáſzárok között tsak egyedül Comodus vala ſzülettetve, a' ki valóſsággal uralkodó Tsáſzárnak fia vólt, és nem-is reménylettek valami jót ezen fiatal Hertzegekről, a' kik böltsöjöktöl fogvást, tsak a' nagy fel-fúvalkodást, és a' fö hatalmat tették tárgyoknak.

Mindazonáltal ök magok között egyenlö akarattal némelly böltsebb törvényeket munkállottak, különössen a' nagyon el-ſzaporodott Árulók ellen, és az attyok példája után aztat parantsolták, hogy az ítélö ſzékek, ſemminémü ollyan vádakat bé ne vegyenek, a' mellyek a' vádolók nevével nem leſznek alá írattatva. Constantius így ſzóll egy törvénnyében: *Aztat úgy kelletik mint ártatlant tekinteni, a' kinek ugyan ellenſégei vagynak, de még-is ſemminémü vádolói nintsenek.* De hogy az árúlkodásoknak vége

lett

lett vólna, tehát az udvaroknál az igazſágnak kelletett vólna uralkodni.

Constantinus ezen oſztállyal meg-nem elégedett, és Olaſz orſzág, hogy ötet illetné aztat mondotta, mivel pedig ſem jóſággal, ſem pedig más okokkal ſzándékát nem tellyesíthette, Constans öttse ellen fegyvert fogott, és a' havaſokon által mene. Constans az ő öttse, és már most egyſzersmind ellenſége, akkor Dáciába vala, és onnat egy ármádát küldött ellene, a' mellyet ő még nagyobb erővel követni ſzándékozott. Constantinus vigyázatlan vólt, mert a' Constans ármádája olly véletlen reá tsapott, hogy aztat éſzre ſem vette; meg-ütközvén Aquiléja városſa mellett, a' Constans katonái ötet meg-nem esmérvén a' lováról le-verték, és ötet körül vévén, ſok ſzúrásokat nyert tőlök, és meg-is ölettetett, és úgy minden Tsáſzári öltözet nélkül a' teste a' földön el-terülve feküdött. Akkor 25 eſztendős vala, és tsak három eſztendeig orſzáglott. És így Constans egéſz nap-nyúgotti birodalomnak Urává lett. Constans minden ditsőſég nélkül uralkodott, és a' hízelkedőknek, 's maga passióinak Sclávussa vala, ugyan tsak a' kereſztyénſégnek, és a' Catholicusoknak nagy pártfogója vólt, a' mellyért-is a' kereſztyénektől nagyon magaſztaltatott, ellenben némelly roſz tselekedetiért a' pogányok által tsunyáúl festettetett-le. Egy Magnéntius nevezetű, a' ki Német ſzületés, és ſzabadon botsájtatott Sclávus vala, és a' ki két Legiókat comandírozott, öſzve esküdött másokkal ellene, magát Galliába Autun városſába Tsáſzárnak ki-kiáltatta. Constans meg-tudván eztet, épen mikor vadáſzattal magát mùlatná, Spanyol orſzágba akara más-

másnap ſzaladni, de már el-érkeztek Magnentiusnak gyilkossai, a' kik-is még azon éjtſzaka az erdőn ki-vert ſátorába kegyetlenül meg-ölték. Nagy háládatlanſágot tselekedett itten Magnentius, mivel Constans ötet egy a' katonáktúl indított Zenebonába, maga palásttyával bé-takarván a' haláltól meg-mentette. Midőn meg-ölettetett, harmintz eſztendős vala, és orſzáglott 13 eſztendeig. Léſzen még ezen meg-ölettetett Tsáſzárokról ſok ſzó, hogy míg éltek, melly dolgokat nem vittek azok véghez.

Ezen orſzáglásnak változása alatt ſzűnet nélkül folytak az Ariánusoknak tzivakodásai, és nagy ſzeget ütöttek ſokaknak fejeibe. Constantius az Ariánusokkal tartott, az ő két testvérei pedig a' Catholicusokkal. Szent Athanásius, a' ki a' maga Püſpöki ſzékébe Alexandriába viſzſza hívattatott, nem ſokáig maradott ottan békeſſégbe. Új panaſzokat koholtak ellene, és megint ki-vetették ötet Püſpökſégébül. Gergely, a' kit helyébe meg-neveztek, erőnek hatalmával bé-ült Püſpökſégébe. A' Püſpökök egymás ellen törtek, és a' ſzakadás közöttők annyira ment, hogy a' napkelet napnyúgottól el vála; ſzemek előtt nem tartván azon egyeſſéget, a' mellyet a' Kriſztus parantsol. Hogy pedig a' terméſzetek egyesülhessének, leg-alkalmatossabb módnak a' látſzatott lenni, hogy egy közönſéges Concilium tartattasson, a' mellyért-is öſzve gyültek Sardicába, melly város a' két birodalomnak határ ſzélein feküdött, és így mintegy centruma vólt ezen két világ réſzének. A' napkeletiek látván, hogy ők kevessebb ſzámmal vólnának, ki-mentek Sardicából, és magok gyülekezetét Thrátziába Philippolis városſába tartották.

A' két

A' két Conciliumok ítélet hozásai, ellenkezök vóltak egymással, és egymást átok alá vetették, az az: excomunicálták, az Ariánusi Concilium, ſzint-úgy Sardicai Conciliumnak neveztette magát lenni, ugyan azért ſzent Ágoston azon Sardicai Conciliumról úgy beſzéllett, mintha az helytelen lett vólna, de ö tsak azon Conciliumról ſzóllott, a' mellyet az Ariánusok Sardicainak neveztek. Én nem mégyek ezen meſzſze ki-terjedö matériába tovább, mivel ez, az Egyházi históriát illeti, tsak annyit ſzóllok még errül, hogy ezen viſzſzavonásokból Constans, és Constantius között bizonyoſſan háború támadott vólna, ha Constantius Sz. Athanásiusnak Püspökſégébe való viſzſza tételére reá nem állott vólna. Az Ariánusok-is az igazán hívöknek hitek ágazattyaira reá állottak vólna, ha az igazán hívök ezen ſzót *Conſubſtantialis* meg-vetették vólna. Ezen ſzent ſzó, és Athanásiusnak dolgai mindenkor a' pörlekedésnek tárgyai vóltak, de hogy-is lehetett vólna másképpen, mivel a' Consubstantiálitás essentiális réſze vólt az Orthodoxa, az az: igaz vallásnak, és Athanásius ugyan azért üldöztetett; mivel ö ezen igaz tanításnak hatalmas pártfogója vala.

Míglen Constantius a' Theologusi dolgokban foglalatoskodott, az alatt nagy ellenſége támadott; e' pedig vala második Sápor a' Perſák Királlya, viſzſza-is méne ö a' napkeleti birodalmába, a' hol is a' Persákkal békeſſégre kívánt lépni, de vele Sápor Király nem akart másképpen békeſſéget kötni, hanem ha egéſz Mesopotámiát, és Arméniát nékie oda fogja engedni. Eztet tselekedni nem akarván, kardra

költ

költ a' dolog, mingyárást-is ezen Fejedelmek magok ármádájokkal egymás ellen indúltak, Syngarus várossa mellett meg-is ütköztek, a' holis Constantius a' Persák által meg-futamtatott, és ezek a' Rómaiakat nem kis félelemre hozták, mivel az ütközet után leg-ottan Mesopotámiát kegyetlenül pusztították. Sápor nagy erővel Nisibis várossát keményen ostromlotta, és tsak négy hólnapok múlta után szünt-meg az ostromlástól, mivel kénteleníttetett maga országaiba menni, és azokat védelmezni, mivel bé-tsaptak azokba sok barbarus népek. Sápor Király a' keresztyéneket Politicus okokból üldözte, mivel az előtt, a' midőn leg-keményebben üldöztettek a' keresztyének, ők Persiába óltalmat nyertek, de mihent Constantinus védelmezte, és már felette el-is szaporodtak, mingyárt Persiába kétségessé tették magokat, és úgy tekíntették őket, mint ellenségeket.

Magnentius pártot ütött Constantius ellen, és a' napnyúgotti tartományokban nagy elő meneteleket tett. Nepotiánus, Constantinus testvér hugának a' fia, a' ki Magnentius attya fiai között támadott vér ontás alkalmatosságánál az ő életét meg mentette, és most Róma várossát az ő kezei közül ki-akarta venni, ezen alkalmatosságnál; Magnentius Nepotiánust annyával, és a' vele tartókkal edgyütt meg-ölettette. Veteránio, a' ki magát Pannoniába ki-kiáltatta, egy régi ollyan Generális, a' ki bár olvasni nem tudott, de még-is a' hadi tudományt jól értette, nem vala olly hatalmas, hogy magát fel-vett Tsászári hatalmába meg-tarthatta vólna. Azért-is Constantius el-hagyta Ázsiát, és Magnentius ellen indúla, hogy őtet meg-büntethesse, a' mellyért-is egész hadi erejét egybe vette.

vette. Itten az mondattatik felőle, hogy maga katonáit meg-intette vólna, hogy a' kereſztyén vallást vennék-fel, és ezeket mondotta vólna, hogy: *A' ki magát nem engedi meg-kereſztteltetni, mennyen-el, én az én ármádámnál, nem kívánok más katonákat, hanem tsak ollyanokat, a' kik a' Krijztus Jésusnak záſzlója alá esküdtek.*

Veteránio, a' ki magát Magnentiussal egyesítette, a' Tsáſzár ellen méne egy ármádával, de a' helyett, hogy meg ütközött vólna a' Tsáſzárral, alkura lépett vele. Constantius meg-is tsálta ötet, mert előſzör a' katonáit magához hódította, és annakutánna kénſzerítette ötet a' Tsáſzári ékeſſégeket le-tenni, de mindazonáltal vígaſztalta ötet némelly a' morálisnak fundamentumán épült ſzavakkal, a' mellyek igen tsudálatossan hangzanak egy ollyan fejedelemnek ſzájában, a' ki az uralkodáson felette kap, mivel ő Veteránióhoz így ſzóllott: *Te tsak egy üres titulust veſzteſz-el, a' melly azoknak, a' kik azzal élnek, tsak bút, és gondot okoz, te ezen időtül fogva ollyan ſzerentsével fogſz élni, a' melly ſemmi nyughatatlanſág által nem fog háboríttatni.* Az-is mondattatik; hogy ezen jó öreg Veteránio, az ő magánoſſágából, a' mellybe nagyon kedve töltve élt, a' Tsáſzárhoz így írt vólna: *Te jót nem teſzel magadnak, hogy magadat meg-nem határozod azon ſzerentsével élni, a' mellyet te másoknak tudſz ſzerzeni.* De mindazonáltal ámbár mind a' ketten így beſzéllettek-is ők, Philosophusok még ſem vóltak.

Azomba míglen ama nyúl ſzívű Constantius Syrmiumba Conciliumot tartott, Magnentius maga ármádájával közelített, de előbb némelly babonás varázslók tanátsára egy ſzűz leányt

leányt meg-ölettetett, és katonáit vérével itatta, hitelt adván azon babonás tanátsosoknak, hogy így katonái nyertesek fognak lenni. De mind-azonáltal már Magnentius a' Száva vize parttyára el-érkezett, és a' midőn épen által akart azon menni, követeket küldött hozzája a' Tsáſzár, kik által a' békeſség ponttyait-is meg-küldötte nékie; de Magnentius meg-vetette azokat, és előbre indúla, a' mint el-is juta Mursa várossához, a' melly a' Dráva vize parttyán állott, és így ezen hely határozta-meg a' Birodalomnak ſzerentséjét, vagy-is ſzerentsétlenſégét. Meg-is esett itten az ütközet, a' melly felette véres vala, és Magnentius réſziről 24000. Constantius réſziről pedig 30000. esett-el, a' Magnentius Gallierei tsudát tettek, olly vitézül hartzoltak, de utólly ára még-is egy lábig le-vágattattak, és mivel ſokkal-is kissebb vólt az ő ármádája a' Tsáſzárénál, nem-is maradott nékie több katonája 6000-nél, mind ezért, mind pedig azért, hogy az ő Fő-Vezére-is Marcellinus, a' ki leg-nagyobb istápja vólt, el-essett, kéntelen vólt el-ſzaladni, mert már erejébe bizodalma nem lehetett.

Constantius nem-is mutatta magát az ütközet alatt, hanem egy közel lévő Templomba nagy rettegések között várta annak ki-menetelét Valensel, a' ki Mursa várossába Ariánus Püspök vala. Ez az álnok Püspök, ollyan rendeléseket tett kéz alatt, hogy ő az ütközetnek ki-meneteléről elsö vett tudósítást. Hirtelen meg-mondá Constantiusnak, hogy az ő ármádája győzedelmes lett, és aztat egy Angyal jelentette vólna nékie. A' Tsáſzár, a' ki ezen beſzédnek tellyes hitelt adott, úgy tiſztelte annakutánna azon Ariánus Püspökőt, mint ſzentet, és fegyverének bóldogúlását egyedül

nékie tulajdonította, és nékie meg-is köſzönte. Könnyen el lehet ítélni, melly nagy hibákra vihette ezen Tsáſzárt az illy babonás hiedelem, és valóſsággal áldozattya-is lett ö, maga könnyen való hiedelmének, és gyengeſégének.

Következendö eſztendöbe azon kegyetlen, és Tyrannismusſágáért Rómába meg-útáltatott Magnentius, a' ki Galliába ſzaladott, és ott-is egy Tsáſzári Generálistól üldöztetett, minekutánna látta vólna, hogy az ö katonái, mellyek már ugyan kevesek vóltak, hajlandók vólnának ötet a' Tsáſzárnak ki-adni, a' leg-fenébb kétſégbe való esésre adta magát, és így el-is tökéllette maga magát meg-ölni, de hogy ne tsak egyedül maga hallyon-meg, Lion városában ſok maga jó baráttyait, atyafiait, utollyára maga annyát-is meg-ölte, végtére önnön kardgyába ereſzkedett.

Mihent Constantius ezen ellenſégétöl megſzabadúlt, Rómába Tryumphusi pompával jöttbé, de itten ki-nevettetett ö, hogy mint a' ludak ollyan görbén viselné a' nyakát; ezen pompás menetelben mellette vala Hormisda, a' kitül kérdezte, hogy mint tettzene néki Róma városa, ki-is így felele: *Tsak az az egy nem tetſzik nékem, hogy itt-is, a' mint hallottam, az emberek meg-halnának.* Hogy a' Tryumphusi pompa el-végzödött, az egéſz birodalom azon reményſégbe vólt, hogy Constantius ez után kegyessebben fog uralkodni, de ö még alább való gondolatú, és kegyetlenebb lett, mindenkor tele vólt kételkedéssel, és félelemmel, és ezen roſz tulajdonſágaiban a' metzettektöl, a' kikkel tele vala udvara, meg-erösíttetett. Azon otsmány ſzokás metzetteket tartani, több más

Orien-

Orientálisi Despotismusokkal bé-tsúszott az ő udvarába. Azon fogás alatt, hogy ő a' Trónusrá ásítozókat kívánná ki-írtani, leg-nagyobb kegyetlenségeket vitt véghez Constantius, mivel pedig a' vádolás nagy divattyába vala, egy bűnös mellett ezer ártatlan-is meg-ölettetett. Paulus, egy metzett, a' ki a' Tsászárnak Secretáriussa, vagy-is inkább darabantya vala, nagyon el-széllyeszttette a' rettegést, és a' veszedelmet, különösen nagy Britannia vólt piatza a' kegyetlenségeknek. Martinus, a' ki ottan Gubernátor vala, igen szívére vette azon nagy helytelenségeket, mivel előre által látta, hogy ő sem fogna meg-kíméltetni, azért-is azon Tyrannust agyón akarta szúrni, de hozzája szúrván el-hibázta őtet, azért-is magát leg-ottan meg-ölte. A' halálos sententziák szokás szerint a' Tsászárnak nyújtattak-bé, a' mellyeket ő mind meg-erősítette, és a' Tsászárné épen nem bátorkodott valakinek kegyelmet kérni, és a' Németeknek, 's más barbarus nemzeteknek a' birodalomba való bé-ütések nem okoztak annyi rettegést, mint a' Tsászárnak, és az ő Ministereinek helytelen parantsolattyai.

Még fájdalmassabban fohajtozott a' napkelet Gallusnak Gubernátorsága alatt, a' ki unokája vala Nagy Constantinusnak. Ez minekutánna hat esztendeig a' maga testvérével Juliánussal Capadociába mintegy rabságba élt vólna, Constantius ötet Cæsárnak ki-kiáltatta, és még fógorává-is választotta, és annakutánna a' Persák ellen küldötte. Mivel Gallus kemény Hertzeg, és terméfzetiben-is kegyetlenebb vala Constantiusnál, mivel ő egyszersmint maga Felségétől Constantiától (a' ki szint olly ke-

gyetlen vala mint ö) minden erőszakok tételére fel-ingereltetett, és olly udvarba lakott, a' mellybe sok hízelkedők, és tökélletlen emberek vóltak, tehát ö belőle-is egy emberiséget nem esmérő Tyrannus vált. Égész Antiochiát, és Nap-keletet bé-töltötte ö gyilkolással, Domitiánust, a' ki Gubernátora vala a' tartománynak, azon hamis szín alatt, hogy ö Rebellis vólna, meg-ölettette, és sok más ártatlanokat-is ki-végeztetett, vagy-is meg-kínoztatta.

Az ö kegyetlen maga viselete nyughatatlanná tette Constantiust, attól tartott, ne talántán ezen Cæsár függetlenné tegye magát, azért-is követeket küldött hozzája, hogy jönne viszsza Európába. Gallus ezen követeket leg-ottan a' vízbe vettette, de ugyan tsak által látta ö az ötet fenyegető veszedelmeket, jóllehet párt ütést akart indítani, de látván, hogy semmi módon veszedelmét el-nem mellőzheti, megindúlt ö; az ö Felsége, a' ki mindenekbe istápja vala, meg-hólt az úton, magának pedig Noricumba, Petavium várossába feje vétettetett. Ezen Petavium alsó Stayer országba fekszik, a' Dráva vize mellett, és most Petau a' neve.

Constantius már most mintegy a' maga szerentséje által meg-részegíttetett, ezen titulussal: *A' világnak Ura, és öröktül való!* illettette magát, és ezen nevetésre való kevélységét egy bolond Tyrannismus követte, mert soha sem vólt jobb alkalmatosságа az árúlkodásnak maga gazságát ki-önteni, mint most vala, azért még az álmokról való vád-is halállal büntettetett, a' ki olly gondatlan vólt, hogy maga álmát másnak el-beszéllette, maga életét el-veszтésre tette-ki, mihent az balúl magyaráztatott-meg. Egy az

álom

álom árúlók közül való, a' ki szolgája vala azon fent említett Paulusnak, tsúfság képpen ezen nevet nyerte: *Comes Somnii!* az az: az álmok Comesse, mivel az álmodózókat leg-inkább vádolta. Az emberi rosszaság épen ollyan mértékbe szokott lenni, a' miként minden magát rosszabbíttya.

Sok alá való viszsza éléseket okoz a' penna-is, ha aztat valaki alá való módon, és hasznontalan elő ítéletekkel kórmányozza. Némelly Panegyricusok Constantiusnak kegyelmességét az egekig emelték, és sokan a' régi Egyházi írók közül nem másképpen emlékeznek Gallusról, hanem mint egy nagy dítséretet érdemlő emberrül. Egy Frantzia le Brau nevezetű Úr, ennek fundamentomául aztat adgya elő, hogy azon Egyházi írók tsak azért emlékeznek felőle olly jól, mivel Gallus a' keresztyén hitben végig meg-maradott, nem úgy mint az ő öttse Juliánus, a' ki apostatált, de még-is Ætiusnak egy Arriánusnak tanátsát követte sokakban. Ugyan tsak a' keresztyénségben végig meg-maradott, és a' maga rosszaságát, és Tyrannismussát a' jó-tételek áll-ortzájával takargatta. Az emberek ugyan könnyen bal ítéletre hozattatnak, hogy ha a' dolgoknak mivóltát tsak egy felöl tekíntik. Ammianus Marcellinus ugyan, egy nagy eszű, és igazságot szeretö Iró, mind ellene mond azon ki-tett dítséreteknek, nintsen-is az igazságnak nagyobb hitele, mint a' dolgoknak jól tétele, ha tsak fényes vagy tsalóka szavakból állanak a' dítséretek, már semmit sem érnek.

Illyen hasznontalan fetsegö vala Themistius Sophysta-is, ö-is minekutánna Constantzinápolyba Senátornak tétetett vólna, azzal fizetett

meg ezért Constantiusnak, hogy felöle egy dítsérő beſzédet munkált, a' mellybe ötet ezen az egéſz világon leg-nagyobb Philosophusnak mondotta lenni, és így illyen gyalázatossan tsúfolta-meg az igazſágot.

Constantiusnak az orſzáglásban való tudománnya, hasonló vólt az ő Philosophusi tudománnyához, a' melly ebbűl-is ki-tetſzik, hogy még két nagy hadi vezérek vóltak, a' kiknek meg-rontássán az ő udvari tiſzttyei igyekeztek, az egyike Ursicinus vala, a' ki magát Napkeleten híressé tette, a' második Sylvánus vala, a' ki Galliát a' Barbarusok ellen óltalmazta. Ezen utólsó a' rágalmazó nyelvek által el-árúltatván olly karba tétetődött, a' mellybe egy háládatlan, és hitetlen udvartól nem mást, hanem tsak maga veſzedelmét várhatta, a' mellyért-is el-tökéllette magában, hogy párt ütést fog támaſztani, mingyárt-is magát Tsáſzárnak ki-kiáltatta. Ursicinus-is már Constantiusnak kegyelmét el-veſztette, de még-is ő látſzatott lenni azon embernek, a' ki ezen párt-ütést le-tsillapíthattya, és melette még ellenſégei-is ſzóllottak a' Tsáſzár előtt, ollyan vélekedésben lévén, hogy ez a' két ember egymást fogná meg-rontani. A' mellyért-is az udvar Ursicinussal úgy élt mint eſzközzel ebben a' dologban. A' dolog olly áll-ortzásan tevődött, mintha az Udvar Sylvánusnak párt-ütéséről ſemmit ſem tudna, ſőt ollyan hízelkedő leveleket írt hozzája, hogy minden el-végzett dolgai iránt nagy meg-elégedésel vólna. Ursicinus elibe ment egéſz Colonia várossáig, látván pedig, hogy Sylvánus ellen fegyverrel ſemmit ſem tehetne, álnokſághoz fogott, és nékie ezeket mondotta:

dotta: hogy felette sajnállaná az ő sorsát, és abból nagy részt venne, és kívánná-is mindenekbe az ő elő vett dolgait mindenképpen elő mozdítani. Ezen Syreni tsalárd szavakkal meg-is nyerte Sylvánusnak bizodalmát. Leg-elől-is pedig az ő katonáit magához hódította, megfogattatta azután ötet, és meg-is ölettette, de meg-is síratta egész birodalommal ötet.

Aztat vélte Ursicinus, hogy ez által nagy kegyelmébe teszi magát a' Tsászárnak, de megtsalattatott, mert a' midőn az Udvar ötet ezen dolognak véghez vitelére ki-rendelte, el-végzette magában, hogy ha mingyárt szerentsésen aztat el-fogja-is végezni, még-is nagy hatalmat nékie nem fog adni, és így Generálisnak tette ugyan ötet Galliába, de tsak egy katonát sem adott melléje, mert a' Tsászár inkább Országokat kívánt el-veszteni, mint egy nagy Vezért, a' kinek hűségéről kétségeskedett, hatalmassá tenni. Sylvánusnak az ő ármádája el-oszlott, a' Barbarusoknak ezzel kapu nyílt a' birodalomba való bé-ütésre. Leg-ottan-is a' Frankusok, a' Németek, a' Szászok Galliát pusztították, és a' Rhénus vize folytába 40. városokat halommá tettek. A' Gvádusok, és Sarmaták Pannóniát, és felső Mœsiát rontották, és a' Persák egész napkeletet szerentsétlenné tették, és így a' meddig az ellenség a' birodalmat pusztította, Constantius addig a' Religió dolgához látott, Conciliumokat tartott, üldözte a' Consubstantialitásnak védelmezőit, a' mellyel az igazán hívő Püspököket még jobban felindította, az Ariánus Püspököket pedig még átalkodóbbakká tette, és ezeket vitte véghez az, a' kit Themistius e' világon leg-böltsebbnek lenni ki-kiáltott.

MÁSODIK TZIKKELY.

Juliánusnak fel-emeltetésétöl fogvást, egéſz az ö párt-ütéséig.

Ennyi ſok veſzedelmek között még-is reá tudta beſzélleni Eusebia Tsáſzárné Constantiust, hogy ö ama nevezetes Juliánust (a' kit közelebbröl fogunk meg-esmérni) Cæsárnak ki-kiáltottatta. Ezen Fejedelem Gallusnak testvére vala, magának a' Tsáſzárnak-is vér ſzerént való attyafia, mert ö Julius Constantinusnak, a' ki Nagy Constantinus Tsáſzárnak mostoha öttse vala, fia vólt. A' midön vele az annya teherbe vólt, azt álmodta, hogy Achillest fogna ſzülni, és egyſzer fel-ferdült iſjú lévén, a' midön az annya maga álmát nékie el-beſzéllette vólna, ollyan vélekedésbe esett maga felöl, hogy Nagy Sándornak lelkével ajándékoztatott vólna-meg, és ha ö nálánál fellyebb való nem-is, leg-alább hozzája hasonló léſzen. És a' mint felöle mondattatik, engedelmesſégben Titushoz, ſzerentséjében Trajánushoz, kegyelmesſégében Antoninushoz, mértékletesſégében pedig Marcus Aureliushoz hasonlíttatott, és a' tudományokba a' leg nagyobb Philosophusokhoz. Valóſággal ſok ſzép tulajdonſágai-is vóltak, és a' tudományok, és maga nagy ſzerentsétlenſégei által lett nagy emberré. Egy Fejedelemnek a' ſzerentsétlenſégek, ha azok egybe vannak köttetve a' tudományokkal, az ö formálásában nagyobb ſegítſég, mintha a' nagy Méltóſágoknak kebelébe nevel-

veltetik-fel, mert ezek a' léleknek erőt adnak, még pedig ollyat, a' mellyel magát annak segítségével magassabban fel-emelheti születése nemességénél, mivel beléje tsepegtetik a' jó erkölcsök szeretetét, és a' tudományokhoz való kívánást, és meg-útáltattyák vele nem tsak a' bújaságot, de mind azokat-is, a' mellyek az emberiséget meg-betstelenítik.

Hat esztendeig vala ö maga testvérével Macellum várába Cappadóciába bé-zárva, végtére meg-engedtetett nékie, hogy maga tanúlását Constantzinápolyba, és Athénába végezhesse, a' hol-is sok tanúló társai között meg-külömböztette magát a' maga neveltetése, serénysége, és a' dolgokba mélyen való bé látása által. Szerentsés-is lett vólna ö, ha neveltetése szerint az igaz Religió mellett meg-maradott vólne. De úndorodott ö a' kereszténységtöl, talán azért, hogy az ö első oktatói a' sok ajtatosságokkal meg-terhelték, vagy mivel az akkori Kereszténységnek versengései a' kereszténység ellen fel-indították. A' mellyért-is Ephesusi Maximushoz állott, a' kit idövel Válens Tsászár ugyan Ephesusba meg-ölettetett, és más Platonicusokat-is követett, a' kik a' Theurgiét fejébe verték. A' Theurgie pedig ollyan tudomány vólt, a' melly aztat tanította, hogy az ember lelke több lelkeknek segítségével, a' kik nagy számmal az Úr Isten, és emberek között találtatnak, mint vitetik az Istennek látására, és a' vele való egyesülésre.

Gallus a' midön Cæsár vólt, nagyon nyughatatlanítottatott a' bálványozás által; látván hogy arra az ö testvére-is Juliánus hajlandó vólna, azért-is ö az Ariánusok Apostolát Ætiust hozzája küldötte, hogy ez az ö vezérlöje egyszersmind

reá vigyázó-is lenne. Juliánus úgy mutatta magát, mintha tele vólna buzgóſsággal az Ariánismushoz, és ezzel minden kétſéget el-is hárított magától, a' mellyel eddig aránta viseltettek. Az ö barát ruhája, és az ö hívatala, a' melly Lectorſágból álla, még arra ſzolgáltak nékie, egy Egyházi Iró ſzerént, hogy Constantius elött bizodalmatlanſágát el-veſztette. Gallusnak halála után hét holnapokig mintegy árestomba tartózkodott, és ha ötet Eusebius nem óltalmázta vólna, mivel ötet nagyra betsülte, meg-ölettetett vólna. De bár mint beſzéllyenek felöle, ö még-is tsak Ariánussá lett, és azért is nevezteteti Apostatának.

A' midön a' Tsáſzár ötet huſzon három eſztendös korába Cæsárnak ki-kiáltatta, egyſzersmind maga húgát-is Helenát feleſégül nékie oda adta, de maga benne való bizodalmát nem adta nékie, inkább úgy tartotta ötet, mint egy meg-nyúgzöttet. Az ö minden udvari ſzolgái kémjei vóltak a' Tsáſzárnak, és tsak az ö Tsáſzári titulussából állott minden ereje. Ö ugyan mint Gubernátor, úgy küldettetett Galliába, de egyſzersmind egy titkos Tanátsos, és több Urakis, mint Mesterek adattak melléje, a' kiknek minden dolgait intézni kellett; ö néki kevés katonái vóltak, kevés pénze, és ſemmi más egyebe, a' mellyel rendelhetett vólna. Némelly kevés hibáin kivül ſemmit ſem lehetett ezen Hertzegbe ollyast találni, a' mit ſzemére lehetett vólna vetni, ſött tsudállani kelletik az ö nagy lelküſégét, és elméjének nemesſégét.

Ö a' maga életét leg-inkább az oskolákba töltötte, az orſzáglásnak módgya, és a' háború esméretlen dolgok vóltak elötte, és ſemmi hatalom, és tekéntettel ſem bírt, tsak hogy hamar

mar meg-mutatta ö, hogy nagy ember vólna. Viennébe egy egéſz telet abba töltött-el, hogy az orſzáglásnak módgyát fel-vehesse, a' hadi tudományt-is tanúlta, és maga viseletében nagy mértékletesſéget mutatott, és fáradhatatlan munkálló-is vala, meg-elégedett ö egy köz katonának portiójával, nem-is kíméllette magát a' legzürzavarosabb idöbe, és az ajtajának küſzöbén feküdött, és éjfélkor mindenkor fel-költ, mindenkor munkába vólt, és nem esmért más gyönyörüſéget a' tanúlásnál. A' katonáknak ſzeretetét, és benne vetett bizodalmokat hamar meg-is nyerte. A' Gallierek kedvelték ötet, és nagyra betsülték az ö egyenes ſzívét, a' kik reá mind eddig vígyáztak, el-veſztették magok tekíntetét, mivel ö mindent az ö ſegítſégek nélkül mivelt, és minden elö vételei az ö kívánſága ſzerént mentek. Két dítsérö írás, a' mellyeket ö Constantziusról kéſzített, bizonyſágai az ö böltsesſégének. El-tudta ö titkolni maga ítéleteit a' Religió aránt-is olly maga alkalmaztatásával, hogy a' Poitieri ſzent Hilárius, az ö ſzíneskedésétöl el-ámíttatván, épen azon írásban, a' mellybe ö a' Tsáſzárt az Anyaſzentegyház ellenſégének lenni írja, Juliánust ollyan Hertzegnek teſzi-ki, a' kinek ſok Religiója vólna.

Valamit tsak Juliánus elö vett, mind azok meg-mutatták, az ö mindenekben való kéſzſégét; minden táborozásait gyözedelmek követték, mivel ö valamelly nagy kéſzſégü, ſzint ollyan nagy méréſzſégü vala, a' mint-is el-kergette ö a' Németeket Galliából, a' hol magokat már nagyon el-ſzéllyeſztették, ſöt ötet Sens várpssába ostromlották-is, de ellenbe Stráſzburg alatt nagy méſzárlást vitt közöttök

vég-

véghez, és minden felé nagy rettegést okozott, még a' Rhénus vizén túl-is féltek tőle. A' legtsudálatossabb vólt, hogy ötet mind ezen győzedelmeiért ki-tsúfolták, holott Constantius olly tehetetlen vólt, hogy ezeket soha sem vihette vólna véghez, az ollyan udvarnál ugyan, mint a' Constantiusé vala, nem lehet más módon, hanem tsak meg-gondolatlanúl ítélni.

Constantius, a' ki leg-inkább Majlandba szokott vólt lakni, Rómába méne, hogy ottan a' Magnentiuson nyert diadalomért Tryumphusi ünneplést tartson; ez egy helytelen Czeremonia vólt, mert az illyen ünnepléseknek a' pólgári háborúkban épen helyek nem vala. Még a' Tsászár ezen várost jól nem esmérte, és az ő épületeinek fényességét tsudálta, és hogy abba az ő nevének emlékezete-is fen maradhasson, egy száz és harmintzkét láb magasságú Obeliscust állíttatott-fel, a' melly az öreg Ronnesses Királyt képzellette, a' mellyet Nagy Constantinus, Konstantzinápoly várossának ékesítésére készíttetett vala. Ezen Obeliscust, a' melly leg-nagyobb most-is Rómába, ötödik Sixtus Pápa újra állíttatta-fel.

Jóllehet Constantius, a' midőn a' Fő Tanáts gyüllésébe bé-méne, azon nevezetes óltárát a' győzedelem Isten Aszszonyának, a' mellyet Magnentius megint fel-állíttatott vólt, el-rontani parantsolta, de még-is meg-látogatta ő, az úgy neveztetni szokott Pogány Papokat, és privilegiumokkal meg-erössíttette a' Vesta szűzeket, de mindazonáltal meg-tíltotta ő halálnak bűntetése alatt az áldozatokat; a' mint aztat egy törvénybűl, a' melly a' Theodósius Codexébe vagyon, ki lehet látni, de a' melly kétség kívül

vül ſoha ſem publicáltatott. Az ö maga viselete a' Religió aránt mindenkor kétſéges vólt. Rómába a' pogányſághoz nagy tolerantziát mutatott, de még-is mindég nyughatatlanította a' Birodalmat az Arrianismushoz viseltetett maga buzgóſágával, és tsak hamar üldözte ö az Arriánusok ſectáját-is egyikét a' másika után, a' mint tudniillik, egy vagy más réſzhez hajlott, mivel ö magát a' Metzettek által mindenekre, a' mellyekre azok akarták, meg-hajlatta, ezek pedig a' több udvari ſzolgákkal mindenekre reá tudták ötet venni.

Sápor, a' ki mindég meg-engeſztelhetetlen ellenſége vala a' Rómaiaknak, nem akarta azon ponttyait a' békeſségnek bé-venni, a' mellyeket eleibe a' Rómabéliek tettek, és ö egy gazdag Mesopotámiai által, a' kinek ezen orſzágból ki-kelletett menni, fel-ingereltetett, azért-is el-tökéllette magában, most nem úgy, mint annak előtte, hogy hírtelen bé-ütésel ſzorongaſſa öket, mivel ezek állandók nem ſzoktanak lenni, hanem öket keményen ugyan, de még-is jól meg-gondolva támadgya-meg, a' mint ez meg-is esett, Ursicinusnak adattatott a' vezérlés a' Napkeleten. Épen akkor, a' midőn az ö ſzolgálattya leg-ſzükſégessebb vólt, aztat tanátslották, vagy-is inkább parantsolták a' Metzettek, hogy ö viſzſza hívattatasson. Az egéſz nap-kelet zúgolódott ezért, hogy ez, az ö oltalmazójától meg-foſztatott, azért-is Ursicinus meginț viſzſza küldettetett, de tsak igen meghatározott hatalommal, hogy leg kissebb hibáját annál inkább vétkül tulajdoníthassák. Ezen ſzerentsétlen udvar, örvendezett maga ſzerentsétlenſégén, hogy a' maga irígyſégét, és megútálását érdemes emberek veſzedelmével ki-

elégít-

elégíthesse. Sápor egy fokáig tartott ostromlás után, a' melly nékie 30000 emberek veſztébe tölt, meg-vette Amida városát Mesopotamiába, és épen ezen időbe leg-nagyobb, és ſzorgosabb dolgának tartotta lenni a' Tsáſzár, Rimini városába, és Seleuciába a' Theologusi vélvetésſeknek el-igazíttására Conciliumokat tartani, a' mellyeket ö akkor tartotta jóknak lenni, a' midön a' hitnek articulusai leg-inkább meg-ſzaporíttattak. Constantius orſzáglásának bé-fejezésére még ezeket kívánom elö adni.

Juliánusnak maga viselete Galliába épen ellenkezö vala Constantiusnak viseletével. Juliánus azon időbe, a' midön a' háborúk egy kevesſé meg-ſzünték, az igazſághoz látott, és azt kívánta, hogy a' nép a' reája tett tehertül valamennyire könnyebüllyön, Florentinus, a' ki ezen Cæſar test örzöinek Obestere vala, még a' teher meg-ſzaporíttásán igyekezett, mivel az ö ítélete ſzerint eztet a' hadi költſég kívánná; de Juliánus meg-mutatta ſzámodása által, hogy az adók elegendök vólnának a' költſégek ki-pótolására, alább-is tette ö ſokkal az adót, mert régenten huſzon ött darab aranyból állott, ö pedig tsak hétre tette-le, a' melly minden darab tizen-öt Frantzia livert tett. Az ö nagy keménysége mellett, a' mellyel a' nép ſzorongatói ellen viseltetett, még ſem hitt ö minden árúlkodásnak, hanem azokra nagyon vígyázott. Numerius ezen vétekrül árúltatott, de ö mindeneket tagadott, mivel pedig a' tanúk hibáztak, ö az árúlókat a' törvénybe tzitálta. *Ha tsak a' dolgokat tagadni ſzabad, hogy valaki ártatlannak ítéltessen, ki léſzen tehát büntetést érdemlö.* Juliánus erre így felelt: *Ha a' tsupa árulkodás elégſéges arra, hogy valaki meg-büntetessen, ki léſzen valaha ártatlan?*

HAR-

HARMADIK TZIKKELY.

Constantius Uralkodásának Vége.

Florentinus 's többek mások, a' kik az igazságnak ellenségei vóltak, el-nem mulatták, hogy Juliánust az udvarnál fekete festékekkel le-ne írták vólna, és minden tett dolgait roszra magyarázni ne igyekeztek vólna. A' Tsászár, a' ki ötet ezen időtül fogvást tsak úgy tekíntette, mint egy ollyan embert, a' ki a' koronát kívánná, azért-is ötet fegyverétül meg-foztani kívánta, és aztat parantsolta nékie, hogy ö a' leg-válogatottabb Trupjait Constantzinápolyba küldgye, a' honnan nap-keletbe a' Persák ellen fognának menni. Négy ditsőséges táborozások után, olly veszedelembe lenni látta magát, hogy minden gyümöltsei fáradságának semmivé tetethetnek. Látta ö azon szép tartományokat, a' kiket ö a' veszedelemből ki-vont, azon Barbarusoknak pusztítására ki-téve lenni, a' kik az ö fegyvere által meg-győzettettek. Ö mindazonáltal engedelmeskedett, és a' Tsászári parantsolatot mindennek tudtára adta, és azon vólt, hogy az tellyesítessen. De a' Galliai Truppok nem vehették reá magokat, hogy magok hazáját el-hadgyák, és Ázsiába viaskodgyanak, a' mellyért-is másképpen intézték magok dolgait, Párisba Juliánust Augustusnak ki-kiáltották, semmit sem hajtottak az ö ellenvetéseire, sem pedig kérelmére, sőt fenyegették ötet, és kardgyaikat ki-vonván, erőnek hatalmával meg-

meg-koronázták. Sok Historicusok azt írják felöle, hogy maga Juliánus ezen katonák indúlását, hogy így a' koronához juthasson, indította vólna, de eztet meg-nem bizonyíthattyák, az meg-lehet, hogy magát akkor ſzomorúabb, és ellenkezöbbnek mutatta lenni, mint ſem valóſsággal vala. De mivel még az ö ellenſégei ſem mutathatták-meg eztet, minden Historicus, a' ki így írt felöle, hibázott.

Az ö elsö elö vétele az vala, hogy ö azon árúlóknak, a' kik az ö meg-ölettetésére öſzve esküdtek, ezen fel-tett nagy vétkeit nékiek elengedte, és nem hogy meg-ölette vólna öket, de még meg-ſem büntette. Erre bizonyoſsá tette maga katonáit, hogy minden, valamint hadi, úgy Civilis ſzolgálatok-is, egyedül az övék fogna lenni, és minden, a' ki másnak ſzolgálatot fog kérni, kérését meg-nem fogná halgatni. Egy levelébe meg-írta Juliánus Constantiusnak mind azon dolgokat, a' mellyek vele történtek, és mi indította vólna ötet arra, hogy az erönek engedgyen, minden kéſzſégét-is megígérte nékie, és hogy mindenekbe közönſégeſſen, és egyet értve kívánna vele munkálódni, egyſzersmind aztat-is meg-írta, hogy a' Gallusi Truppok ſoha ſem fogják magokat engedni Azsiába vezettetni, és hogy el-kerülhetetlenül ſzükſéges vólna a' Királyi titulust vele-is közleni, vagy-is inkább fel-oſztani, hogy így minden egyenetlenſég közöttök el-távoztattasson. Más levélbe megint, a' melly nyilván el-nem-olvastatott, maga ſzívét engedte beſzélleni, és Constantius ellen egéſz mérgét ki-öntötte abba.

Mind ezen ſzavaira Juliánusnak nem hogy hajlott vólna Constantius, ſöt inkább kemény paran-

parantsolatokat küldött nékie. Juliánus ezen parantsolatokat a' Truppoknak ki-adta, a' kik-is midőn azok olvastattak vólna, így kiáltottak-fel: *Juliánus a' Tsászár! így kívánnya eztet a' tartomány, a' hadi sereg, és az egész birodalom.* Már most ő sem gondolkodott az reája adattatott Tsászári hatalomnak meg-erősítésében, mivel által látta, hogy önnön maga élete, és jó barátinak-is élete attól függene. Ha valaha egy revolutio jóvá hagyattathatna egy Uralkodó Fejedelem ellen, tehát eztet, a' mellyről itten szó vagyon, fundamentomai, és környül való állásaira nézve hellyesnek kellene tartani.

Mivel Juliánus Constantinustól semmi jót sem remélhetett, sőt tartani kelletett nékie tőle, el-tökéllette magába, hogy minden ellene felveendő dolgoknak eleit vegye, a' mint minden rendeléseit nagy bőltsességgel, és előre való látással tselekedte. Ő a' maga Trupjait megeskedtette, és épen azon katonák, a' kik a' Tsászár parantsolattyára magok hazáját el-nem akarták hagyni, hitet tettek arra, hogy Juliánust mindenüvé fogják követni, illyen külömbség vala ezen két Fejedelem között. Ő maga ármádáját gyalog, süveg nélkül vezérlette, és mint egy köz katona a' fáradságoktúl magát nem kímélette. Siomium várossát először meg-vette, a' midőn senki sem-is reménylette vólna, hogy még tsak masírozni-is kezdett vólna, a'Sucidava passust-is, a' melly a' Hæmus, és Rhodope hegyei között Thráczia kezdetén feküszik, meg-vette. Olasz ország, és Görög ország leg-ottan az ő részire állottak, de két Pannoniai Legiók, a' mellyeket ő Olasz országban küldött, mivel az ő hűségekről nagyon kételkedett, pártot ütöttek úttyokba, és Aquiléja várossába bé-menvén

meg-erősítették magokat, azért-is Juliánus megállott, és Aquileja városát kívánta meg-venni. Az ostromlásra sok idő kívántatott, és a' Napkeletről olyan hírek érkeztek, a' mellyek őtet nyughatatlanították, de még-is egy nem reménylett eset, Juliánust az egész Birodalomnak birtokába helyheztette, a' nélkül, hogy ő kénteleníttetett vólna Római vért önteni.

Minekutánna a' Persiai Király Sápor, Singara, és Bezabde városait Mesopotamiába megvette vólna, azon igyekezett Constantius, hogy Bezadbe városát megint viszsza vegye, de ezt nem vihette véghez. Az igazán hívők, az Ariánusok, és a' Bálványozók-is, egy értelembe vóltak, és aztat bizonyították, hogy ezen gyalázat, hogy ő azon várost meg nem vehette, tsak azért történt vólna rajta, mivel ő ezen három Religiókon sok erőszakokat követett vólna-el; ez nyilván való bizonysága annak, hogy az Úr Istennek ítéleteit nem jó vakmerően vizsgálni. A' Tsászár ugyan tsak minden készületeket meg-tett a' Persák ellen, de mivel meghallotta, hogy Juliánus sebes lépésekkel jönne ellene, el-álla a' Persiai háborútól, és viszsza húzván magát, Antiochiába jött, onnat megindúlván, Siciliába hideg-lelést nyert, a' mellyhez több nyavalyák járúlván, észre vette, hogy élete végin vólna, azért-is ugyan tsak Juliánust maga succesorának vallotta, Ázsiába a' Taurus hegye alatt meg-is hala, esztendejének 44 dikébe. Tsudállani aztat lehet felőle, hogy ő soha sem pökött. Ő Ariánus vólt, és szent Athanásiust, az Ariánusoknak leg-nagyobb ostorát számkivetésre küldötte, országlott pedig 24 esztendeig, és ő magát valamint az attya, tsak épen halála előtt kereszteltette-meg.

Ő éle-

Ő életébe néhány jó törvényeket adott-ki, és néhány szerentsés táborozásokat-is végzett, és sokak előtt kegyelmének ki-osztása miatt tekéntetbe-is tette magát, és ollykor értelmes gondolattyait-is ki-nyilatkoztatta, sokszor eztet nem-is tehette, mivel ő sok roszszat, és kevés jót tselekedett. Ő mindég tsak a' Religió pörlekedéseivel töltötte idejét, mert azzal hízelkedett magának, hogy azokat el-fogja végzeni, holott a' vallás rendeit ez által egymás ellen még jobban fel-háborította. Ammiánus, a' ki a' régi bálványozó szolgálatot tisztelte, így adgya-ki magát ez iránt: Egy babona által, a' melly jobban illik egy vén aszszonyhoz, mint egy Tsászárhoz, öszve keverte Constantius a' kereszténység vallását, a' melly egyenes, és minden tzifra mesterség nélkül való volt, a' helyett, hogy ő ahoz illendőséggel, és tisztelettel viseltetett volna, mindég újjab és újjabb kérdésekre sakadott, mellyek által tsak szakadásokat okozott, a' tár-ház pénzét tsak az útasokra költötte-el, mivel szakadatlanúl útaztatta a' Püspököket az ország költségén, hogy azok Conciliumokat tartsanak, a' mellyekbe ő ítélő bíró valamint az Istennek szolgálattya, úgy a' hitnek ágazattyai eránt lehessen. Ezen Authornak annyival hitelesebb az ő mondása, mivel ő minden részre való hajlás nélkül a' maga vallását-is olly kétségesnek teszi-ki, hogy sokan ötet kereszténynek lenni tartották.

A' nélkül, hogy mélyen ereszkedgyünk bé a' vallás dolgaiba, a' mellyek a' Püspökök pörlekedése, és az udvarnak gondatlansága, és Cabalái által annyira fel-zavartattak, elég légyen, tsak egy essentiális dologról szóllani. Az Ariánusok el-palástolták magok igaz gondolattyát

némelly mesterséges elme futtatásokkal, megvallották ők néminémű szín alatt, a' Kristus Istenségét, és aztat modották, hogy az Atyához hasonló vólna, de ezen szót *Homoiousios*, tellyességgel meg-vetették, mivel azon Görög szó eztet teszi consubstantiális, sőtt panaszolkodtak ők, hogy az egész keresztény világot egy szóval, vagy-is egy syllabával, a' melly a' Sz. Írásba nem áll, zavarodásba hozták, mintha ezen szó nem a' dolognak mi-voltát foglalná magába. De illyetén versengéseknek leg-inkább Constantius vólt az oka.

Azon Conciliumba, a' melly Rimini városába 359 esztendőbe tartatott, a' melly 400. Püspökökből állott, és azoknak több mint negyed része Catholicusok valának, eleintén keményen fel-tétetődött abba, hogy valamellyek a' Nicænumi Conciliumba el-végeztettek, semmiben meg nem fognak változtatni, de még-is ezen formula hozzá adattatott: *Hogy a' Fiú mindenekbe egyenlő az Atyával.* Szintén eztet tette azon Concilium-is, a' melly Seleuciából Konstantzinápolyba által tétettetett. Azt mondgya Flöri Ur, hogy a' nevek alá írása, a' mellyet tellyességgel kívántak, nagy nyughatatlanságot okoztak az Anyaszentegyházba, és ez olyan vala mint egy üldözés; mivel pedig ez belsőképpen történt, nagyobb félelmet okozott, mint a' pogányok üldözése. Majd minnyájan alája írták magokat a' nélkül, hogy a' hibára ügyeltek vólna, némellyek ugyan, a' kik bátrabbak vóltak, nem tselekedték, talám az igaz tudományokban gyengék vóltak azok, a' kik ezeket nem követték; a' kik alája írták-is magokat azt mondották, hogy a' békesség szeretetiért, és a' Tzászár tiszteletiért tselekedték vólna, de Hiláriusnak és Athanásius állandó-

ſága meg-győzhetetlen vala, és a' Nicænumi Concilium meg-erősíttetett.

Igen jó lett vólna, ha a' vallásnak óltalmazása mellett, egyſzersmind azon tiſzteletetis ſzemek előtt tartották vólna, a' mellyel a' Tsáſzárnak tartoztak, de némelly ajtatos Püspökök kémény írásokat adtak-ki ellene, a' mellyeket egyenesen hozzája küldötték, más Püspökök dítsérték ezen írásokat, és hasonlókat munkáltak. (Lásd Flórit, és a' Gallicána Ekléſiának históriáját) Egy illy első példa, több illyen félelmes példákat vont maga után. Megſzűntek a' Tsáſzári méltóſágot egy ollyan Fejedelembe tiſztelni, a' ki az Eretnekek mellett állott, jóllehet ő nem ollyan Tyrannus vala, a' ki a' kereſztényeket üldözte vólna. Illyen különös magok viselete ſzármazott a' külömbözö dólgoknak mivóltából, a' mellyeket az Egyházi Rend tárgyúl vett. Mivel a' Püspökök Nagy Costantinustól nagy gazdagſágokat, és tiſzteletet vettek, az ő ſia pedig ſzerentsétlen uralkodása miatt ezeket nem tselekedhette, és mind ezen felül a' vallásnak pörlekedései által fel-indíttattak, terméſzetes következése a' lett a' dolognak, hogy már a' régi alázatoſſágnak korláttyai között nem tartották magokat. De ha a' dolgot jól fel veſzſzük, nem-is tarthatták-meg azok között magokat, mivel az Egyházi Rendnek fő kötelesſége az, hogy az igaz vallást tellyes tehetſégekkel óltalmazzák, már pedig Constantius Tsáſzár egéſz életébe ennek ellenſége vólt, és mint valóſágos Ariánus ezen ſectának minden erejével pártját fogta, a' mint-is eztet az Egyházi históriában világosan ki-téve lenni fogja látni ki ki, nem tsuda tehát hogy az ajtatos Püspökök ötet nem tiſztelték, mert a' Kriſztus tanítását ő ſe tiſztelte.

JULIÁNUS.

ELSÖ TZIKKELY.

Juliánusnak orſzáglása. Az ö igyekezete a' Kereſztyén vallásnak ki-irtásában.

Már fellyebb Juliánusnak ſzületéséröl ſzóllottam, miként nyerte a' Tsáſzári koronát, aztat-is ki tettem, tovább pedig az ö életéröl, és uralkodásáról így írok. Alig jött világosſágra Constantiusnak halála, leg-ottan az egéſz birodalom hozzája hajlott, annyira el-híresedett ö ſzerentséssen végzett táborozásai által, és erköltsei által, és aztat-is mint tsudát úgy tekíntették, hogy ö minden fegyver rántás nélkül a' Tsáſzári trónusra hágott. Konstantzinápoly városſa ſzint annyi örömel, a' mennyi tiſztelettel fogadta ötet. Elsö dolga a' vala, hogy ö a' meg-halálozott Tsáſzárnak felette pompás temetést rendelt, és úgy tettette magát, mintha ötet siratná, jóllehet lehetetlen vólt, hogy valóſágos lett vólna ezen ſzomorúſága. Annakutánna egy ítélö ſzéket állított-fel, a' melly azokat büntesse-meg, a' kikre reá bizonyosodik, hogy magok Creditumával, az elöbbeni Tsáſzár alatt álnokúl bántak. Három nevezetes árúlók Paulus, Eusebius, és a' metzett Apodémus, a' ki annak elötte a' Kamarának

Fö

Fő Tiſzttye vala, meg-égetésre ítéltettek, melly ítélet nagy tetzést okozott, de még-is meg-nem elégedettek vóltak azon ítéletekkel, a' mellyek némelly ártatlanok ellen hozattattak, a' mellyek az illyen alkalmatoſságokban majd mindenkor meg-ſzoktak történni.

A' viſzſza élések, és rendetlenſégek, a' mellyek meg-jobbítást kívántak, felette nagy ſzámmal vóltak, kiváltképpen a' Csáſzári Residentiába, és ſok haſzontalan; és ingyen élő emberek a' Birodalomnak velejét ſzívták. Ezer ſzakátsok vóltak itten, és ezer Borbélyok, és még ezek mellett ſzámtalan ſok ſzolgák, mindnyájan meg-romlott, és prédára ásítozó emberek, a' kiknek az ő hívſágokra való vágyodáſok, és rablást 's puſztítást kívánása ſemmit ſem ſajnállott. Juliánus mingyárt meg-esmérte, hogy a' közönſéges kints, miként nyeletne-el ezen barlangtól. A' midőn ő egykor egy Borbélyt kívánt, és az ő parantsolattyára egy felette pompásan fel-öltözött ember lépett-bé a' ſzobájába, így ſzóllott hozzája: *Én egy Borbélyt, és nem Senátort kívántam.* Ezen Borbélynak fizetésén kívül, és nevezetes ajándékokon kívül, még élelmére annyi adattatott, a' mennyi húſz embereknek, és annyi lovaknak táplálására elégſéges.

Mingyárt-is minden Borbélyok egyen kívül el-üzettettek az udvartól; még ez-is ſok, aztat mondotta Juliánus, ha az ember maga ſzakállát meg hadgya nöni. Így tselekedett ő a' Metzettekkel-is, és mind azon tselédekkel, a' kiket ő haſzontalanoknak látott lenni. Hogy ő ezen Reformátiót az udvarába tselekedte, ötet talán erre egy meſzſzünnen való Philosophia vitte, de ſzerentséſsebbek azon népek, a' kik

egy Philosophus alatt vannak, mint sem azok, a' kik egy pompát szerető, és tékozló Fejedelem által kórmányoztatnak. Ő a' maga jobbágyait bátorságba tette a' Finantziának szolgai ellen, és a' zabolátlan, és szabad akaratú katonák ellen-is, és szint annyi szorgalmatossággal, a' mennyi hamarsággal ki-szolgáltatta az igazságot, és eztet leg-szorgalmatossabb munkájának lenni tartotta, mivel egyedül maga jobbágyinak bóldogságán igyekezett. Ő ellensége vala a' hízelkedésnek. A' midőn egykor a' Prókátorok általa hozattatott ítéletet, nagy tsudálkozásal hallották vólna, és aztat felette dítsérték, így szólla ő: *Ezen dítséret én előttem igen kedves vólna, ha én el-hihetném magammal, hogy azok, a' kik engemet azzal meg-tiſztelnek, olly nagy bátorságúak-is vólnának, hogy engemet ótsárlanának, ha talán az én ítéletem, ellenkező, képpen esett vólna.* Az ő sarkallatos törvénnyei közül való egyike e' vala: *Mindenkor szükséges magát a' törvényekhez, és bé-vett szokásokhoz tartani, ha tsak nem épen a' Birodalomnak fel-múló haszna, azokat meg-változtatni szükségesnek lenni tarttya.* Igaz, és fundamentális egy fel-tétel, de a' kereſztyén vallásra való nézve ő eztet hamissan munkállotta, mindennémű gyakorlásaiba ezen vallásnak.

Mind ennyi szembe tűnő ki-nyilatkoztatásai között böltsességének, lehetett benne észre venni egy bizonyos maga viseletét, a' melly ollykor helytelenségre változott, a' mint-is benne az a' hiba vólt, hogy ő minden jót erőltetett. Hogy a' Tsászár az új Consulok után ment a' Tanátsba, már ez bé-vett szokás vala. Mamertinus, és Nevitta, a' kik ezen hívatallal megtisz-

tiſzteltettek, azon nap, a' mellyen bé-kelletett vólna nékiek vitettetni, magoktól bé-mentek a' Tsáſzári Palátiumba, meg-látván Juliánus őket, mingyárt eleikbe futott, és azon karon hordozó Lectikájokba, a' mellyekbe hozattattak fogadta őket, és az ő parantsolattyokat várta, hogy mikor tetſzene nékiek meg-indúlni, ő maga őket a' Curulisi ſzékbe ültette, és a' ſereg közepén maga gyalog mene előttök. Azon dítséretes beſzéd, a' mellyet Mamertinus Juliánus felett tartott, még ma-is meg-vagyon, de ez tsupán hízelkedésbűl állott, a' kit ő mint Philosophus el-hagyhatott vólna. De még Trajánus-is nagy meg-elégedéssel halgatta Plíniusnak Panegyricussát, nem lehet tehát más módon gondolkodni, hanem hogy a' dítsérő beſzéd azon időbe ſzokásba vala.

A' midőn egykor ezen Tsáſzár a' tanátsba nyilván való beſzédet tartott, hírül adattatott nékie, hogy Maximus Philosophus Jóniából elérkezett vólna; mingyárt fel-költ ő, és elibe mene nagy sietſéggel, hogy ötet meg-ölelhesse, a' ſok dítséretekkel égik magaſztalta ötet, dítsérte ötet mintegy öreg tanítót, a' kinek ő az ő bölts tanításáért nagy köſzönettel tartozna, és úgy kísérte ötet a' Senátusból, hogy kezét maga kezébe kaptsolva tartotta. Az ő invitálása, és azon tiſztelet, a' mellyet ezen Philoſophushoz mutatott, azt okozta, hogy ez által ſzámtalan Sophistákat húzott-bé maga udvarába, a' kik az ő bizodalmát nem érdemlették, és egy Philosophusi tekéntet áll-ortzája lett a' tiſztelet kívánásának, de a' maga haſznát áhításnak-is. Egy valóſágos Philosophus nagy ritkaſág még akkor-is, a' midőn betsültetik.

Már régtül fogva útálta Juliánus a' kereſztyén vallást, és mihent a' Trónusra fel ült, ellene mondott annak, és az ő leg-főbb gondgya a' vólt, hogy aztat gyökerestül ki-írthaſſa, mivel ő aztat tartotta, hogy a' kereſztyén vallás ellenére vólna a' nyilván való köz jónak, kétlég kivül azért, mivel a' passiókból, és bal elő ítéletekből ſzármazott helytelenſégeket, a' mellyek az igaz Religiót meg-motskíttyák, ő az igaz Religiónak lenni tartotta. Az ő udvarába lévő Philosophusok öſztönözték őtet a' maga ſzándékának véghez vitelére, és ſokan közülök arra-is ingerlették őtet, hogy az erőſzakokat venné ſegítſégül. De ezen módok eleintén mint egy az ő terméſzete ellen vóltak, mivel ő emberek baráttya vólt, de végtére ezen jó erköltsöt-is valamint az igaz vallást el-hagyta. Ő ezen nevet-is, Tyrannus nem akarta magára fenetni, aztat-is által látta, hogy nagy fáradſágába fog telni, ha ő a' maga ſzándékát vér ontás által fogja végre hajtani, avagy-is üldözésel fog ehez kezdeni, de még-is ámbár eleintén a' kereſztyéneket nem ölettette, nem-is üldöztette, még-is többet ártott ő a' kereſztyénſégnek mindnyájoknál azoknál, a' kik mind eddig őket üldözték.

Jól tudta ő, (így ſzóll Libánius maga tizen harmadik beſzédgyébe) hogy a' lelki esméretnek erőltetése által ſemmire ſem fog menni, és hogy ollykor egy beteget teste ſájdalmában egy külső kötés által meg-lehet gyógyítani, de ſe tüz, ſem pallos a' vallást ki nem írthattya. A' ſzív útállya az ollyan áldozatot, a' mellyet a' kéz erőſzakosan nyújt néki, a' testnek erőtlenſégéről fog panaſzolkodni, és meg-marad régi gon-

gondolatiban, nem változtattya-meg maga gondolatit, hanem úgy fogja magát mutatni, mintha meg-változtatta vólna. A' hízelkedők kérik annakutánna azon velek egyaránt hívőket, a' kiktül ſzíneskedve el - hajlottak botsánatért, és azok, a' kik az üldözésbe meg - ölettetnek, mint Mártyrok tiſzteltetnek.

Libánius ezen tzifra, de homályos beſzédgyével mit akart, vagy - is mit értett nehéz ki - tanúlni, én ugyan tsak aztat gondolom, hogy ő tsak aztat akarta meg - mutatni, hogy Juliánus nem lett vólna Vér Szopó, és a' kereſztyéneket nem kívánta vólna ő Tyrannismussal az igaz vallástól el-vonni, hanem kegyeſséggel, és minden jó módokkal. De tsak ugyan még-is olly roſzra akarta őket vinni, mellynél már roſzſzabbra nem vihette, és alább meg-is fogjuk látni, azon kegyes módokat, a' mellyekkel gonoſz ſzándékát kívánta tellyessítteni. Lássuk tehát azokat.

Elsőben - is ő mint Pontifex Maximus, az az: leg-főbb Pap, Konstantzinápolyba meg-nyitotta a' bálványozást, az udvarából a' kereſztyéneket mind ki-hajtotta, minden Tiſztſégektül őket meg-foſztotta, és leg-nagyobb üldözőjök vala. Ő præsideált maga minden pogány czeremoniáknál, melly példája által a' bálványozó ſzolgálatot nagy tekíntetbe hozta. A' hamis Istenekhez nagy buzgóſágot mutatott, és így a' babonás lelkekbe könnyen bé - óltotta ezen vakſágot, ha mingyárt mindnyájan úgy nem - is gondolkodtak mint ő, de még - is mint egy kötelesſégeknek tartották ötet ezekbe követni. Egy Religió igaz morális nélkül tsak meg-vettetésre méltó. A' kereſztyén vallás igazán ſzemére vethette eztet a' Pogányoknak,

hogy

hogy az ö vallásoknak igaz morálissa nem vólna, mivel a' Pogányok, magok morálissát tsak a' Philosophusoktól, és hányt vetett Sophistáktól költsönözték, és nem meríttették úgy mint a' kereſztyének a' Kriſztusnak, és az ö Apostolinak tanításából.

Juliánus ugyan mind azokat, a' mellyeket a' kereſztyén Religióba jóknak, haſznosoknak látott, és a' mellyeket ö meg-ſem tagadhatott, bé-venni, és tanítani-is parantsolta a' Pogányoknak, és nagyon igyekezett azon, hogy a' pogányoknak meg-mutathassa, hogy mind azok el-kerülhetetlen, és ſzükſéges dolgok vólnának. Meg-parantsolta ö, hogy a' jó erköltsöknek fundamentomát tanítsák, és ezen tanítást a' nyilván való áldozat tételeknél gyakorlásba hozzák, különösen a' ſzeretetet, a' melly a' kereſztyéneket, kereſztyéneknek lenni leg-inkább jegyzi. De mit haſználtak mind ezen kívánſágai, mivel azon jó erköltsökkel viſzſza élt, nem az igaz Istennek, hanem a' bálványoknak imádására fordítván azokat.

Ugyan tsak, hogy maga hamis elö vételeiben jobban elö mehessen, mivel az erköltsök meg-jobbítására a' Papoknak példája leg-inkább ſzükſéges, mert a' Papoknak azokba bé-folyáſa többet haſznál az ö beſzédgyeiknél; azért is meg-parantsolta, és írás által-is meg-intette öket, hogy magok hívatalainak ſzentſégét ſzemek elött tartsák, és olly kemény regulákat ſzabott nékiek, hogy még az ollyan könyveket-is olvasni meg-tíltotta, a' mellyek a' mint ö mondotta: *A' passiónak tüzét lassan-lassan fel-éleſztik.* Azt mondotta nékiek; hogy az Istennekhez, és az emberekhez való ſzeretet leg-el-

sö

sö tartozások, és kötelesſégek légyen, parantsolta, hogy öket tiſztellyék, de magoknak-is tudgyanak tiſzteletet adattatni. Ö maga Papjait ezeknek lenni mondotta; Ök úgymond: *Az Istennek akarattyának az emberek közt meg fejtöi, és az embereknek ſzó ſzóllójok, az Istenek előtt;* aztat-is meg-hagyta nékiek, hogy a' Fő Rendeknek házait ugyan meg-látogássak, úgy ſzintén a' gazdagokat-is, de a' mellett azon igyekezzenek, hogy a' ſzegényeket, árvákat, és özvegyeket gyámolíthassák. Ezek ugyan ſzent rendelések, ha jobb fundamentomon állottak vólna, és az igaz Religió lett vólna talp köve.

A' midőn így a' bálványozó ſzolgálatot fel akarta emelni, alattomba minden módokat elö vett, hogy a' kereſztyén Religiót tövébül kifordítsa, és ez tsupa fortélyos álnokſágból állott, mivel el-hitetve vólt ö, hogy a' ki-katzagás, és meg-vetés jobb mód vólna ahoz, mint a' kínzások, azért-is meg-parantsolta ö, a' Galilæusokat (így nevezte ö a' kereſztyéneket) az ö Religiójok végett ſenki meg-támadni ne méréſzellye, annyival-is inkább bántani, mert úgy mond: *Ök inkább meg-ſzánást érdemlenek, mint ſem meg-átálást, mivel ollyan vakok, hogy a' leg-nagyobb dolgokban, az igazſágtól annyira el-távoznak, hogy nem az Isteneket, hanem a' meg-hólt embereknek tsontyait imádgyák.* Viſzſza hívatta ö mindnyájokat, kiket Constantius ſzámkivetésre küldött, akár azok Catholicusok akár Ariánusok vóltak, hazájokba, és az ö Püspökjeiknek templomait viſzſza adta, azon ſzín alatt, hogy azon ſzomorú viſzſza vonásoknak, a' mellyek közöttök annyi ellenſégeskedést okoztak, már egyſzer vége légyen, mivel a' mint Ammianus Marcellinus ſzóll; *Á' vad állatok*

tok nem vínak olly fenén az emberek ellen, a' mint a' kezefztyének egymás ellen viaskodtak. Igaz ugyan, hogy az Arriánusok, és Catholicusok meg-nem edgyezhettek egymással, de Juliánus-is tsak azért tselekedte azon dolgokat, hogy még jobban öfzve veſzthesse öket, és ô a' zavarosban jobban halászhasson.

Juliánus még azon embereknek hamisſágait-is, a' kik ſzíneskedö buzgóſsággal éltek, tudta maga haſznára fordítani, mert azoknak maga nagy mértékletesſégét mutatta, és úgy tétette magát, mintha öket ſzenvedhetné. A' midön Chalcedoniabéli Maris nevezetü Arriánus vak Püspök világossan a' Tsáſzárt motskolta, pirongatta vólna, azért, hogy a' midön hozzája ment, épen akkor tett barmokkal áldozatot a' hamis Isteneknek, így ſzólla hozzája: *Halgas te ſzerentsétlen vak öreg! mert a' te Istened, azon Galilæus ſóha viſzſza nem fogja adni a' te látásodat.* A' Püspök erre így felelt: *Én köſzönöm az én Istenemnek, hogy vakſágom által azon fájdalomtól meg-ment, hogy tégedet lássalak mint töle el-pártolt embert.* Juliánus az áldozat czeremoniáit követte, és hozzája többet nem ſzólt.

Vóltak a' kereſztyének között bölts emberek, a' kik a' mellett, hogy a' tudományokat tanították, magok tanítványoknak ſzívekbe még a' bálványozásnak meg-útálását-is bé-tudták óltani, és az Isten tanításának valóſágát-is meg-tudták mutatni. Ezek félelmes ellenſégei vóltak a' Tsáſzár Philosophussainak, mivel épen azon fegyverrel győzték-meg öket, a' mellyekkel ezek rajtok győzedelmet nyerni akartak. Hogy a' kereſztyének kezébül ezen fortélyt ki vehessék, és öket tudatlanokká te-

hes-

hessék, meg-tíltotta a' Tsáſzár, hogy a' Gramatikát, az ékessen ſzóllást, és a' Philosophiát ne méréſzellyék tanítani, mind kereſztyén mind Etnikus könyveket el-vétette tölök, hogy így ne olvashassanak, és tudatlanokká tétetessenek; elég nékik, úgymond: ha ők magok Evangéliomit fogják olvasni, aztat adta okúl, hogy ők a' Görögök vallását nem tartanák, következés képen ollyan könyvekre ſem vólna ſzükſégek, a' mellyek hamisſágokkal vólnának bé-töltve. Ezen levélbe, avagy-is parantsolatba ki vala ugyan téve, hogy a' kereſztyének az oskolákat meg-látogathattyák, de tsak hamar eztet-is meg-tíltotta okúl adván, hogy a' kik igazán nem akarnak hinni, azoknak az oskolákra ſem vólna ſzükſége. De ugyan tsak még ſem vihette aztat a' Tsáſzár véghez, hogy a' kereſztyének ámbár alattomba, még ſem jöttek vólna öſzve egymást való tanításokra, és hogy némelly ſok jó könyvek kezeik között-is ne maradtak vólna.

Mivel a' különös maga haſzon az emberi ſzívet leg-inkább ſzokta mindenekre reá venni, a' kereſztyénſég el-nyomattatására ezen módot-is fel-vette a' Tsáſzár, és a' mint fellyebb ki-tettem, tölök minden hívatalokat, és tiſztſégeket el-vett, és azokat mind a' bálvány imádóknak adta, hogy így ők meg-vettettetvén végtére el-is nyomattatassanak. Juliánus a' Papoknak minden Privilegiumait-is el-vette, és meg-tíltotta azon adakozásokat-is, a' mellyeket Nagy Constantinus Tsáſzár, az árvák, és özvegyek javára rendelt vólt. Ő a' Pogány templomokat, a' kereſztyének költſégével meg-újíttatta, ſokakat fundamentomból-is fel-építtetett. Még a' hadi tiſztſégektűl-is el-zárta öket,

aztat

aztat mondván, hogy az ő törvények nem engedik fegyvert viselni.

Meg-tíltotta ő a' kereſztyéneknek az ítélő Táblákhoz való jutást-is, mivel a' Kristusnak törvénnye által meg-vólna nékiek tíltva a' Processusok folytatása, és a' törvénykedés. Ha a' kereſztyének panaſzt tettek, hogy őket a' tartományok Gubernátorai nyomorgatnák, akkor illyen feleletet nyertek: *Nem tanít benneteket az Evangéliom, a' világnak minden jóſzágait megvetni, és minden nyomorúſágokat békeſséges türéſſel el-ſzenvedni?* Egykor az Edessai templomotis minden kintseitűl meg-foſztván Juliánus, ezeket mondotta: *Én eztet azért tselekeſzem, hogy a' kereſztyéneknek úttyát Menny-orſzág felé megkönnyebbítsem.* Ő aztat-is mondotta: hogy a' Religióknak külömbſége leg-jobb mód vólna, a' házas ſzeméllyeknek el-válaſztására, ezen mondásra nem vólt más oka, hanem hogy azon házas kereſztyén párok, a' kik talán egymást nem ſzeretnék, állanának a' bálványozásra. Szóval, ő minden álnok mesterſégeket practikákat, a' mellyeket tsak az emberi éſz ki-gondolhat, elő vett, a' bálványozás gyarapítására, és az igaz kereſztyén hitnek meg-rontására, de a' Mártyrok ſzámát nem ſzaporította, mivel feltett tzéllya vólt, ſenkit meg-nem öletni.

De mindazonáltal történtek még-is vér ontások, a' mellyeknek réſz ſzerínt a' kereſztyéneknek felette való nagy buzgóſága vala az oka, mivel ők a' pogányoknak óltárait, bálványait, ſok tartományokba földig le-rontották, a' mellyel a' közönſéges békeſség fel-háboríttatott; és némelly tartományokba vér ontásra jött a' dolog. Bletterie Apátúr aztat mondgya, hogy

külö-

különösen a' napkeleten, a' hol a' Clíma a' vért nagyobb, és hevesebb Circulátióba teſzi, megbántották a' pogányokat, a' mikor már azok akkori ſzerentséjektül fel-fúvalkodva vóltak, azért-is a' pogányok már a' Tsáſzárban bízakodván, a' meg-bántást meg-bántással, a' motskoló betstelenítést, betstelenſéggel, a' vért, vérrel fizették viſzſza, és így a' pörlekedésről verekedésre, és a' verekedésről párt-ütésre jött a' dolog. Nem-is kelletik tsudálkozni azon, hogy azon Gubernátorok, a' kik kereſztyénſégnek ellenſégei vóltak, ki-mondhatatlan keményſéggel bántak a' kereſztyénekkel, mert ſokan közülök általok meg-is ölettettek, mivel ők a' köz békeſséget kívánták helyre állítani. De nem kelletik aztat hinni, a' mint ſok Authorok ki-téſzik, hogy a' Gubernátorok a' kereſztyének meg-ölését a' Tsáſzárnak parantsolattyából tselekedték vólna, mert ámbár Juliánus felette nagy ellenſégek vólt, és minden roſzſzaſsággal bírt-is, de még-is azon egy jóſág benne vólt, hogy az emberek meg-ölettetésétől írtózott.

Hanem aztat méltán lehet tsudállani, hogy Juliánus Philosophusnak tartván magát, még-is annyi babonás gondolatokra fakadott, mert ő az áldozatokra ſzámtalan barmokat ölettetett, úgy annyira, hogy ha még ő tovább élt vólna, talán a' birodalom a' barmokban fogyatkozást ſzenvedett vólna. Ezeket így írja Ammianus, a' ki még aztat-is bizonyíttya, hogy az ő katonái majd minden nap áldozat húst főzték, és ſütöttek; és hogy az ő Galliai katonái az áldozatra kéſzített borbúl annyit ittak, hogy megréſzegedvén engedelmeskedni nem akartak.

Szent Chrysostomusnak bizonyſága ſzerínt, valamikor a' Tsáſzár áldozatokat tett, minden-

kor ſok tökélletlen emberekkel vólt környûl véve. Szent Nazianzénus Gergely-is azt írja felôle, hogy ô titkon ſok gonoſzſágokat követett vólna-el, és éjjel emberekkel-is áldozott vólna. Ha eztet tselekedte, talán hólt emberek vóltak azok, mivel a' mint leg-több Authorok írnak felôle, ô emberi vért nem kívánt önteni.

MÁSODIK TZIKKELY.

Persiai háború. Vége a' Juliánus Tsáſzár Orſzáglásának.

Éppen azon idôbe, a' mellybe a' Tsáſzár a' Kereſztyéneknek ſemmivé való tevésébe dolgozott, gondolkodott ô egyſzersmint a' Persák ellen való elô-vételrôl-is. Fel-tette ô magában, hogy azon gyalázatot, a' mellyet Sápor a' Perſák Királlya, a' Rómaiakon el-követett, boſzſzú-állással fogja el-törleni. Az ô jó gazdálkodása, és bôlts orſzáglása által, és azon félelem által, a' mellyet már ô a' Barbarusok ſzívébe bé-öntött, látta magát ollyan karba helyhefztetve lenni, hogy ô a' háborút Ázsiának közepén viheti. El-is mene ô 362. eſztendôbe Constantzinápolyból, és a' napnyúgoti tartományok majd éſzre ſem vették, azon jelen nem léttét, ollyan tsendeſségbe vóltanak ott mindenek egéſz az ô haláláig, mert egyedûl az ô neve, már elég vala azon vad népeknek meg-rettentésére, és zabolázására, a' kik ſzûnet nélkûl az ô birodalmát fenyegették. Sápor kö-

követeket küldött hozzája, és vele meg-akart békélleni, de Juliánus az ő levelét meg-vetésſel el-vetette, és ezeket mondotta: *Én önnön magam, most tsak hamar fogom el-vinni a' feleletet ezen levélre.* Ő ugyan egy olly vitéz Vezér vala, a' ki bátortalanſágot ritkán mutatott, de hol vagyon ollyan vitéz, a' ki a' bizonyos ſzerentsére ſzámot tarthatna.

Minden féle tsudálatos történetek elő járó postái vóltak ezen háború ſzerentsétlen ki-menetelének. En ugyan bizonyosnak tartom, hogy mind azok az Úr Istennek ötet ſújtó ostorai vóltak. Nicomédia városſa, a' melly nem régen föld indúlást ſzenvedett, most újra ugyan az által földig le-rontatott, ſok más városok-is ſzenvedték eztet, és némellyek a' tenger által egéſzlen el-nyelettettek. Mivel aztat gondolta, hogy a' Zsidók a' bálványozásra reá fognának állani, meg-igérte nékiek, hogy a' Salomon templomát fel-fogja építtetni, de mihent hozzá fogtak, a' fundamentomából írtóztató lángok, és tüzes golyóbisok löködtek-ki, úgy hogy a' mester emberek közel ſem mehettek ahoz, és a' munkát félbe kelletett hagyni. Akkor a' Delphisi templom-is halomra dűllött, és Konstantzinápolis városſa nagyon meg-rázattatván ſok károkat ſzenvedett, mind ezen eseteket roſz jeleknek lenni magyarázták. A' nagy ſzárazſág dög halált, és éhſéget okozott.

Juliánus aztat vélte, hogy mind ezeknek eleit fogja venni, ha az élelemre valóknak árát, igen alá fogja ſzállíttani. Ő ſok élelemre valót-is hozattatott, de a' vévő emberek réſzt nem vettek egy ollyan kereskedésből, a' mellyből ſemmi nyereſégek ſem vala, és némelly különös gazdag, de fösvény emberek kéz alatt az

egéſz gabonát meg-vették, hogy drága áron megint el-adhassák. Ez tsalhatatlan bizonyſága annak, hogy nem vólna jó a' kereskedésnek ſzabadſágát meg-gátolni. Antiochia városa, a' mellyben akkor a' Tsáſzár lakott, nyilván való panaſzokra, és zúgolódásra fakadott.

Ezen városnak polgári majd mindnyájan kereſztények, de majd minnyájan hívſágos, és búja életü emberek-is vóltak, a' kik az embereket-is tsak külsőképpen tudták meg-ítélni, és a' kik tsak a' fényeſséget, pompát, és vígaſságokat ſzeretették, a' kik azzal keveset gondoltak, hogy valamit érdemellyenek, ſőtt az illyen érdemet világossan meg-vetették, magok gondolattyait nem tudták az ollyan Fejedelem aránt el-titkolni, a' kinek udvara tele vólt Philosophusokkal, és a' kinek erköltsei az ő erköltseikkel nagyon ellenkeztek, azért-is mivel az ő tekéntete, az ő Philosophusi öltözete, és az ő Istenekhez viseltető tiſztelete, kiváltképpen pedig az ő hoſzſzú, és éles ſzakálla, a' mellybe ő maga igaz Philosophiáját lenni tartotta, tsak tsúfolására ſzolgáltak ezen nép előtt, és ki-is katzagták őtet, és még olly vakmerőek vóltak, hogy ellene Satyrákat írtak.

Juliánus tsak egy Satyra írással kívánta meg-boſzúllani őket, ezen ſatyra még most-is meg-vagyon, és a' mellyet ő Misopogonnak, az az: (ſzakál ellenſége) nevezett. Ezen ſatyrába ollyan gondolattya vagyon, mintha ő maga magát meg-ítélni kívánná, ezer hibákat hány maga magára, hogy az Antiochiabélieknek balgatagſágait jobban le-feſthesse. Ez ellen ellenkező ſatyrát munkáltak megint a' városbéliek, de ő halgatott már erre, és meg-esküdött a' midőn el-

el-ment, hogy soha többé ezen városba nem fogna jönni. Egy nagyon kemény, és nyughatatlan embert Alexander nevezetűt tett ő Gubernátornak ezen városba, és ezeket mondotta: *Én jól tudom, hogy Alexander Gubernátorságot nem érdemel, de Antiochia érdemel illyen Gubernátort.* Ki-tettzett ebből hogy ő maga válaſztását passiója szerént teszi, és a' mellett az-is ki-tettzett, hogy ő a' Philosophiának-is fundamentomától el-állott.

Némelly tselekedetei által még-is nevezetessé tette magát. Hat keresztény katonák ősszve esküdtek ellene, hogy ötet meg-fogják ölni, nem büntette ezeket ő meg másképpen, hanem tsak meg-pirongatta. A' mint ő az ő útazó társainál sok bort, és sok égett bort talált, így szóllott: *A' katonának nem kelletik más bort inni, hanem tsak ollyat, a' mellyet ő maga kardgyával nyér, én katona vagyok, és nem kívánok más módon élni, tsak úgy, a' mint a' többi katonáim élnek.* Mind azon italokat mingyárást a' szekerekről le-is hányatta. Egy beszédgyébe, a' mellyet maga katonáihoz tett, aztat mondotta nékiek, hogy ő a' háborúba leg-szorossabb szófogadást kívánna tőlök, de hogy ő-is azon Fejedelmi hatalomnak ellene mond, a' melly nem az igazságnak fundamentoma szerént, hanem tsak a' maga tettzése szerént szokott bánni, és hogy mindennek meg-engedi az ő tetteiről számot kérni, és kész vólna kinek kinek eleget tenni. A' maga elő-vételei, terhes fáradságai által, az ő békességes türése, és vitézsége által mindenkor példája vólt ő maga katonáinak, 's azokból nagy bajnokokat-is tsinált, és mint egy Generálishoz illik, úgy vezérlette őket. Ezek ugyan mind szép erköltsök vóltak benne,

ha a' leg-főob, és leg-szükségessebb erköltsök-is illyek lettek vólna benne, de ezekkel éppen nem bírt.

Meg-indúlván a' Persák ellen, és minek-utánna igen félelmes menetelt tett vólna Assyrián által, a' Tigris vizének parttyaihoz közelített. Az innetsö részén ezen víznek Coche városa állott, azon híres, és nevezetes Seleucia városának romladékai mellett, a' túlsó parttyán állott Etesiphon, fö városa Persiának. Ha ö maga Római Flottájával Etesiphon alatt az Eufrates vizéröl a' Tigrisbe bé-ment vólna, tehát ö maga veszedelméhez, és Etesiphonnak ostromlásával, egész ármádájával el-kerülhetetlenül közelített vólna. Ezen kétséges dologban nagy hasznát vette ö a' história olvasásának, mivel olvasásából meg-emlékezett arra, hogy hajdan egy öszve kötö vízi tsatorna ásattatott vólna ezen két víz között. Ámbár semmi nyoma már annak nem látszattatott, de még-is szorgalmatos keresése után reá talált ö arra, mingyárt-is újra ki-ásatta aztat, és bé-vitte maga Flottáját.

A' Tigris vizén való hajózás-is nem kevesebbé vala félelmes, mivel fel-fegyverkeztetett Elefántokkal látszattattak meg-rakva lenni ezen víznek magas parttyai, a' mellyért-is az ö katonái bátorságokat el-veszteték. Juliánus maga katonáinak némineműhadi játékokat adott kezekbe, hogy ezekkel múlatván magokat, a' félelem fejekből ki-gözölögjön; az alatt minden készületeket meg-tett, és meg-is parantsolta, hogy éjtszaka minnyájan mennyenek-bé a' hajóba. Meg-indúlván, a' Persák sok hajóit meg-gyújtották. Ezen tüz éppen meg nem retten-

tentette ötet, sőt így kiáltott-fel: *Bátrak legyetek! a' víz parttya a' mi hatalmunkba vagyon! Ezen tüz nem más hanem azon jel, a' mellyet én rendeltem.* Az ő ármádája el-hitte eztet, és félelmébül magába tért, nagy bátorsággal által-is ment a' vizen, és egy meg-átalkodott viaskodás után az ellenséget meg-szalasztotta, az egész Persák táborát fel-rablotta, és maga Tsászárát tsudálta.

Úgy tekintetett Etesiphon, mint egy erős kőszikla, a' mellyen a' Római erő hajó törést fog szenvedni, a' böltsebbek aztat javaslották, hogy nem kell bátorkodni aztat ostromlani, mivel Sápornak igen nagy ármádája erre felé útba vólna, Arbaces pedig két Vezérekkel edgyütt a' kik Juliánusnak segítségére útban vólnának, még el-nem érkeztek vólna. Ezek nélkül nem remélheti Juliánus, hogy a' várost megvehesse. Azért-is el-tökéllette magában, hogy ő a' Tigris vizén fel felé ellenek fogna hajózni. Azonba meg-tsalattatott ő egy szökevény katona által, a' ki el-hitette vele, hogy a' Flottára nem vólna szüksége, ugyan azért meg-is égettette minden hajóit, és meg-indúlván az országnak közepére jutott, a' hol-is egyebet nem talált sovány puszta ságoknál, és így két ellenséggel kénszeríttetett viaskodni, a' Persákkal tudniillik, és az éhséggel.

Ezen rettenetes, és szörnyü állapottyába a' viszsza vonásról gondolkodott, és el-tökéllette magába Corduenébe egy Római tartományba, melly Arménia országának szélin feküdött, menni. Sápor el-érkezvén maga ármádájával, nyomába lett, és kezdette ötet nyughatatlanítani. Szüntelen tsatáztak egymással, a' Rómaiak, a' kik ugyan majd mindenkor győze-

delmessek vóltak, érzették már az éhségnek félelmét; a' Persák, ámbár az ő bátorságok lankadni kezdett, még-is igyekeztek azon, hogy leg-alább a' Római had, éhség által meg-rontatasson. Juliánus mindenkor pántzél nélkül hartzolt, és leg-inkább ottan tartózkodott, a' hol a' leg-nagyobb veszélyt látta lenni, de egy hegyes tör által meg-sebesítetvén, a' földre esett, tsak hamar megint lóra ült, de bágyadt lévén maga sátorába vitette magát, és fel-kiáltott, hogy az ő sebe nem vólna halálos, mihent sebét bé-kötette, és némelly szív erősítő italokat, és más egyéb szereket bé-vett, meg-erősíttetve tetszett magának lenni, azért-is megint az ütközetbe bé-ment újra hozzá fogván katonáinak bátorításához; ugyan tsak érzette, hogy erejébe fogyatkozna, történt azomba, hogy az ütközet hellyén a' lovak olly nagy port ütöttek, hogy a' viaskodó katonák egymást majd nem-is láthatták, ezen por között mint valamelly fürő köd között, egy más hegyes tör, a' melly lovas katonáénak látszatott lenni, Juliánust újra találta; ez óldal bordáit öszve törte, és egészlen a' tüdejébe hatott-bé; a' midőn eztet jobb kezével testébül ki-rántani igyekezett, látta, hogy újjainak inai-is kereszttül vólnának vágva, mivel a' vére nagyon folyt, és már meg-aludt darab vérek-is állottak a' testén, markába ezen vért fogta, és aztat az ég felé szórván így kiáltott-fel: *Vicisti tandem Galilæe! vicisti!* az az: Meg-nyertél Galilæus! meg-nyertél! itten a' Galilæus néven a' Krisztust értette, a' kit ő mostan ugyan meg-esmért, de még sem tért hozzája, hanem meg-átalkodásában a' lelkét ki-okádta, 32 esztendős korában, uralkodott pedig tsak két esztendeig.

Leg-

Leg-több Authorok így írják-le az ö halálát, és nem történt ez másképpen, ugyan csak egy esméretes Authorba így olvasom az ö halálát, hogy ezen nagy Bajnoknak halálát tsudállani kelletik, mivel a' halála előtt a' maga baráttyaihoz egy hoſzſzú beſzédet tartott, a' mellybe magát ſzerentsésnek mondotta lenni, hogy most az ö lelke testének tömlötzéből ki-ſzabadúl, és hogy ö az Istennek köſzönte vólna, hogy ö ötet ſem párt-ütésben, ſem hoſzſzas betegſégben, ſem valamelly Tyrannusnak pallosa által nem engedte vólna meg-halni. Ö aztat mondotta vólna, hogy ö maga életét ſoha roſzſzaſágokkal meg-nem tiſzteleníttette vólna, hanem mindenkor maga kötelesſégének eleget tett vólna, és magát mindég a' Deſpotismus ellenſégének mutatta vólna lenni, örökè a' Birodalomnak boldogſágát kívánván, azért-is ö olyan ditsőſéges halált érdemlett vólna az egektől, hazájának ellenſégeitől meg-ölettetvén, és e' lett vólna az ö mondása: *A' jzívnek bátortalanſágát mutattya az, a' ki idönek előtte maga halálát kívánnya, valamint az-is; a' ki a' haláltól akkor fél, a' midön annak meg kell történni.* Igaz dolog, hogy Juliánusba ſok jó, és nemes erköltsök vóltak, mert ö egy túdós vitéz Fejedelem is vólt, de azzal, hogy ö a' Kriſztus tanítását meg-tagadta, és a' bálványozásra magát adta, minden ſzép tulajdonſágait meg-úndokította, és halála-is írtóztató vala.

Ammiánus vele egy időbe élt, a' mellyért-is ſynchronus Author, és ö tsudállya az ö ſok ſzép tulajdonſágait, de el-nem halgatta azért az ö hibáit, az ö hívſágait, az ö ſok babonaſágait, és a' Satyrákhoz való nagy hajlandóſágát, felette-is ótsárollya aztat, hogy miként

bánt ö a' kereſztyénekkel. Ezen Authornak elö adása ſzerint leg-inkább kell tsudállani, az ö hadi tudománnyát, és meg-rettenthetetlen bátor ſzívét, ha a' kereſztyén hittül való el-pártolása a' kereſztyének elött (de az Isten elött) is ötet útálatossá nem tette vólna. Ha ö a' Religiót el-nem hagyta vólna, bizonyos az, hogy ö egy a' leg-nagyobb Fejedelmek közül való lett vólna.

Juliánus mint író-is nagy vala az ö idejébe, és dítséretet érdemel, azon Satyrák: A Tsáſzárok, és a' Misopogon: az ö munkái, ö a' kereſztyénekrôl-is adott-ki egy ótsárló írást, a' mellyböl tsak néhány töredékei vannak-meg ſzent Cyrillus írásai között, mivel azok ellen, ezen Ecclésiának ſzent, és nagy Doctora írt.

Az új Plátónicusok, úgymond: ſokat költsönöztek a' kereſztyén Religióból, és azokkal igyekezték magok gondolattyait a' ſok Istenekröl palástolni. Az ö Isteneik nem mások vóltak az ö Allegoriájok ſzerint, hanem némelly a' Fö Istenſég alá vettettetett lelkek, és kétſég kívül ezen tanítás vala az, melly által ezen éles eſzü Juliánus meg-tsalatta magát, és a' legostobább babonaſágra, az az: bálványozásra adta magát. Eddig Ammiánus.

Azon levél, a' mellyet ö Themistiushoz írt, bizonyos jele annak, hogy ö a' Philosophiát melly nagy betsbe nem tartotta. Ezen levél így vagyon írva: Ha te három, vagy négy embereket Philosophusokká téſzel, tehát haſznossabb ſzolgálatot téſzel az emberi nemzetnek, mint ſok Tsáſzárok tselekſzenek. Egy Philoſophus a' világnak Theátrumán felette fontos dolgokat jádzik. Te aztat mondod; hogy ö

tudna

tudna a' Birodalomnak üdvösséges rendeléseket elő adni, de ő többet tselekeszik, mert jó példákat ád. Az ő munkállása, istápja az ő tanításának, ő úgy viseli magát, hogy másoknak-is úgy kellene magokat viselni, így tehát az ő viselete foganatossabb azoknál, a' kik tsak parantsolni tudnak. Ebből áll az ő levele, és az illyen Philosophusok haszonosak-is lettek vólna az ő idejébe, de nem éltek már akkor Socrates, és Phocion.

Libánius vólt a' többek között leg meg hittebb baráttya Juliánusnak, ezen híres Sophista Antiochiába tanított akkor, a' midőn a' Tsászár oda érkezett; de még sem jelent ő meg az udvarnál, és így szóllott: *Én Juliánusnak barátya vóltam, de nem vagyok az ő hízelkedője.* Juliánusnak nem igen tetszett ezen mondás, azértis egy levelet írt nékie, a' melly tele vala tréfás szemre való hányásokkal, ő is a' Sophistától levélben hasonló ízlésű választ nyert. A' Tsászár ebédre hívta ötet. *Én délbe nem szoktam enni*, így felelt. *Tehát edgyütt vatsorállyunk*, erre megint felelt: *A' fejem fáj; leg-alább*, szóllott a' Tsászár, *gyakran látogass-meg engemet*; most megint így felelt: *Hozzád megyek, a' midőn meg-üzenteted, hogy jöjjek hozzád, én attól tartok, hogy unalmadra lennék.* Ezen méretz válaszok tetszettek a' Tsászárnak, és mindég jó baráttya maradott. Én pedig aztat mondom, hogy inkább gorombaságát, mint sebes eszét mutatta ki ezen feleleteiben.

JOVIÁ-

JOVIÁNUS.

Juliánus ſenkit ſem nevezett-meg halála óráján Successorának, hanem tsak aztat mondotta, a' kit arra érdemesnek fognak látni, ollyan üllyön fel a' Trónusra. Az ő halála még-is egy közönſéges zür-zavart okozott, mert az ő nyertes ármádája mindenekben ſzükſéget látott, és körül vala ellenſéggel véve. Nem élt már ſenki Constantius Chlórus nemzetſége közül. Salustius, a' ki napkeleten Gubernátor vala, nem akarta fel-válalni a' Tsáſzárſágot, és aztat tanátslotta, hogy addig a' válaſztás halad-gyon, míglen a' Mesopotámiába lévő ármáda ahoz nem fog fogni. De Vezérre vólt ſzükſég, a' ki azon ármádát vezérellye, azért-is Jovianust, a' kit máskép Joviniánusnak-is nevezték, válaſztották. Ez Sigdone várossába Pannoniába ſzülettetett, az Atyát Varroniánusnak hívták, a' ki-is tsak közönſéges ember vala. Mikor Jovianus Vezérnek válaſztatott, akkor a' Testörzöknek, a' kik ezen nevet viselték: *Domeſtici*, Obestere vala, ifjú vala ő, és a' jó aſztalt ſzerette, a' bort-is, és a' ſzép Nemet, de ollyan tulajdonſágok látſzattattak rajta, a' mellyek reményſéget nyújtottak hibáinak meg-jobbítására.

Sápor, a' Persák Királlya, békeſséget kívánt, vagy azért, hogy a' Római katonákat kétſégbe ejtse, a' kik annakutánna vele kegyetlenül viaskodnának, vagy-is azért, hogy őket az éhſég által meg-erőtlenítse, mivel aztat vélte, hogy a' Rómaiak békeſségre nem fognának állani.

Az

Az ármáda Joviánust Tsáſzárnak lenni ki-kiáltotta, ö a' Tsáſzárſágot nem akarta fel-venni, aztat mondván: hogy ö másoknak nem parantsolhatna, hanem tsak kereſztyéneknek, de mivel a' katonák magokat kereſztyéneknek mondották lenni, a' koronát fejére tétette magának, mingyárt-is Sáporhoz követeket küldött, négy nap dolgoztak a' békeſség dolgában, azon közbe az ármáda maga Marsát követte. Ammiánus aztat bizonyíttya, hogy ezen négy napok alatt az ármáda Corduennét el-érhette vólna, a' hol-is eleſégére mindeneket talált vólna. Az éhſég már akkor ki-álhatatlan vala, a'-midön Sápor azon öt tartományoknak viſzſza adását kívánta a' Tigris vize mellett, mellyeket az ö Nagy Atya Narses Galérius Tsáſzárnak által adni kénſzerítetett. Ö kívánta Nisibis, Singara, és még több városokat-is egéſz Mesopotámiával edgyütt, ezen otsmány pontok bé-vétetödtek, és ezek mellett aztat-is meg-igérték, hogy Arsacesnek Arménia Királlyának (jóllehet a' Rómaiknak jó baráttya vólt) a' Persák ellen ſegítſéget nem fognak adni. Ez vala elsö Epochája a' Római birodalom tartománnyai oſztásának.

Joviánus a' Tigris vizén magát által vonta, a' nélkül, hogy a' Persákkal az élelem dolga aránt meg-edgyezett vólna, az ö katonái hat napok alatt mást nem ettek, hanem tsak tevéknek, és más teher hordó barmoknak húsát. A' Nisibisi polgárok, a' kik Sápornak háromſzor állottak ellent, esedeztek, hogy nékiek engetödgyön-meg önnön magokat védelmezni, de a' Tsáſzár, a' ki az alkut kívánta meg-tartani, öket a' hátra húzásra kénſzerítette, és az ö kétſégbe való eséssek ſzaporította az ö ſzégyenét.

Juliá-

Juliánus kétség kívül inkább meg-hólt vólna, mintsem illy gyalázatos frigyet kötött vólna.

Az Antiochiai népnek békételensége bizonyssága lehet a' meg-nem elégedésnek, mert jóllehet Jovián keresztény vala, jóllehet az előtte való Tsászárnak halála nagy örömöt nemzett ezen város lakossainak szívekbe, de még-is ezek meszsze vóltak attól, hogy ötet örömmel fogadták vólna, sőtt ki-nevették ötet gúnyoló satyrákkal, és talán fel-is támadtak vólna, ha öket Salustius Præfectus le-nem tudta vólna csillapítani. Némellyek így kiáltottak: *El-jöttél a' háborúból? Vajha ott veszztél vólna.* Más meginti így: *A' mennyi hoszszaságа, ollyan méty a' bolondsága.*

Mindazonáltal a' meddig Antiochiába múlatott, mind addig maga idejét a' köz bóldogságra fordította, itten ő igen böltsen tartotta magát, mivel az Anyaszentegyháznak sebét begyógyította, a' nélkül, hogy a' lelki-esmereteket, és a' birodalmat nyughatatlanította vólna. A' pogányok ugyan nyughatatlankodtak, mivel a' bálványok, és azok óltárai le-döntettettek, és önnön magokat-is a' pogányokat fenyegették. De Jovián tudta, hogy az erőszak tételek a' Religió dolgaiban tsak Tyrannismust szülnének, mivel a' helyett, hogy az elmék megvilágosíttatnának, tsak a' természetek háborittatnak-fel, a' melly még ártalmassabb, mint a hitbe való bolyongás. Azért-is szabad vallásbéli gyakorlást engedett, és a' keresztény Papoknak viszsza adta az ő templomait, és az ő privilegiumokat-is, és újra meg-parantsolta, hogy mint annak előtte, úgy ezután-is a' gabona ki-osztattasson, ugyan tsak úgy rendelte ezt-

tet,

tet, hogy míglen a' drágaſág fog tartani, tsak a' harmad réſze oſztattasson-ki. Szent Athanásiust-is, a' kit az Ariánusok leg-nagyobb ellenſégnek tartottak, ſzámkivetéséből viſzſza hívattatta. Az Antiochiai Conciliumba, a' Nicænumi Conciliumnak a' hitről hozattatott végzéseit meg-erősítette, ugyan tsak aztat-is mondotta, hogy ő ſenkit ſem fog vallása miatt háborgatni, hanem mindennek meg-fogja engedni, hogy az egyesülésben dolgozhasson. Az Eretnekek mindenféle kabalákkal ígyekeztek a' Tsáſzárt magok réſzire vonni, de ſemmire ſem mehettek, és a' Catholicusok minden üldözés nélkül nyertesek lettek. Joviánusnak maga viselete, a' mellyért dítséretet-is érdemlett, példa vólt minden előtt.

Számot lehetett tartani egy igazſágos, és békeſſéges uralkodásra, a' mint-is ötet valamint Rómába, úgy ſzintén Konstantzinápolyba-is nagy óhajtással várták; ő-is óhajtotta, hogy ſzerette jobbágyaitól a' Homágiumot bé-vehesse, el-is indúla ő Antiochiából December holnapjába, de az ő ſzerentséje tsak ollyan el-múló vala, mint egy hirtelen villámlásnak fénnye. Galatziába egy reggel halva találták az ágyba ötet, mindenek halálának okául aztat adták, hogy mivel tüzes ſzenek vitettek a' ſzobájába, hogy annak nedvesſége ſzáradgyon-meg, mivel a' falak újak vóltak, annak nedves gőzölgése, és sürü nehéz párája fojtotta vólna-meg. Még tsak 30 eſztendős vala, és uralkodott mintegy 8 hólnapokig.

Jóllehet az ő uralkodása tsak kevés ideig tartott, de még-is meg-kelletik vallani, hogy a' kereſztényſégnek nagy fortélly ára ſzolgált. Ha ő-is Juliánus után mingyárt, bálvány imádó

dó lett vólna, és az ő módgyával a' kereſztények ellen élt vólna, tehát az illyen két Fejedelmek példái valóſsággal ſokakat vontak vólna magok után, és harmadik illyen pogány Tsáſzár, ezen roſzſzat nagyon el terjeſztette vólna. Hogy a' leg-inkább nyomattatott kereſztény vallás annyi ezer meg ezer gátlások között még is meg-erősíttetett, egyedül Isteni nagy tsudának kelletik tartani.

Első Valentiniánus Nap-nyúgotba, és Valens Nap-keletbe.

Mihent a' birodalom Tsáſzár nélkül vala, mingyárt Jovián halála után kilentzedik napon ki-kiáltotta az ármáda Valentiniánust, a' ki akkor Ancyrába vólt, Tsáſzárnak Nicæa városába Bytinia tartománnyába. Az ő attya Grátiánus Panoniai ſzületés vólt, de neme alatsony vala, hanem a' maga vitézſége, és testének kiváltképpen való erősſége által ſzerentséjét nagyon elő-mozdította, és egy köz katonából Áfricai Comessé lett, a' fia Valentiniánus, a' ki az ő nyomdokát követte, a' katona életbe nagy hírt, és nevet nyert; jóllehet ő nem felette tanúlt vólt, és a' pénzt-is ſzerette, mindazonáltal több erköltseire való nézve a' Trónusra magát érdemesnek tette. Ő az igazſágot leg-inkább ſzerette, és aztat modotta: *Első dolga egy Fejedelemnek az igazſág légyen.* Ez-is vala az ő legnagyobb dítsérete, és ha a' Tanáts valaki ellen igazſágtalan ítéletet hozott, nagyon meg-büntette.

Alig

Alíg öltötte-fel magára a' Tsáfzári ékeſſégeket, mingyárt a' katonák nagy lármával, és békételenſéggel aztat kívánták, hogy ö maga mellé ſegítſégül egy más uralkodót-is válaſzſzon, hogy a' birodalom ollyan ſzomorú környülvaló állásokra meginte ne jusson, hogy minden fö nélkül maradgyon. Minden bátorſággal ezen lárma között így ſzóllott ö a' katonákhoz: Egy Tsáfzárnak meg-nevezése tőletek függ, most pedig mivel én a' te válaſztástok által Tsáfzár vagyok, most hatalmam vagyon parantsolni, és ti néktek engedelmeskedni kelletik. En nem ellenkezem egy velem uralkodó társát magam mellé venni, de magamnak tartom aztat, hogy olly időt válaſzſzak, a' melly alkalmatos léſzen annak meg-nevezésére. Ezen beſzédgye azokat, a' kik mintegy fel-támadtak, halgatásra hozta. Tsak hamar annakutánna meg-nevezte Valentiniánus maga testvér ötsét Valenst Augustusnak lenni. Ezen válaſztásban bizonyossan nem annyira tekíntett ö a' birodalom javára, mint maga Familiájának haſznára. Egy az ö hadi Tiſztjei közül minden tartózkodás nélkül így-is ſzóllott hozzája: *Ha te tsak magad Familiájára tekínteſz, tehát vagyon néked egy testvér ötséd, ha pedig a' birodalom javát kívánod, válaſzſzad a' leg-érdemessebbet.* Valóſsággal-is ezen tanátsot kelletett vólna nékie követni.

A' barbarus népek, a' kik már Juliánustól nem félhettek, mozgani kezdettek, és magok ellenſéges ki-tsapásaikhoz fogtak. Az Allemannusok el-borították Galliát, és Rhætiát, Tyrólist-is, a' Gvádusok, és Sarmaták Pannoniát, a' Pictusok, és Scotiabéliek Nagy Britanniát, a' Gothusok Thráciát, és mindenféle ſzeretsen

Nemzetek az Africai tartományokat. Sápor, a' ki Jovianusnak halála után nem tartotta magát kötelesnek lenni békeséget kötni, Arméniát, a' melly valaha a' Persiai Királlyoké vala, meg-akarta venni. Hogy illy számos ellenségnek ellen állás tétethessen, fel-osztották magok között a' birodalmat ezen két Tsászárok; Valensnek jutott a' napkelet, az az: Égyiptus, Ázsia, és Thrácia. Valentiniánus pedig a' napnyúgottot tartotta-meg. Róma a' mint reményleni kelletett vólna, nem tétetett eleibe Konstantzinápolynak, mivel Mailand vala Constantiusnak uralkodásától fogva a' Tsászári lakhely, mert majd közepén vala a' birodalomnak.

Két dolgok kívánták leg-inkább a' Tsászár szemességét ezen zavaros környül való állásokban. A' Finantziának tudniillik meg-jobbítása, a' melly a' Persiai háború alatt ki-meríttetett, és a' belső nyugodalomnak meg-tartása, a' melly a' Religióknak külömbsége miatt sokat szenvedett. Valentiniánus ezen két dolgokba hellyes, rendeléseket tett. Ő az adók alól, a' mellyek a' Barbarusok ellen vitetett háborúra szükségessek vóltak, senkit ki nem akart venni, és aztat kívánta, hogy a' házi szolgák-is, és a' Magistratuális személlyek, még a' Papok-is, a' kik az ő különös hívatalok szerint kötelessek vóltak szintén úgy adózni, hogy másoknak példájára legyenek. Észre lehet venni, hogy Constantius éppen ezen okokra való nézve szabadította-meg a' Papokat az adótúl, mivel így szóllott: a' Papok haszna a' szegények javára szolgál, de most ez nem lehetett, mivel az ország szüksége nagyobb vólt a' szegények szükölködésénél.

Az

Az ajándékok, a' mellyeket a' városok némelly alkalmatosságokba a' Tsáfzároknak adtak, Juliánus uralkodása alatt nagyon meg-kissebbíttettek; mivel ő azokat úgy tekíntette, mint fzabad akaratból nyújtott áldozatokat. Valentiniánus ellenbe, meg-változtatta Juliánusnak tselekedetét, és rendes meg-bírálásra hozta, a' mellytűl tsak a' Senátorok vóltak fzabadok. Talán a' fzükfég kénfzerítette ötet ezen módnak fogásához, mert másképpen ő kemény parantsolatokat adott-ki, a' zsarolás, és nyomattatás ellen, a' mellyek a' népnek gyakorta nagyobb terhére vannak az adónál.

A' Religió dolgában-is bőltsesfégét megmutatta, mivel ő ámbár nyilvánfágossan kereſztyén, és Catholicus vala, még-is ő azoknak a' fzabad Religió gyakorlását meg-engedte, a' kiket fzámkivetésre a' nélkül, hogy új zenebonát ne gerjefzfzen, nem küldhetett. Ő a' pogány Papokat magok Privilegiumába meg-tartotta, és bért-is igírt azoknak, a' kik okossan fogják magokat viselni, és a' diadalomnak épült oltárt-is, a' mellyet a' Rómaiak nagyra betsültek, le-nem rontatta. A' mi a' Philosophusokat illeti, kiknek fzáma Juliánus alatt nagyra nőt, azokat, a' kik ezen titulust erköltseik által nem díſzesíthették, hazájokba parantsolta menni, mert így fzóllott ő: *Otsmányfág az, ha az emberek azzal ditsekednek, hogy a' fzerentsétlenfégbe-is egy arányúfágba meg-marad a' terméfzetek, és még sintsen elegendő bátorfágok, a' nyilván való teherbűl, magok polgár társaival réfzt venni.*

Ő magát femmi Theologusi vélvetésekben nem botsájtotta, a' Püspököknek fzabadfágot adott mind azon dolgokat el-végzeni, valamellyek a' vallás tudományát illették, és tsak abba fogla-

latoskodott, valamik a' köz békesſégre, és a' birodalomnak haſznára ſzolgáltak. Hogy ő Poitieri ſzent Hilárius Püspököt Majlandból ſzámkivettette, ez-is tsak azért esett, hogy a' nyughatatlanſágokat meg-gátolhassa, a' mellyeket az ő nagy buzgóſága, egy ottan lakó Ariánus Püspök ellen indított. Ő ámbár a' Püspököket, és más Papokat-is ſzerette, de még-is az ő nyereſégek kívánásának határt vetett, mivel az özvegyek, és árvák házait ollyan gyakran látogatni meg-tíltotta, és olly rendelést tett, hogy azon ajándékok, a' mellyeket egy Aſzſzony ſzemély, az ajtatoſſágnak ſzíne alatt, ha mingyárt ez Testamentom által-is történne, a' Fiscusra jusson.

Meg-tíltotta ő Constantius példája ſzerínt, hogy azok, a' kik a' világi hívatalokra alkalmatossak, és kötelesek, az Egyházi rend közé bé-ne vétessenek. Illyen bölts rendelések által, ha azok jó előre meg-tétettek vólna, ſok roſzſzaknak eleit lehetett vólna venni.

Illyen jó rendbe vett uralkodás alatt a' Religióbéli tzivakodások gyökerestül látzattattak ki-gyomlálva lenni, és azon Réſz, melly Catholicus vala, ſokat nyert általa. Valens ellenbe, a' ki kegyetlen Ariánus vala, üldözte mindenkor a' Catholicusokat ſzüntelen, de a' nélkül még-is, hogy maga Ariánismuſſágát megerősíthette vólna.

Dítséretes dolog vala az, mind a' két Tsáſzárokban, hogy általok mind a' két birodalomba a' városokba némelly ſzeméllyek válaſztattak, a' kiknek ezen név; *Defenſores*, az az: Oltalmazók adattatott, ezeknek kötelesſégek az vala, hogy az el-nyomattattakat óltalmok alá vegyék, a' jó rend tartásra, és az igazſág kiſzol-

ſzolgáltatására vígyázanak, és minden viſzſza éléseknek, és el-nyomattatásoknak ellent állyanak, nem ugyan erönek hatalmával, mivel ez nem-is vólt kezeikben, hanem elö adásokkal, és törvényes ſententzia által, vagy-is a' fö ítélö ſzék eleibe adása által. De mindazonáltal a' mennyivel több rendetlenſégek uralkodtak ezen birodalomba, annyival kevessebbet haſználtak az illyen hívatalok.

Azon idöbe, a' mellybe Valentiniánus a' Gallierek ſegítſégére az Alemannusok ellen érkezett, a' kik a' Rhénus vizén túl zsákmányoztak, mivel nékiek némelly ajándékok, a' mellyek hoſzſzas ſzokások által mintegy adóvá változtak, nem adattattak. Épen ezen idö tájba jött Válens-is ollyan félelembe, hogy majd trónusáról vettetett-le. Procopius, a' ki atyafia vólt Juliánusnak, a' kirül aztat hitték, hogy a' trónust kívánná, a' Tsáſzár halála után el-tünt. Az ö magánosságába meg-hallotta, hogy a' nép meg-nem elégedne a' Válens uralkodásával, a' kit Tibériusnak hírdették lenni, mivel az ö Ipája Petrónius, második Sejánus vala, valóſsággal Tibériusnak az ö Tyrannismussa látſzatott-is egy írásba ki-adott rendelésbe fel-éledni, a' mellybe nem tsak azok, a' kik rágalmazó írásokba, de azok-is, a' kik azon írásokat betsülték, halállal bûntettettek-meg. Jóllehet Procopiusnak ſem elégſéges eſze, ſem bátorſága nem vólt a' nagy dolgoknak elö vételére, de még-is az ö elsö igyekezetében a' koronára ſzerentsés vala, némelly ſeregektöl ki-is kiáltatott Tsáſzárnak, és ſok fáradſág nélkül Ura lett Konſtantzinápolynak, és Thráciának, ſöt Cyzikus varossát-is el-nyerte, a' melly városoknak bírása által a' Hellespontussal-is bírt, de a' más

esztendőbe a' maga Fő Vezérjétől (a' kit nem érdemlett) el-árúltatott, Phrygiába meg-veréttetvén el-fogattatott, és a' Tsászárnak ki-is adattatott; a' Tsászár maga katonáinak mingyárt által adta, a' kik-is két fiatal tölgy fákat lehajtván azokhoz kötözték, és hírtelen fel-ereszt-vén azon fákat, két felé szakasztatott azok által.

Valentiniánus nem jött segítségére maga öttsének, mivel az ő Trupjainak az Allemannusokkal sok dolgai vóltak. Jovinus egy érdemes Generális, a' ki azon barbarusok ellen ment, reájok ütött, különös seregbe a' midőn állottak, három győzedelmeket nyert, és arra kénszerítette őket, hogy a' birodalom határát minden kár tétel nélkül el-hagyták, egy Királlya ezen népeknek a' katonáktól el-fogattatott, a' kit ők fel-is akasztottak. Jovinus meg-is büntette vólna azért a' Tribunust, ha a' katonák nem mondották vólna, hogy ezen halálnak ők vólnának okai.

Ezen időtől fogva a' Rómaiak ezer illyen kegyetlenségekkel meg-motskolták magok jó hírét, és nevét. Mivel már ősze keverve vóltak a' Barbarusokkal, az ő erköltsöket-is felvették, és azokkal magok roszszaságát-is összekötötték. Árúltatások, kegyetlenségek, és a' leg-feketébb rágalmazások, nem gerjesztettek bennek semmi írtózást. Vitibachus egy más Német Királynak elő-vételeitől tartottak ők, mivel pedig eztet el-nem foghatták, meg-veszteget-ték nagy adományokkal edgyikét az ő szolgái közül, és általa meg-ölettették őtet. Ha a' régi Rómaiak így viselték vólna magokat, tehát nem vólna Róma nevezetes a' Históriába.

Valen-

Valentiniánus ótsároltatik ſok tetteire való nézve keményſégéért, a' mellyek a' Tyrannismushoz közelítettek, az ö fel-tétele e' vala: *A' keményſég az igazſágnak lelke, és az igazſág lelke a' Tsáſzári hatalomnak.* De nem gondolta-meg, hogy a' ki valóſsággal igaz akar lenni, tsak az el-követett vétkek ellen kelletik nékie keményſégét meg-mutatni, és hogy a' kegyetlenſég által igazſágtalanſágba eshetik. Azon nevezetes Prætextatus, a' ki Rómába Gubernátor vala, a' ki erös bálványozó-is vólt, jobban esmérte azon határokat, a' mellyek között a' hatalom tartózkodik, ö meg-nem veſztegettette maga kegyesſégét, a' mellyel ſzíve viseltetett az igazſághoz, és úgy tekíntetett az ö ítélet hozása, mint egy nyilván való bóldogſág. Ö le-tsendesítette azon nyughatatlanſágot-is, a' mellyet Ursinusnak a' Religiótúl való el-ſzakadása támaſztott. Ezen botránkoztató esett egy rövid magyarázást érdemel.

Halála után Libérius Pápának (a' ki magát azzal meg-ſzennyezte, hogy az Ariánusok vallások alá maga nevét írta) Damaſcus válaſztatott Pápának. Ursinus, a' ki tsak Diaconus vala Rómába, Damaſcusnak az ö ſzent, és nagy hivatalát el-akarta ragadni, társokat ſzerzett maga mellé, és fel-is ſzenteltetett. Ö egy ostromot ki-állott, mert ö egy templomba ſzaladván, és aztat körül ſántzolván, az igazán hívöktül környül vétettetett. A' Præfectus fegyveres erövel el-kergette a' Schismaticusokat, és a' Tsáſzár ſzámkivettette ötet. A' ſzakadás ſok eſztendök után állíttatott helyre, a' midön ſok ajtatos Püſpökök ezen dologba fáradoztak. Ímé egy ſemmi embernek-is mennyire mehet vakmeröſége, ha gonoſz társokra akadhat.

Az alatt, hogy Valentiniánus a' Napnyúgoti birodalomba békességet szerzett, nyughatatlanította Válens a' Napkeletet maga Ariánismussága által, és éppen azon időbe bé-rontottak az ellenségek az ő birodalmába, a' kik elég erössek vóltak aztat meg-rontani, a' kiket tsak hamar fogunk látni, hogy Napnyúgotonis birodalmat állítottak-fel. Itten szóllok én a' Gothusokról, a' kik már a' Históriákba-is híressé tették magokat, és a' kiknek dolgait közelebbről szükség meg-tekinteni, és vizsgálni.

Scandinávia, a' mai Svétzia, és Norvégia, a' melly a' régiektől a' Nemzetek fa-oskolájának neveztetett, és a' mellybe még egy tartománynak ezen neve vólt Gothia, az éles eszű emberektől ezen Gothia tartatik ezen Nemzet hazájának. Némellyek ugyan aztat mondgyák, hogy ezen nemzet Ázsiából jött vólna a' világ Északi részére, de mivel ez bizonyossan nem tudatik, jobb az első vélekedés mellett lenni. Néhány száz esztendők után Kristus Urunk születése előtt, ki-mentek ők onnat, hogy valahol termékenyebb földet szálhassanak-meg. A' Rugierek, Vandalusok, a' Longobardusok, Herulusok, minnyájan Gothusi Nemzetek, Német Országba telepedtek-le, de a' nagyobb része ezen Nemzetnek 200 esztendők el-folyása után egész a' Mæotis taváig mene, és ottan le-tévén magát, víz áradás formára szélesítette-ki onnan maga hatalmát. Válensnek uralkodása alatt Dáciát bírták a' Gothusok, a' mellyet most Havas al-földgyének nevezünk. Ezen Nemzet két nevezetet viselt, mert egy része Napkeleti Gothusoknak mondattattak, a' más része pedig Napnyúgottiaknak, vagy Ostrogothusoknak, és

Vi-

Visigothusoknak; az elsők laktak a' Fekete tenger mellett, a' hol a' Duna vize belé ſzakad, az utolsók pedig ezen víznek mentébe.

Magok ſzép ábrázattyaival, deli termeteivel, Hadi eſzekkel, böltsesſégekkel, álhatatosſágokkal, és ſok más tulajdonſágaikkal megkülömböztették magokat a' Gothusok több más Barbarus népektől. Az ő Királlyaik egyedül Bíráknak neveztették magokat, és ezen név kedvessebben hangzott az ő füleikben a' Királyi titulusnál. Ők az ő általok hozattatott törvényeket ſzentül meg-tartották, és azokat ſoha által nem hágták. Meg-vagynak az ő törvénnyei a' Theodoricus Codexébe, ennek utánna ſogok azokról ſzóllani. Claudius, és második Aureliánus viſzſza kergették ezen idegen orſzágokat kívánó nemzetet, és ezen két Tsáſzárok után Tacitus, és Próbus-is. Galerius pedig, és Constantinus az ő ſegítſégekkel éltek. A' Gothusok kötelezték magokat, hogy valahányſzor kívánnak, mindenkor 40000 embereket küldenének ſegítſégül. Hogy Juliánus, a' ki őket megvetette, meg hala, újra megint félelmessé tették magokat, adót fizettek nékiek, hogy kis Scythia, a' mellyet ők meg rontottak, ſzabad légyen. Valérius annak utánna maga gondatlanſága által fel-gerjeſztette őket háborúra.

Ők Procópiusnak, a' kit ők valóſágos Tsáſzárnak lenni tartottak, mivel Juliánusnak attyafia vólt 3000 katonákat ſegítſégül küldöttek. A' Gothusok, a' midőn magokat viſzſza vonták, körül vétettettek, a' fegyvert kénteleníttettek letenni, és úgy bántak velek mint rabokkal. A' Tsáſzár tellyesſéggel nem akarta őket ſzabadon botsájtani, és így el-kerülhetetlen vala a' háború. Válens ezen háborúhoz nagy ſzorgal-

matosſággal kéſzült, és maga jó gazdálkodása által ollyan kintset gyüjtött magának, hogy a' helyett, hogy ö az adókat fel-emelte vólna, még alább ſzállíthatta azokat. Ezen nagy erövel kénſzerítette ö a' barbarusokat három táborozás után, a' békeſség ponttyait bé-venni, a' mellyeket ö tettzése ſzerént eleikbe adott, és még aztat-is ezek mellett fel-fogadtatta velek, hogy ſoha a' Dunán által nem fognának jönni. De a' Gothusok boſzſzúſágról gondolkoztak, és ehez ſzerentsésebb környül való állásokat vártak, hogy Válens az ö erejek által meg-törettessen.

Más felöl meg-verte az Alemannusokat Valentiniánus a' Neckar vize mellett Sultz alatt, és erre mingyárt békeſséget kötött velek, melly mellett mind a' két nemzet kötést tett egymás között, hogy egyike a' másikának határán által nem fog menni. A' Rómaiak fel-törték ezen frigyet, és a' barbarusok földgyén várakat épittettek. A' békeſség ponttyai tehát mivel meg-nem tartattattak, tsak arra ſzolgáltak, hogy újjabb vér ontások legyenek. A' Saxok, vagyis Száſzok, a' kik Ptolomæus jegyzése ſzerént Holstein tartományba laktak, és a' kik a' barbarusoknak más nemét formálták, könnyü hajókon a' vizeken fel-felé hajóztak, és mindenfelé zsákmányoztak, ſzintén úgy tapaſztalták a' Rómaiaknak az ö hitetlenſégeket, nékiek-is fegyver nyúgovást, és ſzabad viſzſza menetelt ígértek, azomba el-állották úttyokat, és kemény óltalmazások után mind lé-vágattattak Colonia városa mellett. 80000. Burgundusok-is így jártak, a' kik a' Rhénus vizének két parttyain laktak, a' midön mind ezek történtek, némelly tsudák-is hogy történtek vólna, a' Históricusok ír-

írják; úgy mint, hogy az Attrabatesseknél gyapjúval kevert essö esett vólna, a' melly gyapjúból még ma-is néhány fontok ottan tartatnának. És Konstantzinápolyba olly nagy jég húllott vólna, hogy sok embereket agyon vert, és még éppen akkor a' föld-indúlás-is nagy károkat okozott vólna ottan. Ezen számtalan sok népeket gyökerestöl ki-kelletett vólna írtani, mivel azokat boszszú-állásra fel-indították, de az lehetetlen vólt, és így még annál inkább tarthattak tölök.

Macrianus a' Németek Királlya hamar-is nyughatatlanságra hozta a' Birodalmat, hogy ezen Nemzetnek ellent álhasson Valentiniánus, a' Burgunderek Királlyát kérte, a' ki népével ottan lakott, a' hol a' Ménus vizének eredete vagyon, vele hogy magát egyesittse, mivel nékiek-is ellensége vólt, a' Burgunderek meg-is jelentek a' Rhénus vize parttyán, de a' Rómaiak el-maradtak, nagyon fel-indúltak ök, hogy így meg-tsalattattak, és a' Római birodalomnak jobbágyait, a' kiket elöl utól értek, minden személy válaszlás nélkül agyon verték, a' nélkül, hogy az Allemannusokat meg-támadták vólna, és annakutánna hazájokba viszsza mentek.

A' Tsászár maga jobbágyait sem sajnállotta, mert jóllehet bölts rendeléseket tett, de ha meg-haragudott, kegyetlen igazságtalanságokat vitt véghez. Egykor a' midön egy Gubernátora jobb tartományt kívánt vólna kormányozása alá, így szóllott hozzája: *Mivel ö maga helyével meg-nem elégedne, tehát nékie mást fog adni.* Mingyárt-is fejét vétette, és ezen parantsolattya valósággal-is véghez ment. Két medvéje vólt nékie, a' kiket ö nagyra betsült, ezeket ö nem más-

mással, hanem hólt emberekkel tápláltatta. Az ő leg meg-hittebb kedves embere Maximinus vala, a' ki Galliába Præfectus vólt, és felette Vér szopó ember vala, és ezeket merte mondani: *Senki a' maga ártatlanságába ne bízzon, ha én azt akarom, hogy ő vétkes légyen.* A' Rómaiak napról napra gonoszabbak, és kegyetlenebbek lettek.

A' Rómaiakat úndorodással lehet látni mint legyenek meg-fertöztetve a' Fejedelmeknek vérivel. Az Arméniai Para nevezetű Király Válens előtt kétségeskedésbe esett, leg-ottan-is Trajánus, a' ki Comes vala, olly parantsolatot vett tőle, hogy ölettetesse-meg ötet, ez ötet vendégségbe hívta, és ebéd után ki-múlasztatta. Gabinius, a' Quadusok Királlya, panaszolkodott, hogy Valentiniánus az ő földgyén egy várat építtetett vólna, erre Maximinus Præfectusnak az ő fia mint Dux úgy küldettetett az ő tartománnyába. Ezen Dux-is magához invitálta ezen Királyt, a' ki semmitül sem tartott, el-ment, de ebéd után meg-fojtatta ötet.

Illyen szörnyű gyilkosságok okozták a' Tsászár halálát-is. A' Quádusok által mentek a Dunán, és mindeneket tűzzel, vassal pusztítottak; ők talán el-követett roszszaságokat megbánván, követeket küldöttek a' Tsászárhoz, hogy kegyelmezzen-meg nékiek, és vétkeket botsássa-meg, mivel Valentiniánus az ő tartományokat-is nagyon kezdette pusztítani. Azon követek nagy Nembül valók vóltak, de durva ábrázatúak, és közönséges alá való gúnyába öltözve, úgy annyira, hogy ő ezen követséget ki-tsúfolta, és ezek felett olly mérgessen szólott hozzájok, hogy leg-ottan vért okádott, és erre guta ütésbe meg-is hólt, ötven esztendős vólt, és országlott tíz esztendeig. VA-

Válens Nap-keleten, és Gratiánus Nap-nyúgottba.

Gratiánus, a' ki Valentiniánusnak öregebbik fia vólt, tizen hat eſztendös korában vala, és még a' midön kilentz eſztendös vólt, már Válens mellé Tsáſzárnak neveztetett. Ezen Istenfélö Fejedelem Ausónius Poëta által neveltetett-fel, és inkább Isteni félelembe, mint ſem tudományokba, vagy-is a' hadi ſzorgalmatoſságokba, de ezen nagy tulajdonſágával öſzve vólt kötve az ö nagy gyengeſége-is. Az ármáda ſegítſégül adta melléje az ö ötsét Válentiniánusnak második fiát, egy négy eſztendös gyermeket, a' kit ö mint maga fiát úgy ſzerette. Ez Syrmiumba ſzülettetett, az annya Severa vólt, Catholicus Fejedelem-is vólt, a' ki a' Catholicus Püſpököket ſzámkivetésekböl viſzſza hívattatta, és el-üzvén az Ariánusokat Püſpökſégeket viſzſza adta. Szent Ambrust a' Majlandi Püſpököt kiváltképpen ſzerette, igen mértékletessen élt, keveset-is aludott, a' bújaſágot felette útálta, és valamint békeſségbe, úgy háborúba-is nevezetes, és nagy hírü vala. De még-is a' mint most fellyebb ki-tettem, mivel minden ſzép tulajdonſágai mellett a' gyengeſég-is benne vólt, Gratiánus maga uralkodásához igazſágtalanſággal fogott, annyira vannak a' Fejedelmek a' hibák el-követésére ki-téve, ha ök gyengeſégek miatt, másoknak tanáts adása ſzerint orſzágolnak, és önnön magok bé-nem látnak mélyen a' dolgokba.

Ö Kar-

Ő Kartágóba meg-ölette azon nevezetes Comes Theodósiust, ollyan embert, a' ki Afrícába egy ſzeretsen Fejedelemnek az ő párt-ütéſét le-tsillapította, a' ki Nagy Britanniát meg-ſzabadította, végtére a' ki minden alkalmatoſſágokba magát úgy mutatta, mint birodalomnak istápja, és Tryumphussát ſzép maga viseletével még díſzessebbnek tette. De minden kétſég kívül Præfectus Maximinus vala oka, az ő halálra való ſententziáztatásának, de a' kit magát-is illyen Fátum ére, mert minekutánna abba meg-győzettetett, hogy ſok hamisſágokat követett vólna-el, még két magához hasonló ſzolgáival a' Tyrannismusnak, fej vétel által meg-ölettetett. A' Tsáſzár a' Senátoroknak régi jussát meg-újította, mellynek ereje ſzerint a' Tortúrákkal való bánás meg-tíltatott, errül a' kegyetlenſégről Maximinus ſoha ſe gondolkodott.

A' nap-nyúgott Válens uralkodása alatt mindenkor ſzerentsétlenebb vala. Ezen mindenekbe kételkedő, alatson gondolkozású, és kegyetlen Fejedelem, a' ki Ariánus vala, és a' kereſztyéneket ſzörnyű-képpen üldözte, a' maga passióit egy ideig el-titkolta, vagy-is inkább meg-zabolázta. Ha ő a' Catholica Religiót üldözte, leg-alább egy kevés mértékletesſéget, és igazſághoz való ſzeretetet mutatott, de mind ezek nem ſokáig tartottak, mivel igen mérges vala. Azon diadalom ugyan, a' mellyet a' Gothusokon nyert, betsületére vólt; de azon tsekély ſortélyok, a' mellyeket a' Persákon nyert, fel-fúvalkodottá tették őtet. Ő aztat hitte, hogy tsak maga hízelkedőit, és passióit kelletik nékie követni. Minden embert ő fel-áldozott egy

rágal-

rágalmazónak vádgyára. Az ő Despoticus ſententziájának hozásában meg-engeſztelhetetlen vólt, és ezeket mondotta: *A' ki könnyen megenged, az ollyan könnyen el-mulattya az igazſág tételt.* A' ſzámtalan nyilván való meg-útálások, és gyakran el-követett öſzve esküvések megmutatták, melly hamis légyen ezen mondása, és melly igazſágtalan az ő uralkodása.

Óhajtotta minden az ő halálát, és hogy valamelly móddal el-veſzthessék babonaſággal-is éltek, és abba-is, hogy meg-tudhassák ki fog lenni az ő Successora. Theodórus egy az ő Secretáriussai közül való, egy betsületes, és mindenektül ſzerettetett ember, a' ki ötet a' Korona el-nyerésében nagyon ſegítette, áldozattya lett az ő hamar hitelének, eztet tsak azért tselekedte, mivel egy varázsló ötet meg-tsalta, és nékie aztat jövendölte, hogy Theodorus által fogja el-veſzteni koronáját, és ezen esett, ſok meg-ölettetésekre adott alkalmatoſságot, az ártatlanok-is, a' vétkesekkel haltak-meg, és azon ki-gondolt babonaſág adott alkalmatoſságot mind ezékre, hogy azok-is, a' kiknek vétkeit meg-nem mutathatták, a' hóhérnak kezére jusſanak.

Ezek után azon tűz gerjedett-fel, a' melly a' Philosophusok büntetését okozta, a' kiknek gondolattya meg-jelenésekkel álmodozott. Elégettettek azoknak könyvei, és ezekkel ollyan könyvek-is, a' mellyek a' Terméſzet tudományát, a' Törvényt, és több más ſzép tudományokat foglalták magokba. Azon nevezetes Maximus-is, a' ki Juliánusnak Ephesusba oktató mestere vólt, pallos által veſztette-el fejét. Ő meg-vallotta, hogy az Oraculumtól válaſzt nyert vólna, melly Oráculum Theodó-

dórusnak sok jókat jövendölt vólna, de aztat tette hozzá, hogy a' Philosophiának tiſztelete nem engedné-meg, az ö baráttyainak titkait ki-jelenteni. Az ö halála, így ſzóll le Brau Ur, úgy látſzatott, mintha aztat igazſágtalanſágnak tartották vólna lenni a' bálványozók. Mindazonáltal az ö vétke, a' mellyért nékie meg-kellétett halni, nem látſzatott vóltaképpen meg-bizonyítva lenni, talán aztat vélték, hogy ö Juliánust ſok tévelygésekre tanította vólna.

Valamit eddig a' birodalom a' barbarusoktól ſzenvedett, mind ſemminek lehet tartani, ha azt at ahoz hasonlíttyuk, a' mit mi még elö adni fogunk. Hogy pedig ezen változását a' birodalomnak jól meg-ſoghassuk, a' Hunnusokat ſzükſég meg-esmérnünk, a' kiknek azon változás dolga vala. Ezen félelmes Nemzet, a mint Jornandes Historicus írja, azon boſzorkányoktól vették vólna eredeteket, a' kik az ördögökkel ſzövetſégbe vóltak. (*) Ama tanúlt de Guignes Ur, a' Chinai Literatúrának kútfejéből azon tudományt merítette, a' mellyet ſohol másutt fel-nem találhatott: ö eztet írja: A' Hunnusok, a' kikről Európába ſemmi ſem tudatott, Chinába régen vóltak, és mint egy 2000 eſz-

(*) Jornandes Ditsö Nemzetünkről, és annak eredetéről, hogy motskossan, és hazudva írt, tsudállani lehet, mert ö a' terméſzetet-is ezzel meg-hamisíttya. En az ő írása ellen fel-nem állok, mivel aztat elegendőképpen minden Authorok, a' kik ditsö Nemzetünkről írtak, meg-hamissították, és ötet le-tsépelték, különösen Tiſztelendö Pater Szekér Joákim, ſzent Ferentz ſzerzetbéli érdemes Pap.

eſztendőkkel Kriſztus Urunk ſzületése előtt, ők Chinának éjtſzaki réſzét lakták, és abba mint egy 500 mért földeket bírtak nap-kelettől, nap-nyúgott felé egéſzlen a' Mantsevtsi Tatárokig, és éjtſzak felől, dél felé egéſzlen Tibetig, és azon magas kőfalig, melly Chinát körül veſzi.

A' Hunnusok írtóztató, és félelmes tekintetűek vóltak, nyers gyökerekkel éltek, és ollyan hússal, a' mellyet ők nyergek alá tévén lovaglások által meg-puhítottak, minden záros épületeket, vagy-is házakot sír-halomnak lenni nézték, magok nyájaikkal barmaikkal hegyeken, völgyeken, erdőkön, és puſztákon vándorlottak, magok familiáját ſzekereken húzatták, és a' hol tetſzett ott ſzállottak-meg, majd mindenkor lovon ültek, és gyalog ſoha ſe hartzoltak; tsudálkozásra méltó kéſzſégek vala, a' nyilazásban, akkor-is, a' midőn ſzaladni kéntſzeríttettek. A' hazaſság törvénnyéről ſemmit ſem tudtak, más törvényt ſem tudtak a' megrettenthetetlen bátorſágnál, de fogadásokat ritkán tartották-meg, mindenkor zsákmányozáſokra ki-mentek ſzomſzédgyaik határira, és nagy kívánſágok vala orſzágokat meg-hódolni, a' mellyek főképpen ha termőebbek vóltak a' puſztaſágoknál. A' Chinai Tsáſzárok mint egy 400 mért-földnyi hoſzaſságú magas kő-falt építtettek, a' mellyel magok birodalmát körül vétették az ő bé-tsapásaik ellen, ſzóval ő a' Tatároknak rettenetes fajzati vóltak.

Belső háború támadott közöttök, a' mellybe az éjſzakon lakó Hunnusok meg-győzéttettek, és nap-nyúgott felé ſzaladtak. Sok tsordák közülök egyesítették magokat Sibéria táján. Mivel más új vándorló népek, a' kik a' nap-nyúgotti Tatár orſzágba bé-tsaptak, el-űſz-

tek öket dél-felé, által mentek a' Volga vizén. Ök annakutánna az Alánusokat támadták-meg, a' kik a' Mœotis tava körül laktak. Ezek a' Nomádus Nemzethez hasonlók vóltak, a' kik ſzebb ábrázatúak, és nem-is olly vadak vóltak, mint ök. Ezek ha magok ellenſégeiket meg-ölték, a' böröket egéſzlen le-nyúzták, a' fejeket rajta hagyván, és úgy tsináltak annakutánna azokból nyereg takarókat. Az Alánusok ſzéjjel oſzlottak, egy réſze innen, más réſze túl mene a' Volga vizének, mások pedig egéſz a' Dunáig mentek. Azon nagyon el-terjedett tartomány, melly a' Volga, és Don vize között feküdött, a' Hunnusok által meg-vétettetett, de nem maradtak ök ottan ſokáig.

Azon kívánſágtól gyúllaſztatván, hogy újjabb meg-hódoltatásokat tehessenek, által mentek ök a' Don vizén, le-vágták az Alánusokat, és ezeknek ſzomſzédſágába lakó barbarusokat, a' kik pedig életbe meg-maradtak, kénſzerítették öket velek egyesíteni. Annakutánna el-kergették az Ostrogothusokat Boristhenesnek túlsó parttyára, az az: a' Dniepernek. Végtére a' Visigothusokat támadták-meg, és egéſz a' Dunáig üzték öket. Montesquieu Úr így ſzóll: Úgy tetſzik, hogy ezen Nemzetek egymásra, mint víz özön omlottak, melly által Ázsia olly karba tétetett, hogy Európát zabolába tartotta.

A' Gothusok, a' kiknek Királlya Hermenerichus, maga hatalmát a' Dunától kezdve, egéſz a' Balticumi tengerig ki-terjeſztette, egy félelem által meg-retentettek, mivel öket a' Hunnuſok ollyan tsuda állatoknak képzellették lenni, a' kik azért jöttek vólna, hogy az embereket nyellyék-el, azért-is arról gondolkodtak, hogy

olly

olly helyet találhassanak, a' hol tőlök mentek lehessenek. Majd 200000 Visigothusok értek a' Duna parttyára, a' hol-is esedeztek a' Rómaiaknál, hogy engedgyék-meg nékiek az által menetelt, és őket a' birodalom jobbágyai közé, hogy vegyék-bé, ajánlották-is magokat, hogy vérek ki-ontásával kívánnák a' birodalmat óltalmazni. Mingyárt-is a' Tsáſzárhoz küldöttek parantsolatért. Válens, a' kinek ezen dolog tetſzett, hogy egy egéſz hadakozó Nemzetnek Ura lehet, és aztat fel-ſem vette, hogy ezen új jobbágyai még ellenſégei lehetnek, meg-engedte nékiek az által-menetelt, de olly fel-tétel alatt, hogy ők által-menetelek előtt a' túlsó parttyán a' Dunának fegyvereiket rakják-le, és Thrátziában helyt mutatván nékiek telepedgyenek-le, de a' Rómaiaknak inkább a' vala gondolattyok, hogy őket inkább ki-rabolhassák mint ſem fegyvereiktűl meg-foſzſzák. Ezen Barbarusok éſzre vették a' Rómaiak tsalárdſágát, és meg-tartották magok pallosait, és vető tsidáit, vagy-is inkább meg-váltották azokat magok minden vagyonnyaival.

Tsak hamar azután az Ostrogothusok-is, minekutánna egy ideig a' Niester parttyán tartózkodtak, azon kérésel által mentek a' Dunán. Utóllyára félelmes dolognak látták lenni, ennyi ſok idegen vendégeket, kéréseket meg-ſem-is engedték. De az alatt, hogy a' Római Truppok a' Dunától el-távoztak, és azok, a' kik már által mentek, tovább indúltak a' parttyától, mindnyájan minden akadály nélkűl által mentek, és már most a' Duna nem vólt mint egy őrt álló kő-fala a' Rómaiaknak, ſőt óltalmokra ſzolgált a' Visigothusoknak, és Ostrogothuſoknak.

Minekutánna már ezen Barbarusok a' birodalomba bé-vétettek, tehát nagy böltseséggel, szemmel kelletett vólna öket tartani, nem pediglen igazságtalanságok által öket haragra indítani. Lupicinus a' Thrátziai Comes éppen ellenkezöt tselekedett, ö meg-gátolta öket, az élelemre való vételben, melly által méreggel töltötte-meg öket, és semmi elö látást, vagyis rendeléseket nem tett, hogy öket zabolába tarthassa. A' mellyért-is Fritigerus Vezérlése alatt el-borították a' Gothusok egész Trátziát, ki-pusztították a' városokat, és el-rontották a' szántó-földeket, meg-ölték a' lakosokat, és nagy félelembe ejtették a' Rómaiakat, és még erejeknek meg-nagyobbítására, az Alannusokat, és Hunnusokat, a' kiktöl hazájokból kiüzettettek, hívattatták, hogy velek egyenlö értelembe legyenek, és a' prédát-is egymás között egyenlö-képpen oszszák-fel, és éppen illyetén kötések által sokszor lettek a' barbarusok hatalmasok.

Válens békességet kötött Sáporral a' Persák Királlyával, tsak azért, hogy személlye szerint óltalmazhassa Thrátziát, azon hamis képzelödés alatt, hogy a' Gothusok a' birodalmat fogják óltalmazni, a' régi Trupjait, mellyekbe vitéz katonák vóltak, el-botsájtotta, és ezen katonák helyett, hogy a' tartományok, és városok másokat állíttsanak, mint adót úgy vetette reájok. Szóval, a' leg-erössebb óltalmától meg-foztotta magát. A' nagy sietségbe egy gyülevész népböl állott az ö ármádája, és már itten tsak a' méreszségtöl, kiváltképpen pedig a' hadi tudománytól, és annak gyakorlásától függött a' dolog.

El-ér-

El-érkezett Válens Konstantzinápolyba, mellynek vidékét már a' ſzám nélkül való ſeregek el-borították. Gratiánus az ő testvér öttse, a' ki az Alemannusokat meg-győzte, érkeze ármádájával ſzeméllye ſzerínt ſegítſégére, de a' fel-fúvalkodás, és hívſága Válensnek nem engedte, hogy ötet bé-várja, a' győzedelemnek ditsőſégét tsak maga kívánván. Meg-ütközött ő Adrianópolis alatt, de ezen viadal meg-tsalta az ő reményſégét. Frittigerusnak az ő mesterſége, és méréſzſége aztat tselekedte, hogy ő a' Rómaiakat felette meg-verte. Válens itten mint bajnokhoz illik úgy viaskodott, de a' midőn egy nyíllal által lövettetett vólna, egy ſzalmával fedett házba vitettetett-bé, nem tudván a' Barbarusok, hogy abba vólna, fel-gyújtották azon házat, a' mellybe porrá-is égett. Aztat beſzéllik, hogy az Antiochiai polgárok, a' kik ötet mint Ariánust útálták, ſzokásba vették ötet így ſzidalmazni: *Bár tsak Válens elevenen égne meg!* Bé-is tellyesedett ez, és halálának tsak maga vólt oka. Orſzáglott ő tizen-négy eſztendeig. Ezen Barbarusok, nagy örömmel, és ordítással mentek Constantzinápoly ellen, de a' Tsáſzárné ſok pénzt adván nékiek meg-elégedtek azzal, és hogy zsákmányozhassanak, másuvá mentek.

Ha a' Gothusok az Ostromlásnak tudományába gyakorlottak lettek vólna, egéſz Thráziát meg-hódoltatták vólna, még azon masinákat, az az: ostromló eſzközöket ſem esmérték, a' mellyek azon időbe ahoz alkalmaztattak. Jóllehet ők ugyan a' haláltól nem igen rettegtek, de még-is azon nagy kövek által, a' mellyek Adrianópolisnak bástyáiról ellenek hengeríttettek, annyira meg-félemlettek, hogy

már ſzaladásra akartak vetemedni, az ő Vezérei ugyan meg-tartóztatták őket, de valamint Adrianópolisnak, úgy Perynthusnak, és Constantzinápolynak-is Ostromai füstbe mentek. Ők meſzſze ki-mentek zsákmányozásra, és minekutánna több más Barbarusok magokat egyesítették velek, el-terjeſztették magokat, és prédáltak egy felöl egéſz Achája várossáig, más felöl pedig egéſz Pannoniáig. Frittigerus álmélkodott azon, hogy ő ſemmi ellent-állásra nem akadott, és tsudálta a' Rómaiak együgyűſégét, a' kik magokat az Orſzág Urainak tartották lenni, hogy magokat óltalmazni nem tudták. És ő így ſzóllott: *Ők magok orſzágát két-ſég kívül azon igazſággal bírják, a' mellyel a' marha tsordák a' réteket bírják, a' mellyeken ők legelnek.*

Gratiánus, és második Valentiniánus Nap-nyúgotton, Theodósius Nap-keletten.

ELSŐ TZIKKELY.

Theodósiusnak Tsáſzárſágra fel-emeléſétől fogva, egéſzlen Gratiánusnak haláláig.

Gratiánusról már ez előtt való Tzikkelybe ſzóllottam, de egéſz orſzáglását, és annak végét ki nem tévén, ſzükſéges, hogy tovább-is

felőle

felõle ſzóllyak. Õ Konſtántzinápolyba való el-érkezésével éſzre vette, melly-nagy ſzükſége vólna egy támaſzra, azért-is õ ſzemeit Theodósiusra vetette. Ez Spanyol orſzágba jött e' világra, és fia vólt azon nagy hadi vezérnek, a' kit õ, a' mint fellyebb ki-tettem, meg-ölettetett. Theodósius atyának halála után Spanyol orſzágba maga hazájába mene, tartván attól, ne talántán õ-is úgy járjon mint az attya járt, a' hol-is maga jó viseletiért mindenek elõtt magát kedvessé tette. Viſzſza hívattatott õ, és mingyárt az Ármádának Fõ Vezérſége nékie adattatott, meg-is verte õ a' Gothusok Ármádáját, és a' Sarmatákét-is a' Duna mellett, a' mellyért-is a' Tsáſzár leg-ottan uralkodó Társának fel-vette, és orſzáglása alá az egéſz Napkeletti Birodalmat által adta, és még ahoz nagy réſzit Illyriának, Dáciának, Mœsiának, és egéſz Görög orſzágot, de mind ezen tartományok nagyon ki vóltak a' Barbarusok által puſztítva.

Az új Tsáſzár, a' ki harmintzkét eſztendõs vala, és a' ki nagy bátorſággal, és ſok ſzép nemes erkõltsökkel bírt vala, meg-mutatta, hogy ezen nagy méltóſágra érdemes vólna, a' mint-is ezeket mondotta: *Egy Fejedelemnek az õ valóſága, és jóſága nem abból áll, hogy õ jokáig uralkodik, hanem abból, hogy õ jól uralkodik.* Zosimus ugyan, egy pogány Author illy tsúnyáúl ír felõle, hogy õ egy búja igazſágtalan Fejedelem lett vólna, a' ki körül lett vólna véve udvari bolondokkal, és metzettekkel, ezektõl kórmányoztatta-is magát, és magának ſemmi érdeme ſem vólna, hanem minden jó hírét nevét, ditsõſégét maga Fõ Vezéreinek köſzönhetné. De az õ motskos, és rágalmazó írását, más ſok Authorok világossan meg-tzáfolták, és ha õ

bálványozó Fejedelem lett vólna, illy otsmányúl nem-is írt vólna felöle.

Azért-is ótsárollya Zosimus Theodósiust, hogy a' Tiſzt-viselöket meg dupplázta, a' kiknek ſokaſága tsak kárára vólt a' Birodalomnak, és hogy ö a' Barbarusokat a' katonák közé bévette vólna, melly által a' Truppok meg-romlottak, a' Barbarusok pedig a' hadi tudományt meg-tanúlták vólna, és így még meg-verhetik, 's meg-is ronthattyák a' Tsáſzár ármádáját, és utóllyára ſok tartományoktól a' Birodalmat meg-is foſzthattyák, de Theodósiusnak dolgai jobban meg-fognak bennünket tanítani, ki lett légyen ö.

Elsöben-is a' melly néhány törvényeket hozott, azokról fogok ſzóllani. Minekutánna ö második eſztendejébe nagyon meg-betegedett vólna, meg-kereſzteltette magát, és leg-ottan a' Religiónak dolgát leg-nagyobb foglalatoſſágának tette.

Egy törvénybe, a' mellyet a' néphez adott-ki Constantzinápolyba, aztat rendelte, hogy minden jobbágyai a' tellyes Szent Háromſágról a' Catholica tanítást tartsák, és mindnyájan valakik eztet bé-nem veſzik, azon betstelen nevet *Eretnek* visellyék, és még ehez ezen ſzavakat mondotta: *Hogy ök az Istennek haragját, és az övét-is fejekre fogják vonni, a' mint az Úr Isten nékie fogja fúgárlani.* Más törvénybe pedig meg-túltotta a' Criminális Processusokat a' nagy böjtbe folytatni, mivel a' Bíráknak nem akkor kelletik a' gonoſzſágokat meg-büntetni, a' midön az Úr Istentöl önnön magok büneiknek botsánattyát kérik. Valentiniánusnak példája ſzerínt a' Húsvéti Ünnepek meg-tiſztelésére

re meg-kegyelmezett minden raboknak, ki vévén azokat, a' kik éppen felette nagy bünöket követtek-el.

Egy valóſsággal ſzükſéges törvény által, a' mellyet ſok más elötte való Tsáſzárok be-hozni kívántak, és még ſem vihették véghez, azon útálatos árúlkodásnak vétkét ki-írtotta, és aztat rendelte, hogy minden árúlkodó fogſágba tétetessen, hogy ö ha talántán rágalmazó vólna, érdeme ſzerínt büntettethessen-meg, és hogy a' Processus ſokáig ne vonattatasson, hanem mennél hamarébb lehet végeztetessen-el, hogy a' bünös annál hamaréb maga büntetéſét, az ártatlan pedig maga ſzabadſágát nyerhesse.

A' Tsáſzár aztat-is meg-parantsolta azon Tiſzt-viselöknek, a' kik a' tartományokba küldetettek, hogy magoknak ne méréſzellyenek jóſzágokat venni, avagy-is ajándékokat fel-venni; a' mellyekböl azon haſzon következett, hogy a' jobbágyok az elö-járó ſzeméllyektöl nem nyomattattak; elötte való Tsáſzárok-is tselekedték eztet, de sikeretlenül, mivel a' törvények tsak akkor foganatossak, a' midön azok valóſágos gyakorlásba hozattatnak, de ez nem történhetik-meg egy roſzſzúl kórmányoztatott uralkodásba.

Ha Theodósiusnak törvénnyeiröl ítéletet téſzen valaki, úgy tetſzik-ki azokból, mintha az egéſz eretnekſég ki-írtatott vólna, mert megparantsolta, hogy a' hamissan hívök gyüléseket ne méréſzellyenek tartani különös házakba, és ha tartani találnának, a' Catholicusoknak meg-engedte, hogy eröſzakokat ellenek el-követhetnek. Ö ki-hírdetette, hogy a' kereſztyén hittöl el-ſzakadottak, és a' Manichæusok nem

tehetnének testamentomot, és ha valaki ôket testamentomába bé-tette vólna, azokba a' jószágokba, vagy-is mobiliákba, a' mellyeket testamentom szerínt, mint successoroknak kellene nékiek nyerni, ne succedálhassanak. Még annyira ment, hogy ô a' Manichæusokat, a' kiket tellyességgel nem szenvedhetett, halálra érdemesseknek lennie mondotta. Hamar egymás után sok Egyházi gyûléseket tartattatott, hogy a' hitnek ágazattyait meg-erösíthesse, a' mellyek ugyan már néhány Conciliumoknak tartása által meg-történtek. De mivel a' pogányság még nagy számmal vala, mind azon törvények, a' mellyek azon Egyházi gyûlésekben hozattattak keveset haszináltak, jóllehet azok, minden második esztendôbe meg-újjíttattak. Talán ollyan vélekedésbe vólt Theodósius, hogy a' Religióról való vélekedések, egy határozatlan akarattól függnének, a' mellyel egy Tsászár bír. De így nem gondolkodtak a' szent Atyák.

Gratiánus a' Religió dolgában szintén így mutatta maga buzgóságát. Ô Augspurg városa alatt, melly mai Alsátiának fô városa, 30000 Alemannusokat Krisztusnak segítségében bízván el-törlött. Valentinus Tsászártól, a' ki attyának testvére vala, meg-tagadta segítségét a' Barbarusok ellen tsak azért, mivel Ariánus vala, mert nem illene, úgy mond, hogy a' Krisztus ellenségével társaságot tartana. Az ô atya Valentiniánus szenvedte a' pogányokat, és a' hittûl el-szakattakat annyiból, hogy Religiójok gyakorlását meg-engedte nékiek, de Gratiánus jóllehet eztet meg-nem tílthatta, nem hogy meg-engedte vólna, de még mindenféle erôszakokat el-követett rajtok, a' mellyekért-is ma-

ga

ga ellen fel-indította ôket. A' győzedelem Isten Aſzſzonynak Óltárát, a' melly ottan állott, a' hol a' Fő Tanáts öſzve ſzokott gyűlni, le-rontatta, és a' Pontifex Maximusnak jövedelmeit bé-vonatta. A' Papoknak, és Vesta ſzüzeknek Privilegiumait-is ſemmivé tette. Haſzontalan nyújtottak bé kérő leveleket, és ellen mutatásokat a' Pogány Senátorok, mert azokkal ſemmire ſem mehettek. Szent Ambrusnak tanátslására, a' ki Majlandi Püspök vala, még a' Pogányok követtyeit nem hogy meg-halgatta vólna, de maga eleibe ſe botsájtotta, mivel aztat gondolta ezen ſzent Püspök, hogy így a' bálványozás végképpen meg-romlik, és az által-is, hogy ő ezen titulust: Pontifex Maximus! melly a' Tsáſzári méltóſsággal mindétig öſzve kötive vala, meg-vetette, még jobban fel-indítattak.

Rómába igen nagy éhſég uralkodott, a' mellyet a' pogányok, az Istenek boſzſzú-állásának tartottak lenni. Gratiánus, a' ki maga jobbágyinak meg-útálására ki-tette magát, tékozlotta adakozását az Alanusokra, és több Barbarusokra, nagy Udvari hivatalokat, és a' hadi Rendnél Vezérſégeket, és fő Tiſztſéget adott, ſőt azok Nemzetekbéli köntössét-is viſelte, azt vélvén, hogy így jobban magához hódíttya ôket, de még-is mindnyájan párt-ütéshez kéſzültek. Maximus, a' ki Nagy Britanniába Fő Vezér vala, ezen környül való állásokat, nagy kéſzſéggel tudta maga haſznára fordítani. Az ő katonái nem akarták aztat, a' ki Rómát nem eſmérte, már magok Tsáſzárának tartani, a' mellyért-is Maximust Tsáſzárnak lenni ki-kiáltották, és a' Tsáſzári bársony öltözetet-is több más ékeſségekkel reája adták. Ő

ugyan

ugyan eztet ſzívéből kívánta, de még-is úgy tettette magát, mintha ő eztet akarattya ellen venné-fel. Bár melly útálatos az áll-ortzaſág, de még-is ſokſzor a' nagyra vágyódásnak kedves áldozattya.

Maximus Galliának éjtſzaki réſzén által útazván, tsak hamar Párishoz közel, a' Gratiánus ármádájára reá akadott. Ezen Fejedelem el-hagyattatott maga katonáitól, és nagy hirtelenſéggel a' havasok közé ſzaladott. Minden város meg-tagadta tőle a' ſzállás adást, más ruhába öltözött, de még is maga meg-gyílkolását el-nem kerülhette, ſzent Ambrus Püspök felette nagy dítséretekkel illeti ötet, és ſok Historicusok-is azt írják felöle, hogy egy igen jó Fejedelem vala, jóllehet Philostorgius egy Ariánus, Néróhoz hasonlíttya ötet. Maximus katonái ölték-meg, uralkodott pedig 16 eſztendeig.

Nagy fortéllyára ſzolgált az Anyaſzentegyháznak, hogy ſzent Ambrus, a' ki ezen Fejedelemnél nagy ſzeretetbe, és tiſzteletbe vólt, nagy lelkű tulajdonſágaival, a' régi jó erköltsöket egybe kötötte, és a' Religiót maga példájával ſokkal tiſzteletessebbé tette, mint az ő nékie adattatott hatalmával, mert ő példája vala a' ſzentſégnek, és az ő lépéseihez, tanításához, buzgóſágához az igaz Hit iránt ſemmi ſem hasonlíttathatik, a' melly ért-is ő hadi rendből Püspökſégre emeltetett-fel, és úgy-is nagy Vezér vala a' kereſztyén Anyaſzentegyházba.

MÁSO-

MÁSODIK TZIKKELY.

Második Valentiniánusnak barátſágos meg-egyezéséről Maximussal, egéſzlen a' Thessalóniki vér-ontásig.

Gratiánusnak testvér Öttse, és vele uralkodó Tsáſzár Második Valentiniánus még tsak tizenkét eſztendös vala, a' mellyért-is az annya orſzáglott helyette, kinek neve Justina vala. Theodósius ugyan a' midön hozzája jött, Valentiniánus meg-intette ötet, hogy az annyával, mivel Ariána vólna, ne tartana, hanem a' Catholica vallásra térne, de mivel még gyermek vala, a' nagy dolgokba bé-látó ítélete nem levén az orſzáglást örömest engedte az annyának. A' birodalomnak gyengeſége miatt ö egy háborút ki nem állhatott, a' mellyért-is Valentiniánus egy barátſágos egyezésre lépett Maximussal, mellynek ponttyai ezek vóltak: hogy tudniillik: Maximus tartsa-meg Galliát, Spanyol orſzágot, és Nagy Britanniát, Valentiniánus hatalma alatt pedig maradgyanak a' többi tartományok. Theodósius maga meg-esmérte helytelen Trónusra való fel-emelését Maximusnak, mivel ez tsak a' Tyrannusok haſznára vált, de akkor nem állott hatalmába az ö levettetése.

Ezen Fejedelem, a' ki gyakran gyözedelmeskedett a' Barbarusokon, mindég azon igyekezett, hogy az ö hatalma meg-erösödgyön, azért is

maga

maga ſzorgalmatosſágát nem tsak a' hadi dolgokra vetette, de a' ſarkallatos törvényeknek ki-adására-is, jóllehet ollykor kevesebb bélátással, mint ollyantól lehetett vólna, a' ki nagy Törvénytévőnek tartattatott. Egy törvényt adott-ki, a' mellynek ereje mellett, nem vólt ſzabad meg-égetésnek büntetése alatt, hogy két atyafi testvér, maga atyafi testvérével házaſſágra léphessen, ha tsak önnön magától a' Tsáſzártól erre engedelme nem léſzen. Ugyan tsak tsudálatos dolog vala, ollyan házaſſágokat meg-tíltani, a' mellyek régi időktől fogva ſzabadok vóltak, és még-is illyen kemény büntetésnek fel-tételét nem tekíntvén ſzembe tűnő hibás ſzabad akarat által azokat megínt meg-engedni. Justiniánus az illyetén házaſſágokra való nézve megint helyre állította azon régi ſzabadſágot, az Egyházi törvény ellenbe Theodósiusnak az ő meg-tíltását helybe hagyta, és még ehez annakutánna több illyen törvényeket ragaſztott.

Jóllehet a' kereſztyénſégnek javára annyi ſok Edictumok adattattak-ki, de még-is a' háborúſágnak tüze mindég gerjedezett a' birodalomba a' régi, és új vallást tartók között. Prætextatus meg-hala, a' ki a' bálványozásnak legerőssebb oſzlopa vala, a' ki magát erköltsös jó viselése által még a' kereſztyéneknél-is kedvessé tette, és nagy tekéntetbe-is vólt. Symmachus, a' ki ő utánna Rómába Præfectusnak meg-neveztetett, az ő gondólkozásának mint egy módgyával bírt. Ő olly bátor vala, hogy ő azok ellen, a' kik mindenféle practikák által a' fő hívatalokra mentek-fel, így írt: *Hogy a' fő hívataloknak helyre való állításában jeles, és tanúlt*

nált emberek ne hibázzanak, ſzükſéges mind azokat, a' kik ollyan nagy kívánſágokkal a' hivatalokat el-nyerni igyekezték, el távoztatni mingyárást, mivel ezek különös módokkal tsúſztak-bé, így az után bizonyoſſan fognak találtatni elég ollyan emberek, a' kik azon hivatalokra érdemeſſek léjznek. Le Brau Úr úgy ítél, hogy egy bizonyos Reſcriptum adattatott vólna feleletül ezen Symmachusnak írására, a' melly-is így vala fel-téve: *Nem ſzabad egy Fejedelemnek rendeléſeit, és gondalatit meg-ítélni, mert így ő Tsáſzári Felſége meg-bántódik, ha annak érdemiről valaki kételkedik, a' kit ő a' hivatalba bé-tett.* Ki-tudódott annakutánna, hogy ezen felelet Valentiánusé lett vólna, a' melly-is tellyes vala Deſpotismussal, és ſzabadſággal, mivel azon nemes ſzabadſágot gátollya, melly mellett minden tanúlt, és jó erköltsű ember a' hivatalokra kívánkozik, és próbára magát ki-teſzi, még-is érdemetlen emeltetik arra.

Szerentsére még-is Symmachus nem kevessebbet buzgólkodott a' bálványozás mellett, vagy azért, mivel magába ő aztat jónak tartotta, vagy-is azért, mivel ő aztat gondolta, hogy az, az orſzáglásnak módgyától el-válhatatlan vólna. Mint Præfectus bé-nyújtott ő a' Tsáſzárnak egy kérő levelet a' Fő Tanátsnak nevébe, hogy engedné-meg, hogy ő megint felépíthetné a' Győzedelem Isten Aſzſzonyának óltárát, és hogy a' Tsáſzárt arra-is vehesse, hogy meg-újjíthassa a' bálványozó Papok Privilegiumait, ő Constantiusnak Tolerantziájára provocálta magát, Joviánusnak, és első Valentiniánusnak-is. Ő Rómának régi jó állapattyát az Isteneknek tulajdonította, mivel azokat imádták,

ták, a' mostani roſz állapattyát pedig azok boſzſzú-állásának.

Szent Ambrus leg-ottan el-kéſzített egy ellen írást, a' mellybe ö a' kereſztyének ügyét fel-vette, és aztat hathatóssan-is óltalmazta, és nagy buzgóſsággal a' pogányok igazſágtalanſága ellen ſzóllott. Ők panaſzolkodnak! így írt a' Tsáſzárhoz, hogy ök annyit veſztenének, ök! a' kik ſoha a' mi vérünket nem ſzánták, és a' mi templomainkat le-rontották! ök kérik a' Privilegiumot? a' kik Juliánus uralkodása alatt, a' közönſéges beſzéllésnek ſzabadſágát, és a' tanítást mi nékünk meg-tíltották! Még nagyobb energiával írt ö Symmachushoz. A' Tsáſzárnak titkos tanátsa, hogy ezen Præfectusnak kérése foganatos légyen, kérte, de az ifjú Valentiniánus ſzent Ambrusnak tanátsát követte, és kérése meg-vettetetett, és egy valaki Symmachust a' Tsáſzár elött rútúl le-motskolta másképpen-is, ö ugyan Damasus Pápával, és az egéſz várossal mentette magát, de haſztalan.

Semmi ſem gátolhatta már meg a' kereſztyéneknek ditsö diadalmát, hanem önnön magok között történt ſzakadások; Justina második Valentiniánusnak annya, a' ki rajta mindenképpen uralkodott, és nagyon buzgólkodó Ariánusné vala, könnyen maga tévelygésére hozhatta ötet. Ö azon igyekezett, hogy az Ariánusoknak Majland várossába egy templomot nyerhessen, a' Tsáſzár ſzent Ambrust ott való Püſpököt, kérte-is ezért, de ö eztet tellyesſéggel meg-nem engedte. A' Tsáſzár erre katonákat küldött, hogy erönek hatalmával egy templomot vegyenek-el; ſzent Ambrus átok alá vetette öket, és leg-nagyobb réſze azoknak

min-

mingyárt el-is ment. Amaz metzett Calliogonus Tsáſzári kínts-tartó a' Tsáſzárnak nevébe illyen ſzemre hányásokat tett nékie: *Te méréſzleſz a' Tsáſzárhoz engedetlennek lenni? Én a' te fejedet le-üttetem.* Kinek ſzent Ambrus így felelt: *Üttesd-le, én a' halálra kéſz vagyok, te egy metzettnek kötelesſégét fogod véghez vinni, én pedig egy Püspöknek kötelesſégét.* Azon időtül fogvást úgy tekíntette ötet Valentiniánus mint maga ellenſégét. A' midőn az ő udvarába lévő nagy Urak a' Tsáſzárt kérték, hogy a' templomba menne, és a' Püspökkel békéllene-meg, így ſzóllott hozzájok: *Én aztat hiſzem, hogy ha Ambrus néktek parantsolná, ti az én kezeimet, és lábaimat meg-kötnétek, és ki-adnátok engemet az ő ſzabad velem való bánására.* Maximus a' Catholicusoknak párttyát fogta, és leg-ottan az üldözés meg-ſzünt, mivel tőle féltek.

Ezen Trónus rabló mindég a' Religió mellett buzgólkodott, de ez tsak ſzíneskedés vala. Mihent az Uralkodáshoz fogott, mingyárt tele vólt az ő Udvara Trierbe Püspökökkel, melly által maga párt-ütését helyre akarta hozni. Egy akkori Egyházi írónak bizonyſága ſzerínt, meg-díſztelenítette ő öket maga hízelkedései által. De Toursból való ſzent Tamás Püspök ſokat tartott egy Püspökſégnek tiſzteletére, ſoha ſem-is jelent ő meg Maximus Tsáſzár előtt másképpen, hanem tsak úgymint egy valóſágos Istennek ſzolgájához illett, a' közönſéges jónak elö mozdítására, és a' Religiónak tiſztelétére. Mint egy igaz tükőre a' békeſséges türésnek, és kereſztyéni ſzeretetnek úgy viselte magát, mellyel példát adott, mint kellessen a' tévelygöket az igaz útra hozni, és az igazſágra vezetni.

A' Priscilliánusoknak sectája, a' melly sok más szakadásokhoz hasonlított, a' mellynek a Manichæusok nevét-is adták, Spanyol országba, a' hol leg-elsöben-is támadott, nagy zavarodást okozott. Annak elsö Fundátora Priscillianus egy Spanyol Püspök Bourdeaux városába tartatott Egyházi gyülésben ki-sententziáztatott; ellenkezett ö abban, hogy magát mentse, és a Tsászárhoz apellált, és maga tanítványival Maximushoz-is vitettetett. Idácius, és Ithácius kemény két Püspökök felette fel-támadtak ellene, haszontalan állott-fel Martinus mellettek, aztat víttatván, hogy a' testi büntetések illyen esetekben igazságtalanok vólnának, az ö ellenvetésére, és kérésére nem vígyázván halálra ítélte Maximus a' Priscilliánusokat. E' vala gyümöltse ezen hamis buzgólkodásának azon Püspöknek, mivel az illyen hamis buzgólkodást maga a' mi Meg-váltónk meg-vetette, mert nem tsak az okoskodással, de az Evangéliommal-is ellenkezik. Az Anyaszentegyház igazsággal úndorodott ezen történettöl, mivel azon két Püspökök átok alá vettettek. A' próbálás meg-mutatta illetlenségét az ö tudományok fundamentomának, mert azok, a' kik a' meg-ölettett Priscilliánus Püspöknek tanítását követték, úgy tisztelték ötet mint Mártyrt, és az ö eretneksége, egész a' hatodik sæculumnak közepéig meg-maradott. Majd mindenkor illyen következései vóltak az üldözésnek, meg-fogjuk ezt látni több példákból-is.

Maximus új systémákat munkált, hogy maga igazságtalanúl szerzett hatalmát meg-erösíthesse. Ö magát a' Religió buzgóságával, és kétszínüséggel palástolta. Ö Valentiniánust

hábo-

háborúval íjeſztette, ha meg-nem ſzünne az Ariánusoknak párttyát fogni. Egy hívſágos ok, ezért egy Birodalmat meg-támadni. Szent Ambrus küldettetett ezen áll-ortzás Fejedelemhez, hogy ötet fel-buzdíttsa, de ö meg-haragította ötet, mivel ö azon két Püspökökkel akart tartani, a' kik a' Priſcilliniánusok ellen hozattatott ſententziát öſztönözték, hogy tellyesítessen. Hírtelen által mene Maximus a' havasokon, az ifjú Tsáſzár pedig Theodósiushoz futott. Ez ſegyverhez-is kapott, és meg-ſzaporította maga ármádáját felette ſok barbarusokkal, a' kik ugyan a' fáradtſágokat tudták győzni, de az árúlkodásra-is igen hajlandók vóltak. Ő Pannoniába kétſzer diadalmaskodott Maximuson, a' ki talán maga nagy ármádájával győzhetetlen lett vólna, ha olly okos lett vólna, hogy a' Julisi havasok megett maradott vólna. Szaladott Maximus meg-verettetése után, de Theodósius ármádája ſarkába vólt, és Aquiléja városa mellett utól-is érte, a' hol-is újra meg támadta ötet, meg-verettetvén itt-is, el-fogadtatott, és Theodósiushoz mint fogoly hozattatott, a' ki-is meg-pirongatta ötet, és a' mint ſok Históricusok írják, meg-is engedett vólna nékie, hanem némelly ſzolgái a' Tsáſzárnak, el-vitték ötet elöle, és fiával edgyütt le-vágattatták. A' pogányok párttyát fogták ezen Trónus el-rablónak, mivel aztat reménylették, hogy ö az ö Religiójokat megint helyre fogja állítani, a' kereſztyének pedig ellene vóltak, mivel ö a' Zsidók Synagógáját, a' mellyet a' Nép Rómába meg-égetett, megint fel-építette.

Callicinicumba a' kereſztyének egy Synagógát, és az eretnekeknek egy templomát megint meg-égettették, Theodósius mind a' kettőt

újra fel-építtetni parantsolta, és ezen erőszakos tételeket meg-büntetni. Szent Ambrus, a' ki a' fő Tanátsot reá vette, hogy a' Győzedelem Isten Aſzſzonyának óltárát le-rontsa, a' Tsáſzárnak most-is aztat javaslotta, hogy ezen parantsolattyát vonná viſzſza, és illyen levelet írt a' Tsáſzárnak: A' kereſztyének által hágoi leſznek a' törvénynek, ha ſzavát fogják fogadni; Mártyrok pedig, ha inkább az Istennek fognak engedelmeskedni. Még eztet-is hozzája tette: ſok az Anyaſzentegyház ellen el-követett erőſzakok büntetlen hagyattattak, azért melly nagy ſzégyenére vólna egy kereſztyén Tsáſzárnak, ha nékie az hányattatna ſzemére, hogy ő maga karját tsak azért fegyverkezné-fel, hogy a' Zsidókért, és eretnekekért töltse boſzſzúját. Ezek után ezen Sz. életű Püspök, mivel azon Vér-ſzopó két Püspökökkel, a' kiket ő útált, barátſágba vala, ollyan ſzeretetnek jelével intette-meg ötet, a' mellyel minden Püspököknek, és Tsáſzároknak minden elő-vételeikbe kelletett vólna élni.

Némelly kereſztyének vakmerőſégektől felindíttatván, a' Synagógákat le-rontották, és kirablották, a' melly mellett még több illetlenſégeket-is vittek véghez; Theodósius látván ezen rendetlenſégeket kéntelenítteteti öket keménnyen meg-büntetni. És ő így ſzóllott: A' Zsidók ſectája, mivel ſemmi törvény által nem vólna meg-átkozva, tehát a' ſzabad gyakorlást az egéſz világba meg-tarthattya.

Mértékletessen viselte ő magát azon diadalma után-is, a' mellyet Maximuson nyere, az ifjú Valentiniánusnak viſzſza adta ő az egéſz Napkeletet, és harmintz eſztendeig tartózkodván

ván Olasz országba, ö helyette mint egy Tútor, vagy-is inkább mint egy atya, úgy uralkodott. Épen ezen idö alatt igyekezett ö azon, hogy a' Pogány vallás gyökerestöl ki-írtatasson. Mihent Rómába érkezett, meg-intette ö a' Senátorokat, hogy ollyan Religiót vegyenekfel, mellynek morálissa, az az: erkölcsi tudománnya minden mesterség nélkül, együgyü, tiszta, de még is méltóságos légyen, hogy aztat a' nép minden erőszak nélkül meg-tarthassa, és láthassa, hogy minden Philosophusok tanításánál jobb vólna. Itten megint a' Pogány Senátorok aztat vetették a' latba, hogy majd tizenkét száz esztendöktöl fogva Róma várossa az Istenek óltalma alatt magát ditsöségessen meg-tartotta vólna, és hogy igen gondatlanúl fognak tselekedni, ha az Isteneknek szolgálattyát egy új Religióval fel-fogják tserélni, a' melly talán nem olly jó gyümöltsöket fog hozni. Ö ezen Senátorokat illyen felelettel botsájtotta-el magától; hogy azon költségek, mellyek ezen istentelen áldozatokra adattattak, ezentúl ne adatassanak a' közönséges kints-tárból, mivel a' Birodalomnak katonákra, és nem áldozatokra vólna szüksége.

Azon summa pénzt, a' melly az áldozatokra rendelve vólt, meg-tartóztatni, épen annyit tett, mint az ö templomaikat bé-zárni.

Theodósius azt-is meg-engedte, hogy a' bálványok, és más pogány képek-is le-rontatassanak, ki-vévén azon Statuákat, a' mellyek a' város ékesítésére szolgálhatnak, erröl ö kemény parantsolatot adott-is ki, a' mellyet Theóphilus az Alexandriai Püspök nagy serénységgel tellyesített, a' mellyet a' párt-ütés követte. Az Ægyiptusbéliek, a' kik minden más Nemze-

tek előtt, magok régi vallásának meg-tartásában leg-keményebbek vóltak, látták magok Templomait le-rontatva lenni, nagy tsudálkozással nézték, miként tsalattattak-meg magok Papjaik által, mivel ők tapaſztalták, hogy a' ki-vésett Statuákba bújtak-bé, és azokból mint Orákulumok jövendöltek-is, feleltek is. Syriába-is így bántak a' Pogányok Templomaival, némelly helyeken ugyan ollyan erössen ellent állottak, hogy azoknak bé-zárattatásával meg-kellett elégedni. Mivel a' Népnek Religiója néminémüképpen a' képzelödéstöl függ, tehát ezen képzelödéssel ellenkező eſzközökkel kellett az igaz Isteni ſzolgálatot bé-hozni.

Egy Tsáſzári parantsolatba, a' melly költ 392 eſztendöbe az-is vala, hogy ſenki ſe merészellyen a' bálványoknak maga házába áldozatot tenni, vagy-is azoknak ajándékokat bémutatni, vagy-is maga házi bálvánnyainak tiſzteletére viaſz gyertyákat gyújtani, azokat temjénezni, vagy-is reájok koſzorúkat függeſzteni. Ezen törvény által az-is mindeneknek tudtára adattatott, hogy a' ki méréſzelni fog áldozatot tenni, vagy-is az áldozat bélét valamiröl tudakozni, Crimen læſæ Majeſtatis fog lenni, az az: hogy önnön magának a' Tsáſzárnak ſzeméllyét fogja meg-bántani.

Tovább az-is meg-parantsoltatott, hogy minden ház, a' mellybe az Isteneknek való temjénezés vittettetett véghez, és minden ſzántóföld, minden ollyan jóſzág, a' mellybe a' fákra pantlikák, 's több más illyen tziſraſágok az Istenek tiſzteletére akaſztatnak a' Birodalomé légyen, végtére meg-parantsoltatott a' Tiſztviselöknek, különösen a' városok óltalmazóinak, kik-

kiknek neve *Defenſores* vala, hogy a' kik a' parantsolatok ellen vétenének, adgyák-bé, és ha ezek iránt a' Tiſzt-viselök vétenének, vagy-is kötelesſégekbe el-nem járnának, harmintz font arany pénzbe magok ſzolgáival edgyütt bûntetessenek-meg. De jóllehet kemény parantsolatok vóltak ezek, még-is a' különös áldozatok, és ollykor a' nyilván valók-is gyakoroltattak.

Theodósius Inqvisitorokat rendelt az eretnekek fel-keresésére, ö a' Manichæusokat mint betstelen embereket ki-üzettette Rómából, és meg-parantsolta, hogy az ö jóſzágok hóltok után a' Nép között oſztatasson-fel. Siricius Pápa, a' ki éppen illyen kemény vala, megtíltotta, hogy ſehol ſe adatasson-fel ezeknek az Úr vatsorája, és meg-parantsolta, hogy ha ugyan igazán meg-térnének, a' Klastromokba zárattatassanak, hogy ottan kemény pœnitentziát tartsanak, és nem hamarébb, hanem tsak halálos ágyokban vehessék-fel az Úr vatsoráját. Ezen név Manichæus ſzámlálhatatlan ſectáknak, és Phanaticusoknak adattatott, a' kik írtóztató vétkekben vádoltattak, a' mellyek titkon általok el-követtettek vólna. Azon Manichæismus, a' melly Persiába vette eredetét, fundáltatik föképpen azon a' tanításon, hogy két egymástól függettetlen Istenek vólnának, a' kik közül egyik jó, a' más pedig roſz vólna. Szent Ágoston ifjú korába ezen tévelygésbe vala.

Nem víttatom én aztat, hogy az Uralkodó Fejedelmeknek vagyon-é hatalmok a' Religió dolgába kegyetlenül bánni, hanem tsak aztat teſzem itt-ki, hogy Theodósiusnak parantsolati ſok roſzſzat ſzültek, mivel minden aztat vélte, hogy a' Manichæusokat mint ſzámkivetett

embereket meg-ölheti, annyira ment a' dolog, hogy a' Tsáſzár kénteleníttetett halállal való meg-büntetéssel aztat meg-tíltani. Semmi félelmesebb dolog sintsen-is, mintha a' Phanatismus fel-fegyverkeſztetik másnak meg-rontáſára, nehezebb sintsen mint ollyan törvényeket tenni, a' mellyek, ſe a' Religióval, ſe a' Társalkodó élettel ne ellenkezzenek.

HARMADIK TZIKKELY.

Theodósius Uralkodásának Vége.

Azon nevezetes Thessalóniki vér-ontás meghomállyosította minden hírét Theodósiusnak, a' mellyet a' Religióban való buzgóſágával, és ſzerentsés táborozásaival nyert. Thessalonica Illyriának várossa, töltve vala egy ſzófogadatlan, és a' Theátrumokat felette ſzerető Néppel. Ezen városnak Fő Tiſzt-viselője, egy kotsist, a' ki a' Circushoz való vólt, fogſágba tétette azért, mivel ő egy fő nembűl ſzületett ſzemélyen erőſzakot akart tenni; mivel pedig ő ezen kotsist éppen akkor, a' midőn a' Circusba ő reája a' fel-fogadott futás végett, ſzükſég vala ſzabadon nem botsájtotta, egy fel-támadásba megölettetett, és még több jeles emberek-is el-veſztették itten életeket. Hogy a' Tsáſzár eztet meg-tudta, haragra felette fel-indúlt, egy Majlandba tartatott Egyházi Gyülésbe a' Püspökök által ő ugyan meg-juháſztatott, vagy-is tsak le-tsendesíttetnek lenni mutatta magát, de Ruf-

fin

fin az ő kedves embere, egy igen nagy udvari ember, a' ki maga ſzíneskedésével Symmachust meg-tsalta, ſőt még ſzent Ambrusnak barátſágát-is meg-nyerte, Ruffin! és a' kik vele tartottak, fel-bíztatták a' Tsáſzárt, hogy példát tégyen; meg-is parantsolta ő, hogy a' Thessalónicabéliek meg-ölettetessenek, ezen kegyetlen parantsolat véghez-is vitetett. Ősze gyűjtettek a' lakosok mint egy játékhoz a' Circusba, és reájok rohanván fegyveres kézzel mind le-vágták őket, nem tekíntvén ſem nemre, ſem korra. Némelly Authorok 7000-re teſzik-ki ezen ſzerentsétlenek ſzámát, mások pedig 15000re, a' kik kétſég kívül mindnyájan ártatlanok vóltak, és még-is ezen rettenetes boſzſzú-állásnak áldozativá lettek.

Most vala ideje, a' mellyben a' kereſztyéni ſzeretet a' Püspöki buzgóſágot az emberiſégnek javára mozgásba hozhatta. Szent Ambrus Püspök, ki-is tíltotta a' Tsáſzárt a' templomból, és a' midőn a' Tsáſzár magát ſzent Dávid példájára igazította vólna, így ſzóllott hozzája a' Püspök: *Ha te ſzent Dávidot a' bűnbe követted, kövessed tehát ötet a' pœnitentzia tartásban-is.* Theodósius nem állott ellent, és meg-bánván tselekedetét nyóltz hólnapokat töltött magánoſságban, és most töredelmes ſzívvel kérte a' Püspököt, hogy ötet az Anyaſzentegyházzal békéltetné-meg. A' Püspök aztat kívánta, hogy ennekutánna haragra mehető indúlását meg-gátolhassa, hogy ő egy törvényt rendellyen, hogy a' Confiſcatióra, és halálra való ítéletek ki-hírdetések után harmintz napnál executióba ne jöhessenek. Ez egy olly törvény vala, a' melly ugyan okaira való nézve díſzéretes vala, de ſok alkalmatlanſágoknak

vólt alája vettetve. Szent Ambrus erre bé-vette a' kereſztyén gyülekezetbe a' Tsáſzárt, és ki-rendelte az ö Pœnitentziáját. Theodósiusnak nem vólt ſzabad a' Tsáſzári ékeſſégeket magára fel-ölteni, de úgy, hogy azért ſemmit ſe veſzítsen-el Tsáſzári hatalmából; minden nap bizonyos imádſágokat kelletett nékie el-mondani, és két pénteken kemény böjtöt tartani.

Annak elötte 387 eſztendöbe a' Religió di-tsöſséges Tryumphust nyert ö rajta, és kénſze-rítette ötet maga passióit meg-zabolázni. A' nép Thessalonicába fel-támadott bizonyos adó miatt, a' melly a' Tsáſzár Decennálissának ne-veztetett. Ezen decennális adó nem vala más, hanem ha egyſzer a' Tsáſzár tíz eſztendeig uralkodott, akkor tartoztak eztet adni; mivel akkor nagy ünneplés tartatott. Ezen adó nagy terhére vala a' Népnek, mivel ez törvényen kívül való vólt, és tsak a' hízelkedök gondolták ki, a' mellyért-is ezen támadásba annyira fel-indúlt a' Nép, hogy Theodósiusnak, és az ö Familiájának minden Státuáit le-rontotta, és meg-betstelenítette. Jóllehet a' kik eztet tselekedték, a' fö tiſztek öket keményen meg-bün-tették, de még-is a' Tsáſzár elsö indúlattyába azt tökéllette-el magába, hogy a' várost nem tsak fel gyújtattya, de aztat földig le-is rontattya, hogy így a' lakosok romladékai alá temettetessenek-el; de minekutánna hevesſége meg-hült, meg-elégedett azzal, hogy tsak a' bünösſebbek ölettetessenek-meg, és a' város hogy minden privilegiumától, és határától meg-foſz-tatasson, és ennekutánna tsak úgy mint egy falú tekíntetessen. Flaviánus az Antiochiai Püs-

pök

pök lábaihoz borúlt, és kegyelemért esedezett, eſzébe juttatta a' Tsáſzárnak, hogy ö azon eſztendőbe minden rabokat Husvét napjára ſzabadon botsájtatta, és aztat mondotta, hogy aztat kívánná, hogy hatalmába vólna az, hogy a' halottakat sírjaiból fel támaſzthatná; ezek után a' Tsáſzárnak a' Religiót fundamentomának lenni meg-mutatta a' kegyelmezésnek, a' mint tsak most fellyebb ki-tettem, meg-is engedett nékiek.

Az emberi Nemzetnek edgyik tulajdonſága az-is, hogy változni ſzokott. A' ſzerzetes Barátoknak elsö regulájok az vala, hogy Remete életet éllyenek, hogy így magánosſágokba a' jó erköltsöket jobban gyakorolhassák, és a' világi lármától távúl lévén az Úr Istennek jobban ſzolgálhassanak, de minekutánna meg-ſzaporodtak, el-oſzlottak, és városokba-is bé-mentek, és Klastromokba laktak, látván a' világiak között való viſzſza vonásokat, eleintén békeſségre akarták azokat hozni, de utóllyára magok-is bé-avatkoztak azokba, és végtére Cabalákat-is munkáltak. Theodósius meg tíltotta nékiek a' városokba való lakást, vagy-is ha ott laknának, hogy magok Cellájokból ki ne mennyenek, és eſztendő múlva ezen rendelését viſzſza húzta; de ezzel nagy zür-zavart tselekedett a' nap-nyúgotti tartományokba, mert ſok helyeken a' népen-is uralkodtak, és az udvarokba-is elsök vóltak, utóllyára annyira vitték dolgokat, hogy ſenki Püspökké nem lehetett, ha elöbb Barát nem vólt.

Minekutánna el-ment vólna Theodósius; Nap-nyúgotton-is hasonló támadás történt, mint az vala, a' mellynek Gratiánus lett áldozattya. Valentiniánus maga hibáit meg-jobbította, ö

igaz,

igaz, tartózkodó, és munkás-is lett, azért-is aztat reménylették felőle, hogy kegyessen fogna uralkodni, de ő-is áldozattya lett egy maga uralkodásra vágyódó jobbágyának. Arbogastus, a' ki születésére való nézve Francus vala, és az Alanusoknak Præfectussa vólt, másképpen nagy Vezér, a' ki maga szolgálattya által magát híressé tette, Theodósiustól-is, a ki benne maga bizodalmát vetette, ezen titulust, Fő hadi vezér, nyerte. Valentiniánus ezen hivatalból ki-akarta őtet vetni, de ő nagy méréfzen így fzóllott hozzája: *Ezen titulusom nem te tőled vagyon, azért aztat akaratod ellen-is meg-fogom tartani.* Arbogastus éfzre vette, hogy ő maga életét ezen mondásáért meg-nem fogja tarthatni, azért-is ő éjjel Valentiniánust maga fzobájába kötelekkel meg-fojtatta, a' ki még akkor tsak húfz efztendős vala, és helyette Eugéniust tette Tsáfzárnak, kinek nevébe maga akart uralkodni a' birodalomba.

Eugénius az ékes fzóllásra tanította Valentiniánust, és annakutánna Secretárius lett nála, hízelkedése által fzent Ambrusnak-is barátfágába bé-tudta magát fúrni, de a' Trónuson tsak ollyan vala, mint a' nyári árnyék. Ő követeket küldött Thedósiushoz kivált fok Püspököket, és Papokat, a' kiket fortéllyal magához vont vólt. Theodósius tudta tettetni magát, és tifztelettel fogadta őket, minden jó reményféget nyújtott nékiek, és háborúhoz készült. Eugénius úgy jött Olafz orfzágba mint Nap-nyúgotti uralkodó, és kevés ellen állás után meg-engedte a' bálványozásnak helyre állítását. A' templomok fel-nyittattak, és a bálvány imádók feregekkel mentek azokba. Ró-

ma

ma még mindég hajlott a' bálványozáshoz, és látzott most a' vad Enthusiasmus, melly nagyon lelkesíttetett.

Theodósius még mindég békével lenni mutatta magát, hogy annál inkább maga fel-tételeit jobban véghez vihesse, de minekutánna maga Trupjait együvé húzta, által mene a' havasokon; reá ütött Eugénius ármádájára, és Aquiléja mellett ditsőségessen diadalmaskodott. Eugénius békóba hurtzoltatott hozzája, és ő halálos ſententziát mondott reája. Ezen heves Arbogastus látván maga veſzedelmét, agyon ſzúrta magát, meg-mentvén így magát a' gyalázatos haláltúl, a' többinek a' Tsáſzár meg-kegyelmezett. A' Persákkal-is meg-békélt, és így majd az egéſz világon békeſség vala. Nagy lelkü Tsáſzár vala Theodósius, hasonló vólt hozzája az ő Tsáſzárnéja-is, kinek tanátsával ő ſokat élt. Egykor így ſzóllott ő maga férjéhez: *Gondold-meg Férjem! ki vóltal valaha, és most ki vagy? mert ezeknek gyakor meg-gondolásával a' te jótévöd ellen nem léſzel háládatlan, és a' nyert Birodalmat törvényekkel fogod kórmányozni, és egyſzersmint tiſztelni fogod aztat, a' ki néked adta.* Minek utánna fiait ſzent Ambrusnak ajánlotta vólna, meg-hala Majlandba 50 eſztendös korába az egéſz világnak nagy kárára. Teste Constantzinápolyba vitettetett. Uralkodott réſz ſzerínt Gratiánussal, és Valentiniánussal, réſz ſzerínt pedig maga 17 eſztendeig.

Theodósius annyival inkább ditsőségessen uralkodott, mivel ő utánna a' Birodalom mély veſzedelembe, és ſzerentsétlen romlásba látſzatott bé-esni. Különös nagy talentomú ember kívántatott, hogy a' Birodalom változásának ellent álhasson.

Min-

Minden romlására mutatott. Egy ſzabad akarat ſzerínt való orſzáglás, a' mellynek ſemmi bizonyos regulája nem vólt, egy a' barbarismussal való öſzve keveredés, a' melly a' régi törvényeket meg-gyengítette; millió több Barbarusok, a' kik tsak olly ſzerentsés időpontra várakoztak, a' mellybe a' Birodalmat mint az ö kívánſágoknak prédáját, hogy elnyelhessék, Pompás, és metzettekkel 's több bújálkodó ſzolgákkal bé-töltött Udvarok, a' mellyekbe a' ſzíneskedés, és hízelkedés leg-nagyobb tekíntetbe vóltak, egy a' leg-nagyobb nyomorúſágok között uralkodó hívſág, hogy némelly házakban majd tsak nem két ezer ſzámból álló, vert ezüstből munkáltatott kar peretzekkel, és nyakra valókkal fel-ékessítetett ſzolgák látſzattattak; az erköltsöknek meg-romlása, a' melly a' Pálátziumoktól fogva a' paraſzt vinnyókig el-terjedett; egy Religióbéli meg-útálás, a' melly minden egyeſséget a' minden féle valláson lévö polgárok között fel-háborított, és egy vastag tudatlanſágot hozott-bé, a' melly napról napra az éſznek világoſſágát, és annak érzékenyſégét-is meg-fojtotta, ſzavakba való játék, és üres eſzelödések jöttek-bé, a' fundamentomos, és igaz dolgok helyébe. Ha egyſzer a' tudományok el-tünnek, és ollyan emberek, a' kiknek elméjeket a' tudományok meg-gazdagították vólt, még-is el-tévedvén hamis útakon járnak, tehát a' Birodalomnak-is el-kelletik maga fénnyét veſzteni. Mind eddig ſok törvényeket hoztam elö, de a' mellyek leg-inkább roſzſzúl ki-gondoltattak, ſöt ártalmasak-is vóltak.

A' leg-

A' leg-jelessebb világi írók vóltak Ammianus, és Marcellinus, a' kikrôl én már ſokſzor emlékeztem. Az Epitomátor Eutropius, és Libánius, a' ki ollykor ékessen ſzólló Sophista. Symmachus, a' kinek levelei tíz Tómusokba még meg-vannak. Themistius, a' ki Konstantzinápolyba Præfectus vólt, és olly nagy Philosophus, a' kit a' Tsáſzárok nagyra betsültek. Eunamius, és Zosimus, a' kiknek ſzemekre aztat lehet vetni, hogy ök a' kereſztények ellenſégei vóltak. Vegetius, a' ki a' Hadi tudományokról nevezetessen, és felette ſzépen-is írt. Végtére Pappus, és Theon, mind a' ketten Alexandria várossába Mathematicusok. Porphyriusnak munkáit Theodósius a' tüzbe vettette. Ezeknek neveit tsak azért kívántam itten kitenni, hogy tudhassák a' kegyes Olvasók az akkori idô ſzakaſzſzának Authorait, a' kik akkor leg-fôbbeknek tartattak.

Hogy azon idôbe a' Finantziának valóſágos fundamentomát nem esmérték, nem lehet tsudállani, mivel a' Rómaiaknak arról nem vólt tökélletes Theoriájok, hanem tsak annyi, a' mennyi a' ködös idôbe világoſság ſzokott lenni. Hogy pedig a' hamis kereskedések meg-gátoltatassanak tehát Theodósius a' kéſz pénz béli tôke pénzeknek uzoráját tizenkettöre ſzáztúl emelte-fel.

Úgy vélekedik a' világ, hogy az ô idejébe találtattak vólna fel az üveg ablakok, és valóſággal meg-jegyzésre való dolog, hogy addig az ideig az üveget arra nem tudták haſználni, mivel már annyi ſzáz eſztendök el-folytak, hogy az üveg fel-találtatott, és ablakra még ſem alkalmaztatott. Órák kerekekkel,

ſzél,

Izél, és vízi malmok azon találmányok, a' mellyek a' barbarus időkbe találtattak-fel, a' midőn még az emberi elme vastag ſetétſégbe elvala temetve.

UTÓLSO IDÖ SZAKASZ.

A' Birodalomba le-teſzik magokat a' Barbarusok.

Arcádius Napkelettbe, és Honórius Napnyúgottba.

ELSÖ TZIKKELY.

Alarichusnak elsö elö-vételéig Olaſz Orſzágba.

Elsö Theodósius a' Birodalmat két ſiai között fel-oſztotta, Arcádiusnak Nap-kelettet, Honóriusnak pedig Nap-nyúgottot adta. Ezek olyan két fiatal Hertzegek vóltak, a' kik valamint testekbe, úgy elméjekbe, és gondolkozáſok módgyában-is gyengék vóltak, a' kiknél a' nevelés gyümöltstelen vala, mivel ſoványſágra talált, és ök egy zavaros időbe-is jöttek az uralkodásra, a' mellybe még a' nagy embereknek-is dolgot adott vólna a' Birodalom tehernek el-viselése. Az ö nevek alatt az ö Miniſterei, Aſzſzonyi ſzemélyek, és metzettek uralkodtak, és a' minden felöl meg-rázattatott

Biro-

Birodalom, egyszersmint meg-rendült a' roszszúl folytatott uralkodásnak nyomorúsága, és a' külsö ellenségeknek ütései alatt, a' kik meg-olvashatatlan számmal valának. Arcádius még tsak tizenhét esztendös vala, Honórius pedig tsak tíz. Rufinus Minister vala Arcádiusnál, Stilico pedig Honóriusnál, de hamar mind a' ketten viszsza éltek azon hatalommal, a' mellyet nékiek Theodósius adott. Ezek mint egy Tutorai-is vóltak ezen Fejedelmeknek.

Rufinus Gasconiai születés vala, és ez elött való uralkodásba két más érdemes emberek meg-buktatások után magát a' Napkeletti Præfectusságra fel-emelte, minekutánna ö Taciánus ellen, a' ki ezen hivatalba ö elötte vala, és Proculus ellen-is, a' ki ennek fia vólt, és Constantzinápolyba Præfectus, mind vádolónak, mind bírónak magát tette. Különös dolog vólt az valóban, kogy eztet Theodósius tselekedni meg-engedte. Rufinus annakutánna úgy mutatta magát mint egy tiszteletre vágyódó Minister, a' ki az igazságnak színe alatt maga hasznáért mindent fel-áldozni kívánt, úgy-is folytatta ö maga Tútorságát, hogy magát lassan lassan a' Birodalomba uralkodónak társává tehesse. Stilicó, a' ki születésére való nézve Vandalus vólt, és a' ki a' Tsászári Familiának Atyafia vólt, hasonlított Rufinushoz a' nagyra való vágyódásba, és az igazságtalanságba; de a' dolgokat jobban meg-gondoló, és a' pompát jobban-is szeretö vala; nagyobb talentommal bírt, és nagyobb méltóságot-is mutatott, még a' midön maga haszznát keresö, és megromlott szíve szerént-is munkálkodott. Ezen két Ministerek alatt minden óltsó vólt, és a' hivatalok, és más szolgálatok, egy ollyan tékoz-

lással meg-ſzaporíttattak, hogy tsak Agenseket, a' kiknek ſzámát Juliánus tizenhétre alá tette, 10000-ret lehetett olvasni; ezen Tsáſzári Agensekről lehet a' többi ſzolgálatokra-is ítéletet tenni.

A' haza egy ſemmi! ollyan embernek ſzemébe, a' ki tsak maga különös haſznát keresi, az illyen Charakterü Ministerek önnön magát magok Fejedelmeket-is el-adgyák. Rufinus tartott Stilicótúl, a' ki aztat mondotta, hogy Theodósius mind a' két Birodalomnak orſzáglását reá bízta vólna, és még irígyebb vólt Eutropiusra, egy alatson ſzületesü metzettre, a' ki Arcádius előtt nagy tekíntetbe vala, a' ki még a' Tsáſzárnak Eudoxiával való házaſságát-is véghez vitte, holott nékie Rufinus maga leányát feleſégül kívánta adni. Ez, a' kinek az ő tiſzteletre való kívánása annyira ment, hogy néminémüképpen a' Tsáſzári titulussal maga Urával oſztozni kívánt, azért-is egy írtózató, és útálatos dolognak véghez viteléhez fogott, a' melly az ő gazſággal tellyes Characteréhez illett.

Hogy ő egy réſzrül Stilicónak elő vételeit hátráltathassa, más felöl pedig, hogy aztat vihesse véghez, hogy Arcádiusnak el-kerülhetetlenül ſzükſége légyen reája, titkon a' Barbarusokat arra vitte, hogy a' Birodalomba rontsanak-bé. Mingyárt-is a' Hunnusok által mentek a' Don vizén, le-hágtak a' Caucasus hegyérül, puſztították Arméniát, Cappadociát, Ciliciát, és Syriát, Antiochiát pedig meg-reſzkettették. Egyſzersmint által mentek a' Gothusok Alaricus vezérlése alatt a' Dunán, és kiterjeſztették magokat azon tartományokba, a' mellyek

mellyek fekszenek az Adriaticum tenger, és Constantzinápoly között. Rufinus az ő táborokba mene, hogy velek alkura mehessen, és reá beszéllette őket, hogy ezen várostúl el-távoztak. Következése ezen alkunak, a' mellyet ő nagy tiszteletnek tartott, nem kevés bizonysága vala igyekezetének.

Stilicó azomba maga alkalmaztatása által, maga fáradhatatlan szorgalmatossága, és maga neve által, mivel nagy Vezérnek tartatott, Napnyúgotton a' Barbarusokat békességre kénszerítette, és mingyárt maga fegyverét Alaricus ellen készíttette, és el-érte ötet Thessalonicának térségén egy nagy ármádával, a' melly Eugéniusnak, és Theodósiusnak népébül állott. Azon szempillantásban, hogy az ütközet kezdődött, ezen utólsó Truppok, mellyek Arcadiusé voltak, hírtelen parantsolatot kaptak a' többi Truppoktól magokat el-választani, és Constantzinápolyba viszsza menni. Rufinus azért adta ezen parantsolatot, hogy maga vetélkedő társának elő mentét hátráltassa.

Stilicó nem akarta meg-gátolni, hogy ezen parantsolatnak ne engedelmeskedgyenek, hanem viszsza küldötte Gainásnak egy Gothusi méréfz Vezérnek vezérlése alatt, a' kit ő maga boszszú állásának bíztos eszközévé tett. A' napkeleti sereg, nagy fájdalommal vált-el a' Napnyúgotti seregtül. Arcádius ki-ment a' városból ezen Truppoknak elibe, hogy homágiumokat bé-vegye, és kísérte ötet az ő Ministere, a' ki azon nap a' Birodalomba segítőjévé ki-hírdetessen. Egy jel adására Gainásnak a' Tsászárnak szeme előtt Rufinus a' katonák által ízekre fel-kontzoltatott. Azon metzett Eutrópius el-foglalta az ő helyét, és meg-gazdagodott

prédájából, hogy ö-is, mint amaz vala; Ostora lehessen mind a' népnek mind pedig az országlásnak.

Viszsza jövetele után Stilicónak, mivel az ö ármádája felébe meg-fogyott, nem bátorkodott meg-ütközni, azért-is Alaricus Görög országba tsapott-bé, meg-vette Athénát, és Peloponésust el-pusztította. Jóllehet ezen tartomány a' Napkeleti Birodalomhoz tartozott, de még-is sietett azon vitéz Stilicó a' nélkül, hogy ö engedelmet kért vólna, azon újonnan a' pusságban szunyadozó Arcádiustól, reá ütött a Gothusokra, és az Arcádiai erdökbe úgy körül vette öket, hogy mind ott veszték vólna, ha ezen valamint búja színtén olly vitéz Vezér, maga fortéllyait tovább követte vólna, és magát a' hívságoknak nem adta vólna. Alaricus ezen hibáját maga haszznára fordította, el-illantott, és minden prédáját, melly sok drágaságokból állott, magával el-vitte. Aztat még itten tészem-ki, hogy midön Rufinust a' katonák úgy fel-darabolták, a' Konstantzinápoly várossának kapujára szegezték, a' jobb kezét pedig a' város útzáin környül hordozták, így kiáltván a' polgárokhoz: *Adgyatok alamisnát a' fösvénységnek.*

A' metzett Eutrópius, a' ki az elébb útálván Rufinust Stilicóval tartott, most irígyelvén szerentséjét ellenségévé lett, és ötet haza ellenségének ki-is hírdette lenni azon fundamentomból, mivel ö a' Barbarusokat Görög országba meg-támadta. Még ezen meg-motskolással sem elégedett-meg, hanem ollyan gazságot tselekedett, hogy ö Alaricussal meg-egyezett, hogy ö a' Comandót Napkeletti Illyriában, a' melly hez Gö-

Görög ország-is tartozott, el-nyerhesse. Ezen fel-fúvalkodott Sclávus valamint meg-utálásra, szint-úgy ki-katzagásra ki-tette magát, mivel ő majd a' leg-tiszteletessebb személlyeket számkivettette, és a' szerentsétleneket el-nyomta, hamar egy ármádát-is vezérlett, de a' nelkül, hogy leg-kissebbet tett vólna, avagy tsak tenni akart vólna-is. Aztat gondolta-ki, hogy aztat vigye véghez, hogy a' Tsászár Konstantzinápoly várossától meszsze útazzon egész Ancyráig, a' hol az egész nyarat fényes ünneplésekkel tôltse, annakutánna pedig mint egy tryumphussal térjen viszsza maga lak helyébe.

Így múlattatta a' Tsászárt ezen metzett, hogy vele annál zabolázatlanabbúl bánhasson. Egy illyen útazásban egy rettenetes törvény hozzatott, melly által önnön maga a' Tsászár, maga Ministerének áldozattya lehetett. Azon törvény e' vala; hogy valaki a' Tsászár Tanátsosainak életek ellen, vagy-is a' Magistratuális személlyek ellen öszve esküdne, avagy-is tsak illyen esküvést támasztani gondolkozna, az illyen önnön maga, nem tsak a' midön az illyen öszve esküvés óhajtott véghez nem hozattatna, a' Tsászár személlyének (Crimen læsæ Majestatis) meg-bántásának tartatasson, és halállal büntetessen, de még gyermekei-is nyomorúságos számkivetésre jussanak, és ha valaki mellettek kérést nyújtana-bé, betstelennek lenni hírdetessen-ki, mindnyájan pedig azok, a' kik illyetén öszve esküvésben részesek vólnának, gyermekeikkel edgyütt halál büntetést szenvedgyenek. Azok, a' kik mingyárt eleintén az öszve esküvést bé-fogják mondani, bizonyossan nevezetessen meg-fognak ajándékoztatni, és ha az öszve esküdtek közül valók lenné-

nének, minden büntetéstül mentek leſznek. Még Sejánus ſe hozott Tibérius alatt illyen útálatos törvényt, a' melly ehez hasonlíthatott vólna. És mivel a' Tsáſzár ſzeméllye meg-bántásának vétke ennyire ki-nyújtattatott, ſokat veſztett el azon maga erejéből, a' melly a' Tsáſzár ſzeméllye aránt, olly nagy félelmet ütött-bé az emberek ſzíveibe. De Arcádius gyenge elméje mint bé nem látott ezen dologba. Ö tsak úgy gondolkott, a' mint Eutrópius már előre gondolkodott.

Honórius-is hasonlított maga testvéréhez. Mind a' két Tsáſzárok meg-útáltatták magokat, és ſokan jobbágyai közül a' párt-ütésre hajlandók lettek. Africába, méréſzlette Comes Gvido, a' ki egy régi bújálkodó, és kegyetlen ember vala, a' Római igát, hogy le-vesse, meg-próbálni. Az ö testvére Mascezel, a' kinek az ö elövételében ſemmi réſze nem vala, Rómába futott. Gvido erre ezen Testvérének minden gyermekeit meg ölette, a' ki-is ezen időtül fogva az ö meg-engeſztelhetetlen ellenſége lett. Stilicó egy kis ármádát küldött ellene Mascezel vezérlése alatt, és fel-tette magába, hogy ſzeméllye ſzerint ezen háborúnak végzésére el-fogna menni, de az elsö táborozás alatt vége lett ezen háborúnak. Gvidó meg-gyözettetett, és magát fel-akaſztotta. Mascezel ezért hálátlan bért nyert. Stilico ötet vagy benne való kétſégeskedésből, vagy-is irígyſégből meg-fogattatta, meg-kötözvén egy hídrúl az alatt folyó vízbe bé-vettettette, a' mellybe belé-is hólt.

Ezen Ministernek leg-alább Talentoma vala, és bátorſágot-is mutatott, a' mellyel maga hibáit bé-fedte. Eutrópius pedig a' maga

roſz-

rosszaságа mellett mást nem mutatott maga alávalóságánál egyebet. Uralkodott ö mindazonáltal határozatlanúl a' Tsászár mellett, a' kinek ugyan az Udvar hízelkedett, de minden mástól útaltatott. Arcádius a' Patricius névvel ötet meg-tisztelte, és erre Consulnak-is lenni ki-hírdetette, mert miólta a' Birodalom fel-osztva vala, minden Tsászár egy Consult nevezett-meg, egyike Napkelettnek, a' másika pedig Napnyúgottnak részire. De ezen Consulátusságok kéz alatt sok rosznak kút-fejei vóltak. Azon metzett örvendezett, mert aztat vélte, hogy már minden szerentsétlenségektül ment vólna, de tsak hamar tapasztalta maga meg-útáltatott Nagyságának el-düllését, a' melly tsak alávalóságokon, és gazságoknak véghez vitelén vala fundálva.

Comes Trigibildus egy Góthus, a' ki az ö ellensége vala, pártot ütött, és Ázsiát pusztította. Gainás ezen Comesnes atyafia, a' ki vele egy értelembe vólt, ki-küldettetett, hogy ötet meg-győzze, és még más ármáda-is küldettetett ellene, és még Leo vezérlése alatt, a' ki gyapjúval kereskedett, és kedves embere vala Eutrópiusnak. Trigibildus meg-támadta 300 emberekkel ezen nevetséges Hadi Vezért éjjel, és Gainásnak segítségével győzedelmeskedett-is. Gainás erre egy levélbe a' Tsászárnak jelentette, hogy Trigibildust nem lehetne meg-győzni, de hogy ö békességet kívánna illyen pont alatt, hogy nékie Eutrópius ki-adatasson, és még aztat tette hozzája, hogy errül nem kelletik sokáig gondolkodni, mert egy Ministernek szerentséje kevesebb vólna a' Tsászár bóldogságánál.

Arcádius nem tudta, mire határozza-meg magát. A' Góthusok rettentették, Eutrópius pedig egéfzfzen bé-vette ötet tsalárdfágával. Ezen metzett egy nap annyira vitte maga vakmerőfégét, hogy Eudoxia Tsáfzárnét fenyegette, hogy a' Tsáfzári Palátiumból ki-fogná hajtani. Ezen kevély Fejedelem Afzfzony ki-zsarolta annakutánna fok kérésével, panafzfzával, és sírásával maga Férjétől a' Tsáfzártól azon parantsolatot, hogy ötet fogják-meg. Eutrópius erre egy Templomba fzaladott, a' Tsáfzár katonái ki-akarták ötet abból venni, de a' Püspök Chrysostomus János nem akarta aztat engedni, mivel még akkor ha a' vétkesek a' Templomokba vehették magokat, azokból ki nem adattattak, de maga-is a' Tsáfzár meg-parantsolta katonáinak, hogy az Isten házára kezeket vetni ne méréfzellyék. Eutrópius ki-fzökött azon Templomból éjtfzakai idején, de meg-fogattatott, és akkor még tsak a' Birodalomból örökös fzámkivetésre ítéltetett, de most mingyárt meg-láttyuk, hogy fokkal rofzfzabbúl, és gyalázatossabbúl ment ki dolga.

Gainás óhajtotta az ő halálát, Eudoxia pedig kiváltképpen akarta, azért-is ezen el-üzettetnek egy tsudálatos, és ritka Processus formáltatott. Vádoltatott ő tudniillik; hogy ő a Tsáfzári jusba avatta vólna bé magát ezen fundamentomból, mivel ő maga Consulatusfágának Ünneplése tartásánál Cappadóciai lovakkal fzolgáltatta vólna magát, a' mellyek tsak a Tsáfzárnak fzolgálattyára vólnának rendelve. Ezen hafzontalan ok alatt meg-ítéltetett ő, mintha több vétkei nem lettek vólna, és feje-is vétetett.

Meg-

Meg-szabadúlván ezen vakmerő uralkodótól Arcádius, mingyárt hasonlóra akadott maga Felségében. Ez határozatlan hatalommal uralkodott a' Birodalomba, ez ollyan tisztelet vólt, a' mellyet nem érdemlett, mivel önnön magát-is Aszszonyok, és metzettettek által engedte kórmányoztatni. Gainás, a' ki hűségének két-színűsége alatt, maga hitetlenségét el-nem tudta titkolni, nyílvánságossan fel-támadott, és sebes lépésekkel Konstantzinápoly felé meg-indúlt, és ezen város körül mindent tűzzel vassal pusztított. A' Tsászár sietséggel írt nékie, hogy mindenekbe eleget fogna tenni, tsak tudhassa meg az ő kívánságát. Ezen Gothusoknak Generálissa, mingyárt aztat kívánta, hogy nékie a' leg-főbb Udvarbéli Urak adattassanak-ki, ez nékie meg-ígértetett, és ezen Birodalomnak áldozattyai ön magok mentek eleibe. Még ezen felül aztat-is kívánta, hogy a' Tsászár személye szerint békesség kötésre mennyen Chalcedoniába hozzája. Arcádius el-is mene, és megerősítette ezen rebellist a' Fő-Vezérségbe, és még e' felett a' Consulatusságnak drága ékességeit-is reája rakta. Gainás Konstantzinápolyba megint fel-vétetett, de ő a' párt-ütésre való hajlandóságát mindég meg-tartotta. De aztat kell tsudállani, hogy a' Tsászár olly erőtlen vólt reája való nézve.

Mivel a' Barbarusok fortéllyaikra való nézve magok Religióját meg-változtatták, tehát azon Gothusok, a' kik a' Birodalomba vóltak, a' keresztýén vallást fel-vették, de mivel nagyobb része Ariánusok vóltak, a' Templomok bé-zárva maradtak. Gainás egy Templomot kívánt magának, mást pedig maga embereinek.

Arcádius ſzent Chryſostomusnak eleibe adta, hogy melly féltő dolog fogna lenni, eztet tőle meg-tagadni, de a' meg-rettenthetetlen ſzent Püspök eztet nem engedte, és a' Gothusok fegyvert fogtak. Gainás, mivel a' várost, a' melly alatt egy réſze katonáinak le-vágattatott, és többen mint hét ezren egy templomba meg-égettettek, meg-nem vehette, a' Helleſpontuſon maga ellenſége Flottájának ſzeme láttára egy roſz hajón által akart menni, de nem ment ki-ravására, és még ſok népet-is veſztett, azért-is a' Dunához ſzökött, hogy ezen a' vizen túl menedék helyet találhasson. A' Hunnusok lakták azon földet, a' kiknek illyetén ſzomſzédra nem vala ſzükſégek, azért-is meg-támadták ötet, népét meg-verték, magát pedig meg-ölték. Vernulæi Királyi Historicusnak könyvébe aztat olvasom; hogy a' midőn Gainás maga Gothuſſaival Konſtantzinápoly városſát meg-venni oſtrommal akarta, és katonái a bástyákról le-verettettek vólna, ezeknek üres helyein némelly Angyali karok látſzáttattak vólna, a' kik ezen várost meg-őrzötték, de több Authorokba nem olvaſtam.

MÁSO-

MÁSODIK TZIKKELY.

Aláricus Olaſz orſzágba. Galliának el-puſztúlása. Spanyol orſzágnak a' Vandalusok által való meg-vétele.

Alaricus, a' ki ſokkal nagyobb Fõ Vezér vala Gainásnál, Illyriába, a' hol õ vezérlett, nem ſokáig maradott békeſségben ; a' maga katonáitól, a' kik a' Római uralkodással meg-nem elégedtek, Visi Gothusok Királlyának ki-kiáltatott, a' ki-is már nem egyébrûl gondolkodott, hanem tsak arról, hogy mint tsaphasson-bé Olaſz orſzágba, és Róma városát miként vehesse-meg. Minekutánna pedig az õ elsõ próbája jól ki nem mene, akkor mene által maga ármádájával, vagy-is inkább népével az Alpeſeken, a' midõn a' Római Legióknak Rhætiába a' Németekkel dolgok vala. Róma reſzketett. Stilico a' városnak falait meg-jobbítatta, és Honóriust meg-nyúgtatta, a' ki Majland városát el-hagyni akarta, és Galliába mint egy ſzökve akart menni, és egy ármádát-is gyûjtvén megtsalta Alaricust, mivel õ a' Tsáſzár nevébe lakó-helyeket igért nékie a' havasokon túl ; és még-is õtet Polentzia mellett, melly a' mai Piemontba vagyon, hírtelen meg-támadta. A' Visigothusok Királlya ollyan kéſzséggel, és bátorſsággal óltalmazta magát, hogy mellyiké lett légyen a' gyõzedelem nem tudattatott. Azon bizodalomba, hogy talán még meg-fog békélhetni,

hetni, viſzſza vonta magát a' Julisi Havasokig. Stilicónak egy nagy hitetlenſége majd tsak nem életének el-veſztésére hozta ötet, a' mellyet meg-nem győzhetett, mert Stilicó reá beſzélette az ő katonáit, hogy hadgyák-el ötet, el-is hagyták, a' mellyre öket az inség, és éhség-is kénſzeríttette, azért-is útálván az árúlkodást, hogy még boſzſzút-álhasson, viſzſza téte Illyriába.

Éppen ezen idő tájba által tette ama félénk Honórius maga Udvarát Ravennába, egy igen meg-erősíttetett városba, a' honnan igen könnyen Epirusba lehetett menni, a' melly város azóltától fogvást a' Napnyúgotti Tsáſzárok lakhelyévé lett. Maximinus annak elötte Majlandott válaſztotta Residentziális helynek, hogy a' tartományoknak annyival könnyebben ſegítſégekre lehessen, de Honórius tsak maga bátorſágáról gondolkodott, és Majland Rómával héjába kérték követeik által az elsőſéget Ravenna előtt.

Minekutánna már egyſzer a' Barbarusok az útat Olaſz orſzág felé ki-tanúlták, és minekutánna ezen orſzág más katonákat eleikbe nem tehetett, hanem tsak zsóldossokat, a' kik között ſok ollyan barbarusok találkoztak, kik az árúlásra hajlandók vóltak, és mivel az ármádánál a' hadi tudomány-is nagy hanyatlásra jutott, mivel a' tiſztelet érzékenyſége, és a' hazai ſzeretet majd tsak nem egéſzlen elenyéſztek, tehát nem lehetett mást várni, hanem hogy egy ſzerentsétlenſég, a' másikát érje. Stilicónak az ő nagyra való vágyása, a' nyílván való bal esetekre mutatott. Ő a' koronát reménylette, ha nem magának leg-alább a' fiának Eucheriusnak fejére hogy fog ſzállani. Honó-

nórius Feleſégének az ö magtalanſága erösítette-meg az ö reményſégét, hogy hamarébb tárgyához jusson, egy felöl azon igyekezett, hogy a' Nap-nyúgotti Birodalmat meg-erötleníthesse, egy felöl pedig, hogy a' Nap-keletit nyúghatatlaníthassa. Így mondgyák ezeket a' Históriát Írók, a' kik ugyan nem mindég álhatnak igazſágok ki-tételei mellett. Ezen Históricuſok mondása ſzerínt Alaricusra nékie ſzükſége vólt, hogy vele mint eſzközzel maga elö vételeiben élhessen, maga ajánlásaival meg-is nyerte ötet, és magát vele egyessíttette-is azon okra való nézve, hogy a' Nap-keleti Illyriát, a' melly Honórius tartománnya vala, meg-vehesſe. De egy nem reménylett eset, a' Gothusoknak tudniillik bé-ütése, ezen ſzándékot meggátolta, a' mellyet el-is kelletett halaſztani.

Radagaisus a' Gothusok Vezére 200000-red magával által menvén a' Dunán el-borította Olaſz orſzágot. A' babonaſág annyira uralkodott a' Rómaiak ſzívén, mivel akkor még mindnyájan pogányok vóltak, hogy ök magoknak ebböl a' bé-tsapásból minden jókat jövendöltek, és aztat képzelték, hogy mostan az Istenek az ö le-rontatott óltáraikat nem tsak fel-állíttyák, de azokért boſzſzút-is fognak állani. Ök a' kereſztyénſég ellen morgottak, a' mellyet ök világ oſtorának, és a' Birodalmak meg-rontójának nevezték, de ſzerentsére magok reményſégébe meg-tsalattattak. Radagaiſus Florentin városſát oſtromlotta, de minden elöre való látás, és hadi meſterſég nélkül. Stilicó, a' ki magát a' Hunnusokkal, és egy Gothusi Vezérrel meg-erösítette, meg-támadta ötet, ugyan tsak Hetruriába a' Teſſulánusi ſzorosba, a' hol már Radagaisus népe az éhſég által.

által-is meg-vala ſanyarítva, meg-is verte, és el-is fogta ötet, mingyárást-is fej vételre ítélte, ezen ſzámtalan ellenſég közül tsak 12000 ſzaladhatott-el, a' többi inkább éhſég, 's nyomorúſág által mint ſem fegyver által veſzett-el.

Alig vala Olaſz orſzág meg-ſzabadítva, máris bé-tsaptak abba néhány barbarus tsordák, úgy mint az Alánusok, Vandalusok, és Svábok, a' kik a' Római hatalmat Galliába ſzorongattak. Ha igaz a' mint némelly Historicuſok írják, mind ezeket Stilicó lázaſztotta-fel nagy titkossan, és nem-is reménylette, hogy azok Alaricus, és közötte fel-tett ſzándék előtt bé-fognának ütni. Ők ketten azon ſzándékba vóltak, hogy még ezen Barbarusok bé-tsapása előtt némelly tartományokat el-fognak venni. Egy tsudálatos mód az, hogy valaki Trónusra jöhessen, idegen nemzetekkel puſztíttattya az orſzágot.

A' Vandalusok, a' kik eredetekre való nézve Gothusok vóltak, és magok öſzve keveredéſek által a' Vinilerekkel néminémüképpen Germanierekké lettek, magok nevét Germaniának ſok népével közlötték, mert ezen nevet adták a' Burgundereknek, Rügiereknek, Herulereknek, Lombardereknek, Engelendereknek, és Türingereknek, 's többeknek másoknak. Ezeket Milott Apátúr így írja. A' Svábok eredetekre való nézve Normannusok vóltak, és hajdan minden orſzágokat, a' mellyek az Albis, Viſzla, és Duna folyó vizei között, és Nap-keleti tenger között feküdtek, ők bírták, de minekutánna Germaniának (ezen nevezetbe követem más Authorokat) hátán ſok tsordákra oſzlottak, tehát azok, a' kik a' Svábok nevét meg-tartották,

Au-

Augustus Tsáſzárnak idejében a' Rhénus vizének jobb réſzrûl való parttyán lakták, de kénſzerîttettek Cseh orſzágba által menni, de ezen orſzágnak-is egy réſzit a' Vandalusok el-vették tôlök.

Az Alanusok felöl már vólt ſzó. Ezek a' Duna folytába ide, 's tova tévelygettek, miólta a' Hunnusok öket a' Don vize mellôl el-üzték. Ök Theodósiusnak, és Stilicónak haſznos ſzolgálatokat tettek, de azzal, hogy ôk magok ſzolgálattyokat el-adták, az az: bérért ſzolgáltak, aztat-is egyſzersmint meg-tanúlták, hogy azokat, a' kiket magok hajlandóſága nélkûl ſzolgáltak, mint kellessen meg-gyözni, és ki-is puſztítani.

Ezen három nemzetek, a' kikhez vándorlásokba igen ſok Hunnusok, Sarmaták, 's tôbbek mások kaptsolták magokat, közel Moguntziához a' Rhénus vizén által mentek, mivel pedig ſohol ſem találtak Római ör állókat, mint a' ſebes ár-víz el-foglalták a' tartományokat egéſz a' Pyræneusi hegyekig. Az Alanusok, és Burgundierek követték öket egy más után, és a' Burgunderek Helvétziába, annakutánna pedig a' Seguanerek, és Æduegerek tartományaiba telepedtek-le; az Alemannusok pedig, a' kiket mi Német Sógoroknak nevezünk, a' Rhénus vize parttyain Báseltûl fogva egéſz Moguntziáig ſzállották-meg a' földet. Gallia bé vala terítve hólt testekkel. A' Britanniai Truppok, a' kik ezen népektûl mint egy víz áradástól, félelemre hozattattak, mert nem vala reményſégek ſegítſégre, egy köz katonát Constantinus nevezetût Tsáſzárnak kiáltották-ki, és Gallia ötet annak lenni meg-is esmérte, ennek fia Constans Spanyol orſzágot el-is vette, és Honó-

nórius kénteleníttetett-is maga mellé az orszá-
lásban mint segítöt venni.

Alaricus, a' ki el-únta már három esztendök el-folyása után, Stilicót várni, hogy Illyriát meg-vehesse, azon idöbe maga ármádájával Olasz Országba felé indúlt. Az ö hadi készületiért, és úttyáért költségét viszsza kívánta, a Tsászár éppen akkor Rómába vólt, Tanátsot-is tartott a' Senátussal, hogy mi tévö légyen; leg-nagyobb száma a' Senátoroknak a' háborút javaslotta, de Stilicó aztat vitte véghez, hogy nékie 4000 font arany adattatott. Fel-kiálta itten egy Senátor mint régenten Cicero: *Eztet nem kelletik békesség hanem Sclavitásság egyezésének nevezni.* Ezen Minister aztat-is mondotta, hogy Alaricus helyes dolgot kívánna, mivel ö három esztendeig szolgálta Honóriust Epirusba.

Egy ember, a' ki maga szerentséjét Stilicónak köszönhette, olly dologhoz fogott, és alkalmatosságot-is keresett, hogy ötet meg-buktathassa. Ez udvari ember vala, és Olympius vólt a' neve, a' ki a' pogányoktól áll-ortzás embernek, a' kereszténytektöl ellenbe, mint egy hív, és erköltsös jobbágy úgy festettetik-le. Ö el-hitette a' Tsászárral, hogy Stilicó a' koronától meg-akarná fosztani. hogy ö a' Barbarusokat a' Birodalomba bé-tsalta vólna (ez valóságos igaz-is vólt) és hogy az ö fia, a' ki pogányan neveltetett-fel, a' Pogányok reménysége vólna, és hogy már az Atyának, és fiának képeivel pénzek-is verettetnének. Ezen árúlkodó, a' ki a' Tsászárnak gyengeségét esmérte, módot talált, hogy ötet hírtelen szavainak bé-vételére reá vette. Pávia várossába nyert-is némelly Truppokat, a' mellyek ottan egybe gyültek, a' kikkel közlötte maga gon-

do-

dolatit, és egy fel-támadásban velek, a' Ministernek minden atyafiait, és jó baráttyait le-vágattatta. Ezen zabolátlan katonák annyira mentek magok nyegédes roſzſzaſágokban, hogy Honóriusnak minden tiſztelet meg-adása nélkül ſemminémü kérelemre meg-hajtván a' várost rablották.

Stilicó akkor Ravennába vólt, és egy templomba ſzaladott, mivel meg-tudta, hogy Olympius egy Tsáſzári parantsolatot küldött vólna oda, hogy ötet meg-fogják. A' hadi Tiſztek fel-keresték ötet, és hittel bizonyíttották, hogy élete nem vólna veſzedelembe. Ezen bizonyításra önnön maga magát adta kezekbe. Tsak hamar más parantsolatot hoztak elö, a' mellybe ö mint a' Tsáſzárnak el-árúlója, és ſzintén úgy a' hazának-is, halálra ítéltetett, mingyárt-is feje vétettetett, és a' fiát-is hasonló ſors érte. A' kik még az ö leg-fôbb baráttyai közül éltek, úgy mint egy Secretárius, és a' Test örzöknek egy Kapitánrya, mind azok torturára vonattattak, de minden kínzások elégtelenek vóltak arra, hogy valamit vallyanak.

Meg-gazdagodván Olympius! Stilicó által el-követett zsákmányozásból úgy uralkodott, mint egy határozatlan Fejedelem, és mindenekkel maga haſznára kufárkodott. De ha mingyárt fel-teſzük-is, hogy Stilicó tökélletlen, és a' büntetésre-is érdemes ember vala, még ſem lehet, Characterét Olympiusnak tekíntvén mást felöle ítélni, hanem hogy ö-is vele egy bordába ſzövött ember vala.

A' Római katonák, hogy magok vadſágának mértékét meg-tetézzék, mind Aſzſzonyait, mind gyermekeit le-vágták azon Barbarusoknak, a' kik az elöbbeni Ministerrel tartottak.

Ezek közûl mint egy 30000-ren futottak tele méreggel Alaricusnak táborába, hogy az ô zászlója alatt maradhassanak.

Mivel pedig Symmachus Olympiust dítsérte, aztat éppen nem kelletik tsudálni, sem azon dítséreteket, a' mellyekkel ôtet szent Ágoston, és több Anyaszentegyház Doctorai-is illették, mert ezeknek elég fundamentomok vólt dítséretére, mert ô jó törvényeket adott-ki a' keresztyének javára, mivel a' Honórius törvényei, tsak az ô Ministereitôl adattattak-ki. Minden törvénykezônek szabad vólt maga pörét a Püspökök elibe vinni, és tovább való Apellatió nem vólt, és a' rend szerint való Fô Tiszteknek parantsolattyok vólt a' Püspökök ítéletét Executióba hozni. De ezen pörök nem állottak más világi dolgokból, hanem tsak a' vallást illették. A' midôn szent Ágoston Olympius elôtt panaszt tett a' pogányok ellen, hogy ôk sok erôszakokat követnének-el a' keresztyéneken, hasonlóképpen az eretnekek-is, tehát parantsolatba ki-adattatott, hogy azok mindennemû szolgálatból ki-rekesztessenek. A' keresztyéneket élni hagyták magok törvénnyeikkel, de a' pogányoknak czeremóniái meg-tíltattak. A' Püspököknek meg-vala hagyva mind ezekre vígyázni, a' fô hívatalokba lévô Tiszteknek pedig parantsolva, hogy a' Püspököknek istápai legyenek húsz font arany bûntetés alatt. A' ki a' keresztyéneket magok Religiójának gyakorlásába erôvel gátolta, halálra ítéltetett, a' ki az ô tanításokat nyílván gúnyolta számkivettetett. Ez ollyan mód vólt, a' mellyel a' keresztyének szeretete meg-nyerettetett, de ellenbe a' pogányok nagyon fel-indíttattak. Honórius a'

Mani-

Manichæusokat, és az Eretnekeket felette üldözte, a' Donatistákat 's többeket másokat újjabb-újjabb parantsolatival ſzorongatta, és mindenképpen nyomta.

A' Tsáſzár 409-dik eſztendőbe kéntelenítetett azon törvényt, hogy a' pogányok ſemminémű ſzolgálatokra ne alkalmaztassanak, viſzſza húzni. Generides egy emberſéges ember, és egy vitéz hadi Tiſzt maga jó ſzántával hívatallyát le-tette, tsak hogy maga Religióját tarthassa-meg, a' kihez Honórius így ſzóllott: *Ezen törvény nem te éretted adattatott-ki*, mint ha a' törvények nem minden embert kötelezznének. Generides nem-is akarta mind addig maga Fő Vezérſégét fel-venni, míglen azon törvény viſzſza nem vonattatik.

Stilicónak el-veſztése után éſzre vette Alaricus, hogy azon nékie meg-ígértetett ſumma pénz nem fog meg-adattatni, hogy tehát magát ſzintén olly igaznak meg-mutathassa, mint a' Rómaiak hitetlenek valának, azon ſumma aranyat kívánta. A' Tsáſzár meg-vetette ezen kérést, és Olympiust Fő Vezérré tette, a' ki valamint maga ſzintén ollyan tehetetlen vólt, a' kit-is ő ſemmiképpen nem haſználhatott, és arra ſem vígyázott, hogy elegendő Truppokat vonna egybe. A' Gothusok Királlya meg-indúlt Noricumból, a' Bavariai, és Austriai körűletekből, a' hol ő a' Tsáſzári feleletre várakozott, kereſztül mene ſietſéggel Olaſz orſzágon mint egy útazó, a' ki ſemmi ellen való állásra nem akad, és meg-jelent nagy bátorſággal Rómának kapui előtt. A' Rómaiaknak az ő barbariesſége annyira ment, hogy ők Stilicónak özvegyét, a' ki Theodósiusnak unokája vala, egy ollyan Fejedelem Aſzſzonyt, a' kinek az annyát

maga Honórius ſok ideig tiſzteletbe tartotta, Serenát, meg-fojtatták tsak azért, mivel igazſágtalanúl kételkedésbe vették, hogy ő Alaricusſal a' Gothusok Királlyával egy értelembe vólna.

Ezen Vitéz Király, magát Urává tette a' Tiberis vizének, körül vette Rómát, és ki-éheztetvén ezen népes várost, meg-is vette aztat Kriſztus Urunk ſzületése után 410-dik eſztendőbe, és így ezen valaha nyertes világ Aſzſzonya Róma! éhſéggel inkább mint fegyverrel a' Barbarusok által meg-vétettetett. Kevés házak lettek a' tüznek prédájává, mert Alaricus megparantsolta, hogy azoknak házai fel ne gyújtassanak, valakik az Apostolok templomába bé-vették magokat. Héjába várakoztak itten ſegítſégre, mivel Ravenna várossa, a' hol a' Tsáſzár lebzselt, igen meſzſze vala. Utóllyára követek küldetettek az ellenſéghez, a' kik által aztat üzentették Alaricusnak, hogy fel-fog adattatni a' város, ha ő betstelen pontokat nem fog kívánni, másképpen azt mondották a' követek; a' Római Nép ütközetre fogja hagyni a' dolgot. Ezen kérkedő beſzéd nevetésre hozta Alaricust, a' ki Rómának minden kintsét kívánta. A' követek így ſzóllottak hozzája: *Mit fogſz tehát te hagyni a' lakosoknak?* a' mellyre így felelt: *Az életeket.* Azért-is meg-egyeſztek vele, hogy Róma nékie 5000 font aranyakat, 40000 font ezüstet, és a' leg-főbb Polgároknak gyermekeit zálogba adgyon. Ezeket meg-erősítvén Honórius Tsáſzár, el-hagyta Rómát.

Alaricus a' Gothusok Királlya, tsak nevére való nézve vala Barbarus, mivel némelly katonái néhány élelemmel meg-töltött ſzekere-

ket

ket vettek-el, mingyárt keménnyen meg-bün-tetette öket, és az élelemre valókat viſzſza adatta. Ez ollyan tselekedet vólt, a' mellyből nagyobb öröme lehetett, mind maga győzedelméből, mind ezekért háládatlanoknak mutatták magokat hozzája a' Rómaiak, de meg-is fogjuk látni miként büntettettek-meg azért.

Ezen név Constantinus! mint egy jó jelnek tartatott, midőn Nagy Britanniába ötet a' katonák Tsáſzárnak válaſztották, de nem felelemeg azon képzelödésnek, mert mivel egéſz Galliát a' Barbarusok el borították, már Constantinus nem lehetett ſegítſégére Nagy Britanniának, azért-is kénſzerittetett ezen orſzágot, a' melly ſzüntelen a' Pictusoktól, és Schottuſoktól puſztítatott, el-hagyni. A' Britanniabélieknek meg-írattatott, hogy magok magokat védelmezzék. Igy tehát ezek magok ſzabadſágát mindenekbe meg-nyerték, de óltalmazójok nem vólt. Az Amoricusok, a' kik a' Seine, és Loir vizeknek parttyain laktak, ök-is azoknak példájok ſzerint ſzabadok kívántak lenni, azért-is a' Rómaiakat el-űzték, és egy Respublicát állítottak-fel. Ezen két tartományoknak el-veſztése kissebb vala, mint az erre következett Spanyol orſzágnak el-veſztése, melly így történt.

Constans, a' ki fia vólt azon helytelen Constantinus Tsáſzárnak, akkor Gerontiussal háborúba vala egy maga leg-jobb vezérével, mivel ö nála a' polgári háborúnak kívánſága egyesítve vala annyi ſok nyomorúſágokkal, a' mellyeket ö által nem látott. Az Alanusok, a' Svábok, és a' Vandalusok a' Rómaiaknak egyenetlenſégét magok haſznokra fordították, által mentek a' Pyræneusi hegyeken, és Spanyol or-

ſzágot tüzzel vassal emésztették. Egy képzelödés nem formálhat magának annyi otsmányſágot, a' mennyi itten egy esztendö alatt végh-hez vítettetett. Az éhség, és dög halál egyesítették itt magokat a' gyilkosſággal. Az emberek egymást falták-fel; egy anya, a' minöt keveset mutatnak-meg a' Historicusok, maga négy gyermekét meg-ſütötte, és meg-is ette. Végtére a' Barbarusok el-ſzéledtek ezen meghódoltatott orſzágba, és ott maradtak.

Mihent ök békesſégbe vóltak, mingyárást ſzelídebbek, és erköltsössebbek lettek, a' mezei munkákra adták magokat, és a' lakosokkal emberül bántak, azoknak, a' kik el-akartak távozni, minden ſegítſéget adtak, és igéreteket ſzentül meg-tartották. Spanyol orſzág, a' maga új Urai alatt, a' kiket elébb rettentö tsudának tartott, ſzerentsés vala, és régi lakosſai-is, magok nevét a' Vandalus névvel fel-tserélték, és ezen nevet még a' Saracénusoknak-is adták. Mivel Gerentius az ö elö vételeiket meg-könnyebbítette, oda engedték ök a' Rómaiaknak azon tartományokat, a' mellyek az Ebro vizén innét vannak, és a' mellyeket új Castiliának neveznek, Toledótól fogvást az Aragoniai Királyſággal, és Valentiával egéſz a Régi Saguntum várossáig.

HAR-

HARMADIK TZIKKELY.

Alaricus Rómába 's a' t. Arcádius Uralkodásának vége.

Ezen gyáva Honórius ſok ſzép tartományokat veſztett-el, és ollyan karba tette magát, hogy mindenét el-veſzthette vólna, és még ſem lett ſzemessebb. Alaricus, a' ki Toscánába ütött tábort, ottan várakozott azon békeſség ponttyainak tellyesítésére, a' mellyek alá Honórius maga nevét írta, és a' mellyekbe, hogy Róma meg-ſzabadúlhasson, meg-egyezett maga Senátorival, és Hadi Vezérivel edgyütt. De az ö udvara bátorkodott ezen békeſséget feltörni.

Olimpius csak maga haſznára vígyázott, és arra, hogy miként ronthassa-meg azokat, a' kiket ö útált, vagy-is azokat, a' kik aránt kétſéges vala; de ezen érdemetlen Minister maga jára pórúl azon Udvari Cabalák által, a' mellyeket ellene a' metzettek koholtak, mert ö hívatallyából ki-vettetett. Az ötet követöje Jóvius egy nyúghatatlan ember, és egy minden elö-látás nélkül való árúlkodó, Alaricussal békeſség munkállására állott, de maga vígyázatlanſágával mindent el-rontott, mert a' midön ö ahoz akart fogni, levelet írt a' Tsáſzárnak, hogy ö Alaricust, mint Fö Hadi Vezért maga ſzolgálattyába venné. A' Tsáſzár aztat felelte nékie, hogy ö fel-tette magába, hogy ſem Alaricust ſem más valamelly Góthust elö mozdíta-

ni ſoha ſe fogná. A' Tsáſzár levele Alaricusnak ſátorába adattatott Jóviusnak kezébe, és ez ollyan ostoba vólt, hogy ö ezen levelet a' Góthusok Királlya előtt fenn ſzóval olvasta. Ezen nem-is kevessé kelletett ezen Királynak fel-indúlni, és így az alkú-is közöttök ſemmivé lett. Mivel pedig Jóvius attól tartott, hogy ötet most árúlónak fogják tartani, meg-esküdött keményen, hogy a' meddig a' Tsáſzár fog élni, ſoha a' Gothusokkal nem fog frigyet kötni, és kénſzerítette minden Tiſzt-viselöket, ſöt önnön magát a' Tsáſzárt-is ezen hitnek le-tételére. Alaricusnak tehát minden kegyes ajánlásſai meg-vettettek illyen alá való okokra nézve. Hogy ha az Ur Istennek nevére esküdtek vólna-meg, úgy hit török lehetnének, mert az Isten ezen vétkeket meg-botsájthatná, de mivel a' Tsáſzárnak életére esküdtek, tehát az ö életét féltö ſzerentsétletésre tennék ki, ha valaki méréſzlené ezen hitet fel-törni. Ha egy orſzáglásnak dolgai így végeztetnek, tehát közel vagyon az illyen Birodalom maga romlásához, mert illyen fundamentomokból ki-tettzik, hogy az eſztelenség uralkodik abba.

Tsak hamar ezek után meg-jelent Alaricus Róma városának kapui előtt, kénſzerítette polgárit, hogy Honóriushoz eddig tartott hüſégekről mondgyanak-le, és helyébe Attalust, a' ki a' városba Præfectus vólt, és a' kitül ö éppen nem tarthatott, Tsáſzárnak vegyék-bé. Attalus, a' ki a' millyen kevély vala, ſzintén ollyan gyenge vólt értelmébe, a' Góthusok Királlyával közelített Ravenna városához. Honórius ezen városba lévén, meg-rettent, és a' Birodalomnak vele való fel-oſztását ajánlotta né-

kie.

kie. Attalus aztat felelte nékie, hogy ö az egéſz Birodalmat kívánná, de ö hamar ollyan tetemes hibákat követett-el, hogy Alaricus megharagudván reája a' Tsáſzárſágtól meg-foſztotta, és Honóriussal megint alkura lépett. Attalus gondatlanſága miatt, el-maradott Africának meg-hódoltatása. Mivel Róma ezen világnak réſzéből ſemminémü eledelt nem kapott, olly nagy éhſéget ſzenyvedett, hogy a' Nép a' Circusi játékoknál nagy mérgessen így kiáltott-fel: *Ember húst kell árúlni hozattatni, és annak árát kell ſzabni.*

Ezen ſzerentsétlen város aztat vélte, hogy már minden nyomorúſágoktól meg-ſzabadúlt vólna, de egy új hitetlenſég még nagyobb ſzerentsétlenſéget okozott nékie. Honórius, a' ki maga esküvésének meg-tartásában nem legerössebb lelki esmérettel bírt, Alaricussal egyezéshez fogott, de Sárus egy Góthusi Hadi Úr, a' ki Alaricussal nem jól vólt, Honóriust pedig nem útálta, meg-rontotta ezen békeſség alkut azzal, hogy ö ezen alkú alatt a' Góthusokat meg-támadta, és nagy vér ontást okozott közöttök. Alaricus ezen nagyon fel-indúlt, és Rómát harmadſzor-is ostromlotta, meg-is vette aztat, és a' katonáknak ki-rablani meg-engedte. Ezen nemes lelkü Király ezen végsö erö-ſzak tételeket mindég el-akarta kerülni, de a' midön már látta, hogy eztet tenni kénſzeríttetnék, meg-parantsolta még-is katonáinak, hogy azon Polgároknak életét, a' kik ellent nem állanának tehetſégek ſzerint kíméllyenék meg, és a' Fejér népen ſemmi erö-ſzakokat elne követnének, és ſemminémü épületeket, a' mellyekbe Isteni ſzolgálatok tartatnak el-ne

égetnének, két nagy Templomokat-is bátorſágos menedék helynek ki-válaſztatott ö.

Az illyen környül való állásokba lehetetlen vólt a' katonáknak hevét meg-zabolázni, az útzák, és házak vérbe úſztak, és a' tüznek lánga nagy puſztítást okozott, de még-is a' Templomok, és a' közönſéges házak meg-kíméltettek, és ſok Rómaiak Alaricus által meg-is ſzabadúltak. Egyetlen egy esméretes Senátor ſe veſztette-el életét, és azon idöbe élt emberek aztat bizonyíttyák, hogy ezen város a' midön a' Gallierek a' régi polgári háborúba aztat megvették, ſöt a' midön Néró aztat meg-égette, ſokkal nagyobb kárt ſzenyvedett vólna. Meg-népesedett tsak hamar, de még-is ezen nagy kárt hamar helyre nem állította, és az ö kerületi, a' melly huſzon egy mértföldekből állott, ſzomorú nyomdokit a' puſztulásnak, és vér ontásnak foglalta magába.

A' Pogányok mind ezen inſégeket a' kereſztényeknek tulajdonították. Ezeknek meg-tzáfolására írta ſzent Ágoston azon könyvet az *Istennek Orſzágáról.* Es Orosius az ö tanítványa egy Universális Históriát munkált. Mind a' ketten úgy festették-le az emberi viſzontagſágokat, mint az akkori uralkodó roſzſzaſágoknak következéseit, és büntetéseit, és amaz ékessen ſzólló Salviánus bizonyította írásaikat.

Ezen állatások, bár jók, és az erköltsök meg-jobbítására-is haſznosok, de láttyuk még-is, hogy ſok tökélletlen emberek ſzerentsésebbek e' földön ſzámos igazán élö, és erköltsös embereknél, ſokan tsudállyák eztet, hogy az Úr Isten mért engedi-meg ezeket. Az Úr Istennek ſzent tettzését ſenkinek ſem ſzabad critizálni,

mert

mert valamit ő ſzent Felſége tselekeſzik az mind jó, mind tökélletesſég. De vallyon azon gonoſzſágokba el-merült emberek, a' kik e' földön még-is ſzerentsések, nem az Úr Istennek ostorai-é? a' mellyekkel a' jókat fenyegeti, hogy roſzba ne merüllyenek, hanem maradgyanak-meg magok tökélletesſégekben, vallyon! nem ſújtogattya-é? ſok több roſz életü embereket, hogy magok gonoſzſágát hadgyákel, és térjenek hozzája, ha ez ő Felſégének ſzent tettzése, tehát akkor-is bóldogſágunkat kívánnya, a' midőn e' földön a' gonoſzſzaknak ſzerentséjét nem gátollya, ſőt haſznunkra fordíttya. A' földi ſzerentse olly múlandó mint a' füst, majd a' más világon fogjuk látni, ki vólt leg-ſzerentséssebb ę' földön. A' régi Róma, a' midőn benne pogányok laktak még, mindég nagy nézö piattza marad a' világnak, mivel abba akkor a' hívſág, erköltstelenſég, és az uralkodásnak helytelen módgya vólt, és a' késö világ nem fog meg-ſzünni aztat tsudállani, hogy illyen roppant Birodalom, hogy hogy ronthatott-meg, mert a' mai Római birodalom árnyékának ſem mondattathatik, talán még jó dűledékjének ſem.

A' Római polgárok ſeregenként futottak Kartágóba, és itten-is elsö dolgok a' vala, hogy a' Theátrumokba mentek, hogy ottan-is a' nézöknek factiójokból réſzt vehessenek, és magok könyüſégeik, és álnokſágaik által tekéntetet nyerhessenek. Illyenek vóltak akkor a' Rómaiak, ki-is tsudálhattya tehát az ő ſzerentsétlenſégeket?

Ha Alaricus Ravennát meg-venni, és Olaſz orſzágba uralkodni akart vólna, kétſég kívül eztet véghez-is vihette vólna. Ollyan vélekedés-

désbe vagyon a' világ, hogy ő Africát ennek eleibe-tette, a' mellynek birodalmába egyetlen egy győzedelem által bé-is jöhetett vólna. De előbb fel-tette magába, hogy Siciliát fogja kirabolni, és már egy réfze Trupjainak hajókra-is fzállott, de fzeme előtt ezen Flotta egy rettenetes fzélvéfz által meg-rontatott, a' mellyért-is nagy fzomorúfág érte, és Cosentzába tanátsot-is tartott, hogy ezen fzerentsétlenfégébe mi tévő légyen, de meg-betegedvén meghala itten, és Ataulphust maga fógorát, a' ki minden táborozásaiban vele vala Successorának hagyta.

A' Góthusoknak kiváltképpen való különös fzokások vagyon a' temetésekben, kétfég kívül valamelly babonafágon fundállyák aztat. Más nemzetek a' magok Bajnokinak sír-halmait fel-fzokták ékesíteni minden féle márványokkal, és írásokkal, ők ellenbe el-rejték azokat nagy fzorgalommal, itt-is egy kis pataknak folyását le-botsájtották, és ennek folyó ágyába egy gödröt ástak, és ebbe tették Alaricus testét fok drága prédák által nyert kintsekkel, a' mellyre megint a' vizet maga természetbéli folyására hozták, és azon rabokat, a' kik ezen dolgoztak, mind meg-ölték.

Most fogunk jönni igen fok egymás után folyó történetekre, a' mellyek tsudállatos gondolkozásra okot fognak adni. Gerontius, a' ki magát Spanyol orfzágba bé-helyheztette, meg-indúlt, hogy Constantiust Galliába megtámadgya. Viennébe reá ütött ő Constansra, ezen Constantinus Usurpátornak fiára, a' fejét le-üttette, és annakutánna az atyát ostromlotta Arlesbe, de Constantius, a' ki leg-nevezetessebb Vezére vala Honóriusnak, a' ki nem

a' Bar-

a' Barbarusoktól válaſztatott, futásra hozta Gerontiust, és ez maga kezével meg-is ölte magát. Maximus-is, a' kit Tsáſzárnak válaſztott meg-ölte magát. Constans ezen esetek után meg-vette Arles várossát, a' mellyért-is Constantinus egy Templomba vette magát, a' holis Papnak fel-ſzenteltetett. Hittel meg-ígértetett nékie, hogy élete el nem fog vétetődni, de a' Tsáſzár ezen hit-tételről ſemmit ſem akart tudni, és valamint az atyát, úgy a' fiát-is halálra ítélte. Ezen fia Constantinusnak Juliánus vala, nem pedig Constans, a' ki Viennébe megölettetett, a' kiről fellyebb már ſzóllottam. Jovinus egy nagy Nemzetből ſzülettetett Gallier, a' ki utánna Tsáſzár lett, hasonló halállal küldettetett az öröké valóſágba. Már most Heracliánus próbálta maga ſzerentséjét, de ő-is meggyőzettetvén meg-ölettetett. Mind ezen történetek nem vóltak elegendők, ſem a' tiſztelet-re való vágyodást el-nyomni, ſem a' Trónust meg-erősíteni.

Alaricusnak érdemes Successora, azon nagy lelkű, és békeſség ſzerető Ataulphus, ſemmit egyebet nem kívánt, hanem egy bizonyos hellyet a' Birodalomba, a' hol bátorſágossan megmaradhasson, és Placidiát Honóriusnak testvér húgát feleſégül, a' mellyet Alaricus mint egy el-fogadtottatt el-vitt vólt magával, és ezért alkura-is mentek, ő ſzokás ſzerint meg-tsallattatott, és Galliát puſztította, meg-vette Narbonnésust, és Tulozát, és ezen maga ſzép viſelete által meg-nyerte a' Hertzeg kis Aſzſzonynak-is hajlandóſágát, és el-is vette ötet. Ataulphus ugyan Rómába bé-ment, valamit még ottan talált el-rablott, és onnat Placidiával Spanyol orſzágba mene. Ő a' Rómaiakat felette gyű-

lölte,

lölte, és fel-tette magába, hogy emlékezeteket is el-fogja törleni Róma városával, a' melynek helyére más várost fog épitetni, a' melynek Gothia léfzen neve. Éfzre vette ő, hogy élete ellen Spanyol orfzágba-is intselkednének, ki-jött onnat maga Placidiájával, és kérését meg-újította, hogy a' Birodalomba egy hely adatasson nékie, a' hol bátorfággal meg-maradhasson, nékie-is adattatott Spanyol orfzágba, innetsö réfzén az Ebro vizének egy fzép darab föld, de ollyan fel-tétellel, hogy ö femmi hajókat fe tartson, és femmi kereskedést fe üzzön más idegen Nemzetekkel. Meg-elégedett ő ezen kis fzerentséjével, mert aztat gondolta, hogy maga fegyverének fegítfégével idövel maga dolgát nagyobbra viheti. De alig tehette magát békesfégbe, mingyárt a' maga fegyver viselöjétöl meg-ölettetett. A' midön a' halállal tusakodott, kérte maga Testvérét, hogy Placidiát az ő hitves társát vigye vifzfza a' Tsáfzárhoz mint testvér báttyához, hogy vele békesfégben élhessen. Eppen ezen idöben adott a' Tsáfzár a' Burgundiereknek-is a' Rhénus vize parttyán egy darab földet, mivel kereftényekké lettek, a' hol-is le-telepedvén magok nevére kereftelték azon földet Burgundiának, és még ma-is ottan laknak.

Ezen változások alatt bé-töltötték egéfz Africát a' Donatisták nyúghatatlanfággal. A' Tsáfzár megint új parantsolatot adott-ki, és mind azokra, a' kik a' vallást meg-hamissítani fogják, halál büntetést vetett a' fejekre. A' Catholicus Püspökök aztat javallották, hogy leg-jobb mód léfzen a' Religió aránt való megbékéltetésre, egy edgyütt való befzédet tartani.

ni. Erre a' Tsáſzár Marcellínus Comest nevezte-meg elöl ülönek, illyen fel-tétellel, hogy ha ö egyſzer mind a' két réſzt meg-fogja halgatni, azonnal meg-határozott ſententziát-is hozzon. Marcellinus a' Catholicusok réſzire hozott ſententziát, és a' Donatistákat a' ſzakadás kezdöjöknek, és fejeknek mondotta lenni, és azon büntetésnek, melly a' törvénybe vólt, alája vetette. De az ö erösſzak tételeit ez által csak meg-nagyobbította.

Azon alkalmatosſággal, a' midön a' Nép Arles városába az ott való Püspök ellen feltámadott, Honórius ollyan törvényt adott-ki, mellynek ereje mellett minden Papok, minden ki-vétel nélkül ſenki eleibe minden törvényes dolgokba ne mennyenek; egyedül a' Püspökök elibe, és azoknak vádolói ha elegendö bizonyſágokat nem fognak tudni mutatni, betsteleneknek lenni hírdetessenek-ki. Így az Egyházi Rend meg-ſzabadíttatott a' világi Törvény ſzéktöl, de úgy tettzik, hogy Honórius Tsáſzár ezzel a' Polgári rend tartást fel-bontotta, és a' maga Tsáſzári hatalmát-is meg-gyengítette.

A' Napkeleti dolgok, a' mellyekröl már régen nem vala ſzó, ſzomorú ellen állásokat mutatnak, valamint az Egyházra való nézve, ſzintén úgy a' Birodalomra való nézve-is. Szent Chrysostomusnak az ö kétſzeri ſzámkivetteté-ſe, a' ki Konstantzinápolyi Püspök vala, és ékessen ſzólló, egyſzersmint nagy erköltsü ember-is vólt, ezen városba nagy fel-indúlást okozott. Ezen jámbor életü ſzent Püspök meg-akarta a' Papoknak, a' Népnek, és az Udvarnak erköltseit jobbítani, és éppen azért minden rendböl ſok ellenſégei támadtak. Eudoxia Tsáſzárné, egy fel-fúvalkodott, és boſzſzú-álló

Aſz-

Aſzſzonyſág, ama gyenge Arcádiuson uralkodott, ſzent Chrysostomust bé-vádolta, hogy ő egy prédikátziójába ötet Jesabelnek nevezte vólna, a' mellyért-is a' Tsáſzárné egy helytelen Papi gyülésben ötet meg-ítéltette, és a Tsáſzár ſzámkivettette. A' népnek nagy zúgolódására, és kiáltására viſzſza kelletett ötet hívattatni, és ő annál inkább bátrabb lett. Ő a játékokra, és tántzokra panaſzolkodott, a' mellyet Eudoxia faragott képének fel-ſzentelésénél véghez vittek, és az Istennek ſzolgálattya illetlenül ezen ünneplésnél hátráltatott. A' Tsáſzárné ezért ellene fel-pattant, és ötet illetlen ſzókkal illette. De ſzent Crysostomus-is egéſzlen meg-felejtkezett a' Tsáſzári méltóſágról, és leg-ottan illyen prédikátzióhoz fogott: *Még Herodiás fel-fújva vagyon, még tántzol ő, még Jánosnak kívánnya ő fejét.* Ekkor következett az ő második ſzámkivetése, a' hol-is még Chryſostomus három eſztendeig élt, és 407-dik eſztendőbe meg-hólt, Eudoxia pedig előtte 404-be. Arcádius-is meg-hala 408-ba, és az Uradalmát az orſzágnak hagyta maga fiára Theodósiusra, a' ki még tsak hét eſztendős vala. Uralkodott Arcádius 13 eſztendeig. Halála előtt azon régi törvényt el-rontotta, a' melly ſzerint a' Bíráknak magok ítéletet deák nyelven kelletett fel-tenni, és meg-engedte, hogy a' mint leg-jobbnak fogják találni, deák, vagy-is görög nyelven adgyák-ki, de mivel a' birodalomba a' görög nyelv virágzott, ezen nyelvnek kelletett vólna az elsőſéget adni.

Máso-

Második Theodósius Nap-keletten, Honórius Nap-nyúgotton.

Ezen Theodósius másodiknak mondattatik, hogy meg-külömbeztessen azon Theodósiustól, a' kirül már fellyebb írtam. Ő Arcádiusnak és Eudoxiának fia vólt, és illyen fiatal Tsáfzár alatt, a' ki gyermek vala, méltán lehetett félni, mind a' külső ellenfégtül, úgy fzintén a' belső polgári fel-támadástól-is, és még az Udvari Kabaláktól-is. Uralkodott ő ugyan Honóriusfal, de tsak kevés ideig, mert ez hamar meghala, Arcádius az ő attya meg-békélvén a' Perfákkal, ezek Királlyát Isdergendist válafztotta Tutorának, de ez kevés fegítfégére lehetett, mivel inkább maga birodalmára vólt gondgya, minden fzerentséje Anthémius vólt, a' ki Testőrzők feje vala, mivel ő ezen fiatal Theodósius alatt magára válalta az orfzág kormányozását. Ez olly tanúlt, és bölts ember vala, a' ki minden tulajdonfágaival bírt egy igaz Miniſternek, és ha mingyárt a' metzetteknek, a' kikkel ezen Tsáfzár körül vala véve, practikáit egyfzerre el-nem nyomhatta-is, de még is fok rendetlenfégeket meg-gátolt, és a' birodalomnak ellenfégeit-is zabolába tartotta. Isdergendis Király látván fzorgalmatoskodását Anthémiusnak, Tutor nem akart lenni, hanem már tsak Protectora kívánt maradni. Uldinus a' Hunnusok Vezére, egéfz Thrátziát el-borította, prédált, zsákmányozott, és nem akart addig kimenni, míg tsak annyi adót nem fognak nékie

fizetni, a' mennyit ö fog kívánni, de ö megtámadtatott, és egyfzersmint el-is tünt. Cyrenaica egy Lybiai tartomány, a' mellybe az Asturierek, egy barbarus Nemzet, pufztítottak, és még inkább a' Gubernátorok, a' kiket a' metzettek neveztek-meg, a' népet azon tartományba nyomták, már mostan ezektül mint annyi fáskáktól meg-mentetvén békefségbe tétetett.

Anthemius Konstantzinápolynak falait, a' mellyek már fzükek vóltak, meg-bövíttette, felis építette. Ö az eretnekek ellen hozattatott törvényekre fokat tartott, és azok rendetlenfégeinek ellent állott. Az eretnekek jófzágai, ha terméfzet fzerint való gyermekei nem vólnának, a' Fiscusra háromollyanak, a' Catholicusoknak pedig meg-parantsolta, hogy az illyen jófzágokból réfzt ne vegyenek, föt maga fem vett, jóllehet azokból nékie a' Tsáfzár ajándékozott, és aztat mondotta, hogy az ezen ajándékról való írás nem igaz vólna, hanem valaki allatomba fzúrta vólna papirossai közé; ezen parantsolatot pedig azért adta-ki, hogy az illyen jófzágoknak el-vétele rablásnak ne mondattathasson, mellyeknek meg-nyeréséért tsak megfzaporítatnának az eretnekek árúlói, kik között fokan hamis lelkűek lehetnének.

Mihent Pulchéria ezen második Theodósiusnak testvér Nénnye, az Birodalom kórmányozását magára válalta, az idötül fogvást nem emlékeznek a' Históriák Anthemiusról. Ezen Fejedelem Kis-Afzfzony, a' ki Augustusnak-is neveztetett, még tsak tizen-öt eftendös vala, midön ezen nagy terhet magára vette, és úgy uralkodott, mintha eztet régtül fogvást gyakorlotta vólna. Leg-fóbb fzorgalmatosfágának aztat

aztat tartotta lenni, hogy a' testvér öttsének jó nevelést adhasson, miólta-is ö Antiochust, egy álnok, nyughatatlan, és gazdagságra vágyódó embert, a' ki a' Tsászárnak nevelője vala, az udvartól el-távoztatta, azon igyekezett, hogy ezen ifjú fejedelemnek szívébe az Istennek félelmét, a' jó erköltsökhöz való szeretetét, a' hasznos munkállódást szívébe önthesse, ólthassa. Dítséretre méltó Nevelö! De Theodósius gyenge elméjü vala, bátortalan szívü, és elégtelen a' nagy dolgoknak véghez vitelére. Ö tsak egy jó Úr vólt minden érzékenység nélkül való, és rosz Theologus. Az ö Palátziuma egy Klastromhoz hasonlított, a' mellybe ö maga Nénnyével reggeltül fogva estvélig imádkozott, és zsóltárokat énekelt.

Ezen nagy lelkü Tsászárról illy aló való módon tsak egyedül maga ír így Milót Apátúrnak fordítója Christiáni Úr, mellynek okát meg-nem foghatom, annyival-is inkább, mivel minden más Históricusok magasztallyák ötet, és nagy dítséréttel írnak felöle, méltán-is, mert meg-fogjuk alább látni, hogy melly dítsösségessen országlott ö. Milót Apátúrnak frantzia nyelven ki-adott originális munkájában egy szó sem találtatik ezen ótsárlásokból; nagy hiba tehát, hogy az ö fordítója ollyanokat iktatott-bé munkájába, a' mellyek az Originálisba nem találtatnak. Én úgy ítélem, hogy bölts Pulchéria Fejedelem Aszszony ezen Theodósius Tsászárt jóllehet az ajtatosságra, és Isten félelmére oktatta, de e' mellett aztat-is tudta, hogy ezen nagy erköltsöket úgy kelletik szívébe bé-óltani, hogy ezek miatt az országlásban leg-kissebbet se mulasson-el. *Unum faciendum, alterum non omittendum.*

Még mind ezekhez ezen Milót Apátúrnak fordítója illyen nevetséges Anecdotumot függeszt: hogy egy Barát, mivel ötet Theodósius meg-nem látogatta vólna, annyira meg-haragudott vólna ellene, hogy ötet excommunicálta, az az: átok alá vetette, és hogy ezért úgy megíjedett vólna a' Tsászár, hogy tellyességgel nem akart enni, míglen ezen Barát ötet fel-nem óldozza, és a' Püspöknek szavára sem akart legkevessebbet-is enni, míglen ez fel-nem óldozta ötet. Nevetséges mese! mintha egy Barátnak vólna annyi hatalma, hogy ö egy Tsászárt excommunicálhasson, és ha mingyárt vólna-is, elég ok vólna-é ez, az excommunicállásra? annakutánna, vallyon egy Tsászár le-ereszkedik-é annyira, hogy egy Barátot meg-látogasson? ítéllye-meg minden kegyes Olvasó! Igaz dolog az, hogy Theodósius ifjúságának zsengéjétől fogvást ajtatos vala, és szüz életet élt, ö testi kívánságait kemény böjtölésekkel, és más sanyargattatásokkal-is tudta zabolázni, az ö egész udvara mint egy a' jó erköltsöknek műhelye vala, és annyira szerette a' tudományokat, hogy ö tsak a' lelki Pásztorokkal, és böltsekkel társalkodott, a' Poësist, és Philosophiát-is jól értette, de nem úgy, hogy ékesszen versellyen, vagy-is nagy eszelődéssel a' teremtett dolgokról disserállyon, hanem jó éllyen. Egykor tudakoztatván, hogy a' gonosz tévöket, mért nem büntetné-meg? így felelt: *Vajha a meg-hóltaknak életet adhatnék, mert nem igen nehéz, nem-is nagy dolog, egy embert meg-ölni.*

Pulchériának leg-nagyobb baja a' vala vele, hogy ötet attól akarta el-szoktatni, hogy minden írás alá olly könnyen maga nevét ne

írja,

írja, mivel a' vala ſzokása, hogy bár ki valamelly írást kezébe adott, hogy írja alája maga nevét, eztet mingyárt meg-tselekedte a' nélkül, hogy által olvasta vólna azon írást; hogy ettül el-ſzoktathassa ötet Pulchéria, maga tettfel egy írást, a' mellybe aztat írta bé mint egy parantsolatúl, hogy az ő feleſége öletessen-meg; kezébe adá ezen írást, hogy nevét írja alája, ezt véghez-is vitte a' nélkül, hogy aztat által olvasta vólna. Kevés idő múlva álmélkodva meg-támadta Pulchéria Theodósiust, hogy mért írta vólna maga nevét ollyan írás alá, a' mellybe feleſégének meg-ölettetése parantsoltatik? tagadta ő elöl ezen tselekedetét, de Pulchéria kezébe adván a' papirost el-pirúlt, öſzve-is tépte aztat, és ſoha többé nem tselekedte.

Mivel a' bálvány imádók Nap-keletten immár kevessen vóltak, már most könnyebben mint annakelötte el-nyomattathattak. De a' Kereſztények magok vóltak okai, hogy Alexandria városába egy ollyan iſzonyú támadás történt, a' melly ezen egéſz várost mozgásba hozta. A' Zsidók nagy ſzámmal vóltak ezen városba, a' kik-is egy réſzei vóltak a' kereſztények ellenſégeinek. Leg-inkább egy tántzosért történt a' veſzekedés, mert a' Theátrumokhoz való nagy ſzeretet-is gyakran egy kotzódást indított közöttök, főképpen a' mostani öſzve esküvést okozott a' Zsidók között. Szent Cyrillus, a' ki Alexandriába Püspök vala, buzgóſágától fel-indíttatván, hogy a' várost tsendesſégre hozhassa, el-üzte a' Zsidókat, az ő Synagógái le-rontattak, és jóſzágaik ki-rablattattak, és ezen Zenebonába ſok Zsidók meg-is ölettettek, de ezen esetet nem lehet tsudállani,

mert egy ſzombath napon a' kereſztények a' Theátromba víg játékot jádzottak; mivel ezen nap, a' Zsidók ünnepe, fel-támadtak ezért, kiknek Orestes a' város Præfectusa párttyokat fogta, Sz. Cyrillus pedig a' kereſztényeket oltalmazta, és fenyegette a' Zsidókat, hogy a' városból ki fogja hajtatni, a' mellyért-is ezek öſzve esküdtek, fegyverhez nyúltak, éjtſzaka tűztűz! kiáltották, hozzá adván, hogy már a' nagy Templom lángba vólna, a' kereſztények ennek oltására futottak, és fegyver nélkül lévén a' Zsidók ſokakat közülök meg is öltek. Innét esett az ő üldözések.

A' Barátok, a' kik a' ſzomſzédba laktak, azok-is, a' kik Nitria hegyek között Remete életet éltek, Theophilus alatt-is már ezek nagy ſzámmal lévén, a' midőn itten Püſpök vólt, mostan tehát öt ſzázan sietve érkeztek a' kereſztények, és Templom ſegítſégére, leg-elſőbben-is Orestes Præfectust ſzóval meg-támadták, de mivel ő betstéleníteni kezdette őket, egyike meg-is ſebesíttette ötet egy kövel meghagyítván. Ezen Barátnak neve Ammonius vala, kit-is el-fogták, és Orestes eleibe vitték, a' ki-is addig turaztatta ötet, míg lelkét ki nem adta. Szent Cyrillus prédikállott felette, és ötet Mártyrnak nevezte, a' nép nem-is ſzenvedhette a' Præfectust, hanem ſzent Cyrillussal tartott annakutánna.

Ezen ſzörnyűſéget még nagyobb ſzörnyűség követte. Hypátzia egy nevezetes Mathematicusnak leánya, a' ki ezen Theon nevű attyát a' tudományokba még meg-előzte, nagy haſzonnal némelly órákba Philosophusi tanításokat tartott. Ő valamelly ſzép vala ſzeméllyébe, ſzintén úgy fel-vala ékesítve maga erköl-

tsös

tsös viseletével, a' mellyért-is a' Magistrátus előtt nagy tekíntetbe vala. De mivel pogány vólt, látván ſzent Cyrillusnak buzgóſágát ellene némelly ſzókat ejtett, meg-hallván aztat a' felindúlt nép, meg-ragadták ötet, és az útzákon hurtzolván, bé-vitték egy Templomba, a' hol-is elevenen meg-nyúzták, és annakutánna darabokra vagdalván meg-égették ötet.

Theodósius meg-úndorodott ezen barbariestül, meg-akarta azokat, a' kik eztet tselekedték, büntetni, de a' metzettek, a' kikkel ő körül vala véve, jól meg-ajándékoztattak, és így a' büntetés-is el-maradott.

Theodósius meg-házasodott, és 421 eſztendő a' midőn írattatna, el-vette Athénaist, Leontius Athénai Philosophusnak leányát; ezen attya, hogy több gyermekeit halála után jól hagyhassa, minden örökſégéből ki-zárta, így ſzóllván: *Azon érdem, a' melly ötet maga neme felett fel-emelte, igen-is elég léſzen az ő el-tartására.* Konstantzinápolyba jöve ő, hogy atyai réſze aránt igazſágot tétessen magának. Ő felette ſzép vala, és ugyan azért-is vette ötet el Theodósius. Mind eddig valamint az attya, ő-is pogány vólt, most meg-kereſzteltette magát, és a' ſzent kereſztelés által, Eudoxia nevet nyert, ő mindenkor a' tudományokban foglalatoskodott, és Phótius dítséri ötet, hogy igen ſzép ajtatos verseket írt vólna.

Tsak hamar ezen házaſág után, egy kemény üldözésből, a' mellyet a' kereſztények Persiába ſzenvedtek, támadott egy véres háború ezen két Nemzetek között, a' mellyek magokat már régen nem ſzenvedhették. Abdás egy Persiába lakozó Püspök, egy Templomot, a' melly a' Napnak vala fel-ſzentelve, meg-éget-

tette, és ellenkezett ennek fel-építtetésében, jóllehet eztet a' Király parantsolta, a' ki a' kereſztényeknek magok hitének való gyakorlását megengedte. Ezen ſzempillantástól fogvást meg-ſzünt ezen engedelem, és még a' kereſztények templomai el-is rontattattak, és a' hóhérok ellenek fel-fegyverkeztettek. Sokan ezen kereſztények közül a' Rómaiakhoz futottak, és azoknál óltalmat kerestek. Varanes ötödik fia Isdenbergisnek, aztat kívánta, hogy azok mindnyájan adatassanak-ki, mivel pedig Theodósius eztet nem akarta tselekedni, a' Rómaiak jobbágyait mind le-tartóztatta, a' mellyért-is háborúra jött a' dolog. Néhány táborozások után, a' mellyekbe a' Rómaiak vóltak ſzerentsések, a' Persák magok vóltak elsők, a' kik békeſséget kértek, ez 422-dik eſztendőbe meg-is lett, de a' Religiónak ſzabad gyakorlása, a' mellytől Abdás a' kereſztényeket meg-foſztotta, egéſzlen helyre nem állíttatott.

A' Nap-nyúgotnak állapattya-is ollyan történeteket terjeſzt ſzemünk eleibe, a' mellyek tsudálkozásra méltók. Láttyuk ottan, hogy a Barbarusok minden elő vételeiket nagy ſzerentsével elő mozdíttyák. Ataulphusnak Succeſſora, az ő leg-nagyobb ellenſége, mivel minden gyermekeit meg-ölette, Sigerikus lett, de tsak hét nap uralkodott, mert a' Tyrannismust ezen Tyrannus által, a' ki hamar meg-ölettetett, kívánták meg-fojtani, és ennek hamar meg-lételén igyekeztek.

Amaz ſzintén ollyan bölts, mint bátor Vallia, a' kit a' Visi-góthusok Királynak válaſztottak, Constantius vezérrel frigyet kötött, a' mellybe ő magát le-kötelezte, hogy Placidiát ki-fogja adni, és a' Tsáſzár réſzire fogna hartzol-

tzolni, ha ő nékie 600000 mérő gabona pénz nélkül fog adattatni. Ezen kérése nem tellyesíttetvén, valósággal meg-is verte ő a' Vandalusokat, és Alánusokat, a' melly történet után, vagy-is hogy szolgálattya meg-fizetődgyön, vagy félelembe, hogy a' meg-hódoltatott országokat magának meg-ne tartsa, tserét tettek vele, olly fel-tétel alatt, hogy ő a' nyert tartományokat viszsza adgya, valamellyeket a' Piræneusi hegyeken túl el-vett, és már bírt, mellyekért nékie fognak adattatni örökössen, Aquitánia secunda, és Novem Populania (Poitou, Saintonge, Perigárd, Bordelois, Agenois, Gasconiával, és még Toulousével) a' mellyet ő fő várossának tett. Ezen tartományok egybe vétetvén Góthiának neveztettek, és a' Góthusoktól nyóltzvan nyóltz esztendeig bírattattak-is, míglen Chlódovicus bé-nem ütött.

Leg-több Históricusok után a' Francusok le-telepedtek 420-dik esztendőbe; két esztendő múlva a' Gothusok után, magok Pharamondus nevezetű Királlyok alatt azon a' földön, a' melly Mastrich között, és ezen két vizek, úgy mint: Mász, és Vál ősszve folyások között fekszik. De ugyan tsak maga Pharamondus egy históriabéli Probléma. A' leg-jobb Criticusok Clodiust tarttyák a' Frantzia Monárchia 438 esztendőbe fel-állíttójának lenni. Én ugyan tsak ezen Criticusoknak ítéleteket sem hagyom helybe, és azon tiszteletet Clodovicusnak adom, hogy ő vála igaz fel-állíttója ennek, és azért; mivel minden előtte való túdósítások merő fabulákból állanak, mellyeknek hitelt nem adhatunk.

Elég azt meg-jegyzeni, hogy a' Francusok Gordiánus uralkodásától fogvást sokszor bé-tsap-

tak Galliába, és hogy ök a' leg-hihetöbb vélekedések ſzerínt, egy a' Németekkel a' Rhénus, és Ménus vizek között meg-történt kötésbül öſzve keveredettek vólnának, a' mellyet azért tselekedték, hogy magok ſzabadſágát a' Rómaiak ellen jobban védelmezhessék. Ezen név Frank az ö nyelveken eztet jelentette: ſzabad. A' Sicambrierek különböztek közöttök.

Mivel a' birodalomnak ſok jó ſzolgálatokat tett a' barbarusok ellen, Constantius végtére elnyerte Placidiát a' Tsáſzárnak testvérét, és Ataulphusnak özvegyét feleſégül. Ö kórmányozta a' Birodalomnak dolgait tíz eſztendöktöl fogva, de valamint ö, úgy ſzintén az ö feleſége is, a' Tsáſzári Titulust óhajtották, a' melly-is Honórius Tsáſzártól, mivel nem vala maradéka, meg-adattatott, de Constantius még azon eſztendöbe meg-hólt, és Placidia, a' ki maga Báttyával öſzve háborodott, ollyan parantsolatot nyert, hogy hadgya-el Ravennát, a' mellyért-is az ifjú Theodósiushoz folyamodott.

Honórius 423-dik eſztendöbe meg-hala, a' ki-is 28 eſztendeig uralkodott. Nagy javára, és ſzerentséjére vált vólna a' birodalomnak, ha az ö halála után mind azon károk, a' mellyek az ö uralkodása alatt a' Birodalomba történtek, helyre állíttathattak vólna. Ezen Fejedelem, a' ki nem annyira hajlandóſágából, mint elméje gyengeſége miatt, majd tsak nem Tyrannus vala, minden tsak meg-lehetö igazſágtalanſágokra reá állott, és minden maga embereinek, metzetteinek ſzavára hajlott.

A' ſok törvényekröl, a' mellyeket Arcádius, és Honórius ki-adtak, ha ki ítéletet tenne, mivel azok mind a' Tsáſzárok nevei alatt jöt-

jöttek-ki, aztat gondolhatná, hogy az Uralkodók jobbágyaiknak javán igyekeztek. Vóltak ugyan azokba helyes gondolatok, és jó fel-tételek, de még-is mind ezek tsak üres hangok vóltak. Sok magában-is hibás törvények tsak meg-ſzaporították a' nyomorúſágot, és a' mellyek jók vóltak, nem hozattattak gyakorlásba, mindenkor határozva kelletett azokat tartani, vagy-is azokhoz hozzá adni, hogy haſználtathassanak, azért-is azok tsak egy Chaos, ſetétſég, és bizonytalanſágok vóltak.

Azon nem embereknek illő játékjai a' viaskodóknak, a' mellyeket ugyan Constantius megtíltott, még-is mindenkor tartattak. Honórius meg-tíltotta azokat 403-dik eſztendőbe, mivel egy Telemachus nevű Remete, a' ki tsak azért jött egy Napkeleti Tartományból, hogy ezen erköltstelenſéget meg-ronthassa, és a' midőn ez a' viaskodókat el-akarta egymástól ſzaggatni, a' nézőktől agyon követtetett.

A' bizonyíttatik, hogy Rómába, minekelőtte Alaricustól meg-vétettetett vólna, ſok Familiáknak több mint négy millió Liver jövedelmek vala, az alatsonyabb karba lévőknek leg-alább egy millió jövedelmek vólt, ezekből lehet ki-hozni, hogy ezen Fő város mindeneket el-nyelt, és hogy ezen búja gazdagſággal egy polgár a' másikát ſzerentsétlenſégbe ejtette, és annakutánna valamint a' gazdagſág úgy a' ſzegényſég, a' jó erköltsöket meg-ſojtották, mert a' gazdag hívſágokban úſzott, a' ſzegény pedig morgott, hogy aztat nem üzheti. Az orſzágok ſóhajtoztak a' Tyrannus uralkodás alatt, a' törvények pedig arra mutattak, hogy lehetne azokon ſegíteni, de az orſzáglásnak

mód-

módgya ellenkezett a' törvényekkel, ki tsudálhattya tehát, hogy a' Barbarusok el-rontották ezen birodalmat.

Második Theodósius Napkeletbe. Harmadik Valentiniánus Napnyúgotba.

ELSŐ TZIKKELY.

Valentiniánus Tsáſzár léſzen. — Második Theodósiusnak törvénnyei. — Genséricus félelmessé teſzi magát Africába.

Theodósius, a' ki Constantiusnak, és Placidiának még ſem adta vólt meg a' Tsáſzári Titulust, mingyárt arról gondolkodott, hogy mind a' két birodalmat egy Sceptrum alá' maga részire hozhassa, úgy mint a' Napkelettit, és a' Napnyúgottit. De János, Honóriusnak Titoknokja, magára öltötte a' Tsáſzári ékeſſégeket, a' Sclávusokat ſzabaddá tette, hogy azokat katonákká tehesse, és a' Hunnusok Vezérét Ætiust kérte, hogy légyen ſegedelmére. A' Tsáſzár éſzre vette mostanába, hogy melly ſzükséges légyen a' Birodalmat el-oſztva hagni, azért-is Valentiniánust öt eſztendős gyermeket, Constantiusnak fiát, Tsáſzárnak meg-nevezte, avagy

avagy a' mint ſzokás vala Nobilissimusnak, és az ö Annyát Placidiát Augustának, és el-is küldötte ötet egy ármádával. János két eſztendeig tartott uralkodása után el-fogattatott. Ardaburius, a' ki ötet el-fogta, elsöben kezét elvágattatta, és egy ſzamárra fel-ültettette, a' város útzáin így vezettette tsúfſágúl, és annakutánna fejét vétette, és harmadik Valentiniánust Theodósius Tsáſzárnak ki-kiáltatta, a' ki-is által adván Napnyúgotti Illyriát a' Leányát elvette, és így megint két Tsáſzárok vóltak.

Valentiniánusnak elsö törvénnye, a' mellyet ki-adott, olly hathatóſágot foglal magában, a' melly tsak egy nagy Monarchához illik, mivel ezeket foglallya magába. *A' fö hatalom betsületnek tartſya aztat meg-esmérni, hogy a' törvények alá vagyon vettetve. A' törvényeknek ereje fundamentoma a' mi hatalmunknak, és tiſztesſégessebb dolog azoknak engedelmeskedni, mint azok nélkül egyedül parantsolni.* Aztat mondgya le Brau Úr, hogy ez olly tanítás vólna, a' mellynél még jobbat ſoha egy Monárcha ſem adott-ki. Épen ezen idö tájba találtatott-fel Második Theodósiusnak-is egy törvénnye, de ez már ſokkal kevesebb böltseſséget foglal magába. Ö ebbe aztat parantsollya, hogy valaki a' Fejedelem ſzeméllyét meg-bántaná (Crimen læſæ Majeſtatis) az ollyannak nem tsak ne légyen ſzabad ollyan ſzínü öltözetet viselni, a' minémü ſzínüt a' Tsáſzárok viselnek, hanem még házába ſe légyen ſzabad ollyan ſzínüt tartani. Ebbül esmértetik-meg a' Despotismus. A' más törvénnye által pedig, a' melly majd hasonló az elsöhöz, harmintz eſztendöket tészen-ki, a' mellyek el-folyása alatt a' törvények ha meg-tartattak, hogy úgy örökè jók-

nak

nak tartassanak lenni. Mintha a' környûl való állások meg-nem változhatnának, és a' Fejedelem az országgal ollyan törvényeket, a' mellyek már nem haszznossak el-nem törülhetne, és újakat, jobbakat nem hozhatna. Az utólsó Uralkodás alatt közönséges vala, a' jó, és rosz törvényeknek öszve keverések, a' melly-is bizonysága annak, hogy a' maga szabad akaratú országlás semmit sem ér.

Sok mindenféle esetek közûl tsak a' jelessebbek fognak itten elö adattatni, a' mellyekböl a' törvényeknek, a' mellyek akkor uralkodtak, erejek, vagy erötlenségek ki-tessék. A' Napnyúgotton két nagy Fö Vezéreknek egymással való vetekedések a' Birodalomnak nagy roszszat okoztak. Ætius, a' ki a' barbarusokat rettegésre hozta, irígy szemmel nézte Bonifácius Comest Africába, az Udvarnál akarta ötet megbuktatni, a' mellynél-is ötet Párt-ütönek mondotta lenni. A' meg-gyaláztatott, és meg-ítéltetett Bonifácius, a' Vandalusokat Spanyol országból ki-hívta Africába, a' kik-is már ottan Genserichus Királlyok vezérlése alatt tüzzel vassal mindent emésztettek. Bonifácius maga hívatallyába megint viszsza tétettetett, és méltán; mert ö ártatlan vala, és az ö ellene beadattatott panaszok helytelen rágalmazások voltak. Hogy Ætius Placidiát reá beszélhesse, hogy Bonifácius magát Africába függetlenné akarja tenni, aztat javaslotta ezen Tsászárnénak, hogy ötet az ö Gubernátorságából viszsza hívatassa; ha el nem jön, az ö engedetlensége bizonysága lesz annak, hogy ö párt-ütést kívánna indítani. De Ætius egy igen barátságos levelet írt egyszersmint Bonifáciusnak, és ebbe intette

ötet,

ötet, hogy jól vígyázzon magára, mert a' Tsászárné az ő halálán igyekezne, és ezért hívná ötet az Udvarhoz. Mivel pedig Ætiusnak Bonifácius hitelt adott, nem akart ki-jönni, a' mellyért-is Rebellisnek lenni ki-hírdettetett, de annakutánna ártatlanságát, Ætiusnak levelével meg-mutatta.

Viszsza tétetvén hívatallyába, mivel a' Barbarusokat a' viszsza menetelre nem kénszerithette, meg-támadta öket fegyveres kézzel, de meg-verettetett. Cirthán, és Kartágon kívül semmit sem-is tartottak-meg a' Rómaiak Africába, a' hol a' Vandalusok minden roszszat elkövettek.

Bonifáciusnak hűségét tapasztalván Placidia, a' ki az országot kórmányozta, kegyelmébe vette; Ætiusról pedig már hallani sem kívánt. Észre vette ez, hogy tsalárdsága büntetlen nem fog maradni, azért-is ezek roszz ki-jöveteleinek eleit kívánván venni, ki-ütötte a' párt-ütésnek zászlóját, mingyárt-is ellene mene Bonifácius, meg-is verte ötet, de a' tsata heves lévén Ætius sebbe ejtette ötet, a' mellybe tsak hamar meg-is hólt. Ætiust meg-akarták fogni, de ő Pannoniába szaladott, és a' Hunnusoktól segedelmet nyert. Erre az Udvar megrettent, és Placidia viszsza hívta ötet, és nem tsak viszsza adta elébbi hívatalát néki, de még ezen felül Patriciusnak-is tette. Illyen büntetése szokott lenni a' párt-ütésnek egy roszszúl kórmányoztatott, és hanyatló birodalomra, a' mellybe már a' vétkes sem fél.

Gallia, a' melly már valamint a' gazdagságra ásítozó Magistratuális személlyek által, szintén úgy a' Barbarusok fegyvere által rongáltatott, szünet nélkül való nyomorúságokat tapasztalt.

talt. Bizonyos Bagauden nevezetû paraſztok fel-támadtak, és ezen orſzágba mint valamelly fene vadak iſzonyúképpen dúltak. A' Visigóthusok-is fel-törték a' Rómaiakkal kötött frigyet, és Narbonnát ostromlották, de sikeretlenûl, mivel ez a' város a' Hunnusok ſegítõ trupjai által vitézûl óltalmaztatott. Clodis, a' Francusok Királlya, meg-vette Chambrét, Tournét, és Amient 438-dik eſztendõbe, és meg-hagyták nála ezen meg-hódoltatott Tartományokat, mivel azokból õtet ki-nem hajthatták. A' Francusok már negyedſzer zsákmányozták Trier városát; Colónia városát pedig meg-vették. Genſerichus nyúgodalomba maradott a' leg-jobb tartománnyaiban Africának, és ottan az Ariánus vallásra fel-buzdította a' népet. A' Svécusok magok alá vetették Bæticát, mind azon tartományokkal edgyütt, a' mellyeket a' Vandalusok Spanyol orſzágba el-hagytak. Mindenütt nem egyébb, hanem tsak vér-ontások, feltámadások, és az orſzágoknak ſok réſzekre való oſztása hallatott, mellyeknek le-írása inkább únalmat mint múlatſágot okozna.

Napkeletten Theodósiusnak gyengeſége új Theologusi háborút támaſztott. Nestórius, a' ki Konſtantzinápolyi Püspök vólt, aztat tanította, hogy a' Krifztusba valamint két terméſzet nem vólna, úgy ſzintén két ſzemély ſe vólna, és hogy a' Boldogſágos Szûz nem Istennek Annya, hanem tsak a' Krifztusé vólna. Ezen Püspök, a' ki az elõtt az Eretnekeknek nagy üldözõje vala, mostan ezen eretnek tanításáért nagyon üldöztetett. A' Tsáſzár bizodalmát õ ugyan meg-nyerte, de Pulchéria ellene vólt. Ezen pör el-végezése aránt Ephésusba Concilium tartattatott, a' mellybe Alexandriai ſzent Cyrillus

lus elől ülő vala. Mindgyárt az első ülésbe Nestoriusnak tanítása eretneknek meg-esmértetett lenni, és Püspökségétől-is meg-foztatott. Egy más helytelen Egyházi Gyülésben, mellyet Antiochiai János rendelt, szent Cyrillus, és az új Ephésusi Püspök, magok Püspökségekből ki-tétettek, a' mellyért-is nagyok vóltak a' versengések, végtére az Ephésusi Conciliumnak ítéletét nem tsak jóvá hagyta Theodósius, de aztat meg-is erősítette. Nestorius számkivettetett, de ezzel az ő eretneksége még sem írtattatott-ki egészlen, mert Napkelettnek némelly részíben egész a' mi időnkig meg-maradott.

A' Tsászár 435 esztendőbe meg-parantsolta, hogy Nestoriusnak minden könyvei égettessenek-meg, és jószágoknak confiscátziója alatt meg-tíltotta szállást nékie adni, a' hol ő gyüléseket tarthasson, és utóllyára ezen parantsolat által hágóira halál büntetést szabott. Annakutánna ollyan rendelést tett, hogy azon Püspökök, és Papok, a' kik ezen tévelygésnek helyt adnának, magok Templomaikból ki-üzettetessenek, a' Laicusok pedig excommunikáltassanak. El-felejtkezett arról, hogy az illyen erőszak tételek annyival-is inkább az Ariánismust elő fogják mozdítani, azon Ovidius mondása szerint: *Nitimur in vetitum, semper cupimusque negata.* A' tapasztalás meg-mutatta eztet, hogy nagyobb mértékletességgel kelletett vólna élni, hogy az Anyaszentegyház jobban bóldogúlhasson.

Az ájtatossághoz viseltető szeretete Theodósiusnak, egy ollyan parantsolatnak ki-adására hozta ötet, melly mellett, a' Papoknak és Barátoknak jószágai, a' kik maradékok nélkül

kül meg-fognak halni, nem úgy mint eddig, hogy azoknak jószágai a' Fiscusra szállottak, hanem már ezentúl a' Templomoknak, és Klastromoknak adatassanak; sokáig meg-is tartották a' Barátok magok jószágait.

Theodósius még egy Systémát formált a' törvényekről, a' melly figyelmetességet érdemel. Ő egy könyvet munkáltatott, a' mellybe azon törvények vóltak, a' mellyeket a' kereszténý Tsászárok hoztak, és ezeknek az ő régi levelei, az Edictumokkal, Rescriptumokkal, Rendelésekkel, ítéletekkel, és a' fő tanátsba hozattatott rendelésekkel vólt tele, és ezen könyvnek meg-határozását, és tudtára való adását el-tökéllett szándékának lenni ki-hírdettette, hogy az egész Birodalomba ezen könyv szerint mindenek follyanak. Ezen könyvnek neve vala Theodosiánus Codex, és eztet harmadik Valentiniánus a' Napnyúgotti Birodalomba bé-is vette, és azon törvények, a' mellyek még ehez függesztettek Novelláknak neveztettek.

Sok Criticusok ugyan ezen könyvet nem igen dítsérik, egy részről azért, mivel az abba foglaltatott törvények rövidek vólnának, más részről pedig azért, mivel azok homállyosak vólnának, sokan rosszúl választottak lennének, sokak pedig rosz rendbe hozattattak vólnának, és némellyek magokba a' babonaságot foglalnának. De még-is ezen Theodósiusnak Codexe, hogy tsak tizen kilentz esztendeig vala a' Napkeleti Nemzetek között maga erejébe, tsudállani lehet, Nap-nyúgotton pedig mind addig állott; míglen ezen birodalom el-nem rontattatott. A' Visigóthusok-is bé-vették aztat, de a' midőn azon esztendők folytak, a' mellyek-

ben

ben a' tudatlanság leg-inkább el-hatalmazott, tellyességgel el-tűnt, hanem a' tizen hatodik századba a' setétségből megint ki-vonattatott, és Godefrédus Jakab egy Párisi törvény-tudó egy Commentáriumot ragasztott melléje, a' melly kedves lett.

Mihent a' Tsászár ki-adta maga Codexét, mingyárt Constantinusnak egy illetlen törvényét el-törlötte, mellynek erejével valakik Africába jószágokat bírtak, azokat el-nem adhatták, sőt még testamentomban sem hagyhatták azokat másoknak, ha tsak Konstantzinápolba nékiek házok nem vólt. A' fő városok a' nélkül-is meg-szoktak nagyobbodni, és nem szükség azoknak meg-népesítésére, vagy meggazdagíttására illyen törvénnyel élni.

Tsudállani lehet aztat-is, hogy illy szelíd Fejedelem, a' házasságba élők el-válását-is annyira meg-könnyebbítette, a' mellyet Constantinus, és Honórius Tsászárok annyira meg-nehezíttették, ez iránt való törvényeket mint nehezeket ő el-törlötte, és aztat rendelte, hogy azok aránt a' régi Római törvényekhez tartsák magokat, és az el-válás után a' régi Törvénytudók hagyománnyok szerint igazgassák magokat.

A' midőn Theodósius ezen törvényt ki-adta, talán már nyúghatatlankodott belsőképpen felesége aránt, a' melly ebből tetszik-ki. Ő ifjúságától fogvást szerette Paulinust, a' ki az ő udvarába leg-főbb ember vala. A' Tsászárné Eudoxia-is nagy tisztelettel vala hozzája, tartozott-is ezzel, mivel az ő fel-emelésében nagy eszköz vólt Paulinus, a' mellyért-is magá titkait közlötte vele, és mindenekbe az ő tanáts adását követte, az ő vele való ártatlan

társalkodása kétſégesnek látſzatott lenni a' Tsáſzár ſzemeibe, ſőt vétkesnek, a' mellyért - is Paulinus a' Tsáſzár parantsolattyára meg-ölettetett, Eudoxia pedig, a' ki ez által magát meg-kissebbítetnek tartotta lenni, engedelmet nyert az Udvartól való el-távozásra, és Jeruzsálembe menni. Ő magával egy Mise mondó Papot, és egy Diáconust el-vitt, hogy úttyába légyen kivel társalkodni. Ezen Papokba-is kétſége vala a' Tsáſzárnak, meg-is parantsolta Saturninus Comesnek, hogy őket ölessemeg, a' ki-is minden ítélő törvény tartás nélkül őket kegyetlenül meg-ölettette.

Eudoxia, a' ki már most mérgét magába meg-nem fojthatta, Saturninust orozva meg-ölettette, a' mellyért-is minden Udvari ſzolgáitól meg-foſztattatott, és régi alatsony ſorsába viſzſza tétettetett, a' ki-is maga hátra lévő napjait a' jó erköltsök gyakorlásában töltötte. Cyrus egy Ægyiptusi túdós, és verselő, a' ki a' Tsáſzárné közbe vetése által Patriciusſágra emeltetett-fel, kevés idő múlva minden jószágától meg-foſztatott, mivel azon dítséretét, a' mellyel a' Nép őtet illette, a' Tsáſzár nem ſzenvedhette. Aztat költötte a' Tsáſzár felőle, hogy ő a' bálványozásra hajlandó vólna, és hogy ő a' birodalmat kívánná. Meg-tudta eztet Cyrus, félvén a' haláltól, egy templomba ſzaladott, a' hol-is fel ſzenteltette magát Papnak, és úgy menekedett-meg az erőſzakos haláltól.

Chrysaphus, a' ki tsak egy metzett vala, annyira bé-vette a' Tsáſzárt, hogy vele mindent tehetett, és így kezébe-is vólt a' fő hatalom, már Pulchéria ſem tehetett valamit maga testvérével a' Tsáſzárral, a' mellyért-is min-

de-

denekkel meg-útáltatta magát, ő pedig vaktába követte maga feltételeit.

Míglen ezen dolgok így folytak, a' Barbarusok több több elömeneteleket tettek. Genzerich meg-vette Kartágót, jóllehet azon táborozása után, a' mellyet Africába tett, már egy hajója sem vala, és az ő Vandalussai-is a' tengeren való hajózáshoz semmit sem értettek, de mégis ő a' maga tsudálkozásra méltó talentoma által egy félelmes hadi erőt állított-fel a' tengeren, a' mellyel ő Siciliát nagy félelemre hozta, rettegett-is ezen országnak Népe a' következendhető pusztításól. Azon metzett Crysaphus arany várakat ígért magának, és aztat képzellette, hogy azon tartományokat, a' mellyeket Genzerich meg-hódoltatott, viszsza fogja töle venni. Ő meg-is nyomorította a' birodalmat, tsak hogy egy tizen-egy szász hajókból álló Flottát állíthasson-fel. Genzerich alkuhoz fogott, a' mellyet ő böltsen húzni vonni tudta, tsak hogy időt nyerhessen. A' Római ármáda ez által meg-gyengült, és Theodósius kénszerítetett maga hadi erejét a' Hunnusok ellen vinni; már most azon Vandalus Genzerich törvényeket adott-ki, és egész Africa, örökös Urának meg-esmérte lenni. Chrysaphus nagy hadi készületének a' vólt a' gyümöltse, hogy a' Barbarusok minden felöl a' Rómaiaknak országait özön gyanánt borították-el, ők pedig a' sok készületekkel tsak az időt vesztették-el, és némelly elő vételeikkel magokat meg-gyengítették.

MÁSO-

MÁSODIK TZIKKELY.

A' Hunnusok Attila alatt ſok orſzágokat meg-veſznek. Második Theodósius orſzáglásának vége.

Már most a' Rómaiak Históriájában annyira jöttem, hogy ezen eſztendöket el-értem, a' mellyekben a' Rómaiaknak Atillával vala dolgok. Én Atilláról tsak annyit fogok írni, a' mennyit azon jeles Authorok, a' mellyeknek írásiból ezen munkámat ki-ſzedegettem, írnak, és így igen keveset. Valakik Atilláról bövebben kívánnak értekezni, mind azokat útasítom ditsö Nemzetünkröl ki-adott Authoroknak hellyes munkáikra, úgymint: Bonfinius, Istvánfi, Práj, Pálma, Katona, Pater Szekér, nagy betsü íráſaikra. Ugyan tsak ha valami kis hibákat találok azon Authoroknak, a' kiket én követek, ki-adásiban, azokat gyenge tehetſégem ſzerint Hazánk Authoraiból meg-kívánom jobbítani, a' mint-is mindnyájok írásainak kezdetén mingyárt egy hiba öttlött ſzemembe. Minden külsö orſzági Authorok aztat tarttyák, hogy a' midön ditsö eleink leg-elöſzör Pannoniába bé-jöttek, Atilla lett vólna Fö Vezérek, e' pedig nem való, mert Balambér vólt; igaz ugyan, hogy velek Atilla-is bé-jött, de még akkor gyenge iſjatska vala, és míglen Fö Vezérnek válaſztatott, már elötte ezek vóltak, úgy mint: Elsö Balambér, utánna Karaton, Uldinus, Bendekutz

kutz Atillának attya, a' kire-is ő következett, a' ki már akkor mint egy harmintz eſztendős vólt, következésképpen Atilla ötödik Vezérje vala a' Hunnusoknak, a' kik előttünk a' Scyta név alatt esméretessebbek. Már most követem munkámat.

A' leg-félelmessebb Barbarus Nemzetek közül valók a' Hunnusok vóltak, a' kik akkor két egy testvérektől Atillától, és Blédától kórmányoztattak, a' kik valamint tekíntetben, úgy a' vitézſégben-is egymáshoz hasonlók vóltak; (mindenkép nagyobb vólt Atilla Blédánál vagy-is Budánál.) Ezek hat, vagy hét eſztendőktől fogvást Theodósiust egy betstelen békeſség tételre kénſzerítették, mellynek ereje ſzerínt tartozott ő minden el-ſzökötteket ki-adni, és még egy hét ſzáz font aranyból álló adót le-tenni. Ez kétſzer annyi adó vala, a' mennyit már ez előtt fizettek, hogy a' Hunnusok ellenſégeinek ſegítſéget ne adgyanak. Ezen békeſség után ezen két Testvérek Tatár orſzágba majd tsak nem Chináig ki-terjeſztették magokat, és az ő Climájok meg-erősítette bátorſágokat. Már most mind bátrabbak, mint fel-fűvalkodottabbak lévén viſzſza tértek Európába; mint bátortalan embereket meg-vették a' Rómaiakat, mindenféle hitvány okok alatt fel-törték a' békeſséget, a' Dunán ált mentek, ki-rablották Felső Mœsiát, egéſz Naissusig bé-tolakodtak, onnat Thrácziába, és mindenütt kegyetlenſégeknek nyomát hagyták, és tsak a' ſok el puſztított városokat, és a' ſzámtalan meg-ölettetéknek halmait. Egy új alkuvás az ő kegyetlenkedéseket meg-tartóztatta ugyan, de kevés eſztendeig. (Atilla tsak egyſzer, és nem kétſzer jött-bé Pannoniába.)

Atilla! a' kibe ſzint annyi éſz vala, mint tiſzteletre való vágyódás, egy ſzemes Minister, és bár heves vala, de még-is egy bölts Hadi Vezér vólt; hogy maga uralkodhasson, gyilkoſa lett maga Testvér Öttsének Blédának, és maga birodalmát ki-mondhatatlan ſzélesſégre ki-terjeſztette, egy felöl egéſz a' Napkeletti tengerig, más felöl pedig az Indiai tengerig. Chinából követek küldöttek hozzája, a' Római birodalmat pedig fenyegette egéſzlen való el-törléssel. Ő ugyan Religió nélkül való Fő Vezér vala, (ha a' Religió néven, a' Kereſztény Religió értetödik) de jól tudta népének babonaſágát haſználni. Ő ki-hírdetette, hogy tsudálatos képpen egy pallosra talált vólna, a' mellyet az elött a' Scyták, mint az ő Istenſégeknek képét, úgy imádták, és ollyan képzelödésben vóltak, hogy ezen pallos a' hadak Istenéé lett vólna, a' mellyet ezen Márs Isten tsudálatossan küldött vólna nékie. Ezen képzelödés bátor, és kegyetlen katonákká-is tette öket.

Theodósius azon titulust adta nékie, hogy ő a' Rómaiak Vezére vólna. Atilla fel-is vállalta eztet, de ezen világos fel-tétel alatt, hogy ötet ne gátollya a' Rómaiakkal ellenſég módon bánni, mihent azok, az ő kérelmeinek eleget nem fognak tenni, és hogy ő alatta Királyok, és Sclávusok-is vólnának, a' kik fellyebb valók vólnának nem tsak a' Római Fő Vezéreknél, de még azoknak Tsáſzáránál-is.

Tsak hamar ezek után Illyria, Thráczia, Dalmátzia, és Mœsia-is el-puſztítattak, hetven városok vétettettek-meg a' Hunnusoktól, és két ármáda-is meg-verettetett. Erre megvétetödött a' Frigy hat ezer font arannyal, és

még

még eſztendönként adandó harmad réſzével ezen adónak, ennyi nagy ſumma pénzt nem lehetett másképpen meg-ſzerzeni, hanem tsak el-nyomattatás, és erőſzak által, és azon Perceptorok, a' kik ezen adót bé-ſzedték, némihémüképpen roſzſzabbak vóltak ſokkal, mint ezen Scytha barbarusok. A' leg-gazdagabb Familiák el-ſzegényedtek, és ſok Polgárok kétſégbe esvén fel-akaſztották magokat, ſokan pedig éhen hóltak-meg.

A' Tsáſzár mennél inkább ſajnállotta Atillát, annál inkább meg-vettetett általa. Ezen Hunnusok Királlyának követei tékozlásal ajándékoztattak-meg, és ha ő valamelly Udvari ſzolgáját meg akarta gazdagítani, Theodósiushoz követſégbe küldötte Konstantzinápolyba, mingyárt-is gazdag lett. Atillának az ő kívánſágai azon mérték mellett dupláztattak-meg, a' miképpen aztat a' Tsáſzárnak bátortalanſága mutatta. Mihent ő háborúval fenyegetődzött, már ő bizonyos vólt abba, hogy minden kívánſágai tellyesítettni fognak.

Az illyen környül való állásokban, a' midőn már a' betsületnek érzékenyſége meg-fojtatott, már nem vólt más mód, hanem a' hitetlenſéghez kelletett fogni, és álnokſággal a' dologhoz látni. Es így Chrysaphusnak tanáts adására el-tökéllette magát Theodósius, hogy Atillát meg-fogja ölettetni, hogy így ezen meggyőzhetetlen ellenſégétül meg-ſzabadúlhasson. Edeconnak az Atilla követtyének nagy kíntseket is ajánlottattak, ha ő ezen istentelen kívánſágot tellyesíteni fogja. Edecon ſzínlés képpen meg-ígérte ugyan ezen gyilkoſſágot véghez vinni, mingyárt-is el-indúla egy Tsáſzári követſég által kísértetvén Atillához; de mihent hoz-

zája érkezett,mindjárt meg-jelentette,hogy Theodósius mit kívánt vólna tőle, és melly ſzándékkal-is vólna aránta. Atilla úgy tettette magát a' követek előtt, mintha az egéſz dologról ſemmit ſem tudna, és a' követeket fogadta egy fa karſzéken ülvén, és velek ſzokott álhatatosſága ſzerint beſzéllet, minden tiſztelettel vólt hozzájok, és minden erejét arra vette, hogy a' Rómaiaknak meg-ne mutassa, hogy tudná az ő ſzándékjokat, a' mellyet ellene fel-tettek magokban, és hogy az ő el-veſztésén igyekeznének.

Priscus, a' ki jelen vólt, és ſzemeivel látta ezen követſéget, mint ſynchronus Author ír erről, és némelly környül való állásokról emlékezik, a' mellyekből ki-lehet venni Atillának Characterét valamint az ő Scytáinak-is. Atilla ezen követeket, és maga udvarát-is megvendéglette, a' mellynél mindnyájan arany edényeken ettek, ő maga pedig fa tányérrúl evett, és tsak egy tál étele vólt. Két Poëták énekeltek itten az ő diadalmairól, az ő éneklések alatt némelly ifjak a' hadi bátorſágra buzdítattak, az öregek pedig sírtak, hogy már magokat a' Vitézekhez nem hasonlíttathattyák. Végtére két tréfás játékosok jelentek-meg, a' kik minden vígſágos játékokat, és mulatſágokat tettek, a' mellyekkel nagy nevetést okoztak, de mind ezen katzagások között Atilla meg-maradott maga fontosſágot mutató ſzokásában, és maga vídámſágát tsak abba mutatta, hogy maga leg-kissebb fiát ölelgette, és tsókolgatta, mert eztet felette ſzerette.

Nem tűrhette tovább Atilla, hogy ellene fel-tett kárhozatos ſzándékát Theodósiusnak követtyei előtt ki ne nyilatkoztassa, véghez-is vitte eztet, és követeket-is küldött hozzája, kik által

által ezeket üzentette néki: *Atilla, és Theodósius mind a' ketten Nemes egy arányú szülemények; de Theodósius maga Nemességére azzal megmutattatta magát érdemetlennek lenni, hogy esztendőbéli adónak ki-fizetésével Atillának magát Sclávussává tette, és ő valósággal is egy alá való, és hitetlen Sclávus vólna, a' ki maga Urát el-árulás által meg-ölettetni akarná, és Atilla az ő vétkét nem-is fogja hamarébb meg-botsájtani, hanem tsak akkor, a' midőn Theodósius maga metzettét nékie által fogja adni, hogy meg-büntethesse.* Ezen nagy szemre vetések, az ő lelkének nagyságát inkább mutatták, mint sem az ő sok győzedelmeit. Mindazonáltal ezen kevély, és győzedelmes Bajnok, sok kérések, és ajándékok által meg-juházódott, és azon útálatos metzett Chrysaphus még sem szűnt-meg hamisságát folytatni.

A' Görögöknek az ő fel-hevülések a' Theologusi versenkedésekben annyira ment, hogy ezekkel ezen félelmes környül való állásokban-is, környül vétettve bár sok veszedelmekkel valának, még-is ezen Birodalom azon Eretnekséggel nyúghatatlaníttatott, a' melly a' Krisztusnak emberré lettségét bal magyarázással foglalta magába. Nestórius a' midőn az Ariánusok ellen írt, aztat tanította, hogy a' Krisztusba nem tsak két természetek, de két személlyek-is vólnának. Eutyches egy Enthusiasticus Barát, a' ki Nestórius ellen nagy mérgessen felállott, ezen gondolatra jött, hogy a' Krisztus személlyének egyességében, tsak egy természet vólna fundamentomúl, és hogy a' Krisztusnak Istensége az ő emberi természetét el-nyelte vólna. A' Tsászár, és az ő metzettye-is, Eutyches részire állottak. Egy Ephesusba 130 Püs-

pö-

pökök által tartatott Concilium azon tanítást, hogy egy személybe két természet vólna, megvetette. Excommunicátziók, le-vettetések vóltak gyümöltsei az Eutyches Zophismáinak. Az ő Eretnekſége 451-dik eſztendőbe a' Chalcedóniai Conciliumba meg-átkoztatott, de még-is valamint a' Nestórius eretnekſégének, úgy ennek-is Napkeletten ſok követői vannak. Valameddig a' Görög Tsáſzárſág meg-nem ſzünt lenni, mind addig a' Theologusi vetélkedések-is tartottak, a' mellyek belső nyúghatlanſágokat okoztak, és ſzint olly károsak vóltak, mint a' Barbarusſoknak fegyverei.

Vadáſzni ki-menvén Theodósius a' lova le-vetette, melly esés annyira ártott nékie, hogy kevés napok múlva meg-hala, minek-utánna 42 eſztendeig uralkodott vólna. El-temettetett pedig Konstantzinápoly városába. A' többi között azon ſzép hírt-is hagyta maga után, hogy ſzépen tudott írni. Konstantzinápolynak kö-falai, a' mellyek 441-be egy nagy föld indúlásba halomra húllottak, hamar felépítettek, melly hamar építés két factzióknak, úgy mint az úgy neveztetet Zöldnek, és Kéknek tulajdoníttatik, a' mellyekhez a' Nép a' Circussokba adta magát. Ezen tsudálatos Nemzet között nagyon uralkodott a' hívſág, és a haſzontalan dolgokhoz való ſzeretet.

HAR-

Harmadik Valentiniánus Nap-nyúgotton, Marciánus Nap-keletten.

Mivel második Theodósius tsak egy leány magzatot hagyott maga után, és ez Valentiniánus Tsáfzárnak feleſége vala, tehát ennek a' Tsáfzárnak kelletett vólna a' Nap-nyúgotti Birodalomnak Trónussára-is fel-hágni, de ezen gyenge Napkeletti Tsáfzár tsak békével üle, Pulchéria azomba el-foglalta a' Trónust, és mingyárt ki-is adta Chrysaphust annak, a' kinek egynéhány eſztendök előtt az attyát meg-ölette, a' mellyért ö-is meg-ölettetett. Mivel pedig ſoha ſem vólt még a' Tsáfzári hatalom Aſzſzony kézbe, tehát Pulchéria ſzemeit Marciánusra egy köz katonára vettette, a' kivel a' ſzerentse erővel jót akart tenni. Ö eztet mivel igazſág ſzerető, és jó erköltsü ember vala, a' Napkeleti Birodalomnak Trónussára fel-is emelte, és hogy azon annál nagyobb hatalommal uralkodhasson, magát nékie feleſégül ajánlotta, olly fel-tétel alatt, (mivel már a' nélkül-is nem vala ifjú) ha ötet ſzüzesſégébe meg-hadgya; reá állott erre Marciánus, mivel ö-is már 58 eſztendös vala, és így el-vévén Pulchériát Napkeletti Tsáfzárrá lett. De nem-is jövendö jel nélkül lett ö Tsáfzárrá, mert a' midön egykor Liciába vadáſzott vólna, a' Napnak heve nagy lévén el-fáradott, erre le-feküdött egy zöld fa alá, és ottan el-is aludott, de fordúlván a' Nap, az ábrázattyára ſütött, akkor oda ſzálla egy ſas kesellyö, két ſzárnyait ki-terjeſz-

jeſzté, és azokkal bé-fedte ábrázattyát, hogy a' napnak ſúgári meg-ne ſértsék. Éſzre vették eztet két Urak, a' kik vele vóltak, úgy mint Tatziánus, és Julius, és a' mint fel-ébredett, meg-jövendölték nékie, hogy Tsáſzár fogna lenni, és a' midőn el-váltak tőle, 200 aranyat ajándékoztak úttyára, egyſzersmint kérték ötet, hogy a' midőn Tsáſzár léſzen, emlékezzen-meg rólok. Meg ſem felejtkezett rólok, mert mihent a' Trónusra fel-hágott, mingyárt mind a' kettőt Konſtantzinápolyba hívattatta, és egyiket ezen városba, a' másikát pedig Illyriába Præfectusſágra fel-emelte.

Kedves vólt mindenek előtt ezen Csáſzár, és dítséretessen-is uralkodott, a' midőn Africába háborúskodott, el-fogta ötet Genzericus, a' Vandalusok Királlya, de minden pénz váltás nélkül el-botsájtotta, és tsak arra kérte, hogy a' Vandalusokkal, ha egyſzer Tsáſzár léſzen, ne háborúskodgyon. Mert ő még akkor köz katona vólt, és ezen mondása-is Genzerichnek jövendölése vála az ő Tsáſzárſágra való fel-emeltetésének. Békeſséget-is kötött ő mint a' Vandalusokkal, és Persákkal, ſoha ſem-is kezdett ő háborút, ha tsak erre más által nem kénſzeríttetett, és ezeket ſzokta mondani: *Soha ſem illik egy Fejedelemhez, hogy ő fegyverhez nyúllyon, ha békeſséghe élhet.* Minekutánna Napkeletten a' békeſséget helyre állította, mingyárt az eretnekek ki-írtásához, és a' Birodalomba történt hibák' helyre való állíttásához fogott, míglen Nap-nyúgotton Honórius, és harmadik Valentiniánus Tsáſzárok uralkodtak. A' ſzegényekhez adakozó vala, és a' Catholicus vallásnak gyámola.

Sok

Sok törvényeket-is adott-ki, a' mellyek az ő el-nyomattatott jobbágyainak haſznokra ſzolgáltak. El-törlötte ő Első Valentiniánusnak azon rendelését, mellyel az Aſzſzonyoknak azon testamentoma el-rontatott, hogy ők a' Papoknak ſemmit ſem hagyhattak, és azon testamentomról ki-adattatott törvényt maga erejébe megint viſzſza tette. Meg-tíltotta a' pogányoknak minden külső Isteneiknek teendő ſzolgálatit, de az eretnekek aránt mértékletesſebben vólt, és az igazán hívőkkel kívánta öket meg-egyesíteni. A' melly dolgokba a' tudományokat tekíntvén, és a' dolgokba való mélyen bé-látást, ezen hibáit ki-pótolta Pulchéria, és ſzent Leó Pápa.

A' Nap-nyúgott, a' melly Placidia által kórmányoztatott, a' ki ottan fia helyett uralkodott, és a' melly már annyira jött, hogy a' Barbarusok által majd tsak meg-nem hódoltatott, az el-nem viselhető adóknak terhe alatt nyögött, mellyek által ennek lakossai annyira meg-keseríttettek, hogy már mindnyájan a' feltámadáshoz kéſzültek. Harmadik Valentiniánus már régen meg-ígérte, hogy az abba lévő tartományokon könnyebbíteni fog, de haſztalan. Hanem végtére azon ſummákat még-is el-engedte, a' mellyekkel még némellyek a' Fiscusnak tartoztak. Ez iránt való parantsolattyában, maga magának ſzemére hányta, hogy ez aránt való ajánlását olly ſokára halaſztotta, és magát ki-nyilatkoztatta, hogy terhét jobbágyainak meg-fogja enyhíteni, és a' Tiſzt-viselőknek nem fogja meg-engedni azokat nyomorgatni, így ſzóllván: *Valamit a' ſzántó vető ember el-veſzt, mind azokat a' Fejedelem veſzti-el, mert a' Fejedelemnek ſzerentséje, és bóldogſága, a' ſzántó*

vető

vetö embernek maga jó bírásától függ. De nagy ízégyen, ha egy birodalom eztet meg-esméri, és még-is ellenkezöt tselekszik. Valentiniánus meg nem szünt a' városokba, és az országba a' pompát, és hívságot bé-hozni, a' mellyel azokat méllyebb szerentsétlenségbe ejtette, és az ellenség zsákmányozására ki tette. Placidia meg-hala, és bár sok hibái-is vóltak, de még-is halála után sokkal roszszabbúl mentek mindenek.

Britannia, a' mint fellyebb ki-tettem, elhagyattatott a' Rómaiaktól, mivel erötlenségek miatt, már aztat nem óltalmazhatták. Héjába kértek a' Britanniabéliek segítséget siránkozva a' Pictusok, és Skotziabéliek ellen, mert meg-nem halgattattak. Igen keserves levelet írtak ök azon nagy Vezérhez Ætiushoz-is, a' ki Consul vala, mellynek foglalattyá e' vala. *A' Barbarusok minket egész a' tengerig üznek, és a' tenger megint viszsza üz a' barbarusokhoz, minket tehát két felé halál rémit, mert vagy fegyver által veszünk-el, vagy-is a' tenger nyel-el bennünket.* Ezen nagy fö Vezér sem lehetett segítségekre, így tehát a' Saxókhoz folyamodtak, a' kik az Albis vize ki-folyásánál laktak, ezen Saxók, Angel Saxóknak-is neveztettek, el-is mentek ezek magok Királlyának Vitigernónak vezérlése alatt, és meg-is verték a' Scótussokat, mivel pedig a' Britannusok minden napi zsóldgyokat nem fizethették, fegyvereket ellenek fordították, és azon egész szigetet magokévá tették, és így Britannia két részre osztódott-fel, és a' Római birodalomtól el-is választatott, egyik részét az Angel Saxók tartották-meg, és ma-is Angliának neveztetik, a' más részit pedig a' Scotusok foglalták-el, ez-is még ma-is

Sco-

Scotziának hívattatik. Ezen Britannusok ſzabadſágának töredékein állott-fel még egy Heptchierarchia, ez állott a' Kenti, Suſzéri, Veſztſzeri, Eſzeri, Northumberlandi, Napkeleti Angelek, és Merciai Királyſágokból. Ezen hét Királyſágok Egbertus által, a' ki Nagy Károly Tsáſzárnak idejébe élt, foglaltattak egy Monarchiába. De ha egyſzer az újjabb időknek történeteiré fogok jönni, bövebben fogok ezekről ſzóllani.

Még avval lehetett magát a' Tsáſzárnak egy illyen tartománynak el-veſztésében vígaſztalni, hogy ez a' birodalomtól igen meſzſze lévén nem nagy haſznát vehette. De rettentöbb dolog vala az, hogy Atilla a' Birodalomnak ſzívét fenyegette. Sokáig tünödött ö magába, hogy Nap-kelettbe-é? vagy-is Nap-nyúgottba tsapjon-bé; végtére el-tökéllette magába Napnyúgottba bé-ütni, mivel ebbe már mások is bé-ütvén leg-gyengébb vólna. Genzerichus, a' ki a' Visigóthusok Királlyával Theodórichuſſal öſzve háborodott, és ſzerette vólna nékie dolgot adni, arra kérte a' Hunnusok Királlyát Atillát, hogy tsapna-bé Galliába, a' ki-is erre hamar talált okot.

Honória, Placidia Tsáſzárnénak leánya, a' ki a' Klastromi életre kénſzeríttetett, Atillával titkon levelezett, és magát nékie házaſságra-is ajánlotta, ezzel pedig a' birodalomhoz való juſſát-is, a' melly ötet igazſágossan illetné, nékie engedni meg-ígérte, hogy pedig ſzavaiban ne kétſégeskedhessen, egy jegyre való gyürüt-is küldött nékie. Mingyárást-is Atilla ezen Hertzeg Kis Aſzſzonyt kívánta ki-adattatni, és felét a' Birodalomnak mint ötet illetö jussát. Valentiniánus kérésére olly válaſzt adott, hogy Ho-

nória immár férjnél vólna, és jussa épen nem vólna a' birodalomhoz, mivel ez, tsak férfi ágat illetne. Atilla ezen időbe valamint a' Rómaiakkal, úgy a' Visigóthusokkal-is, a' kik Olasz országba laktak, alkura lépett, de maga szándékát jól tudta ő palástolni, mivel valamelly nagy Bajnok vala, szint olly álnok Minister-is vólt, meg-is akarta, bár nem mutatta elöttök magát, mind kettőjöket rontani.

Meg-indúlt ő egy 500000 bül álló ármádával, kik között sok más idegen Nemzetek-is vóltak magok Királlyainak Vezérlése alatt, úgy mint a' Sarmaták, Gepidusok, Rugierek, Turicillingierek, Ostrogóthusok 's a' t. Menését vette Atilla a' Duna folytába, és annakutánna ált mene a' Rhénus vizén. Nem lehet le-írni azon inséget, a' mellyet szenvedtek a' Gallierek a' Rhénus, Ménus, és Mosella vizei között. Az egész tartomány el-pusztíttatott, a' városok hamuvá tétettek, és a' Mezők hólt testel vóltak bé-takarva.

Generális Ætius egy kis ármádával Arleshez ment, és olly szerentsés vólt, hogy ő a' Visigóthusok Királlyával el-hitette, hogy mind a' két Nemzetet egy köz veszedelem várja, és Atilla el-szakasztani kívánná öket egymástól, hogy könyebben semmivé tehesse öket. Mellyért Theodoricus a' Visigóthusok Királlya, nem tsak egyessítette magát a' Rómaiakkal, de még az Ætius ármádája meg-erösíttetett Meroveus a' Francusok Királlya által, a' Burgunderek, Amoricusok, és több Nemzetek által-is. Siettette maga menését Ætius, és véletlenül reá-is tsapott Atillára épen akkor, a' midön Orleán városát meg-vette, és kénszerítette ötet a' mai

Bel-

Belgiumba magát viſzſza vonni. Szükſéges tudni, hogy ezen Római Vitéz Ætius, az elébb Atillának Udvarába lakott, és vele néhány táborozásokat-is végzett, a' Hadi mesterſéget Atillától tanúlta, de látván hazájának veſzedelmét, ennek-ſzeretetétől fel-buzdítatván haza mene, és már most Atilla ellen óltalmazta aztat.

Mivel Atilla Ætiustól mint egy meg-gyaláztatott, meg-tölt méreggel, és el-tökéllette magában, hogy Ætiussal meg-fog ütközni, és rajta boſzſzút-állani. Meg-indúlt ő roppant ármádájával, és azon a' nagy térſégen állott-meg, a' melly ma Champagniának neveztetik Chalon táján, a' Rómaiak által pedig Katalaunumi mezőnek neveztetett. Soha még a' világ nem látott illyen két nagy erőt egy más ellen állani, ſem egymással meg-ütközni, mint ezen két ármáda vala, tartott-is ezen két nagy Bajnok egymástól, a' mellyért-is Ætius erősen körül ſántzoltatta maga táborát, Atilla pedig a' magáét ſzámtalan ſzekereivel úgy körül vétette, hogy mint egy várba látſzatott lenni. Egy reggel meg-fúvatván Atilla tarogató sípjait, és dobjaira üttetvén reá rohant Ætiusnak ármádájára, mind a' két fél olly erőssen viaskodott, hogy egy talpallanyit ſem hátrált egymás elött, és tsak a' ſetét éj végzettette-el a' nagy Véröntást, és mind a' két ármáda azon a' helyen, a' mellyen kezdette a' viaskodást, álva marada. Az el-estek ſzámát Jornandes 252000-re teſzi-ki, ugyan tsak az Authorok nagyobb réſze, 200000-nek lenni írják. Theodoricus a' Visigóthusok Királlya el-esett itten.

Az-is mondattatik Atilláról, de a' melly talán tsak mese léſzen, hogy az ütközet elött ſok nyergeket hordattatott vólna egy garmadára,

ra, meg-is mondotta, sőt parantsolta vólna Vitézinek, hogy ha el-találllya veszteni az ütközetet, ő ezekre fel-ülvén gyújtsák-meg alatta, hogy oda égvén ne láthassa ellenségének rajta nyert ditsősségét. Bizonyossabb az, hogy más napra virradván, mind a' két ármáda álmélkoda a' mind két részről el-esteknek számán, tartván attól Atilla meszsze lévén Pannoniától, ne talántán a' Rómaiak minden passusokat el-zárván éhségre hozzák ötet, és katonáinak száma ezen véres ütközet által nagyon alá szálván, hogy viszsza vonnya magát jónak ítélte, viszsza-is mene ő Pannoniába, de valahol által mene, úttyába mindenütt kegyetlenül rontott, és puszttított.

Aztat vélte a' Római Birodalom, hogy már Atillától, nem fog meg-támadtatni, de mihelyest ő új katonákat szedett öszve, még nagyobb számmal mind annak előtte meg-indúla Olasz Ország felé, minden tartományok íjedésel, és félelemmel töltek-bé. Ætius nem hogy az Havasokat, a' mellyeken által kelletett menni Atillának, óltalmazta vólna, de még az elszökést javaslotta a' Tsászárnak, de meg-vettetett ezen javaslása, és a' Tsászár, a' ki magát Rómába bé-zárta, mind azon tartományokat, a' mellyek a' Padua (Pó) vizén túl vóltak, őrizet nélkül hagyta, aztat gondolván, hogy azon Barbarusok ezeknek fel-prédállásával meg-fognak elégedni. Már Atilla a' Vindicierek Fő városát Augustudunomot ki-rablotta, és a' Julisi havasokon által jövén Aquiléja városát-is meg-vette. Majlandba bé-mene, a' hol-is egy kép írásra akadott, a' mellyen a' Római Tsászár egy arany Trónuson ülvén, vala le-

fest-

festve, lábainál pedig réſz ſzerínt meg-lántzolt, réſz ſzerínt meg-ölettetett Hunnusok feküdtek. Atilla el-törültette ezen festést, és magát ſzint illyen Trónuson le-írattatta, és néhány lábaihoz le-borúlt Római Tsáſzárokat, kiknek kezeibe egy nagy Zatskó vala, a' mellyből aranyakat öntöttek lábai elibe.

Mivel pedig valamerre ment puſztított, és már Majlandot-is bé-rontatta, a' többi városoknak, és tartományoknak népe meg-rémülvén futott, és ſzaladott bátorſágos menedék helyet keresvén magának, a' vagyonossabbak az Adriaticumi tengernek ſzigettyeibe vették-bé magokat, ezen ſzigeteknek neve Velente vala, és itten egy nagy várost-is építettek, a' mellyet Velentzének-is neveztek, ezen város a' világnak hét tsudái közé-is ſzámláltatott, mivel leg-nagyobb réſze a' tenger vizén épült, a' melly város még ma-is áll, 's kevélykedik gazdag lakosiban; történt ez 452-dik eſztendőbe. Sok városokat meg-vett már ő Olaſz orſzágban, a' midőn pedig Ravenna városának meg-vételét fel-tette magában, és már alatta vólna, ki jöve eleibe az abba lakó ſzent életű János Püspök, Egyházi Püspöki öltözetbe, nagy maga meg-alázódásával esedezett Atilla előtt, hogy engedne-meg ezen városnak, annyira-is meglágyúlt ſzíve ezen ſzent életű embernek kérelmére, hogy bé-menvén a' városba leg-kissebb kárt ſe tett, hanem ki-menvén abból, hogy maga után emlékezetet hadgyon, a' város kapuit katonáival öſzve törette.

Ez így történvén; Æmiliának tartománnyába mene ſeregével, és Mutina (ma Modena) városa alá érvén, eztet-is fel-dúllatni akarta, történt azomba, hogy ebbe-is egy ſzent életű

Püspök lakott, kinek neve Geminiánus vala, ez a' város bástyáin imádkozva sétált. Kit-is meg-látván Atilla, közel mene hozzája, és meg-kérdé, hogy ő ki vólna? A' szent életű Püspök imigyen felelt: *Én Istennek szolgája vagyok.* Erre Atilla így szólla hozzája: *Te Istennek szolgája vagy, én pedig Isten ostora vagyok.* Mellyre nagy alázatossággal ezeket mondotta: *Tehát nem állok ellened, jöj-bé, és ha az Úr Isten ellen valamit vétettünk, érdemünk szerint ostorozzál bennünket.* A' Püspök ezen szavai után fel-is nyittatta a' város kapuit, a' mellyeken bémenvén Atilla maga seregével, tsak botorkázott az útzákon, szeme fénnyét seregével együtt el-veszttette, mellyen meg-rettenvén el-hagyta a' várost minden kár tevés nélkül.

Ætius azomba míglen Atilla így folytatta pusztítását Olasz országba Marciánus Tsászártól valamelly kevés segítő Truppokat nyert, a mellyekkel Atillának húllongó katonáit valahol tsak elöl találta meg-verte, de ezen apró tsatákkal, nem hogy ártott vólna nékie, de még a' Birodalom ellen nagyobb haragra fel-indította, a' mint-is a' Birodalomnak fő városa ellen Róma ellen sebes lépésekkel meg-indúlt. Közel lévén már a' városhoz, Valentiniánus Tsászár követeket küldött eleibe, a' kik ötet békesség tételre hozzák, hogy így a' várost zsákmányozásától meg-szabadíttanák. A' követségnek feje Leo Római Pápa, igen ékes szólló ember vala, a' ki-is annyira vitte ötet, hogy a frigy meg-lett, melly szerint a' Tsászár valamelly adó fizetésre köttelezte magát, és így nem tsak Róma városát el-hagyta, de egész Olasz országból-is ki-ment. Ugyan tsak fenyeget-

gette ő a' Tsáſzárt, és aztat mondotta, hogy hamar viſzſza fogna jönni, ha nékie Honóriát minden ötet illető tartományokkal ki-nem fogja adni. Még-is tsak el-mene Pannoniába.

Még talán meg-ſem nyúgodott vólt Pannoniába, már-is Marciánus Tsáſzár ellen akart menni, mivel ez, az ajánlott adót nem akarta fizetni; de ebből ſemmi ſem lett, mert Ilditzion nevezetű igen ékes leányba belé ſzeretvén, a' midőn menyegzőjét azzal tartaná, és a' bortúl nagyon fel-hevült vólna, éjtſzaka, a' midőn már aludna, orra véré meg-indúlván, a' ſzájába, abból a' torkába folyt, és úgy fúla-meg, és így ſzabadúltak-meg a' Rómaiak ezen Isten ostorától, a' mellyet ők ugyan meg-érdemlették.

Atilla ſok fiakat hagyott maga után, a' kik magok között való tzivakodásai, és belső háborúk által az ő nagyon el-terjedett birodalmát egéſzlen meg-rontották. Ez ugyan ſzokott következése a' nagy meg-hódoltatásoknak. A' Gepidusok Királlya hamar fel-támadott ellene, és utánna önnön Vasallussaik, a' ſok véres háborúk meg-erőtleníttették ezen barbarus Hertzegeket. Ők ſok apró tartományokat állíttottak-fel Illyriába, Mœsiába, Dáciába, és kis Scythiába, és olly Aliátusokat válaſztottak, a' kik őket el-nyomták. Az Ostrogóthusok, a' kik Atillának jobbágyi vóltak, leg-többet nyertek ezen oſztálybúl. Marciánus által adta nékiek Pannoniát, felső Mœsiától fogva egéſz Noricumig, és Dalmátziától fogva egéſz a' Dunáig. Most tsak hamar ditsőſégessen fogjuk őket látni uralkodni Olaſz orſzágba.

Harmadik Valentiniánusnak az ő gonoſzſágai ſzint olly meg-rontók vóltak, mint a' Barbarusoknak az ő fegyverei. Ő magát otsmány

henyélésre, és motskos hívſágokra adta, és Maximusnak feleſégét meg-is fertöztette, a' ki nagy tekintetü Polgár vala, melly gazſágáért boſzſzút kívánt rajta állani. Ætius tsak maga vala, a' ki még az egéſz birodalmon tudott vólna ſegíteni, de Maximus kétſégessé tette ötet Heráclíusnak egy metzettnek ſegítſégével, mintha ö párt-ütésrül gondolkodna, a' mellyre Valentiniánus maga kezével meg-is ölte ötet. Ezen Tsáſzár egy magá hadi Tiſztyétül kérdezte, hogy nem jól tselekedte-é, hogy Ætiustúl magát meg-ſzabadította vólna. Igy felelt ez: *Nem illik hozzám, hogy én a' te tselekedetedet meg-ítéllyem, de úgy hiſzem én, hogy te bal kezeddel a' jobb kezedet vágtad-el.* Hamar-is bétölt ezen mondásnak igazſága, mert Ætius után a' birodalom hamar-is oda lett.

Már nem vólt ſenki, a' ki Maximusnak ellent álhatott, hogy boſzſzúját Valentiniánuſon ki ne töltse, hamar-is két katonák általa, és az Ætius baráttyaitól fel-bíztatattak Valentiniánus meg-ölésére, a' kik meg-is ölék ötet 30 eſztendeig tartott uralkodása után az úgy neveztetett Martius mezején. Maximus leg-ottan-is magát Tsáſzárnak ki-kiáltatta. Eudoxiát Valentiniánus özvegyét erövel el-ragadta, azt kívánván, hogy vele házaſságra lépjen, ſöt aztat mondotta nékie, hogy tsak hozzája viseltetö nagy ſzeretetböl ölette vólna-meg a' férjét. Fel-indúlt nagyon Eudoxia, és Genzerichust hívta meg-ſzabadítására, és aztat ígérte nékie, hogy tsak ſegítsen rajta, maga fogja bé-vezetni Rómába.

Ezen Vandalusok Királlya mingyárt katonáit hajókra ſzállíttatta, és meg-indúla velek.

Meg-

Meg-hallván jövetelét Maximus, ſzaladni kezdett, de a' Római Néptül kövekkel agyon hagyigáltatott, és annakutánna ízekre fel-kontzoltatott, és fel-ſzabdalt tagjai a' Tiberis vizébe hányattattak. Ezek után bé-mene Genzerichus Rómába, és ki-prédáltatta ezen ſzép várost, és még azon ſzent edényeket-is, a' mellyeket Titus a' Jeruzsálemi Templomból ide hozott, el-ragadta. Azon ſzent edényeket-is, a' mellyeket Alaricus nagy tiſzteletbõl itten hagyott, mind el-vitte. Azon templomnak, mellyet Jupiter Capitolinusnak neveztek, arany fedelét-is el-rablotta, és ſok fõ ſzeméllyeket-is mint foglyokat el-vitt magával, a' kik között maga Eudoxia-is két leányival vala. Marciánus ugyan ezen Fejedelem Aſzſzonyt viſzſza kérettette, de kérése meg-nem halgattatott, mert már akkor a' Konstantzinápolyi birodalom erõtlen lévén Genzerichus nem tartott tõle. Végtére fel-akarta a' várost gyújtatni, de Leo Pápának kérésére meg-engedett néki.

Maximus tsak három hólnapig uralkodott, utánna Avitus, a' ki ſzületésére való nézve a' Gallierek közül való vala, hágott-fel a' Trónusra, de õ-is tsak eſztendeig uralkodott, mert meg-tudván, hogy ſok irígyei vólnának önként le-tette a' Tsáſzárſágot, és Piatzentzia városába Püspökké lett, a' hol úgy-is halameg. Comes Ricimer, a' ki egy Svétziai Hertzegtõl ſzármazott, annyira vitte õtet az õ nagyra való vágyása, hogy abbá tartotta maga ditsõſégét, ha õ Tsáſzárokat emelhetett-fel a' Trónusra, és azokat megint le-vethette, a' mint-is négy Tsáſzárokat ölt õ meg, kik közül hármat maga emelt-fel a' Trónusra. Bévett ſzokás vala az, hogy a' le-vettetett Tsá-

ſzárok meg-büntettettek, de ha azon barbarus idônek ſzokása ſzerínt valamellyikének barátnak, vagy-is Püspöknek kelletett lenni, azzal a' Püspöki tiſztelet meg-nem ſértettetett. A' Trónus néhány hólnapokig üressen állott, melly idô alatt Ricimer határozatlan hatalommal uralkodott, de minden Tsáſzári titulus nélkül.

Theodósiusnak idejétöl fogva tsak maga Marciánus vala a' Trónusra érdemes, ámbár ô-is nem minden dolgokba vala mélyen bé-látó. Ô-is hét eſztendeig tartott uralkodása után meg-hólt. Pulchéria pedig elôtte négy eſztendôvel hala-meg. A' görög Ekklézsia mind a kettôt a' ſzentek ſzámába tartya lenni; és ünnepeket üli tizenhetedik Februárius hólnapjának napján.

A' Chalcedoni Egyházi gyülekezetben, azon rendelések, a' mellyek 451-dik eſztendôbe Marciánus, és Pulchéria által tétettettek, némelly réſzbe Eutiches tanításának meg-átkozása után meg-váltóztattak.

A' Barátok, a' rendes Egyházi ítélô ſzék alá vettettettek, és meg-tíltatott nékiek az Egyházi, és világi dolgokba magokat bé-avatni, ki-vévén, ha a' ſzükſég úgy hozná magával, és a' Püspökök rendelnék arra ôket. Excommunicátzió alatt az-is meg-tíltatott, hogy egy ollyan Pap, a' ki egy templomhoz rendeltetett, más templomnak ſzolgálattyára maga Püspöke híre nélkül ne méréſzellyen menni. A' Konſtantzinápolyi Püspök elsô rangot nyert a' Római Pápa után. A' Görögök ugyan aztat kívánták, hogy a' Konſtantzinápolyi Püspök egy rangba légyen a' Pápával mint Római Püspökkel, mivel Konſtantzinápoly ſzint ollyan fô vá-

rosa

rosa a' Nap-keletti birodalomnak mint Róma a' Nap-nyúgottinak. De ſzent Leo Pápa álhatatossan ellent állott ezen kívánſágnak. És azólta a' Görögök által a' Római, Alexandriai, Antiochiai, Konstantzinápolyi Püspökök, Patriarchákna k neveztettek.

Harmadik Valentiniánus Tsáſzár, a' midőn ſzent Leo az Arlesi Püspök Hilárius ellen ſententziát hozott, ezen parantsolatot 445-dik eſztendőbe adta-ki, hogy egy Püspök ſe tegyen valamelly újításokat a' Római Pápának híre nélkül, és hogy minden Püspöknek a' Pápának rendelései törvényül fognak ſzolgálni, és hogy ha valamelly Prælátus a' Pápának parantsolattyára Rómába meg-jelenni ellenkezne, a' tartományok Gubernátorai által kénſzeríttessenek arra.

Mivel pedig ſok panaſzok jöttek-bé azon ítélet hozások aránt, a' mellyeket a' Püspökök hoztak, épen ezen Tsáſzár 452-be meg-tíltotta, hogy a' Papok a' világi dolgokba magokat ne avassák, a' mellyek a' Religiót nem illetik, de még-is meg-engedte, hogy egy Püspök ítélő Bíró lehessen, ha mind a' két pörlekedő réſz ebbe meg-fog alkudni. Meg-engedte aztat-is, hogy egy Pap világi bírák által-is megítéltethessen, ha Papſágából a' Püspök által kivetkeztetik.

Har-

Harmadik Valentiniánusnak követője egéſzlen Anastásiusig.

ELSŐ TZIKKELY.

Olaſz Orſzágnak Odoacer által való fel-állíttatása.

Azóltától fogvást miólta a' Barbaries nagyobb és nagyobb puſztítást okozott, és az erköltsök, az emberiſég, a' tudományok az alatt el-temetve feküdtek, a' történetek mindég homállyossabb, és meg-értődhetlennebbek maradtak. Elég-is azokat tsak közönſégessen kitenni, és a' fontossabb meg-történt dolgokat elő-adni, mert ha minden apróſágot elő ſzámlálni kellene, azoknak elő-adása tsak únalmat okozna, haſznot pedig épen ſemmit, és a' melly dolgok nem érdemesek a' meg-tudásra, a' kitételre ſem érdemesek azok.

Asparis a' Nap-keletti Truppoknak Fő Vezére, ſzületésére való nézve Alánus, és Ariánus, másnak neve alatt kívánt a' Trónusra hágni, de Leo, a' ki tsak Obester vala Marciánusnak halála után, a' Senátus és katonaſág által Tsáſzárnak ki-kiáltatott, és Anatolius Püspök által Konstantzinápolyba, mint Napkeletti Tsáſzár meg-is koronáztatott. Ő Görög ſzülemény vala, és hogy Tsáſzárſágra fel-ment, Asparis

ris által nagyon segíttetett, mivel az ő fiát Ardabúriust, Leo Cæsárnak meg-nevezni, nékie meg-ígérte; de mivel kétségeskedett, Cæsárnak ötet meg-nevezni, a' midőn a' Tanáts házba lett vólna a' Tsászár, Asparis meg-rántotta az ő Tsászári palástyát, és így szóllott: *Vétek egy ollyan Fejedelemnek hazudni, a' ki illyen öltözetet visel!* mellyre Leo így felelt: *Az-is vétek, ha egy szolga maga Urát valamire erővel reá akarja vinni, és bátorkodik öltözetét meg-rántani.* Mit okozott légyen ezen szóval való pörlés alább meg fogjuk látni.

Ricimérus, a' ki Avitust Trónussáról levetette, *Nap*-keletten egy Tsászárt ki-kiáltatott, mivel aztat gondolta, hogy rajta uralkodni fog, és meg-sem-is tsallattatott ezen reménységébe; ezen Tsászár Majoriánus vala, a' ki még Tsászárságra nem emeltetett, már-is arra való érdemét ki-mutatta, hogy önnön maga elégséges légyen a' birodalom kórmányozására, mingyárt-is némelly törvényeket adott-ki a' rendetlenségek el-nyomattatása végett. Ő mind azon adósságokat el-engedte, a' mellyeknek a' kamara kints tárába bé-kelletett vólna jönni, és aztat-is meg-parantsolta, hogy ennek utánna nem a' Kamara Tisztyei szedgyékbé az adót, mivel ezek a' népen meg-zsarolásokat tettek, hanem a' Gubernátorok.

Meg-tíltotta ő, hogy azon szűzek, a' kik a' Klástromokba bé-kívánnak menni, botsájtassanak ugyan bé, és az Apátza ruhát-is fel-vehetik, de míglen negyven esztendőt el-nem érnek, addig a' szerzetbe bé-ne-esküdgyenek, mivel sokan vóltak közöttök, a' kik soha szüzességéket a' kő-falak közé nem szoríttatták vólna, ha szülőiktől erre nem kénszerítettek vólna,

na, a' mellyért aztat-is rendelte még, hogy a' ſzülök harmad réſzit jóſzágaiknak el-veſzejtsék, ha leányokat ezen életre kénſzerítenék, mert ő az illyen kénſzerítést úgy tekíntette, mint gyermekeiken el-követett gyilkoſságot. Szent Leo Pápa ezen rendelését a' Tsáſzárnak meg-erősítette. A' ki Majoriánus után lett Tsáſzár, ezen törvényt el-törlötte, és még egy mást-is, a' melly mellett egy özvegynek Úra halála után, ha még 40 eſztendős vólt, öt eſztendők alatt, vagy férjhez kelletett menni, avagy felét vagyonnyának Successorinak által adni. Az Apátzák aránt való törvényt, maga erejébe ſokſzor viſzſza akarták tenni, de mindenkor találtattak ellenkező okok.

A' Birodalomnak inkább vala ſzükſége egy Vitéz Fejedelemre, mint egy Törvényt tudóra, mert a' törvények erőtlenſégbe maradtak, mivel a' Barbarusok a' birodalmat mindég nyúghatatlanították. A' Vandalusok, és Szeretsenek Champagniának rév parttyain hajóikból ki-ſzállottak, de Sinuessa mellett meg-verettettek, és Majoriánus fel-tette magába, hogy önnön orſzágokba meg-fogja őket alázni, de előbb ſzükſég vólt Galliába a' békeſséget helyre állíttani, a' hol második Theodoricus a' Viſi-góthusok Királlya a' népet fel-indította, és maga a' lelkébe mene az orſzágnak, és Lion városát el-is vette. Ægidius, a' ki a' Francusok Királlya, és egyſzersmint a' Rómaiak Vezére-is vala, (a' melly tsudálatra méltó dolog) ſok fortélyokat nyert Theodoricuson, a' mellyek után hamar el-érkeze a' Tsáſzár, meg-is verte a' Viſigóthusokat, és békeſségre-is kénſzerítette őket, a' mellybe magok ſegítſégeket a' Vanda-

lu-

lusok ellen meg-ígérték. Ezek után által mene a' Pyræneusi havasokon, és Carthagénába hajókra akart szállani, de mivel Genzerichus némellyekkel, a' kik a' Tsászár Flottáján vóltak, egy értelembe vólt, olly szerentsés vala; hogy ezen Flottát semmivé tette, és mivel már ezen táborozást folytatni lehetetlen vólt, békességre jött a' dolog, de a' mellyet a' Vandalusok hamar fel-törték.

Mivel Ricimérust az boszontotta, hogy ötet a' Tsászár uralkodni nem engedné, egy öszve esküvést indított az ö élete ellen, mellynek Majoriánus áldozattya-is lett, mert megölettetett. Ricimérus ennek helyébe Sevérust emelte-fel a' Trónusra Ravennába, egy esméretlen embert, a' kinek nevét a' Historicus könyvekbe csak egyszer lehet fel-találni. Mivel ezen Tündér, esztendö múlva el-tünt, de nem tudatik hogy, Ricimérus határozatlan hatalommal uralkodott másfél esztendeig. A' Barbarusoknak sok háborúit ki-hagyom én itten, a' mellyeket részt szerint egymás között, részt szerint a' Rómaiakkal folytattak, mivel semmi fontos dolgokat nem foglalnak magokba, csak az emlékezetre való, hogy a' Francusok Ægyidiust, mivel ötet Tyrannusságáért meg-útálták, el-üzték, ellenbe Childericust Királynak ki-kiáltották, a' kit az elébb a' Trónusról le-vetettek, a' midön ezen méltóságra Ægyidiust fel-emelni kívánták.

Jóllehet már a' Rómaiak magok régi állapottyokról nagyon alá szállottak, de még-is sokáig egy Svécusnak Tyrannismussát ki nem álhatták. Leóhoz fordúltak, hogy egy Tsászárt nyerhessenek. Ezen Fejedelem Anthémiust adta nékiek, annak unokájat, a' ki Theodósius

alatt

alatt az orſzág dolgait folytatta. Ricimérus el-vette az ö leányát, és a' Tsáſzári Titulust is meg-hagyta addig nála, a' meddig jónak fogja látni, ötet a' Trónusról le-vetni.

Leo Tsáſzár nem bírt nagy bátorſággal, ſem az orſzáglásra való ſzükſéges tudománnyal, mint mindnyájan ollyan gyenge Fejedelmek, a' mellynek tulajdoníttatik orſzágának el-veſztéſe. Egybe az ö törvénnyei közül ugyan ezen haſznos dolog vagyon. *A' törvény leg-drágább kintse egy Uralkodónak; A' Fejedelmeknek tehát, ſemmit ſem ſzabad többet tenni, tsak annyit, a' mennyit a' jobbágyainak.* De régen ſzokásba vólt már a' jó törvényekről ſzóllani, a' nélkül, hogy azok meg-tartatattak vólna. Leó ſzámkivetésnek büntetése alatt meg-parantsolta a' pogányoknak magok meg-kereſzteltetését, és életek el-veſztése alatt meg-tíltotta azoknak, a' kik meg-kereſztelkedtek, a' bálványozást. A' Tsáſzár ugyan építtetett templomokat, de uralkodni nem tudott.

Genzerichusnak Flottái Görög orſzágot el-puſztíttották ugyan, de ezzel a' Tsáſzári kínstárát ki-ürítette, mert ezen félelmes ellenſég ellen való kéſzület 30000 font aranyba tölt. Leó a' fö Vezérſéget maga Sógorára Basilicusra bízta, a' mellynek ehez ſem bátorſága, ſem kéſzſége nem vólt, és a' ki magát a' Barbarusok ajánlásával, és pénzével meg-veſztegette. A' Flotta Kartágónál meg-égettetett, és a' Római ármáda le-vágattatott. A' győzedelmes Genzerichus egéſz élete fottáig békeſséggel meg-maradott maga tartományiba, a' nélkül, hogy valaki ötet meg-támadta vólna. A' Barbarusok hatalmoknak fundamentomát fegyver-

rel

rel vetették-meg, tudták-is aztat ugyan azzal, és az uralkodáshoz szükséges tudománnyal megtartani.

Ezen esett után Leo mindenekbe kétségeskedett. Ő az Isaurierekt, a' kik hegyek között laktak, tsak tolvajkodtak, és Ázsiának tartománnyait-is ki-prédálták gyakorta ;. maga baráttyainak kívánta tenni. Maga részire-is vonta ő Zénót, a' ki közöttök nagy tekintetbe vólt, nagy Nembül születtetett, de minden érdem nélkül vala, és maga leányi közül-is egyikét feleségül nékie adta, fel-emelte ötet Fő Vezérségre, és tsak hamar Consulságra-is, a' kire annakutánna amaz fel-fúvalkodott Asparis irígy szemmel nézett. Zénó, mivel némellyek ellene öszve esküdtek, tsak hamar Sardikába szökött, és most Asparis aztat kívánta a' Tsászártól, hogy maga ígéretit tellyessítse, mert azt ígérte nékie, a' midőn a' Trónusra fel-emeltetett, hogy a' fiát Cæsárnak fogja ki-kiáltatni. Leo Tsászár ámbár nem örömest, de még-is Asparisnak kissebbik fiát, Patriciust válaszotta, de erre mingyárt Asparist a' nagyobbik fiával meg-ölettette. Patricius-is sebekkel tele lévén szaladással mentette-meg életét. Ezen gyilkosságért a' Birodalom még annyival inkább meg-útálta ötet.

Mivel pedig Ricimérus attól tartott, hogy ő-is Olasz országba úgy ne járjon, mint Asparis jára Konstantzinápolyba, Anthémius Tsászár ellen fegyvert fogott. Leo Tsászár Olybriust küldötte hozzájok, hogy békéltesse-meg őket, de ez el-felejtette a' Tsászár parantsolattyát, és a' Rebellisek által Tsászárnak ki-kiáltatta magát. Ricimer egy ütközetet meg-nyert, Rómát meg-vette, és ki-prédálta aztat, Anthe-

miust pedig látta, miként fojtattatott-meg, maga-is hamar azután ſúlyos nyavalyába esvén meg-hala. Ő a' birodalmat négyſzer adta máſoknak, és a' Tsáſzárokkal úgy bánt mint Sclávusokkal, és halálos véteknek tartotta, ha azok meg-nem alázták magokat előtte. Olybrius alíg élt utánna három hólnapig, a' ki tsak nevérül-is nem igen esmértetik.

A' Nap-nyúgotti birodalom ki-vévén Olaſz orſzágot, Dalmátziát, és egy kis réſzit Galliának most nagyon ſzorongattatott, és még a' Pannoniába lakó Ostrogóthusok fel-ofztással fenyegették. Glicérius le-vettetett a' Trónusról Népos által, a' ki a' Napkeletti Tsáſzárnak katonája vólt, és Salonnába vagy akarta, vagy nem Püspökké kelletett nékie lenni.

Ezek után meg-hala Leo Tsáſzár, egy hasonló nevezetű fiat hagyván maga után, a' ki-is tsak hamar meg-hala. Ő pedig uralkodott 17 eſztendeig. Azomba Zénót nevezte-meg halála előtt Tsáſzárſágra. Ezen Barbarus Zénó, a' ki leg-otsmányabb undokſágokkal magát meg-motskolta, maga jobbágyait mindenekből ki-puſztította, és az ajtatosſágnak áll ortzája alatt mindétig lappangott, Isauricusnak neveztetett, mivel Isaurisba Ciliciába ſzülettetett, rút ábrázatú, és ollyan ſzívű ember-is vala. Az ő barátſágába jött egy Sebestény nevezetű ember, a' ki a' birodalomba a' Præfectúrákat pénzen ſzokta vólt el-adni, és az ő tettzése ſzerínt folytak mindenek. Mivel pedig Zénónak Napája Verina Augusta látta, hogy ötet minden útálná, az ő testvér ötsét Basiliscust kiáltatta-ki Tsáſzárnak; meg-hallván ezen hírt Zénó meg-íjedett, és Ciliciába ſzaladott,

és

és egy barlangba el-rejtvén magát sokáig abba csak füvekkel táplálta magát; de minekutánna Basiliscus Eutychiusnak eretnekségét fel-vette, és ezért a' Catholicusoktól meg-vettetett, mivel az Istennek szent Egyházait pusztította, ebbe ellent állottak a' Római Senátus, és a' nép, és Zénót visszza hívattatták. Mihent ő visszza jött, Basiliscus egy templomba futott, a' honnan a' Püspök által ki-vonattatott, a' Cappadóciai pusztaságokba számkivetésre mezítelen küldettetett, és ottan a' nagy hidegek között éhen meg-hala. Alíg érkezett-el Zénó, mingyárt Konstantzinápolyba tüz támadott, a' melly sok nagy költségbe került épületeket a' Tsászári Udvarral edgyütt meg-emésztette, azon híres, és drága Könyv-Tár-is hamuvá lett, a' mellybe 120000 darab könyvek vóltak. Nem indúlt-meg ezen Zénó, sőt sok fő embereket meg-ölettetett, és azon eretnekséggel magát meg-motskolta. Zénó nevezetű maga gyenge fiát, maga helyett Tsászárnak kívánván hagyni, sok nagy hivatalokba részessé tette, és Tsászári nevelést-is adott nékie, a' mellyért-is ezen ifjú úgy felfúvalkodott, hogy minden embert mint rab szolgáját úgy nézte, de tsak hamar hass folyásba esett, és meg-is hólt.

Tébolygás, és nyúghatatlanság uralkodott mind a' két Birodalomba, de a' Nap-nyúgotti Birodalom már most közelített maga egész elenyészéséhez. Euricus a' Visigóthusok Királlya egész Spanyol országot meg-hódoltatta, ki-vévén Galliát, a' mellyet a' Svábok bírtak. Már nem hibázott más, hanem tsak, hogy még Auvergnat vegye-el, úgy annakutánna Ura lett vólna egész déli Galliának egész a' Rhonus vizéig, de tsak hamar kénszerittetett ezen tarto-

mányt-is Népos 474-dik eſztendőbe nékie által adni. A' Tsáſzár, a' ki a' több réſzit Galliának bátorſágba kívánta tenni, Orestesnek, a' ki Patricius vala, meg-parantsolta, egy ármádával oda menni. Ezen Patricius, a' ki annak előtte Atillának Titoknokja vólt, gyüjtött ugyan Truppokat, de arra rendelte azokat, hogy a' Tsáſzárt Trónusáról velek le-vethesse. El-mene Ravennába, Népos el-ſzaladott, Orestes pedig által adta a' birodalmat maga fiának Romulusnak, a' ki Augustusnak mingyárt annak utánna neveztetett, de közönſégessen, ifjúſága miatt, vagy-is tsúfſágból Augustulusnak mondattatott, mivel a' Nap-nyúgotti Birodalom alatta ért véget. És így Augustus alatt állott-fel ezen birodalom, Augustulus alatt pedig oda lett.

MÁSODIK TZIKKELY.

Odoacer véget vett a' Nap-nyúgotti Birodalomnak, de Theodósius által a' Trónusról le-vettetik.

Odoacer, a' kinek eredete nem tudatik, ſok Barbarus népekkel, különössen Herulerekkel, a' kik Prussiából jöttek, bé-rontott Olaſz országba olly ſzándékkal, hogy ott magát le-fogja tenni. Az mondattatik, hogy az ő katonáinak harmad réſze, a' Rómaiaknak ſzolgálattyába lett vólna, és ők harmad réſzit azon tar-

to-

tományoknak, a' mellyeket Olasz ország magába folglalt, magok szolgálattyokért kívánták vólna, és mivel Orestes kívánásokra reá nem állott, az vitte vólna öket a' párt-ütésre, és azért Odoacerhez, egy rosz katonához a' Tsászári Test-őrzők közül, egy alatson születésü emberhez, de a' nagy dolgoknak el-végzésére alkalmatoshoz állottak vólna. Ő Pávia városát ostromlotta, a' mellyet Orestes menedék helyének választott, és ostrom futással meg-is vette aztat, mingyárt-is azon Patriciusnak fejét vétette, és onnat Ravennához sietett, aztat-is meg-vévén, Augustulus életének meg-engedett, a' ki önnön őszt önözéséből a' Tsászári ékességeket le-tette, de egy erősségbe ötet bé-zárta, ugyan tsak élelmére illendő summát adott, ezek után egész Olasz országot meg-vette, és Királyi titulust adattatott magának. Genzerichus ki-vévén Lilybæumot egész Siciliát általadta nékie, jóllehet magának meg-tartotta, az ahoz való fő törvényi hatalmat, és még tőle esztendőbéli adót-is kívánt. Egy eszes meghódolónak azon időbe, ha tettzett a' világnak Theátrumára ki-áliani, mindeneket véghez vihetett azon.

E' vala vége a' Nap-nyúgotti Birodalomnak, a' melly Róma várossának fel-épitésétől fogvást tizenkét száz, kilentzven kilentz esztendeig állott. Róma! így szóll Montesquieu Ur, az által lett nagygyá, hogy különös háborúkat folytatott egymás után, mert egy nagy szerentsével egy Nemzetet a' más után el-törlött. De azért-is lett szerentsétlen, mivel minden felől sok Nemzetek egyszerre meg-támadták. De sok helyeken elő-adattak már azon okok, a' mellyekért következett meg-romlása.

A' Nemzetek nyertesek lettek ezen birodalomnak meg-változásával. Odoacer mindenekbe bövſéget ſzerzett nékik, és békeſséges időket. Ő meg-hagyta azon törvényeket, a' mellyeket a' birodalomba Uralkodó Tiſztek hoztak, és az adót meg-kissebbítette. Jóllehet ő Ariánus vala, de még-is tiſztelte a' ſzent életű Püspököket, és leg-kissebb nyúghatatlanſágot nem okozott a' Catholikusoknak. Tsudálkozásra méltó dolog, mint nem tudták a' Barbarusok magok uralkodását kedvessé tenni, mivel ſok Rómaiak, vagy mint barbarusok, vagy-is mint gyenge Fejedelmek úgy uralkodtak. Még ezen meg-hódító ollyan fain politicával-is tudott élni, hogy Zénónak a' Tsáſzári ékeſſégeket-is viſzſza küldötte, és tőle a' Patriciusi méltóſágot kérte, mintha nékie a' Senátustól Napnyúgotnak óltalma által adattatott vólna. Ezekkel könyű vólt a' meg-hódoltattaknak ſzíveket meg-nyerni. A' Tsáſzár az Odoacer követtyének így felelt; hogy Néposhoz mint igazſágos uralkodóhoz járúllyanak, de még-is Odoacerhez írott levelében a' Patriciusi titulust meg-adta nékie, kétſég kívül mivel félt tőle, de vólt-is oka.

Ezen nyomorúlt Zénó Tsáſzár a' maga gyengeſége, és ostobaſága által az Ostrogóthusok meg-útálását-is maga nyakára húzta, a' kik vagy Pannoniába, vagy-is Thráciába laktak, és a' kik mihent látták, hogy alkalmatosſágok vólna a' fel-támadásra, el-ſem-is mulatták. Két Theodoricus nevű Királlyok vólt nékiek, hogy pedig még-külömböztethessenek, az egyikét Sandalnak, vagy-is Kantsalnak nevezték, és a' másikat Amalusnak hívták. Ezen utólsó Fejede-

jedelem fiatal vala, és különös erköltsökkel felruházva, a' ki magát Olasz országnak hamaris Urává, és Törvény-tévöjévé tette. Ö Konstantzinápolyba neveltetett-fel, a' hová gyenge korába mint zálog küldettetett, ö Zénóhoz hív vala, a' mellyért-is ö a' Fö Tisztségeket tékozolva adta reája, ötet mind Fö Vezérnek, mind Patriciusnak-is tette, sőt maga fegyveres fiának nevezte. Ez mint egy Neme vala az Adoptiónak, melly szerint az attya, és a' fegyveres fiú, kötelesek vóltak háborúnak idején egymást segíteni. Talán ezen barbarus szokástól származott azon régi hadi Vitéz Rend, a' melly németh nyelven Ritterſchaft! eztet tészi, és még ma-is Imperiumba nagyra betsültetik.

Zénó fel-fegyverkeztette mind a' két Góthusi Királyt egymás ellen, mind a' kettőt megis tsalta, de ezért mind a' kettőt maga ellen fel-is indította. A' tartományok egész a' Residentziának kapujáig pusztíttattak. Ö mindég a' békességet meg-vette, de soha se tudta aztat sokáig meg-tartani. A' Kantsal halála után Amalust baráttyának tenni igyekezett, azért új Titulusokkal ajándékozta-meg, oszlopot állíttatott-fel nékie, és tartományokat-is adott néki, és nagy véddője-is lett vólna a' birodalomnak, ha barátságát Zénó meg-tudta vólna tartani.

Egyszersmint a' Theologusokat-is meg-akarta Zénó egymásal egyesztetni, de még jobban öszve veszlette öket. Mivel a' Chalcedónumi, és EphesusiConciliumok egy sereg eszekbe megtébolyodottaktól meg-támadtattak, tehát egy egyesség Edictumot adott-ki, mellynek neve Henoticum vala, hogy ö ez által a' vallások-

ba egyenlőſéget hozhasson. Ez olly egy elő-vétel volt, a' melly ſokkal nehezebb vala egy birodalom meg-tartásánál minden Barbarusok megtámadások ellen. Ezen Edictumba meg-átkozta ő Nestoriusnak, és Eutychesnek tanításait, és egy új vallás formuláját adott-ki, a' melly mindennek sinór mértékül ſzolgállyon, de jól-lehet ez elég Catholicus volt, még-is minden Orthodoxus kiáltott ellene, mert azon boſzſzonkodtak, hogy a' Tsáſzár a' vallás dolgaiba, és a' Chalcedónumi Conciliumnak végzéseibe bátorkodik magát bé-avatni, a' pörlekedés folyt mindétig, de a' Tsáſzár maga Edictumával ſemmit ſem végzett.

Zénónak tovább való uralkodása ollyan volt, mint egy nyúghatatlanſágokból, és otsmányſágokból munkáltatott lántz. Az ő Napája, és Feleſége öſzve esküdtek az ő Test-őrzői Vezérének Illusnak halálára, a' ki ötet újjonnan a' Trónusra fel-emelte. Illus fel-támadott, és Leontiust Tsáſzári Titulussal illette. Theodoricus ezen Rebellisek ellen mene, meggyőzte öket, Illusnak, Leontiusnak fejeket le-üttette. Ezek után az Ostrogóthusok Királlya a' Bulgarusokat viſzſza verte, a' kik valaha a' Volga vizének parttyán laktak, és most a' Dunához közelgettek, és idővel magokat híressekké tették. De a' Tsáſzár hamar öſzve veſzett maga meg-ſzabadítójával.

Theodoricus fegyvert fogott ellene, és már közel lévén Konstantzinápoly városához fenyegette őtet. Egy öſzve jövetel javasoltatott nékie. Theodoricus aztat kívánta, hogy engedődgyön-meg nékie Olaſz orſzágot meg-venni, és azon gyáva Zénónak ezeket mondotta: *Ha*

olly

olly szerentsés leszek, hogy Olasz országot el-nyerhetem, tehát úgy magam új örökömet fogom elnyerni töled, ha pedig ezen elö vételembe meg-halok, tehát te aztat fogod nyerni ez által, hogy te nékem az engemet illetö adót továb nem fogod fizetni. A' Tsászár reá állott erre, által adta nékie maga jussát Olasz országra való nézve. A' Góthusok mindég aztat állították, hogy ezen által adás minden alkú nélkül örökre esett vólna-meg, jóllehet a' Rómaiak ellenkezöt bizonyíttottak errül. Bizonyos az, hogy az Olasz országi Királyság mindég a' Napkeletti Tsászárt látszatott maga Fö Urának meg-esmérni, de minden töle való függés nélkül. A' midön Zénó úgy meg-részegedett vólna, hogy magáról semmit sem tudna, és meg-merevedettnek látszatott vólna lenni, Ariadne az ö felesége mint halottat a' Tsászárok sír-halmába bé-tétette, és reája egy nagy követ hengerítetvén bé-zárratta. A' midön részegségébül ki-józanodott vólna, maga szolgáira sokszor így kiáltott: *Könyörüllyetek rajtam, és nyissátok-meg e' bóltot!* Erre egy valaki így felelt nékie: *Már más Tsászárunk vagyon!* a' mellyre így szóllott: *Nem bánom én aztat, és bár Klastromba küldötök-is, tsak nyissátok-fel.* De minden kérése haszontalan vólt, illyen nyomorúltúl kelletett nékie meg-halni, minekutánna maga karjairól önnön hússát le-rágta. Uralkodott 17 esztendeig, meg-hólt 491-be.

Theodoricus, a' ki a' leg-nagyobb Királyokhoz hasonlíttatni érdemes, el-indúla maga egész Nemzetével, nem tsak azokkal, a' kik fegyvert viseltek, hanem minden Öregekkel, Aszszonyokkal, és gyermekekkel Olasz országba, meg-verte a' Gepidusokat, a' kik az ö me-

netelét gátolták, meg-verte Odoacert elöſzör Aquiléja, és a' Julisi havasok között, másodſzor Veronánál, és harmadſzor az Aditse folyó víznek parttyán. Odoacer nem tagadta, hogy ö vitéz nem vólna, de mivel látta, hogy ellent nem álhatna, viſzſza vonta magát önnön városába Ravennába, és abba ostromoltatott. Ezen ostromlás harmadfél eſztendeig tartott. A' rév part bé vala zárva, az írtóztató éhſég kénſzerítette a' bent lévöket bört enni, vagy meg-kelletett halni, vagy magát fel-adni.

Egyezésre jött a' dolog. Odoacer által adta maga Királyſága meg-tartásával Ravennát, és egéſz Olaſz orſzágot, de Theodoricus megölte ötet maga kezével néhány napok múlva, némellyek aztat bizonyíttyák, hogy azért ölte vólna-meg, mivel ki-tanúlta, hogy az ö ſzeméllye ellen öſzve esküvést támaſztott vólna, de némelly réſzre nem hajló Historicusok gyilkosnak tarttyák. Ezen motskát el-törlötte maga jó, és el-nem felejthető uralkodásával. A' Királlyoknak egéſz Históriájokba az Uralkodásnak kevés illyen remekét lehet találni, mint Theodoricus vala, és méltó némelly dolgait fel-jegyzeni.

HAR-

HARMADIK TZIKKELY.

Nagy Theodoricus Olaſz Orſzági Király.

Ha Theodoricus, a' mint egy régi nevetlen Históricus igazſágtalanúl bizonyíttya, ſem írni, ſem olvasni nem tudott, tehát nagy tsudának kelletik lenni, hogy ô olly böltsesſéggel, és ítélettel uralkodott, mint egy olly ember, a' mellynek leg-nagyobb tudománnya vagyon. Procopius írása ſzerínt nem akarta ô, hogy a' Góthusi gyermekek oskolába járjanak, mert aztat mondotta: *Ha a' gyermekek elôbb meg-tanúlnak a' veſzſzôtûl félni, tehát annakutánna egy kard elôtt reſzketni fognak.* De mind azon régi Históricusnak, mind Procopiusnak jegyzései kétſégesek. Ô nem tsak tíz eſztendôket töltött Konstantzinápolyba ifjú korába, a' hol-is maga talentomát kétſég kívûl formálatlanúl nem hagyta, de még nagy tiſztelettel-is viseltetett a' Tudósokhoz, és ôket nagyon jutalmazta, fel-emelte nagy hívatalokra, bizonyſágai ennek Boethius, Cassiodórus, 's többek mások, kiknek ſô Tiſztſégeket adott, és az ô levelei tele vannak dítséretekkel a' tudományok aránt. Aztat ſem lehet el-hinni, hogy az ô Titoknokja Cassiodórus áll ortzás ember lett vólna felôle kitett dítséreteiben. Mind ezek felett éſzre veſzſzük, hogy Dió Cassius egy maga históriájába, mellyet a' Góthusokról írt, rólok azon jegyzést

téſzi,

téfzi, hogy ők a' dolgokban fzintén ollyan méllyen bé-látók lettek vólna, mint a' Görögök.

Olasz ország, a' melly már Odoacer alatt fzerentsés vólt, még fzerentsésebb lett ezen új Királyok alatt, a' Góthusok tsak harmad részit bírták a' fzántó földeknek, a' mellyek igazságossan ki-osztattak, és nékik fzintén úgy kelletett adót fizetni, mint a' Rómaiaknak. Theodoricus maga jobbágyaihoz eképpen fzóllott: *Az én tartományimba nem az erő tételnek, hanem az igazfágnak kell uralkodni; és egy birodalomnak legyetek polgári, mint attyafiak úgy éllyetek: Ti Góthusok! fzeressétek a' Rómaiakat, mint fzomfzédgyaitokat, és mint Testvéreiteket, és ti Rómaiak! fzeressétek a' Góthusokat mint a' ti óltalmazóitokat.* Az ő mértékletes gazdálkodása által bé-töltötte ő maga kínts tárait, és gyüjtött mindennémű fzereket a' nagy dolgoknak elő vételére jobbágyainak minden fanyargattatása nélkül; a' bővfég olly nagy vala, hogy hatvan gabonával meg-töltött zsákokat egy darab aranyon meg-lehetett venni, a' melly 14 livrát tett, és a' külső bátorfág olly jó óltalom alatt vólt, hogy minden ember éjjel nappal útazhatott.

A' Rómaiak törvénnye fzokásai meg-tartattak. A' Góthusok minden leg-fzükfégessebb alkalmatosfágokban, és dolgokban ezek alá vóltak vettetve, de egyébb képpen magok fzokásait meg-tartották. Ők egy Góthusi Comestől ítéltettek-meg, a' ki mellett még egy Római túdós ember ült, ha egyik pörlekedő Római vólt; ha pedig a' pörlekedők éppen Rómaiak vóltak, akkor az ő dolgok Római Magistratuális fzeméllyek által ítéltetett-meg. Theo-

do-

doricus egy levelébe így szóllott: *Más meg-hódoltatók ki-rabollyák, és el-ronttyák a' meg-hódoltatott országokat, 'én pedig úgy akarom dolgaimat kormányozni, hogy az én új jobbágyaim, megbánnyák, hogy engemet hamarébb Uroknak nem kaptak.* Ő annyira állott az igazság mellett, hogy ő néhány Bíráknak fejét vétette, mivel ők némelly Processusokat három esztendeig vonták.

Majd minden barbarus Nemzetek magok pöreit, két egymással viaskodó személlyekre bízták, és a' melly résznek embere győzte-meg a' másikát, az nyerte-meg maga pörét. Theodoricus ezen otsmány szokást el-rontotta, és aztat kívánta, hogy az ő Góthussaiba a' Római emberséget egyessítve láthassa lenni a' Góthusi Vitézséggel, és eztet mondotta: *Az nem vesztés, ha az embernek élete meg-tartattatik, mivel az felette drága.* Illy emberiséget ritkán mutattak a' Rómaiak.

A' mi az ő Religióját illette, ez iránt e' vala az ő fel-tétele. *Én nékem nintsen hatalmam a' Religió dolgában, mivel a' Hitnek szabadnak kelletik lenni.* Ő Ariánus vala, de a' Catholicusokat-is tisztelte, és jó rendet, és békességet-is tartott. Symmachus, és Laurentius fegyveres kézzel akarták a' Római széket magoknak tulajdonítani, ezen köztök való pört, ő úgy igazította-el, hogy az nyerje-el közülök aztat, a' mellyike leg-több voksok által választatott arra. Mivel pedig ezen pörlekedés közöttök tovább tartott, tehát az ő dolgaiknak el-végzésére Conciliumot tartott, a' mellybe maga Királyi hatalmával élt, és Symmachus részire jövén-ki az ítélet ötet azon Római székre fel-is ültette.

Ezen

Ezen Conciliumba a' Római Pápa minden ſzemre vetésekbűl magát ki-tiſztította, és aztat mondotta, hogy ezen ſzent ſzékre más nem válaſztathatik annakutánna-is, hanem tsak egy ollyan, a' ki leg-több voksok által mint Isten félő 's nagy bőltsesſégű, 's nagy tudományú ember válaſztatik, és Diáconus Emodius írásiból, a' ki a' ſzent írást vette fundamentomúl, egy rendelés által világossan meg-mutatta, hogy a' Pápa mint ember hibázhatik ugyan, de mint Pápa nem. Eztet hetedik Gergely Pápa még nagyobb világoſságra akarta hozni.

Igen kevés Ministerek vóltak, a' kiknek az orſzáglásban olly nagy bé-látások lett vólna, mint Theodoricusnak vala, és a' ki úgy megtudta vólna fontolni mind azon dolgokat, mellyek leg-inkább ſzolgálnak egy Birodalom javára. Odoacer halála után olly bőltsen kórmányozta ő maga orſzáglását, hogy ſoha ſem kénſzeríttetett fegyvert rántani, és olly békeſſégbe vala, mint ha ezen új orſzága attyáról reá ſzállott örökſég lett vólna, azokkal a' Barbarusokkal-is, a' kik körűlötte laktak, egyeſséget kőtött. Házaſságra lépett ő Clodovicus húgával, a' ki 486-dik eſztendőbe Siagriust meg-győzvén a' Római uralkodást Galliába meg-rontotta. Egyikét Leányai közűl Alaricus a' Visigóthusok Királlya vette-el, másik Leányát adta férhez Sonnebaldus fiának a' Burgundierek Királlyának, és a' maga húgát Trasimundusnak a' Vandalusok Királlyának.

Nem kívánta ő ezen Királyok között az egyenetlenſég magvát el-hinteni, hogy azok egymás ellen fel-támadván magokat meg-rontsák, és hogy illyen módokkal magát még nagyob-

bá

bá tehesse, sőt azon igyekezett, hogy őket békességes gondolatokra hozhassa, az egyességet velek fenn tartattathassa, és a' békesség szeretetét ólthassa szíveikbe. De mivel nem tekíntvén az ő tanáts adását, és javaslását, azon nagyra vágyódó Chlodovicus Alaricust meg-támadta, meg-is verte, és még egy nagy részét tartománnyainak el-vette, a' mellyért-is ezen Visigóthusnak segítségére egy ármádát küldött, és meg-szabadította a' többi részeit Birodalmának, nem azért, mintha azokat magának megtartani kívánta volna, hanem hogy határt vessen azon igazságtalan meg-hódoltató telhetetlen kívánságának.

Hogy ezen nagy Király minden maga elővételeiben olly szerentsés vala, aztat tsak az ő éles ítéletének ereje okozta, mivel ezen nagy tulajdonságával meg-tudta esmérni az emberekbe, hogy mellyike mire volna alkalmatos. Ő nékie egy Ardemidor nevezetű kedves baráttya vólt, a' kivel ő még Konstantzinápolyba esett barátságba, a' ki ollyan ember vala, ki a' hízelkedést, és a' kéz alatt való áskálódást nem szerette, és a' ki azon tekíntetét, a' mellybe ezen Király előtt állott, tsak a' jobbágyok hasznára fordította. Libérius, a' ki Odoacerhez maga meg-változhatatlan hűségét meg-bizonyította mind addig, a' meddig ő meg-nem rontattatott, és erre Theodoricus által a' Test-őrzők Obesterévé tétettetett, ezen maga új Urát-is hasonló buzgósággal szolgálta, valamint első Urát, ő az ország jövedelmeit igazságossan, és leg-jobb renddel szedte-bé, és a' Barbarusokat a' valóságos hadi szolgálathoz szoktatta. Ő vólt elől-ülő a' szántó földek ki-osztásában-is, és az ez iránt való igazság tétele által, (a'

melly-

mellybe kevés példa találtatik) egyesítette mind a' két Nemzetet. Ibbás, és Tolonicus mindég nyertessek vóltak, több más Vezéreivel edgyütt.

Ibbás kénſzerítette Diedericust Chlodovicusnak fiát, az Arlesi ostromnak el-hagyására, és ezen várost maga katonáival rakta meg. Tolonicus Theodoricus Királytól ki-adattatott parantsolattyát olly nagy kéſzséggel vitte végh-hez Sigmond a' Burgundierek Királlya ellen, hogy ö minden fegyver fogás nélkül igen nagy réſzét a' Burgunderek tartománnyainak, maga Urának hatalma alá hajtotta.

Cassiodorus végtére, a' ki a' leg fôbb Tiſzti hívatalokat viselte, a' ki Quæstornak, az az: a' kik most Cancelláriusoknak tartatnak, Fö Udvari Mesterſégre, Patriciusnak, Consulnak, a' Test-örzök Obesterének, és végtére az egéſz ármáda Fö Vezérének meg-neveztetett vólt, Cassiodórus mondom; mind ezen nagy, és jeles hívatalokba úgy viselte magát, mint egy erköltsös, és bölts emberhez illett, és ha mingyárt az ö írásiból ki-tetſzik-is, egy Secretáriusnak stylussa, a' mellyeket Theodoricus nevében mint leveleket írtt, és ha azokba ötet hangossabban-is engedgyük beſzélleni, mint ſem egy ollyan nagy Királyhoz illett vólna, a mint le Brau Ur mondgya, de aztat azon megrontatott ízlésnek kelletik tulajdonítani, a' mellyel azon idöbe a' leg-nagyobb elmék-is megrontva valának. De még-is elegendö képpen nem tsudálhattyuk az ö Politicáját, a' mellyet ezen Góthusok Királlya gyakorlott, és maga Ministereinek pennájok által ki nyilatkoztatott. De mivel a' Birodalomnak történeteire viſzſza térünk, ſok külömbſégeket fogunk látni, egéſz Justiniánusnak uralkodásáig. ANA-

ANASTÁSIUS.

Longinus, Zénó Tsáſzárnak öttse, a' ki maga viselése által magát ſzint úgy meg-útáltatta, mint az ő Báttya a' Csáſzár, héjába hízelkedett magának azon reményſéggel, hogy a' Birodalomba helyét ő fogná el-foglalni, tsak azon okból, mivel az ő Testvére vólna. Longinusnak Királyſágából ſemmi ſem lett, mivel Ariadné Augusta Tsáſzárné Anastásius Dicorust, a' ki a' Tsáſzári udvarba Silentiárius vólt, ſzerette, és Tsáſzárſágra fel-is emelte. A' Silentiáriusok ſzolgálattya alá való vólt az Udvarnál, mert ők tsak arra vígyáztak, hogy valamelly lárma ne történnyen a' Tsáſzári Palátziumba, ugyan azért tsudállani kelletik, hogy a' Tsáſzárné illy alatsony ſzolgálatba lévő emberre vetette ſzemét, de még Zénó éltébe férhez mene hozzája, és halála után nagy ígéretekkel, reá vette a' Senátorokat, és a' katonákat, hogy a' Tsáſzárné akarattyára reá állottak. Anastásius keze írását adta, hogy Catholicus vólna, és a' fő hívatalokat, a' mellyek az előbb pénzen adattattak-el ingyen oſztogatta, és az adót-is alább ſzállította. Örült minden illyen jó Fejedelemnek, de mihent fel-emeléſét meg-erősítették, mingyárt terméſzetét kimutatta, mert Eutichesnek Sectáját tartván, a' Catholicusokat nagyon üldözte, templomjaikat rontatta, és azon írást-is, a' mellyet magáról adott, hogy Catholicus vólna, a' Konstantzinápolyi Patriárchának kezéből ki-vette, és aztat el-ſzaggatta.

Ezen Euphémius nevezetű Patriárcha, tudván már hogy Eutychiánus vólna, egy alkalmatosságba a' templomból ki-is hajtotta ötet, és fenyegette-is, hogy a' haját el-fogja nyíratni, és úgy téteti-ki nevetségre, meg-is mondotta nékie, hogy a' Trónusról le-vetteti, ha meg-nem tér, és a' Chalcedonumi Conciliumnak végezéseit nem fogja tartani. De tsak hamar ezen Patriárcha felől ollyan hír futamodott, hogy ő az Isaurierekkel tartana, a' kik akkor rebellissek vóltak, és minekutánna öket Anastásius meg-győzte, a' Patriarchának eztet üzente: *A' te imádságod, hogy a' te barátid győzedelmesek legyenek, nem halgattatott-meg.* Annakutánna egybe gyűjtette a' Püspököket, és elöttök ellene panaſzt tett, és ſzámkivetésre küldötte, minekutánna azon ſententzia hozattatott ellene, hogy ő maga hívatallyából vettettessen-ki.

Ezen esett, új nyúghatatlanſágot jövendölt az Anyaſzentegyházba, a' mellybe a' Tsáſzárok nem nagy bóltsesſéggel avatták-bé magokat. Még azok jobban hibáztak abba, hogy magokat a' Theátrumon jádzók zenebonájába keverték. A' zöldek, a' kékek, és a' vörösſek (mert illyen ſzínű ruhákba vóltak három társaſágok, és azoknak kotsissai-is a' Circusba fel-öltözve) egymást üldözték éppen ollyan mérges indúlattal, mint valaha a' Marius, és Sylával tartott társaſágok üldözték egymást, nem hogy pedig ezen Zenebonát el-nyomta vólna Anastásius, de még az edgyik réſznek dolgát jóvá hagyta, a' mellyből írtóztató vér-ontások lettek, úgy annyira, hogy többen mint 30000-ren el-estek, illyen egy tsatájába a' Népnek, maga a' Tsáſzár-is nagy veſzedelembe forgott,

mert

mert a' kövek olly sürüséggel hányattak ellene, hogy a' Test-örzö sereg nagy nehezen tartotta-meg életét, és annyira ment a' nép fenesége, hogy sok pompás Palátziumok meg-égtek. Az Athénabélieknek szeretete a' játékokhoz soha sem okozott illyen vér-ontásokat.

Anastásiust úgy festik-le közönségessen mint egy rosz Fejedelmet, és mint egy áll ortzás ájtatoskodót, mint egy igazságtalan, és fösvény üldözöt, de még-is az ö Uralkodása mutat némelly jó dolgokat, mert ámbár magais szerette a' vígasságokat, de még-is a' birodalom dolgait sére nem tette, ö nagy házi gazda vólt, és jó tévö-is, Konstantzinápolyból kikergettette ö mind az árúlkodókat: meg-tíltotta a' bíráknak, hogy a' Hertzegeknek azon parantsolatit ne tellyesíttsék, a' mellyek a' köz jó, vagy-is törvényekkel ellenkeznének; azon barbarus játékokat, a' mellyeket az emberek a' vad állatokkal vittek véghez, meg-tíltotta; és azon bé-tsúszott otsmány szokást-is, hogy a' hivatalok pénzen el-ne adatassanak, el-törlötte a' Chrysargyrust-is, jóllehet ez ollyan jövedelem vala, a' melly a' Tsászári kínts Tárba sokat hozott-bé, de egyszersmint egy utálatos adó vala, a' melly minden mester embertül, még a' kóldusokat se vévén-ki bé-hajtatott. Ez bizonyos summa pénz vólt, a' melly minden igaz fundamentom nélkül, egyedül akarás által exeqváltatott. Ezen Chrysargyrum el-rontásának emlékezetére Edessába egy ünnep nap rendeltetett, a' mellyen föképpen a' szegények nagyon vígadtak.

A' Tsászár az Isauriereket meg-gyözte, és meg-is büntette, de a' Persák ellen nem vala ollyan szerentsés. Azon szerentsétlen tá-oro-

zása után Crassusnak, meg-maradott a' Rómaiak, és Persák között azon egymást útálásnak tüze, a' melly el-ójthatatlan vala, és a' mellyet semminémü békesség sem nyomhatta-el. Perosus a' Persák Királlya azon háborúba, a' mellyet ö a' Nephtalis Hunnusok ellen igazságtalanúl indított meg-verettetett, és maga-is meg-ölettetett. Cabades az ö fia a' Trónusról le-taszíttatott, mivel ö a' Nemzetnek szokásait el-rontani akarta, és mindenek felett, mivel ö az Aszszonyokat közönségessekké kívánta tenni, és minden kötést fel-bontani. Ö ugyan tsak menedék helyet nyert azon nagy lelkü Hunnusoknál, mert ezen Nemzet nemes erköltsökkel bírt. Ö megint a' Trónusra fel-emeltetett, és maga szerentsétlensége által olly vígyázó lett, hogy már most jobban uralkodott. Az Arménusok fel-támadtak, mivel ök ámbár Keresztények vóltak, de még-is kénszeríttettek a' Persáknak Isteni szolgálattyára, és a' tüznek imádására. Cabades békességre hozta öket, mivel meg-engedte, hogy magok Religióját szabadon gyakorolhassák. Már most fegyverét, a' Rómaiak ellen fordította.

Anastásius bizonyos summa pénzt, a' mellyet tőle Cabades kívánt le-tenni nem akarta, azért fogott fegyvert, és azon Amida nevezetü híres várost, a' mellyet Sápor sokáig ostromlott, minden haszon nélkül el-is ment alóla, meg-vette. Ollyan szerentsés vólt ö, hogy egy Toronyon, a' mellyet néhány ittas Barátok örzöttek bé-mene a' városba. De némelly Históricusok azt jegyzik, hogy ö a' Barátokat pénzzel veztegette vólna-meg, és úgy botsájtották vólna bé a' városba, eztet könnyebben-is el-

lehet

lehet hinni. A' Tsáfzárnak fô Vezérei, a' kikre a' Comandó bízattatott, egymással egy értelembe nem lévén femmire fem mehettek. Amida városſát héjába oſtromlották, és utóllyára nagy ſumma pénzen vették-meg a' békeſséget 505-dik eſztendôbe, minekutánna három eſztendeig háborúſkodtak. Az ellenſég viſzſza adta Amidát. Ezen várost a' midôn a' Rómaiak oſtromlották meg-vehették vólna, mert tsak hét napra vólt még élelmek benne a' Persáknak a' midôn az oſtromlást félbe hagyták, és a' midôn ezen rút békeſséget meg-vették.

Ugyan azon eſztendôbe, nem kissebb ſzerentsétlenſég érte a' Rómaiakat; Theodoricus elvette tôlök egéſz Pannoniát, az ô edgyik Pitzia nevezetû Vezére, két ezer emberekkel tellyes gyözedelmet nyert a' Rómaiakon, azon beſzéd, a' mellyet ô az ütközetnek napja elôtt maga katonáihoz tett, annyival inkább érdemessebb a' ki tételre, mivel aztat ollyan tanúlt beſzédbe foglalta, hogy a' mellyet a' Históriát írók a' nagy Bajnokoknak nyelvére ſzoktak tenni, ahoz épen nem hasonlított, hanem egy eleven, és tsendes minden mesterſég nélkûl ki-magyarázása vala ſzívének, és így ſzólla: *Pajtársaim tik esméritek a' mi Királyunkat, és a' mi ellenſégeink-is esmérik ötet, mert ötet hartzolni látták. Mutassátok-meg nékiek, hogy tik-is hozzája hasonlók vagytok. Ô fog látni titeket, bár távol vagyon-is, és ſemminémû vitéz tételetek, a' mellyet én, a' ti bátorſágtoktól várok, nem fog esméretlen lenni elôtte.* Ezen Fô Vezér mindennémû zsákmányozást meg-tíltott, és a' meg-öletteket magok ruhájokba a' tsata piattzán hagyta, hogy meg-mutassa, hogy egyedûl

dül a' bátorság gyújtaná a' nagy lelkü Góthusokat. Ezek Spartaiaknak látzattak lenni.

A' Barbarusoknak sok győzedelmei, a' kik gyakran Konstantzinápoly városának egész kapujáig jöttek, és mindég attól tartottak, hogy még több pusztításokat fognak tenni, okozták, hogy a' Tsászár egy magos, és erös kö falt építtetett a város körül, a' melly ellent állyon ezen Barbarusok hírtelen rohanásainak. Ezen kö fal húzattatott a' fekete tengertül, egész a' Marmora tengerig, hoszszasága négy száz húsz stádiumokat tett, mint egy 18 mért föld hoszszaság vala ez, és mint egy tizen három mért földnyire állott ez a' várostól, és minden húsz lépés szélesség után egy egy Toronnyal vala meg-erösítve. De még-is ezen nagy erösség nem vala elegendö az akkori merészség ellen állására. Azon gyenge igyekezete Anastásiusnak, hogy Theodoricuson boszszúját töltse, abból állott, hogy ö egy Flottát küldött-ki az Olasz országi Révpartoknak nyúghatatlanittására, és Chlodovicust Patriciusnak, vagy a' mint mások jegyzik, Consulnak nevezte. Chlodovicus nem segítette a' Rómaiakat, Theodoricus pedig egy Flottát küldött-ki, a' melly a' tengeren való tolvajlásnak ellent állott.

A' Theologusi versengések már gyakran az Anyaszentegyházat, a' melly a' gyilkosságnak ellensége, vérrel meg-motskolták. De a' Religióbéli háború még esméretlen vala. Ezen kegyetlen ostor, a' melly olly sok ártatlan keresztényeket ért, természet szerint való következése vala azon tzivakodásoknak, a' mellyet a' meg-hevült Sectáriusok okoztak. Az előre való ítélet, a' meg-átalkodás, és az Istennek

Evan-

Evangélioma ellen való vak tanítás vakmerőséggel eſzeket, ſzíveket a' hamis tanítóknak, a' kik az emberi társaſágnak felette kárhozatossak vóltak, el-fogta, és mind addig forrott ſzívekbe a' méreg, míglen haragjok ki-ütvén magát, vér-ontást nem okozott. Imé itten-is vagyon egy példa. Anastásius az Eutychiánuſok mellett állott mivel maga-is az vala, és ezzel a' Catholicuſokat, a' kiknek buzgóſága jóllehet mértékletes vala, még-is fel-indította. A' Pápák Acatziust, a' ki az elébb Konstantzinápolyi Patriarcha vala, átok alá vetették, mivel ő eretnek Prælátusokkal társalkodott, és ennek az ő átok alá való vetése, úgy nézettetett, mint bizonyſága az igaz hívésnek. Anastásius fel-háborodott a' ſzent ſzékkel, mivel ő nevét az Acatzius ítélete alá nem akarta írni, és a' Zénó Henoticonnyának-is nem akart ellene mondani. Ő aztat kívánta, hogy ſenki ne nyúghatatlanítassék a' Chalcedonumi Concilium végezéseinek meg-nem tartása miatt, de megvettetett az, valamit ő akart, és mennél inkább kívánta akarattyának tellyesítését, annál inkább veſzedelemre tette-ki magát.

Egykor Macedónius Patriárkához küldött, és azon írásokat viſzſza kívánta, a' mellyekbe magát le-kötelezte, a' midőn a' Trónusra hágott, a' Chalcedoniumi Concilium végzéseinek fenn tartására, és a' mellyekről aztat mondotta, hogy azok a' Tsáſzári Méltóſágot meg-betsteſenítenék. Macedónius nem akarta azokat ki-adni. A' Tsáſzár el-titkolta egy ideig maga ſzándékát, de tsak hamar el-vette Macedónius templomának Asyllumát, és az Eutychiánusok templomának engedte, a' mellyel nagy tűz-is támaſztatott a' Catholicusok, és eretnekek

kek között. Kétszáz Barátok érkeztek Syriából tsak azért, hogy a' Patriárchát el-üzhessék, más egy Barátokból álló sereg jöve Palæstinából az ö védelmére, verekedésre jött a' dolog közöttök; az alatt Anastásius a' Chalcedonumi Conciliumnak Actáit erövel el-vétette, a' mellyet nékie ki nem akartak adni, el-szaggatta azokat, és a' tüzbe vetette. Macedónius két tsalárd, és hazug emberektül el-árúltatott, mintha fajtalanságot követett vólna-el, de maga ártatlanságát meg-bizonyította, ugyan tsak mégis számkivetésre küldettetett, a' hol meg-is hala.

A' fel-támadás naprúl napra nagyobb erejébe jött. A' Tsászár Symmachus Pápát mint eretneket excommunicálta, a' nép valamint maga, úgy Feleségének Statuáit le-rontotta, és azokat tsúffá tévén az útzákon hurtzolta. Egy Barát, és egy Apátza, a' kikkel a' Tsászár gyakran barátkozott, agyon szúrattattak, és ezeknek-is testyei az útzákon hurtzoltattak. Végtére meg-jelent Vitaliánus, a' ki azon nevezetes Asparisnak unokája vala, és magát a' Vallás Védelmezöjének lenni ki-hírdetette, egy 30000-bül álló ármádát egybe gyüjtött, a' mellyel által jött azon magos kö falon, és táborba szállott Konstantzinápoly elött.

Proclus! egy Athénai Terméfzet Tanító (nem azon Platonius Philosophus, a' kinek munkái még most-is meg-vannak) Anastásiusnak szolgálattyába állott. Az mondattatik felöle, hogy ö, vagy egy égetö tükörrel, vagy-is egy büdös köbül tsinált porral az ellenség Flottáját meg-égette. Bizonyos az; hogy azon Flotta, a' mellyet Vitaliánus a' háborúhoz kéfzített meg-égett, és megint újat kéntelenittetett fel-állítta-

ni,

ni, a' mellyet látván Anastásius, mind azon ſzándékait, a' mellyeket a' Catholicusok megrontására fel-tett magába, viſzſza vonni magát ajánlotta. De minekutánna ezen bérért a' békeſséget meg-nyerte, ajánlását meg-nem-tartotta.

Három eſztendõ múlva meg-hala ezen Tsáſzár majd 90 eſztendõs korába 518-dik eſztendõbe, és uralkodott 27 eſztendeig. Az mondattatik felõle, hogy halála elõtt egy rettenetes úkor ember jelent vólna meg elõtte, egy könyvet tartván kezébe, és ezeket mondotta vólna nékie: *A' te roſzſzaſágodért tizen négy eſztendõket törlök-ki a' te életedbõl.* Ezen Tsáſzár igen félt a' menykõ ütéstül, azért-is a' midõn menydörgött, mindég Laurus fa alá állott, mert aztat mondották nékie, hogy ezen fa árnyékába ſoha ſe ütne a' menykõ. Ugyan tsak azt mondgyák némellyek, hogy õtet a' menykõ ütötte vólna még-is agyon. Mások pedig aztat beſzéllik, hogy az Úr Istennek igaz ítélete által eſzétül meg-foſztatott vólna, és mint bolond úgy hólt vólna-meg. Az õ neve a' Dyptichisbõl ki-törlettetett. A' Dyptichis két tábla vala, a' mellynek egyike világinak, a' másika Egyházinak neveztetett: az elsõn a' Consulok, 's más nagy hivatalokba valóknak nevei vólt fel-írva, a' másikán pedig ollyan tekintetbe való nagy emberek nevei, a' mellyekért Mise alatt imádkozni kelletett. És elsõ Miklós Pápa õtet Nérõhoz, és Diocletiánushoz hasonlíttya, jóllehet õ inkább ostoba, mint ſem vér ſzopó vala.

Nem lehet eleget tsudállani, hogy azon idõbe a' Fejedelmek, olly tetemes, és mindeneket meg-rontó hibákat ejtettek tsak azért, mi-

vel a' Religió dolgában tudatlanok vóltak, és ezért még a' Püspökségekben-is szakadások támadtak, ha ezek nem történtek vólna, kétségkívül a' pör patvarkodásnak tüze ki nem lobbant vólna, sem annyi tudatlanságok nem okoztattak vólna, és a' jó erköltsöknek gyakorlása által, a' mellyek minden bizonnyal virágzóttak vólna, a' kereszténység vállás jobban és jobban gyarapodott vólna.

Nyúgodalmas életet élhettek vólna már akkor-is a' Nemzetek, mivel a' kereszténység vallás csak arra a' méltóságos gondolatra vezett, hogy a' Felséges Úr Istent minden meg-esmérhesse, és hogy ő maga szent igazsága által, és vég nélkül való irgalmassága, és kegyelme által az örök örvendetes életbe, és maga szent színe látásában kíván kit-kit részessé tenni. A' Religió kívánnya a' világi hasztalan, és múlandó hívságoknak meg-vetését, és kötelességünknek buzgóságát, a' vétkeknek meg-útálását, és Felebarátunknak gyengesége által rajtunk el-követett meg-bántásának meg-engedését, és a' szerentsétlenekhez mutatni illendő meg-szánásunkat, szóval: igaz felebaráti szeretetet, és minden gonosz ellen Heroicum méréssséget. Ő mindent tellyessé tészen, mindeneket meg-szentel még a' világi életben-is. Honnan származtak tehát annyi bódorgások, és elméknek tébolyodásai? mért adták okainak mind ezeknek lenni a' Religiót? Ez minden bizonnyal innét esett, hogy az eretnekség, a' melly magát ezer meg ezer színekbe mutatta, meg-nem szünt színes subtilitások, és meg-tsaló következések által a' vallást zavarni, és annyi sok versengések között, a' léleknek ereje meg-gyengült.

gûlt. A' versengés meg-útálást nemzett, és a' meg-útálás kit kit minden roſzra vezette. Mennél erösebben kívánták magok ellenkezöit ſzavakkal, és mesterſéges kérdésekkel ſzorongatni, annál erötlenebbé, és tehetetlennebbé tették magok erkölcseit. A' ſzelíd, és ajtatos Püspököknek példáját nem követték. Egy közönſéges lelki elme ſzédûlés hatalmat vett a' Fejedelmeken. Az Anyaſzentegyházba ſzakadások történtek, és a' Birodalom belsöképpen nyúghatatlaníttatott, külsöképpen pedíg háborúk által rontattatott. Ezek voltak fô okai az akkori mindenféle viſzſza-vonásoknak, de ennekutánna-is fog illyeket ſzemünk eleibe tenni a' História.

JUSTINUS.

Nagy Theodoricus Orſzáglásának vége.

Justinus ült-fel Anastásius után a' Tsáſzári trónusra, a' ki-is Thrátziába Nemtelen ſzülöktöl jött e' világra. Ö gyermek korába Páſztor vala, és annakutánna egy fa-vágónak teher hordója. Hogy egyſzer fel-ſerdült, jóllehet ſem írni, ſem olvasni nem tudott, a' katonák közé álván ſzerentséjét még-is meg-tette, mert minden hadi hívatalokon által menvén végtére a' Test-örzök Præfectussává tétetett. Amantius egy felette gazdag ember, ſok pénzt adott nékie, a' mellyet ö a' katonák között el-oſztott, és azzal aztat vitte véghez, hogy általok Tsáſzár-

ſzárnak ki-is kiáltatott, és három unokái Anastásiusnak el-felejtettek. Ö ajtatos ember vólt, és a' Catholica Religiónak felette buzgó óltalmazója, az Ariánusoknak ſok templomait el-is vette. Konstantzinápolyba hozzája jött János a' Római Pápa, Symmachussal, és Boëtiussal, a' kiket nagy tiſztelettel látott, és János Pápa mint elsö Görögök Tsáſzárát meg-is koronázta.

Justinusnak uralkodása tsupán a' Religiónak pörlekedései között folyt. Ö mingyárt az Orthodoxusok mellé állott, a' kiknek ſzáma Konstantzinápolyba leg-nagyobb vala. A' Nép nagy hevesſéggel aztat kívánta, hogy a' Manichæusok neve meg-betsteleníttessék, ſöt még azoknak teste sír-halmokból-is ki-vettettessen. Anastásius Tsáſzárt-is a' Nép Manichæusnak tartotta. Kívánta ezek után, hogy a' Chalcedonumi Conciliumnak tiſzteletére ünnep tartatasson, (ezen ünnep Nap, a' Görög Anyaſzentegyházba most-is tartattatik,) kívánta, hogy az orſzágból ſzámkivetésre küldettetett Püspökök viſzſza hívattattassanak, és némellyeknek nevei a' Dyptichába írattatassanak. A' Patriárcha a' ſzent Mise áldozathoz nem-is fogha-tott hamarébb, hanem tsak akkor, a' mikor a Népnek kívánſága tellyesíttetett, a' mellyet negyven Püspökök meg-is erösítettek, valamit tsak a' Nép kívánt, annyira függöttek akkor a' leg-nagyobb dolgok a' Nép kívánſágától.

Justinus keménnyen mingyárt meg-is parantsolta, hogy bé-vétetessenek, és meg-is tartatassanak a' Chalcedonumi Conciliumnak végezései. Minden hívatalokból ki-rekeſztette ö az eretnekeket, még a' Hadi ſzolgálatból-is, és meg-egyesítette a' Napkeleti Ekklézsiát, a

Ró-

Római Ekklézsiával, a' mellyek negyven négy esztendôktûl fogvást, tudniillik: miólta Felix Pápa Acaciust meg-átkozta, egymástól el-választva vóltak. Hormisdás Pápa, Euphémius Patriárchának, és Macedóniusnak neveit a' Dyptichából ki-törlette azért; mivel ôk Acáciust nem akarták betsteleníteni.

Egy új Edictum a' Manichæusokat számkivetésre ítélte, azokat pedig, a' kik annakutánna azoknak fognak találtatni, fej vételre; meg-is erôsítette az eretnekek ellen az ez elôtt való törvényt-is, és ki-terjesztette aztat, a' Pogányok, Zsidók, és Samaritánusok ellen-is, nem gôndolkodván arról, hogy mint segítségre egykor szükség lészen azokra. Egy Saracénus, a' ki azon idôbe Keresztény vólt, így szóllott egy maga Nemzetébûl való Hertzeghez: *Gondoldmeg, hogy mi Keresztények vóltunk elôbb mint sem a' ti jobbágyitok lettünk. Egy embert sem esmérek én, a' kinek annyi hatalma vólna, hogy engemet kénszeríthetne, aztat el-hinni, a' mit nem hiszek, vagy aztat el-titkolni a' mit hiszek, és ha azért verekedésre jönne a' dolog, tehát az én pallosom-is olly hoszszú mint a' másé.* Ezen fenyegetésbôl ki-tetszik, melly veszedelmekre teszik-ki magokat a' Fejedelmek, illyen erôszak tételekkel, a' mellyeket maga Nagy Constantinus-is el-kerûlt. Igaz, hogy a' vér-ontást el-kell kerûlni, de még-is tartozunk tévelygésben vakoskodó felebarátinknak szemeit ki-nyitni.

Ámbár Justinus, kétség kívûl félelembûl, a' Góthusokra való nézve egy ki-vételt maga Edictumába bé-tett, de még-is Theodoricus azért fel-indúlt, hogy az Arianusoknak az ô Religiójok gyakorlása meg-tíltatott, holott ô a' Catholicusoknak aztat meg-engedte. Ô a'

Tsá-

Tsáfzárnak írott levelébe ki-tette, hogy nem volna hatalmok a' Fejedelmeknek a' lelki esméreteken uralkodni, hogy az ő hatalmok továbra nem terjefzthetné-ki magát, tsak a' külső bátorfág meg-tartására, és hogy ők tsak a' nyilván való békefség háborgatóit büntethetik-meg. Justinus erre így felelt, hogy a' nélkül, hogy a' lelki esméretet kénfzerítené, kit kit maga fzolgálattyába bé-vehet akár kit akarna, és hogy a' külső rendnek, és bátorfágnak egyefztetve kelletik lennie az igaz Religióval, és ő bizonyossan meg-esmérvén, hogy igaz Religióba vólna, tartozna azzal, hogy valakik vele egy aránt nem hifznek, azoknak templomait bé-zárattassa, és őket maga orfzágába-is ne fzenvedgye, mint ollyan mirígyes tagokat, a' kik a' többi egésféges tagokat-is megfekéllyesíthetnék.

Theodoricus magához hívatta János Pápát Ravennába, és meg-parantsolta nékie, hogy Konstantzinápolyba mennyen, és a' Tsáfzárnak mondgya-meg, hogy ha az Ariánusokat templomaiknak bírtokába vifzfza nem fogja tenni, és nékiek Religiójok fzabad gyakorlá-fát meg-nem fogja engedni, tehát ő-is Olafz orfzágba a' Catholicusokkal így fog bánni. Jóllehet ezen parantsolat nem igen kedvére esett a' Pápának, még-is engedelmeskedett, de tsak fzínlés képpen; mert a' meddig ő Konstantzinápolyba tartózkodott, a' hol ő illendő tifztelettel fogadtatott, ő vala az első Római Pápa, a' ki ezen városba látfzattatott, és maga fzékének meg erősítésén igyekezett, a' mint is, hogy azon dolgozott vólna, hogy az Ariánufoknak templomaik vifzfza adattassanak, inkább a' Catholicusoknak fel-fzentelte azokat. Vifz-

fza

sza tértével ötet Theodoricus tömlötzbe tétette, a' mellybe meg-is hólt. Flórinek jegyzése szerint a' maga követségét annak rendi szerint végh-hez vitte, ö a' Tsászárnak meg-mondotta vólna, melly nagy veszedelemre tenné-ki Olasz országot, és hogy a' Tsászár az Ariánusokat szabad lábra tette vólna. De ezen elö-adás nem látszatik helyesnek lenni, mert ellenkezöt fog látni kiki bé-tekíntvén az: *Abregé Chronol. d' Hist. d' Italié*-ben.

Ezen Konstantzinápolyba történt alkudozás alatt, a' már hatvan nyóltz esztendös Theodoricus a' Catholicusok zúgolódása által nagyon fel-indíttatott, mert aztat vélte, hogy az ö koronája ellen párt-ütések koholtatnának, a' melyért-is kétségeskedö lett, és a' rágalmazók által meg-tsalattatott. Bé-is árúltatott Albinus, a' ki Patricius vala, hogy ö a' Tsászárral titkos értelembe vólna, mivel pedig Boëthius ama nagy Philosophus Albinusnak ártatlanságáról meg-vala gyözettetve, tehát szabadon ezeket mondotta: *Ha Albinus büntetést érdemlett, tehát én-is, és velem a' Senátus.* Ezen Philosophusnak ellenségei az ö szavait ollyanképpen magyarázták, hogy azok bizonyságára szolgáltak annak, mintha már az elébb valamelly öszve esküvést Boethiussal kívánt vólna indítani. Három hamis tanúk aztat vallották, hogy ö egy várba magát bé-zárván egy Philosophusi munkát tsinált vólna, a' mellybe Theodoricust fekete rút festékekkel le-festette vólna, holott azon munka Philosophusi bíztatások vóltak a' jámbor életre. A' Konstantzinápolyba küldetett Pápának ottan való végzése még jobban kétségessé tette ezen Királyt, a' melynek

nek következése az vala, hogy Boethius, és az ő Ipája Symmachus mind ketten Consulárisok meg-ölettettek.

Abba nem lehet kétségeskedni, hogy Theodoricus őket vétkesseknek tartotta vólna, kiknek-is el-veſztése lelki esméretét nagyon mardosta, Melancholiába esett, és abba nyomorogván hetven negyedik eſztendeje korába meghala. Ötet a' birodalomba követte az ő unokája Athalaricus, az ő Leányának Amalasuntának fia. Maga Athalarikus gyermek vala, de Amalasunta olly nagy tulajdonſágokkal, és erköltsökkel bírt, a' mellyek egy nagy Királyba lenni kívántatnak, ő egy meſzſze látó, tanúlt, jó erköltsü, és tökélletes Hertzeg Aſzſzony vala, minden nagy dolgokra ſzületett, és olly nagy ſzeretetre, mint tiſzteletre méltó. Valameddig a' Birodalomnak kormánnya kezébe vólt, minden aztat gondolta, hogy még Theodoricus életbe vólna. Különössen igyekezett ő, az ő fiának nevelésén, és ezeket mondotta: *A' gyalólt nemzetek meg-külömböztetik magokat a' Barbarusoktól az által, hogy a' tudományokat betsüllik, és azok arányt, a' kik azoknak magvát bévetik, és azokban tanítást adnak, nagy tiſztelettel vagynak.*

Vannak még némelly dolgok, a' mellyeket Justinusnak uralkodása ſzemünk eleibe téſzen. Tzathius a' régi Cholchisba Lázierek Királlya, hogy magát ottan meg-koronáztassa akarta, jóllehet a' Persák Királlya aztat tartotta, hogy az ő hatalma alatt vólna, azért-is már Cabades a' háborút vele meg-újítani kívánta, de maga fel-tételét meg-másolta, és aztat kívánta, hogy a' Tsáſzár az ő harmadik fiát Chosroest,

a' kit

a' kit ö maga Successorának rendelt, adoptálya. Ezen tsudálatos ajánlás nagy gondot adott, azért-is feleletül az adattatott a' Tsászártól, hogy a' szokás nem engedné idegent másra adoptálni, hanem tsak a' fegyverfiságra, a' melly adaptziónak nintsen törvénnye a' Trónus el-nyerésére. Cosrhoes már útban vólt Konstantzinápoly felé, de ezen váratlan felelet haragra indította a' Persákat, el-is kezdödött a' háború; az ellenség el-vette Iberiát Napkeletti részin Laziának, a' kinek Királlya Tzathius Justinus óltalma alá adta magát, de annakutánna, melly pontok alatt nem tudatik, meg-békélt a' Persákkal.

Azon idö tájba Antiochia városa, föld-indúlás által nagyon meg-rontatott, Ciliciába pedig olly magosságú Aszszonyi személy találtatott, hogy harmad fél láb mértékkel magassabb vólt akár melly magos férfinál. Justinus látván maga öregségét, Justiniánust hagyta a' Senátus kérésére a' Trónusra való Successorának, tsak hamar annakutánna ki-múla kilentz esztendeig való uralkodása után 527-dik esztendöbe.

Minekelötte ezen Justiniánust választotta vólna Justinus maga helyett a' Trónusra, ez mihent Justinus uralkodni kezdett, még akkor Vitaliánust, a' kivel atyafiságot vetett, meg-ölte, és ez minekutánna arra vette ötet, hogy a' kék factióhoz állana, és még arra-is, hogy megvetvén a' törvényeket minden roszszaságot nyilván kövessen-el, és a' gyilkosságot tsak játéknak tartsa, még-is ezen szép oktatásai után maga lett gyilkossa. Ezen tselekedetei Justiniánusnak éppen nem jövendölték aztat, hogy ö valaha bölts Törvénytévö fogna lenni, mindazonáltal ö magát nevezetessé éppen maga tör-

vénnyei által tette, és nagy dítséreteïvel az enthusiasticus Törvény tanítóknak, majd tsak megnem istenesíttetett, holott az ö törvénnyeibe, az ö uralkodásának módgyában sok nyomait az ö gyengeségének, hibás böltsességének, az igazságtalanságnak, és a' Tyrannismusnak lehet találni. A' Római nagyság! látszatott megint töredékei közül fejét fel-emelni. Két Nagy Hadi Fö Vezérek adták nékie erre az eröt, de a' melly nem sokáig tartott, és ollyan vala, mint egy betegnek utólsó ki-nyújtozása, a' ki utólsó erejét teszi-ki, de el-bágyadván ettül-is, ki-adgya lelkét.

JUSTINIÁNUS.

ELSÖ TZIKKELY.

Míglen Belizárius a' Vandalusoktól Africát el-nem-vette.

Justiniánus születtetett Illyriának Beudina nevezetü helységébe, ö-is, a' mint vélekednek leg-több Historicusok aránta, alatsony nembül származott, ugyan tsak Justinus húgának fia vólt, de mivel ez-is parasztnembül való vala, azért vélekednek így felöle a' Historicusok. Mindazonáltal jobb nevelése vólt nékie mint Justinusnak, ö negyven négy esztendös vólt, midön az országláshoz jutott, nagy Törvénytúdó vala,

vala, a' tudományokhoz-is nagy ſzeretettel viſeltetett, munkás ember vala, és nagy ízléſſel-is bírt az újíttásokban. De ſok elõ ítéletekkel hajlott a' Despotismushoz-is, ſok gyengeſég-is vólt Characterébe. Tele vólt hívſággal, de érzékenyſég nélkül az igaz hírért, és névért, inkább iparkodott másokon uralkodni, mint azokat ſzerentséssé tenni. Õ azok közül a' Fejedelmek közül való vólt, a' kik egy öſzve keveredést a' jóból, és roſzból bírnak, a' kik a' nélkül, hogy magok nagyok vólnának, még is, mivel nagy dolgokat viſznek véghez az õ Ministerei és Fõ Vezérei, nagyoknak láttatnak lenni. Minden ſzerentsésen véghez vitt dolgai közül Justiniánusnak még-is ki-mutatják magokat az õ lelkének gyengeſége, és uralkodásában tett hibái.

Egy nemesen gondolkõdó Fejedelem ſoha ſem fog házaſságra lépni egy Theátrumon ſzolgáló leánnyal, a' ki tele vagyon hívſággal, és egéſz életét úgy folytattya, hogy aztat a' jó erkölcsökkel bíró ſzívnek meg-kelletik nem csak útalni, de meg-is vetni.

De még-is Justiniánus eztet tselekedte, elvévén Theodorát egy Theátrális leányt, a' kiről Procópius maga titkos históriájában még így ír felõle: Theodora ifjúſágától fogva feletteʃ búja ſzemély vólt, a' ki magát azzal is táplálta, és ha viselõsſégét meg-érzette, méhének gyümõltsét el-üzni ſzokta, és a' midõn egyſzer Tsáſzárné lett, kevélyſégét annyira vitte, hogy a' leg-fõbb ſzemélyeknek elõtte a' földre lekelletett borúlni, és lábait úgy tsókolni. De még-is Justiniánus, egy maga törvénnyébe ezeket teſzi ki felõle: *Theodora egy a' leg-betsületessebb feleſégek közül való, a' mellyet nékem az*

Úr Isten adott. Justiniánus, háromſzorta ſzáz, és húſz ezer font aranyat hagyott maga után, a' mellyek az utánna következett Tsáſzárok között el-olvadtak.

Ő a' Theologiában igen buzgó vólt, és e' vala új ſzerentsétlenſége a' birodalomnak. Lehetetlen jónak tartani azon buzgóſágát, a' mellyel ő mingyárt eleintén az eretnekek el-nyomattatására élt, mivel önnön maga-is utóllyára az eretnekſégbe belé esett, és az Orthodoxussokat, az az: az igazán hívőket üldözte. Azon vélekedésnek, a' mellyet ő bé-vett, nagyobb hitelt adott, mint az igazſágnak. Az elöbbeni Tsáſzároknak törvénnyeihez, még aztat-is hozzá adta; hogy halállal büntetessenek mind azok, a' kik az Anyaſzentegyháznak tanítása alá magokat nem fogják vetni. A' Pogányok, a' Zsidók, és Eretnekek átkozták a' Tsáſzárt, és mindenfelé, hogy magokat megmentsék, káromkodva ſzaladtak, némellyeket annyira vitte a' harag, hogy magok magokat meg-ölték. Phrygiába fel-gyújtották a' Montanisták magok templomát, és abba önnön magokat meg-égették. Ötven ezer Samaritánuſok, fel-támadván mindent puſztítottak, és öltek valamit elől utól értek mind addig, míglen utóllyára magokat-is mind meg-nem-ölték.

A' tartományoknak néptül való meg-foſztása, a' Tsáſzárnak, és a' kereſztény vallásnak meg-útálása letteк következései, ezen nyomattatásnak. Mivel ő azoknak jóſzágait, a' kik nem akartak meg-kereſztelkedni, maga haſznára el-foglaltatta, tehát azon vélekedésre hozta a' Heterodoxusokat, az az: nem igazán hívőket, hogy maga haſznát inkább vadáſzná,

ná, mint sem az igaz keresztény Religiónak kiterjedését.

A' Góthusok egyedûl (mivel még Theodoricusnak emlékezete fent vala) nem vétettettek a' törvényeknek szoros rámájára. Söt a' Tsászár az Ariánusoknak egy templomot építtetett, de az ö elsö Isteni szolgálattyoknál némelly Enthusiastáktól meg-támadtattak, és majd mindnyájan meg-ölettettek. A' Tsászárnak az ö maga viselése az illyetén embereket nagyon fel-bízgatta.

Egyszersmint azon idöbe meg-büntettettek a' jó erköltsöknek meg-rontói-is nagy kénysséggel, de ez által nem hogy meg-jobbíttattak vólna, söt botránkozásra hozattattak. Két Püspökök, és néhány Papok némelly Tanátsbéli Urakkal, el-követett számtalan roszszaságokért bé-árúltatván mindenek láttára meg-tsonkíttattak. Mivel pedig ezen példának haszna nem lett, tehát meg-fenyegette a' Tsászár, egy nagy böjtbe 554-dik esztendöbe ki-adott törvénnyével, mind azokat, a' kik illyen roszszaságokat el-fognak követni, ha azok Húsvét ünnepe napján pœnitentziát nem fognak tartani. Azon törvénybe pedig kemény büntetés vala ki-téve. De mit lehetett az ollyan törvénytül várni, mivel ö a' szitkozódást szintén olly keménnyen büntette, mint a' terméfzet felett való vétket, meg-tíltotta ö a' Hazárd játékokat, mivel a' káromkodásra alkalmatosságot nyújtanak, el-kergettette a' kurvákat, és a' kik annakutánna találtatnának, azokra halál büntetést vetett. Egy bölts Törvénytévö elöl meg-vizsgállya, ha mind ezen törvények gyakorlásba hozattathatnak-é, avagy sem? és vólna-é ollyan erejek, hogy egy egészlen meg-romlott Nemzet-

nek erköltsét meg-jobbíthatná, és ha elegendő eſzköz vólna-é a' meg-rögzött rendetlenlégeknek helyre való állítására, hogy ne talántán a' midőn jót akarna tselekedni, roſz ne következzen belőle, és valóſsággal a' roſzſzak mind nagyobbra, mind többre mentek.

Mind ezek között a' Tsáſzár nagy nyúghatatlanſágra hozattatott a' Persák háborúja által, jóllehet a' Rómaiak némelly ſortélyokat már nyertek ezen ellenſégektől. Ő a' Persák Királlyához egy követet küldött nagy ajándékokkal, és a' békeſség pontyaival. Cabades a' Persák Királya, tsak egy kevély levéllel felelt, a' mellybe ő magát *Királlyok Királlyának*, *a' Nap fiának*, *és Napkelett Urának;* Justiniánust ellenbe, tsak *A' hóld világ fiának*, *és Napnyúgott Urának* nevezi. Belizárius már akkor ollyan híres, nevezetes Bajnok, és Vezér vala, a' kinek híre az egéſz világot bé-töltötte, és ennek minden réſzin ezen ſzép emblema felőle ki vala trombitálva: *Belisarius decus Romanorum!* az az: *Belizárius a' Rómaiak ékeſſége.* Ezen Belizárius mondom, nagyon megverte a' Persákat 530-dik eſztendőbe Daras mellett. Ő ugyan hogy az erre következendő eſztendőbe Callicinum mellett, általok meg-veretett, épen nem vala tsuda, mivel a' katonák a nagy böjtöléstül erőtlenek valának, nem-is akart meg-ütközni, mivel minden félelem nélkül magát viſzſza húzhatta vólna, de a' katonáknak vakmerő hevesſége, a' kik az ő bölts tanáttsát félelemnek lenni tartották, és pártütéssel is fenyegették ötet, kénſzerítette ötet, hogy a' dolgot ütközetre engedte jönni. A' Perſáké vala azon ditsőſég, hogy ők egy ármádát,

dát, a' melly fokkal erőssebb vólt az övékénél, és egy leg-nagyobb Hadi Vezért-is meg-vertek, Belizárius viſzſza hívattatott. Mivel pedig ő nemessen gondolkodott, meg-alázta mágát, mert jól tudta, hogy még ollyan embert-is, a' ki a' Fejedelemnek nagy ſzolgálatokat téſz, és több diadalmakat-is nyér, még-is az udvari hízelkedők álnokúl meg-ſzoktak rontani.

Arméniába, és több tartományokba nagyon ſzerentsések vóltak a' Rómaiak, mivel pedig Cabades ſok ütközeteket el-veſztett, a' mellyeknél mindég Belizárius vólt a' Fő Vezér, bújába meg-hólt. Az ötet követő Tsáſzár, Cosrhoes vala, a' ki ellen a' Görögök meg-útálással kiáltottak, de a' Napkelettiek Cyrus felett fel-magaſztalták, ollyan kéſzséggel bírt, hogy mind azon tsorbákat helyre hozta, és hamar-is maga Vitézſégét kívánó gondolattyait ki-is nyilatkoztatta. Justiniánus a' békeſség alkuját meg akarta újítani. Cosrhoes erre így felelt; hogy ő fegyverét hamarébb le-nem-teſzi, hanem tsak akkor, a' midőn néki tizen-egy ſzáz ezer font aranyat le-fog tenni, és a' meg-vett várakat viſzſza fogja adni, és a' Truppoknak Vezérét viſzſza hívatattya, és nékie lakó hellyet nem Mesopotamiába, hanem Konstantzinápolyba ád. (Ezen Vezér nem Belizárius vólt, mivel viſzſza hívattatása után egy ideig nem comandírozott.) A' Tsáſzár mindeneket megígért, de annakutánna egy parantsolatot ki-adván, kéntelenítteteti 533-dik eſztendőbe egy otsmány békeſséget kötni.

Ő mindenkor ollyan vígyázatlan vólt, hogy a' Factiókat egymás ellen a' Circusba fel-hevítette, és ő a' zöldek ellen mindég a' kékek mel-

lett állott, mivel Theodóra-is ezeknek fogta párttyát. Egéfz Konstantzinápoly városa ezek között fel-vala oftva, és egy polgár egy réfzfzel, a' másika a' mással egyesült. A' játékoknál egykor rágalmazták a' zöldek a' Tsáfzárt, a' mellynek Vezéreit meg-is ölettette, a' mellyért a' nép nagy haragra indíttatott. Ezeknek Vezérei négy Ministereknek ki-adását, kivált Tribóniánust kívánták, a' kinél az igazfág nagyon óltsó vala, és a' ki annakutánna a' törvényeknek ki-adásában efzköz vólt. Justiniánus el-távoztatta fzem elöl ezen négy Ministereket, de ezen gyenge Fejedelem, még-is ezen zabolátlan népet fegyverétül meg-nem foftotta, mi több, már ö arról gondolkodott, hogy hová és merre fusson, de Theodóra, a' kinek nagyobb méréfzfége vólt, meg-tartóztatta ötet, és így fzóllott hozzája: *Hogy valaki éllyen nem fzükfég, de fzükféges mindennek, hogy maga betsületét által élje. Egy Fejedelem, a' ki Trónussáról le-üzettetett, és betstelen életet él, alább való egy meghólt embernél. A' Trónus leg-ditsöfégessebb sír-halom.* Ezen ki-kiáltatott Afzfzonyfág lelkének még-is bizonyos Nagyfága vagyon.

Azon hírre, hogy a' Tsáfzár maga hitves Társával el-fzaladott vólna, leg-ottan a' Nép Hypátzius házába futott, a' ki Anastásiusnak unokája vala, akarattya ellen ki-húzta házából, és Tsáfzárnak ki-kiáltotta. Leg-ottan meg-jelent Justiniánus-is az Evangelium könyvet tartván a' kezébe, magát bünösnek vallotta, és aztat mondotta, hogy ö ezen fzerentsétlenféget büneivel vonta vólna magára, és hogy ö mindeneknek, a' kik ötet meg-bántották, meg-enged, és ha a' nép békesfégnek adgya ma-

magát, ſenkit ſem fog meg-büntetni. Ezen beſzédgyével még meg-vetettebbnek tette magát, és a' lárma nagyobb lett, azért-is viſzſza téré maga Palátziumába, hogy az erö-tételnek eleit vehesse.

Minden el-lett vólna veſztve, ha Belizárius maga leg-föbb hadi Tiſztyeitöl, és katonáitól kísértetvén hírtelen ezen párt-ütökre nem tsapott vólna. A' vér-ontás írtóztató vala, 30000 emberek agyon verettettek, és a' tüz ezen Napnak rémülését még meg-nagyobbította. Hypátzius, és az ö Öttse Pompéjus a' tömlötzbe vettettek, ottan meg-is fojtattak, és a' Tsáſzár maga diadalmát az egéſz orſzágba ki-hírdettette. Oh melly ſzomorú hívſág ez!

MÁSODIK TZIKKELY.

Belizárius meg-veſzi Africát.

Látván a' Tsáſzár Belizáriusnak hozzá való meg-bizonyított hüſégét, viſzſza hívattatta ötet, és elöbbeni kegyelmébe bé-vette. De tsudálatos dolog, hogy egy ollyan Fejedelem alatt, a' ki a' Circusnak bolondſágait maga leg-hathatósbb foglalatoſságának tartotta lenni, magát pedig ez által veſzedelemre ki-tette, hogy ennek könnyen áldozattya lehetett vólna, még-is tsak maga jobbágyainak vérek ki-ontásával ezen veſzedelemböl ki-menekedett, és még ez alatt leg-nagyobb dolgoknak elö vételei meghatároztattak; de ez tsak onnat történt, hogy

az esett nagy embereket állított melléje. Hogy Africa meg-hódoltattatott, a' Belizáriusnak dolga vala, Genserichus idejétől fogva a' Vandalusok egéfzlen meg-változtak, nem vólt már azon meg-rettenthetetlen, fáradhatatlan, mértékletes, és fzűzen élő nemzet, a' mint az éjtfzaki réfzről midőn jött vala, hogy most mind akkor mindent, a' ki tsak eleibe állott, porrá dörzsölne, hanem egy meg-gyengült Nemzet vala, éppen egy ollyan gyümöltsös mint meleg országba, a' hol az intselkedések a' búja életre, a' pompák, és kintsek által meg-fzaporíttattak.

Genzerichus két hibát tselekedett, látván, hogy az ő Vandalussainak erköltsei meg-romlottak, mert őket az orfzáglásnak meg-változtatására ki-tette. Ő minden erős városoknak kő-falait ki-vévén Kartágót le-rontatta, mivel ő attól tartott, hogy háborúnak idején valamellyikébe a' Rómaiak magokat erősöknek tennék. Tovább aztat-is rendelte, hogy mindenkor nem tekíntvén az elsö fzülöttét mindenféle Lineáknak; a' leg-öregebbre idejére való nézve az egéfz Királyi Familiából fzállyon a' Korona, de ez igen könnyen rendetlenfégeket, és háborúkis okozhatott. Az ő mefzfze ki-terjedő birodalma, a' melly Corsicát, Sardiniát, és mind azon tartományokat a' Cadixi tenger fzorossától fogva egéfz Cyrenaikáig magába foglalta, hólta után a' rendetlenfégeknek, és nyomorúfágoknak nézö piatzává lett.

Hunnerikus, a' ki ötet az orfzáglásba követte, maga Testvéreit, és unokáit meg-ölette, hogy maga fiát a' Trónusra hozhassa. Hilderícus, a' kire Hunnericusról fzállott a' Korona, Gelimértül Cabadesnek unokájától a' Trónusról

ról le-vettetett. Justiniánus, a' ki Hilderikusſal kötésbe vala, Gelimérhez írt mellette, de ez mind a' Tsáſzár jó tanátsát, mind az ö fenyegetését meg vetette. Erre a' Persákkal való békeſség meg-eséssében ſzorgalmatossan dolgoztak, azért hogy Africa hamarébb meg-vétetessen, és ennek végben vitele Belizáriusra bízattatott.

Ezen ditsöſéges Fö Vezér, kinek ármádája 10000 gyalogſágból, és 6000 lovaſságból állott, el-indúla Junius hólnapjába hajókon, és bé-ére három hólnapok el-folyta után Africába. Mivel pedig igen ſzoros regula alatt tartotta maga katonáit, nem úgy tekíntették ötet mint ellenſéget, hanem inkább mint meg-ſzabadítót. Leg-kissebb ellent állás nélkül közelített ö Kartágóhoz, tsak hamar reá akadott ö Gelimérre, és meg-verte ötet, a' ki ſzaladásra vette dolgát, más nap ezen városnak kapuja elött meg-jelent, a' hol az ö el-fogadására meg-világosították az útzákat, de hogy a' katonák éjtſzaka ne talántán rendetlenſégeket kövessenekel, nem akarta a' várost mingyárt bírtokába venni, hanem más napra halaſztotta maga bémenetelét mint egy Római városba minden lárma nélkül, és minden erőſzak tétel nélkül, úgy hogy még a' Mester emberek ſem gátoltattak munkáló mühellyeikben. Kartágó huſzon öt eſztendöktül fogvást öröke vala a' Vandalusoknak.

Gilimer Spanyol országba küldött a' Visigóthusok Királlyához Theudishez ſegítſéget kérni. Az ö követtyei, a' kik nem tudták mi történt, azért a' midön ſegítſéget kértek, aztat mondották ezen Királynak, hogy az ö Fejedelmek, tsak egy marok Római úton álló tolvajokat akar-

akarna porrá törni. Ezekhez így szóllott Theudis Király, a' ki a' dolgokat jól tudta: *Mennyetek viszsza Kartágóba, és kérdezzétek-meg dolgotoknak sorsa, miben légyen!* Ezen üzenettel viszsza küldetettek, és el-is érkeztek Kartagónak Révébe, a' hol nem reménylették, hogy ellenségre fognak akadni. Mingyárt-is Belizáriushoz vitettettek, a' ki szabadon botsájtotta öket, mivel egy nagy titkos dolgot meg-jelentettek néki.

A' Vandalusok Királlya azomba egy ármádát gyüjtött egybe, és ezen időbe az ő kiküldött kémjei-is azon igyekeztek, hogy a' Hunnusokat el-vonhassák a' Római ármádától, mivel pedig a' Hunnusok reá úntak a' szoros Római Regulákra, és attól-is tartottak, hogy ne találtán Africába hagyattassanak, meg-ígérték, hogy elsö alkalmatossággal párt-ütést fognak indítani. Belizárius ki-tanúlta ezen öszve esküvést, és bor, 's hízelkedések által meg-is nyerte ezen barbarusoknak hajlandóságát, és arra vette öket, hogy magok hitetlenségét megvallották, és magok hüségét ennekutánna ajánlották. Erre Tricamárnál egy 100000-bül álló ármádát meg-vert, a' melly kétszer-is erössebb vólt mint az övé. Gelimér már nem tudott mit tenni, hanem menedék hellyet a' meg-nem hágható meredek hegyek között keresett Numidiának végsö szélein. Mivel az ott való tartomány semmit egyebet nem termett, hanem tsak árpát, és tenkelt, és a' szeretsenek a' gabonát, sem örleni, sem meg-sütni nem tudták, úgy tettzett nékie, hogy természetét a' régi nyers vadságra fogja fordítani, azért-is három hólnapi szenvedése után meg-adta magát. Belizárius

Kar-

Kartágóba fogadta ötet, és mondotta nékie, hogy Justiniánus Tsáſzárnak aránta való parantsolattyát bé-kelletik várni, de addig mindég fegyveres katonákkal örzettette ötet.

Ha a' Tsáſzár bölts Tanátsosok által vezéreltette vólna magát, tehát által látta vólna, melly ſzükſéges légyen meg-erösítésére egy újonnan nyert orſzágba egy bölts, és vitéz ember, és ezen okra való nézve Africába kelletett vólna nékie hagyni Belizáriust, a' ki három hólnapok alatt egéſz Africát Kartágóval edgyütt meg-vette, és Lybiát le-tsendesítette. De Konstantzinápolyba ſoha ſem aludott az írígyſég. Sokan ezen nagy Bajnoknak Tiſztyei közül-is az udvarbéliekkel edgyütt fújták a' követ ellene, abba vádoltatott, hogy ö párt-ütést akarna indítani. Még-tudta ő eztet, és mivel Justiniánus Tsáſzár válaſztására hagyta, hogy akár Africába maradhat, akár Konstantzinápolyba jöhett, ezen városba-is jött ö, és valamint a' Tsáſzár elött, úgy a' Fő Tanáts elött-is megmutatta, hogy minden vádak hamissak, és hogy ártatlan vólna.

Mindnyájan meg-esmérték, hogy a' kajánſág munkált ellene, azért-is mindnyájan reá állottak, hogy tiſzteletére egy Triumphális bémenetel tartatáſon, e' kiváltképpen való nagy tiſztelet vala, mivel még a' Napkeletti birodalomba ez nem láttatott. Nagy díſzſzel, és fényeſséggel ez meg-is esett, nagy ditsöſségére-is vált az, hogy a' ditsö ſzekér elött, a' mellyen Pálma fa ágak között, borostyánnal megkoronázva ült Belizárius, azon ſzerentsétlen Gelimér Király, több fogattakat vezetett. Ezen ſzánakodásra méltó Király, ſokſzor ezen ſzavakat mondotta: *Óh Hívjága minden hívſágoknak!*

nak! minden tsak hívság ezen a' világon! melly szavak illettek-is mostani sorsához.

Mihent hajóra szállott Belizárius, és ki-mene Africából mingyárt fel-támadtak a' szeretsenyek, ezen fel-támadást a' többi Vezérek tsak tizen négy esztendök után tudták le-tsillapítani. Azon népetlen Africa egész a' Saracénusok bé-tsapásáig, mint egy száz esztendeig a' Birodalom alá volt vettetve, és tsak neve-is a' Vandalusoknak soha sem hallatott többé. Justiniánus hét tartományokra osztotta-fel Africát, mellyeknek nevei ezek vóltak: Tingis, Mauritania, Numidia, Chartagena, Byzantz, Sardinia, mivel ezen sziget a' Vandalusi birodalomhoz tartozott. Ő ottan-is úgy bánt az Ariánusokkal, mint szokott vólt bánni a' többi eretnekekkel. Látszatott ugyan itten eleintén a' Népet kímélleni, de az ő szolgái, a' kik Finantziája mellett szolgáltak, majd tsak nem bőrőket-is le-nyúzták.

Cosrhoes a' Persák Királlya követséget küldött hozzája, szerentsét kívánni az új országhoz, de inkább bolzszontására, mivel ő a' nyereségnek egy részit kívánta, és ezeket mondá: *A' Rómaiak a' Vandalusokat meg-nem győzték vólna, ha a' Persák velek meg-nem békéltek vólna.* Félvén az új háborútól, nagy drága ajándékokat küldött a' Persák Királlyának.

Mind azon kintsek, a' mellyeket Genzericus Rómába nyert, Justiniánus Tsászárnak nagy hasznára lettek vólna, ha ő a' birodalom javára tudta vólna azokat fordítani, de Theodórának a' pompához való szeretete, mind azon temérdek kintseket el-nyelte. Egy útazására Bythiniának tartományiba négy ezer kísérő em-

embereket vitt magával. Ő sok pénzt tékozlott-el a' Templomokra, és Klastromokra, a' midőn leg-jobban meg-motskolta a' Religiót, eztet hívságból tselekedte, hogy a' világ ajtatosnak ítéllye lenni. Szükség itten egy fontos jegyzést tenni, melly ebből áll, hogy az adakozás, bár a' Templomra mégyen-is, ha nem igaz, és jó szándékból esik, hanem vagy kérkedésből, vagy kevélységből, és gazdagságnak fittogtatásából, az Úr Isten előtt épen nem kedves, és ezen temjényezésnek füsti nem hatt-fel hozzája, és nagyobb hasznára szolgál a' léleknek egy pénzetske, ha az a' szükölködőnek, töredelmes, és szelíd szívtől adattatik, mint a' most fent meg-nevezett gazdag, de színeskedő adakozás.

HARMADIK TZIKKELY.

Belizáriusnak első táborozása Olasz Országba.

Ritka Phænomenon, hogy gyenge uralkodás alatt nagy dolgok vitessenek véghez, de Justiniánus alatt ezek még-is meg-történtek, mert eztet a' szerentsés környül való állások hozták így magokkal. Africának meg-vétele Olasz országnak-is meg-vételét maga után vonta. Amalasunta Királyné (mert ő meg-nyerte a' Királyi titulust azólta, miólta tútori név alatt uralkodott) Atalaricusnak maga fiának gyenge ideje alatt, Olasz országba tsudálatra méltó böl-

tses-

tsességgel uralkodott, de látta hogy az Udvariak ezen ifjú Fejedelmet minden roszra reá vennék, és magát-is azon hatalomtól meg-akarnák foszlani, a' mellyet ő mindenkor jóra forditott, és éppen ezért haragudtak reája, a' mellyért mind azokat, a' kik ellene öszve esküdtek, meg-ölettette, minekutánna Justiniánus ötet bizonyossá tette, hogy mindennémű esetekbe Konstantzinápolyba menedék helyet fog találni ő nála. De még' sokkal félelmessebb ellensége vólt Theodatus az ő attyának Theodóricusnak unokája, a' ki Toscánába, Gubernátor vólt, mivel ötet a' nép nyomattatásában gátolta. Ezen adász ember, meg-ígérte a' Tsászárnak, hogy egész Toscániát kezébe fogja adni, ha nékie jól meg-fog fizetni, és még ezen felül Senátornak fogja tenni Konstantzinápolyba. Azomba Athalaricus, a' kit a' búja élet megrontott, meg-hala. Amalasunta Theodatusnak szivét meg-nyerni kivánván, mivel tsak maga vala életben ezen Királyi vérbül, a' koronát meg-nyerte néki, de a' Királyi hatalmat magának meg-tartotta. Theodatus ajánlotta-is magát, hogy mindenekben kedvére fog járni, de tsak hamar egy erősségbe bé-zárattatta ötet, és meg-is fojtatta. Cassiodórus, a' ki ezen Fejedelemnek szolgálattyába vólt, álmélkodva beszél felőle, talán a' Platonismus vólt oka, mivel eztet Theodatus minden erejével elő-mozditani kivánta, és ezen Minister segiteni kivánta, látván hogy magát egészlen annak adta vólna; vagy-is azért beszél illyen nagy hanggal felőle, hogy az ő Ura némelly szines igazság szeretetet mutatott némellyekhez. De nem kell tsudállani, hogy ezen másképpen nagy Históricus igy beszéllett, mert ő-is akkor udvari ember vólt.

Justi-

Justiniánus Tsászár Amalasuntának megölettetését okúl vette Olasz országnak meg-vételére, mingyárt-is Belizáriust szándékának tellyesítésére oda küldötte. Mihent Olasz országba bé-ére Belizárius, leg-ottan egész Siciliát el-vette, az alatt pedig más egy Mondon nevezetű Vezér Dalmátziába bé-tsapott, és megvette Salonnát. Meg-rettent ezen azon nyúl szívű Theodatus, és arra ajánlotta magát, hogy ha nékie annyi fekvő jószág fog adattatni, a' melly esztendőnként tizenkét száz font aranyat hozna-bé, egész Olasz országot által fogja adni. Söt még második Agapétus Pápát-is Konstantzinápolyba küldötte a' békesség ki-munkálására. De meg-halván Mondon egy tsatába, aztat vélte Theodatus, hogy már nem vólna oka a' félelemre, minden szándékát meg-is változtatta, de ezzel még szerentsétlenebbé tette magát.

Belizárius Neápolist-is meg-vette, minekutánna aztat húsz Nap írtóztató képpen ostromlotta vólna. A' Góthusok magok Királlyokra felette meg-haragudtak, hogy ő ellenségek ellen nem ment, azért-is Vitigest, a' ki híres Fő Vezérnek tartatott, Királlyoknak választották. Theodatus el-szaladott, de utól érvén ötet el-fogták, és meg-is ölték. Vitiges Sylverius Pápának jelen léttében, a' Római Néptől, és Senátustól a' Homágiumot bé-vette, és készült maga katonáit Ravenna mellett öszve vonni. Hirtelen meg-mutatta magát Belizárius Róma Városának kapui előtt. Meg-ijedvén a' Góthusok, egész Olasz országot magokkal edgyütt birodalma alá ajánlották, de ő ezen ajánlást megvetette, és így szóllott: *Én soha sem fogom elvenni, az én Tsászáromnak jussát, mert a' Tyran-*

nus névtül írtózom, és hogy tselekedhetném én aztat, mivel hozzája hittel vagyok köteles. Ezek után meg-intette a' Pápa a' polgárokat, hogy magokat ellene ne vessék, hogy magokra még nagyobb roſzſzat ne vonnyanak, meg-is adták magokat, jóllehet meg-ſem támadtattak, és így, Róma, a' melly hatvan eſztendöktöl fogva a' birodalomtól el vala ſzakaſztva, önként a' Tsáſzárok keze alá került. Ezen nagy gyözedelem jeléül, Justiniánus egy ſzáz fontos arany kereſztet, a' mellyen ſok drága kövek, és gyöngyök vóltak, küldött Rómába, mellyre Belizárius nevét-is ki-metzettette.

Belizárius már Rómába lévén nem többel, hanem tsak öt ezer katonákkal, körül vétettetett, több mint ſzáz ezer Ostrogóthusokkal, és valóban álmélkodni kelletik, hogy illy nagy erö ellen az ostromot ki-állani méréſzlette, de ö maga, és katonáinak bátorſágába bízott, és leg-inkább kevés ſzámú ſereggel ſzokott vólt ö gyözedelmeskedni, mindenek felett pedig az ö ellenſége, tsak térſégen tudott viaskodni, és ezen ostromlásnál, az Olaſzok ſegítſégével éltek, a' kik hozzájok éppen nem vóltak hajlandók. Ezen nevezetes ostrom, mellyhez hasonlót a' Históriákban keveset olvasunk, egy álló eſztendeig, és kilentz nap tartott. Procópius erröl ſzép le-írást hagyott, a' mellynek némelly környül való állásai tsudáknak lenni tetſzenek. Minekutánna Vitiges Porto városát, a' melly a' Tiberis vize parttyán minden katonák nélkül állott, meg-vette, tehát az ostromlottak nagy éhſégre jutottak, de mivel az ostromlók közöttis mirígyes betegſég támadott, Belizárius pedig ſegítſéget nyert, egy három hólnapi fegy-

ver

ver nyúgovás köttetett, de a' melly mind a' két részről fel-törettetett. Végtére fenn hagyott Vitiges az ostromon, mivel attól tartott, hogy ne találtán Ravennát árúlkodás által el-veszíttse.

A' mellyeket Procópius írásába tsudáknak tartottak, ezek vólták: hogy azon a' részen, a' hol szent Péter temploma állott, a' kő falon rézsek vóltak, azokat meg-újítani akarván Belizárius, ellent állottak ki-földozásokban a' Rómaiak, aztat mondván, hogy szent Péter megfogná óltalmazni azon részit a' városnak. Az Ostrogóthusok jóllehet Ariánusok vóltak, de még-is olly jó lelki esmérettel bírtak, hogy azon részit a' városnak nem ostromlották, és azon rézsek, a' mint vóltak úgy nyitva-is hagyattattak.

Azon időbe a' midőn a' Hadi Vezérek legnagyobb meg-hódoltatásokat vittek véghez, Justiniánus Tsászár leg-inkább a' Religió dolgába foglalatoskodott, ő Theologusi könyveket írt, és a' vetélkedéseket úgy el-intézte, mintha Egyházi Tanító lett vólna, mivel ehez mint Tsászárnak néminémű hatalma vólt-is. Egykor mivel tudta, hogy a' Religió dolgába helytelenül semmit sem mondana, így szóllott Agapétus Pápához: *Az én vélekedéseimmel tartsál, másképpen a' birodalomnak leg-végsőbb határára foglak számkivetésre küldeni.* Leg-több Püspökök alája-is vetették magokat az ő ítéleteinek.

Ő vala az első, a' mint le Brau Ur bizonyítya, a' ki a' Püspököknek ítélő széket tartani, de jó lelki esméret szerint, meg-engedte. Ő aztat rendelte, hogy a' világi dolgokban mind az Egyházi emberek, úgy a' Barátok-is, elsőbe a' Püspökök eleibe időztessenek, és hogy a' vi-

lági dolgokban a' Püspökök engedelmével a' világi Törvényszék-is hozhat ellenek ítéletet, és másképpen soha sem, és ha ebbe a' világi Törvényszék ellenkezöt kívánna tselekedni, akkor az Egyházi Rend a' Tsászárhoz folyamodgyon. Végtére ugyan tsak a' Püspököket, és Barátokat, minden világi Törvényszék alól kivette.

Justiniánus nagy emlékezetet hagyott maga után azon fényes szent Sophia templomának fel-épitésével (mert ezen Templom 532-dik esztendöbe történt fel-támadásnak alkalmatosságával meg-égett) de a' kints-tárból kimondhatatlan sok kintset-is költött reája. A' midön ö aztat fel-szenteltette, egy Históricus aztat irja, hogy ezeket mondotta vólna: *Salomó én tégedet fel-múltalak!* és még ehez eztet teszi, hogy ezen templomnak ellenébe a' Salomó Státuáját fel-állittatta vólna, a' melly úgy vala munkálva, mintha irígységet képzellene, de mivel ezen Sarcasmust más Authorokba nem találom, hitelt nem érdemel, és ötet vallás irígyének tartom. Ezen Templomnak bóltozatya egészlen márványból állatt, minden fa nélkül, hogy a' tüz meg-ne-károsíthassa. A' Sanctuáriumnak falai bé-vóltak borítva vert ezüstel, a' melly-is 40000 fontot nyomott. Hat oszlopok, a' mellyeken az Oltár nyúgodott, mind vert aranyból vóltak, a' mellyek a' sok drága kövektöl ragyogtak. Ki gondolta vólna, hogy ezen nagy kints prédája fogna lenni az Osmányoknak, és ebbül valaha Mosché légyen. Negyven Diáconusnékon kívül, még 485 Papokat rendelt Justiniánus ezen Templom mellé, a' kik annakutánna 800-ra szaporodtak.

Hogy

Hogy minden apró hadi tsaták elő hozásával únalmat ne nyerjenek a' kegyes Olvasók, Belizáriusnak tsak azon tetteit szükség tudni, mellyekkel egész Olasz országot meg-hódította. Belizárius útollyára Ravennát ostromlotta, a' hol Vitiges meg-maradott katonáival, vagyis inkább bé-zárkozott. A' Francusok ezen Királynak 500000-bül álló ármádát ajánlottak, ha ő edgyik részit birodalmának nékiek fogja engedni. De mivel ő más alkalmatosságokba őket hitetleneknek tapasztalta lenni, inkább a' Rómaiakkal kívánt alkura lépni. Justiniánus reá állott arra, hogy Vitiges Király mind azon tartományokat, a' mellyek a' Pó vizén túl vannak, tartsa-meg, de Belizárius ezen végzés alá maga nevét nem akarta írni, mert ő egyszer egész ezen részeket meg-hódolta, és azon vólt, hogy ő ezen egész országot a' Tsászárnak hatalma alá juttathassa.

Azomba az élés-tárok Ravennába a' tüz által mind meg-emésztettek, és mivel a' Góthusok attól tartottak, hogy ne talántán éhség által el-veszszenek, titkon másodszor-is Belizáriusnak a' Királyi méltóságot ajánlották, de most-is majd ollyanképpen mint elébb (a' mellyet fellyebb ki-tettem) felelt, tudniillik: *Én jobbágya vagyok a' Tsászárnak, és ollyan ajánlás az ő engedelme nélkül bé-nem-tellyessítethetik.* Vitiges, a' ki a' Góthusok szándékáról tudósíttatott, mingyárt ajánlotta magát Belizáriusnak a' koronát által adni. Ezek így történvén ezen Nagy Bajnok el-tőkéllette magában, hogy ezen alkalmatossággal a' háborúnak véget fog vetni, meg-is ígérte ő az ellenségnek, hogy magok személlyei, és minden jószágaik, minden bátorságba fognak lenni, de a' többi dolgok el-

végzésébe nem ereſzkedett, hanem halgatott. Erre ki-terjeſztett kezekkel fogadták ötet Ravennába, mivel épen nem kételkedtek abba, hogy a' Királyſágot birodalmokkal edgyütt felnem venné, utóllyára világosſágra hozta ö maga ſzándékát. Meg-tartotta ö maga ſzavát, mivel a' Góthusokat úgy tekíntette ö mint Rómaiakat, de ollyan Politicával élt, a' mellyet talán nem-is lehet meg-engedni, mert a' Királyt rabbá tette, és magával Konstantzinápolyba vitte. Irígyei, a' kik az Udvarnál nem kevesek vóltak, ingerlették mindenkor a' Tsáſzárt ellene. Viſzſza-is hívatta ötet, mert Cosrhoes ellen kívánta küldeni, mivel meg-hallotta a' Tsáſzár, hogy háborúhoz kéſzülne, Vitiges pedig Patriciusnak neveztetett.

Semmi ſem eshetett vólna Belizáriusnak könnyebben véghez vinni, mint magát Királyſágra fel-emelni. Ildebaldus, a' kit azon Góthusok, a' kik még Paviát, és Veronát bírták, és a' kit ök Királyi palástba, és más ehez tartozandó ékeſſégekbe fel-öltöztették, ſokſzor kérettette Belizáriust, hogy a' koronát venné-fel, de ö most ſem akarta aztat tselekedni, mert lehetetlen vólt néki egy Királyſágért maga Tsáſzárát meg-tsálni, jóllehet ez végtére nagyon háládatlan vólt hozzája. Minden Heroicum vólt Belizáriusba, az ö lelkének Nagyſága, és az ö erköltsei még inkább, mint ſem az ö hadi talentuma. Egy Nemzet ugyan ſzerentsés lett vólna, ha ötet uralkodójának meg-nyerhette vólna, mivel magok az ö általa meg-győzettetett ellenſégek-is édes örömest az ö törvénnyei alatt kívántak vólna állani. Epen azon időbe, a' mikor ö a' Monárchákat leg-inkább meg-reſzkettette,

tette, leg-édesdebben dolgoztak a' szántó vető emberek, így szóllott ő: *Egy hadi sereg tartozik a' szántó földeket, és minden munkásokat óltalmazni, nem pedig azokat meg-rontani.* Ezen időben, a' mellyben az erkölcsök, és gondolkozásnak módgya meg-vóltak rontva, a' régi Római Vitézek látattak ő benne fel-támadni.

Nem szünt-meg az ellene való áskálódás, és trágárkodás az Udvarnál, a' tökélletlen, és minden lélek esméret nélkül való írígygyei a' Tsászárnak mindenféle hazugságokat súgtak füleibe, tsak hogy ötet meg-buktathassák, és mennél több hasznos szolgálatokat tett ő a' Tsászárnak, és a' Birodalomnak, annál inkább igyekeztek veszedelembe való ejtésén. Utólyára győzedelmeskedtek-is ezen ritka vitézségű emberen, mert a' Tsászár ollyan parantsolatot adott-ki, hogy Belizárius nem tsak minden hívatallyától, de még minden ingatlan, és ingó jószágától-is, minden kintsétől, minden pénzétül foszlatasson-meg, lakása pedig Africába, a' hol nékie fog tettzeni, légyen. Óh be nagy háládatlanság! de ez a' Fejedelmek szerentsétlensége, hogy ők sok alatson, kaján, hízelkedő Tisztekkel vannak körül vétettve, és a' midőn ők magokat azoknak hívségekre bízzák, épen akkor tsalattatnak-meg általok, mert azok tsak magok hasznát vadászszák, és a' hasznos embereknek dolgait mind roszra magyarázzák. Tsudállani kelletik valóban, hogy a' Tsászár így bánt vele, mivel valamikor szorúltságba esett, mindenkor Belizáriusra vólt szüksége, és mindenkor ő húzta-ki ötet a' hénárból, még-is mindenkor háládatlanúl fizetett nékie. Megtudván Belizárius, melly kemény sententziát adatott-ki a' Tsászár ellene, meg-indúla ő egy-

néhány Vitézivel, és igen alkalmatos időbe esett menetele, mivel épen akkor némelly Ministerei pártot ütöttek ellene, ki-is akarták vetni Tsáfzárfágából, és mást válafztani. Belizárius épen akkor ére a' piatzra, a' midőn a' Tsáfzári ékesfégekbe öltöztették valamelly Fortunátus nevezetű Ministert, ő aztat mondotta, hogy az új Tsáfzárnak köfzöntésére jött vólna, örültek mindnyájan, de mingyárt vitézivel megtámadta őket, és a' több öfzve esküdtekkel együtt, az új Tsáfzárt meg-is ölte, és fejét Justiniánus lábaihoz vetette. Látván eztet Justiniánus, hívfégét meg-esmérte, és meg-ölelvén őtet, régi hivatalába vifzfza tette, mindenét-is vifzfza adta.

NEGYEDIK TZIKKELY.

Persiai háború. Totilás megint helyre állíttya a' Góthusi birodalmat Olafz Orfzágba.

Azon fok városok, és erősfégek, a' mellyeket Justiniánus Tsáfzár réfz fzerint meg-jobbíttatott, réfz fzerint pedig fundamentomból felépíttetett, a' mellyekre az el-pazarlott költfég annyira ment, hogy a' Finantziák ki-meríttettek, a' nélkül, hogy a' Birodalom valamit nyert vólna ezzel, nem vóltak elégfégesek a' hadi mesterfégnek, és bátorfágnak helyre hozására, és a' hazai jó fzívüfégnek helyre tételére. Mihent

hent az ármádánál nevezetes Vezérek nem vóltak mindenek veſzni indúltak. Belizáriusnak el-távozása után, a' Góthusok félelmessé tették magokat, a' mint látni fogjuk, a' míg az ő történettyek alatt Cosrhoes-is egéſz nap-keletet rettegésre hozta.

Ezen Vitéz Fejedelem Justiniánusnak megvételeit bé-húnyott ſzemmel nem nézhette. Jóllehet ezen Tsáſzár mindenkor azon igyekezett, hogy ötet a' békesſéges gondolatban meg-maradóvá tehesse, de eztet még ſem vihette véghez, és ezen Persiai Király fegyverhez-is kapott, és bé-rontott Syriába, a' hol-is Hierapolis, és Beröa városokat el-vette. (Ezen utól nevezet város ma Aleppo.) Ezek erősſégek vóltak, de még ſem akadott ellent állásra, mingyárt ezek után Antiochiát ostromlotta, meg-is vette ostrom futással ezen Rómával, és Konstantzinápollyal vetekedő várost, ki-raboltatta, és hamuvá fordítatta, mivel a' lakosok a' kő-falaknak tetejéről ötet betstelen ſzavakkal illették.

Justiniánus követeket küldött ezen Királyhoz, a' kik-is hozzája érkezvén, hogy leg-elsőben ezen háborúnak igazſágtalanſágát eleibe terjeſzſzék, a' mellyet ő az alku ellen kezdett vólna. Mind ezeket meg-is mondották a' követek Cosrhoesnek, a' kiknek ő így felelt. Justiniánus előbb törte-fel a' Frigyet, és ő aztat levelekkel mutatta-meg, a' mellyek a' Barbaruſoknak írattattak, hogy a' Persák ellen állyanak-fel. Erre ő egy ſumma pénzt kívánt, és még ezen kívül valamelly eſztendőbéli adót. *Mit?* így ſzóllottak a' követek, *A' Rómaiak legyenek a' Persák adózói? Nem!* felelt Cosrhoes, *hanem ti tsak nékünk Persáknak a' ti tartományo-*

tok határainak óltalmazásáért annyit fizessetek eſztendönként, a' mennyit épen ezért a' Hunnusoknak, és Saracénusoknak fizettek. Meg-is egyeztek abba, hogy nékie mingyárást 5000 font aranyak, és még ezen felül eſztendönként 500 font le-fizetessen, egy eſztendöbélit az 5000 fontal mingyárt le-is tették nékie, és erre békeſség köttetett.

De alíg történe ez meg, már-is mind a' két réſz fel-törte eztet. Justiniánus Belizáriust a' Persák ellen küldötte. Cosrhoes pedig még minekelötte meg-támadtatott vólna a' Lacierek kérését meg-hallgatta, a' kik arra kérték ötet, hogy a' Rómaiak igájától ſzabadítaná meg öket, és jobbágyainak-is venné-bé, mivel egy Római Gubernátor öket felette ſanyargatná. Azon erös Petra városa ellent nem álhatott nékie, és így egéſz Lazicát el-veſztették a' Rómaiak. A' midön annakutánna a' Persák Palæstinát meg-venni kívánták, olly ſzerentsés vala Belizárius, a' kinek majd ſemmi Trupjai ſem vóltak, hogy ö egy hadi álnokſággal elhitette velek, hogy ö egy nagy ármádával útba vólna ellenek, ezen hírtül meg-is rettent Cosrhoes, és túl lévén már az Euphrates vizén, viſzſza téte.

Ugyan tsak Belizárius viſzſza hívattatott, mert Olaſz orſzágba vólt ſzükſég reája, azért-is helyébe valamelly Martinus tétettetett, a' ki-is harmintz ezer emberekbül álló ármádával, négy ezer Persák által futni kénſzeríttetett, annyi ſok ſzerentsétlenſég, annyi ſok meg-aláztatás érte gyakran a' Rómaiakat minden felöl, valahol Belizárius nem vezérlette öket.

Már tsak hajſzálon függött, Olaſz orſzágnak el-veſztése. A' Vezérek inkább törték

feje-

fejeket abba, hogy mint prédálhassák az országot, mint sem hogy aztat miként óltalmazhassák. Egy úgy neveztetni szokott Logothét, melly név nem egyebet tett, hanem egy az igazságnak jól végben vitelére való vígyázót, a' kit Justiniánus oda mint vígyázót küldött, a' Nemzeteket, és a' katonákat fel-ingerlette minden igaz ok nélkül a' párt-ütésre. Ildebaldus az Ostrogóthusok Királlya, a' kinek eleintén csak ezer emberei vóltak, csak hamar egy nagy számú ármádát szerzett, és a' Pó vizén túl való tartományt magáévá tette; de mivel némelly igazságtalanságokat el-követett, meg-ölettetett. A' ki hellyette Király lett, Evaricust hasonló fátum érte, mivel nem vólt méltó a' Trónusra.

Totilás Ildebaldusnak unokája egy fiatal, de ollyan bölts, és minden szép erköltsökkel fel-ékesíttetett, és olly mértékletes természetű ember, a' kit Theodoricushoz méltán hasonlítani lehet, a' ki 541-dik esztendőbe Királynak lenni ki-kiáltatott, fel ébresztette maga Nemzetét új reménységre. Meg-verte ő a' Rómaiakat Faentza mellett, és csak hamar ez után Marcelló mellett-is közel Florentziához. Ő az elfogattakkal olly emberül bánt, hogy azokból hív jobbágyokat formált, és a' nyúghatatlanságot egész Rómáig, és Ravennáig ki-terjesztette. Lucania, Apúlia, Calábria, sőt maga Neápolis-is csak hamar az ő hatalma alá estek. Az Olasz országi Truppok nem kaptak már fizetést, hanem csak a' zsákmányozásból éltek, és semmit sem-is hajtottak Tisztyeiknek parantsolattyára. Totilásnak pedig Trupjai nagy rend tartás alatt vóltak. Ezen Bajnok nagy kegyességgel bánt a' meg-győzettettekkel, és ugyan azért meg sem engedett egynek maga katonái kö-

közül valónak, a' ki egy Római embernek leányán erőszakot tett, és így szóllott: *Az én jobbágyaimnak szerentsétlensége méllyen bé-hat a' szívembe. De én őket még szerentsétlenebbekké tenném, ha az ő gonosz tselekedeteiket meg-engedném.* Illyen elő-vételekkel kelletett vólna minden Római Tsászároknak élni, és még ma-is, ha minden Fejedelmek így gondolkodnának, igen jó vólna.

Ezen szomorú környül való állásokban írtak a' Vezérek, hogy ha segítségek nem fog érkezni, tehát minden bizonnyal oda lészen Olasz Ország. Justiniánus Tsászár mingyárt-is oda küldötte Belizáriust, de ollyan kevés katonasággal, hogy ezen nagy Bajnok kénteleníttetett Ravennába maradni. Az alatt Rómát Totilás ostromlotta. A' Góthusok el-rablottak egy Flottát, a' melly élelemmel meg-terhelve Siciliából jöve, a' mellyért az éhség annyira gyötrötte az ostromoltattakat, hogy majd kétségbe estek. Oda bent lévő két gazdagságra ásítozó Fő Vezérek, semmit sem gondoltak az éhségbe vajlódó néppel, és nem hogy könnyíteni kívántak vólna rajtok, de még azon gabonát-is, a' mellyet a' bóltokba el-rejtve tartottak, mennél drágábban lehetett, el-adták, méröjét hét darab aranyokon, mellyeknek érése száz livrát tett. Belizárius, a' ki valamelly kevés segítséget kapott, héjába igyekezett élelmet Rómába bé-vinni, az ő parantsolattyai olly roszszúl vitettettek végbez, hogy minden szekerek az ellenség kezébe jutottak, minekelőtte hozzája érkeztek vólna.

Néhány Isaurierek, a' kik a' városból kijöttek, alkalmatosságot nyújtottak a' Góthusok Királlyának, hogy ő egy kaput el-foglalhatott, min-

mingyárt-is bé-rontott a' városba a' Király, a' bent lévő katonák szaladtak, ő pedig meg-parantsolta maga katonáinak, hogy egy Rómait se méréſzellyenek meg-ölni, tsak 26 katonák, és 60 más ſzemélyek veſztették-el életeket, a' többiek mind meg-mentettek. Totilás maga eleibe hívattatta a' Senátust, és jól le-pirongatta őket, hogy magokat egy ollyan Nemzethez, a' mellytől ők ſok jót vettek, mint árúlók úgy mutatták. Elevenen le-festette előttök bölts uralkodását Theodorikusnak, és Amalaſuntának, és eleikbe adta, hogy ők melly nagy ſzorongatásokat ſzenvedtek ő tőlök. Így ſzóllott hozzájok: *Tik a' ti hitetlen háládatlanſágtokért érdemetek ſzerint büntettettek, a' ti új Urotok, nem tekintvén a' háborúnak félelmét, ártóztató nagy adókkal le-nyomott benneteket, és az ő Finantziájának ſzolgái több ſanyarúſágot hoztak reátok mint az ellenſég.* Nem felelhettek ezekre, de a' Rómaiak még-is más Urat kívántak. Illyen vak ſzokott lenni közönſégessen egy Nemzetnek nagyobb réſze, nem vígyázván maga bóldogſágára.

Totilásnak el-kelletett Róma városának birtokát hagyni, mivel Trupjait más felé kénſzeríttetett fordítani, a' mellyért-is ollyan gondolatra jött, hogy ezen várost fel fogja gyújtatni. Meg-hállván eztet Belizárius, egy levelet írt hozzája, a' mellybe bé-tette, hogy ő ezen Városnak, a' melly leg-ſzebb a' világba, meg-rontása által, tsak maga nagy tetteinek hírét fogja meg-homállyosítani. Még ezen ſzavaihoz ezeket tette: *Az ember ſzolgál az emberi társaſágnak, és meg-örökösíti maga nevét, a' midőn városokat épit, de ha azokat ronttya, magát az emberiſég ellenſégének mutattya lenni, és örökre*

meg-is

meg-is betsteleníti magát. A' Király meg-kö-ſzönte ezen Bajnoknak tanáts adását, ajánlotta-is magát aztat követni, és el-hagyta Rómát, minekutánna annak lakossait ſzéjjel kergette. Mingyárást-is Belizárius Rómát birtoka alá vette. Meg-tudván a' Góthusok, hogy magát ezen városba bé-vetette vólna, leg-ottan ostromlani kezdették aztat, és jóllehet ezen városnak kő-falai alkalmasint meg-rontva vóltak, még-is Belizárius ezen várost Totilás ellen olly vitézül óltalmazta, hogy minden megtámadásait viſzſza verte, és kénſzerítette ötet alóla el-menni. Totilás annakutánna más Vezéreket vert-meg, és ſok városokat meg-is vett, különössen Perusiát, a' melly hét hólnapi ostromot állott-ki.

Belizárius el-hagyta Olaſz orſzágot, minekutánna ő ottan minden ſegítſég nélkül maga magának öt eſztendeig hagyattatott, és mint egy bizonyſága vólt az ellenſég ſzerentsés elővételeinek, és látta, hogy maga régi vitéz nevét meg-ſem-is tarthattya. Justiniánus elő mozdította a' birodalom romlását ſok haſzontalan épületeknek fel-állíttásával, és aztat hitte, hogy jól tselekedné ſőt ſokat-is, hogy ő a' Hadi Vezérek alá tsak maroknyi katonákat adott. Alá való Tiſztek, fizetés nélkül való katonák, a' kiknek ſemminémű háborúra való ſzerei nem vóltak, azok vóltak azon eſzközök, a' mellyekkel egy meg-rettenthetetlen, fáradhatatlan, bőlts, és ſzorgalmatos, mindenektül imádtatott fiatal Királyt meg-akart győzni. Ha Belizárius engedelmet nem nyert vólna Konstantzinápolyba viſzſza menni, talán Totilás által porrá töröttetett vólna. Ő Olaſz orſzágból nagy kíntse-

ket

ket vitt-ki magával, a' mellyeket sartzolás által nyert, és azon nagy lelkü Belizáriusban ezen tselekedetét majd tsak nem motsoknak lehetne tartani, ha az nem tekéntetne, hogy felette nagy szükségbe vólt, és aztat-is tsak hazájának, és maga Tsászárának hasznára kívánta fordítani.

Tizenkét esztendôktôl fogvást a' Góthusok valamit tsak Galliába bírtak, a' Frankusoknak hagyták, melly birodalmok a' Havasoktól fogva a' Rhónus vizéig, és a' közép tengertûl egész a' Burgunderek Királyságáig terjedett. Justiniánus, a' ki ezen tartományokat, mint a' Birodalomhoz tartozandó valóságos vagyont úgy tekíntette, azért-is azokat viszsza kívánta. Totilás-is a' Frankusokat maga részire kívánta hajtani, hogy annál inkább hatalmassabb légyen a' Rómaiak ellen; hogy ebben bóldogúllyon Theodebertusnak az Austrásiai Királynak leányát meg-kérette; de ezen Király így felelt nékie: *Az én Leányom férjének Királynak kelletik lenni, Totilás pedig nem Királlya Olasz országnak, mert Rómát nem tudta óltalmazni, és magának meg-tartani.*

Theodebertus el-foglalta a' Havasokat, és ki-terjesztette hatalmát egész Liguriáig, és Velentzéig, mivel pedig ôtet az bosszontotta, hogy a' Tsászár magát a' Francusok meg-gyözöjének neveztette, úgy a' Németekének-is, tehát a' Góthusok Királlyával egy osztály alkura lépett, már most a' hábórút a' Napkeletti Birodalomba akarta bé-vinni, de véletlen halála véget ejtett szándékának.

Totilást bosszontotta Theodebertnek szemre való hányása, a' mellyért-is még egyszer megvette Rómát, kö-falait meg-jobbítatta, és meg-

is

is népesítette. Annakutánna Siciliába mene, és onnat nagy prédával tére viſzſza. Ezen idôbe Thrátzia ellen-is minden féle Nemzetek kéſzültek, fôképpen a' Lombárdusok, a' kik Pannoniába, a' Gepidák, a' kik Sirmiumba, és Dáciába, a' Herulerek, a' kik Mœsiába laktak; de mindenek felett a' Slávusok, a' kik azon idôtôl fogva, miólta Justiniánus a' Trónusra lépett, magokat igen félelmessekké tették. A' Slávusok igen ſokan vóltak, és vad Nemzet vala, a' kik éjtſzaki Sarmatziából bújtak-ki, annakutánna a' Mœótis tava, és a' Viſzla vize felé magokat ki-terjeſztették, és a' Viſzla, és Niester vizei között le-telepedtek. Az Antierek, a' kik közöttök különös Nemzet vala, a' mellyeket már most Bulgaroknak, és Avarusoknak neveznek, magok lakását a' Duna vize felé vették.

Ezen Slávusok, a' kik egyrûl egyre erôs, és fáradthatatlan emberek vóltak, a' kik külön külön gulyibákba laktak, a' ſzántást nem gyakorlották, és más foglalatoſſágok nem vala, hanem tsak a' háború, magok ſzabadſágát nagyon ſzerették, és a' vendégeket ſzívessen látták, félelmes bé-tsapást tettek Thrátziába, és Illyriába, jóllehet eleintén tsak kevés ſzámmal érkeztek, de még-is az ô puſztító rablások, és kegyetlenſégek által, olly nagy rémülést okoztak, hogy Justiniánus maga Unokáját Germánust küldötte ellenek, és tsak híre ezen nagy Vezérnek viſzſza kergette ôket.

Germánus, a' kinek Belizárius helyett Olaſz orſzágba kelletett vólna menni, ollyan ember vala, a' kit ſemmi ſem tántoríthatott-meg, és a' kinek nagy erkôltseivel az Udvarnak megrontása ellenkezett, de hírtelen halállal ki-mú-

la.

la. Meg-tudván halálát a' Slávusok újjonnan által mentek a' Dunán, sok Római Vezéreket meg-vertek úgy annyira, hogy már tsak egy napi járó föld meszszeségre vóltak Konstantzinápolytól, de innét viszsza húzni magokat kénteleníttettek, de megint még mérgessebben megtámadták a' Római katonákat, és viszsza - is jöttek.

A' szerentsétlenségnek meg-tetézésére megint ki-lobbant Látziumba a' háborúnak tüze a' Persákkal, a' melly eddig egy négy esztendeig tartott fegyver nyugovás által hátráltatott. A' Rómaiak, a' kik eleintén győzedelmeskedtek, magok fortéllyait el-veszteték, a' mellyért-is Justiniánus megint békeséget vásárlott, de olly pontok alatt, a' minőket Cosrhoes tetszése szerint eleibe tett. Azon pénzek helyett, a' mellyeknek esztendőnként való le-tételére már az előtt magát kötelezte, mostanában, mivel Cosrhóes úgy kívánta, öt esztendőre egyszerre le-tette, hogy ne látzatasson adót fizetni. Ez a' hívságnak tsak egy gyermekes szüleménnye vala, a' melly tsak gyenge lelkű emberekhez illik. Ezen kárát két Barátok valamennyire helyre hozták azzal, hogy a' Selyem munkálást, és azon titkot, mint kellessen aztat használni, Indiából Konstantzinápolyba bé-hozták. A' Selyemnek árra felette nagy vala, és ezen kereskedéssel a' Persák nagyon meg-gazdagottak.

De a' Tsászár ellen felette nagy panaszok vóltak, azon sok pénzeket szamba vették, a' mellyeket ő a' Rómaiak ellenségeinek fizetett egy meg-kissebbítő adónak neve alatt. Zúgolódtak ellene azért, hogy ő tizen-egy, és fél esztendőre Cosrhoesnek 4600 font aranyat fizetett vólna, és az épen annyit tenne mint 400

fontból álló eſztendei adó. Leg-inkább azért kiabáltak, hogy ő alá való módon a' békeſséget meg-vette, és a' háborúnak még ſem vólna vége.

Valamelly engedelmeſséggel viselte ő magát a' Persákra való nézve, ſzintén olly keménnyen tartotta magát a' Góthusok ellen. Totilás ſokſzor ajánlotta a' békeſséget, de meg-nem halgattatott. Ezen Bajnok ajánlotta magát Nemzetének nevébe adót fizetni, minden Siciliára, és Dalmátziára való jussáról le-mondani, és a' Tsáſzár mellett minden háborúkba ſzolgálni, még eztet-is hozzája tette, hogy mivel egy réſze Olaſz orſzágnak a' nélkül-is a' Francusoké vólna, a' többi meg-rontatott réſzével bé-fognák a' Góthusok érni. Kétſég kívül reá vette vólna ő Justiniánust ezen nagy haſznú ajánlásaira, ha Narses mindenekbe ellent nem állott vólna, és ha egy nagy ármáda alája nem adatott vólna.

ÖTÖDIK TZIKKELY.

Narses viſzſza veſzi a' Góthusoktól Olaſz Orſzágot. A' három Káptalanak.

Narses fő Kamarás Tiſzt, és Justiniánusnak kedves embere, metzett vala, és kétſég kívül az Udvarnak mindenféle dolgaiban járatos mivel olly ſzerentsés vala, hogy Sclavitáſſágából a' ſzerentsének leg-magossabb vitorlájára

ra magát fel-emelte, de maga ſzolgálattyával, és talentommal emelte magát ennyire. Hogy ötet a' Tsáſzár Fő Vezérnek válaſztotta, talán tsak az ő hozzá való hajlandóſágából esett. Még tizen három eſztendők előtt, a' midőn Olaſz orſzágba Truppokat vezetett, nem esmérte a' háborút. Ő Belizáriusnak rendeléseit, mivel nem értette, meg-rontotta, de mindazonáltal az ő válaſztása a' Tsáſzár győzedelmének kút feje lett. Narses ezen válaſztását le-akarta magáról rázni, de tsak azért, hogy a' mit ő kíván, a' történnyen-meg. Meg-is nyittatott nékie a' kínts Tár, és mingyárt egy erős ármádát talpra-is állított. Az ő ſzínes jámborſága, és az ő nagyon által ható eſze öſzve köttetve nagy bőltseſséggel, és ki-méríthetetlen adakozással nagyon ſegítették ötet minden elő-vételeiben. A' katonák aztat tartották felőle, hogy ő egy ſzent ihleléstűl vólna lelkesítve, azért-is magokat az ő záſzlója alatt győzhetetleneknek lenni tartották.

Mivel a' Francusok, a' kik Trevisót, Viczentzát, és Paduát bírták, nem engedték-meg nékie az által-menetelt, tehát úttyát vette Rávennának, közel Rimini mellett, a' nélkül, hogy ezen várost ostromlotta vólna, mene-el, és egyenesen Rómának tartott. Totilás ellene indúla, és a' Lentagiói téren az Urbinói Hertzegſégben ütközetre jött a' dolog, a' Góthusok meg-verettetvén el-ſzaladtak, de a' tsata piatzon hat ezret hagytak. Az ő Királlyok, a' ki felette igyekezett, hogy győzedelmes lehessen, de minden haſzon nélkül; végtére egy lántsával által döffettetett, és hamar-is meg-hala Cápra városába. Ezen Longobardusi hadi Test, nagy ſzolgálatot tett Narsesnek, nem-is kételkedett

ſenki, hogy ezen Nemzet egéſz Olaſz orſzágot ne fogná hatalma alá vetni. Narses meg-vette Rómát, és Cumæt ostromlotta, leg-nagyobb erősſégét Olaſz orſzágnak.

A' Góthusok Téját válaſztották Királlyoknak, a' ki egy Vitéz Fő Vezér vólt, a' ki Totiláshoz, ki-vévén az ő nagy emberi ſzeretetét, mindenképpen hasonlíttathatott. Hogy ő Cumæt az ostrom alól ki-ſzabadíthassa Vesúvig jött, itten megint más ütközet tartatott, a' mellybe mind a' két ármáda olly méréſzſéggel hartzolt, hogy Vitézſégét tsudának kelletik tartani. Téja, a' ki már ſok veſzedelmekre ki-tette magát, kétſzer változtatta-meg maga Tártsáját, más Tiſztnek Tártsájával, most megint mivel ez-is tíz lántsa ſzúrással által lyugattatott, mást akart kérni, de épen akkor mellyén ált 's meg ált ſzúrattatott. Ugyan tsak a' Góthusok mind addig vitézül viaskodtak, míglen erejekbe el-nem-lankadtak, de eztet érezvén, a' fegyver le-tételre ajánlották magokat, ha nékiek meg-fog engedődni minden vagyonokkal Olaſz orſzágból ki-menni. Bent maradnak pedig, ha nékiek meg-fog engedtetni az ő Törvények ſzerínt élni, és ha ő velek úgy fognak bánni, mint a' Birodalom öſzve ſzövettyeivel. Narses megengedte eztet nékiek, hogy kétſégbe ne essenek.

Cumæ, a' melly Algerentől Totilásnak Ótsétül óltalmaztatott, még-is ellent álloit illyen félelmes ellenſégnek. Egy Mina, a' melly az úgy neveztetett Sybilla barlangjába tsináltatott, egy kapunak tornyát le-döntötte, még ſem lehetett a' Rómaiaknak ezen erősſégbe bé-rontani. Azért Narses el-menvén innét, Toscániát akarta meg-hódítani. Lucca meg-adta magát

egy

egy hoszszas ostrom után. Végtére által adta Aligeren a' kúltsokat maga jó szántával Cumæ erősségének, mivel ő inkább kívánt a' Rómaiak alatt lenni, mint sem a' Francusok, vagy-is Németek alatt, a' kik egy ármádával segítségére kívántak jönni, de színeskedtek, mert Olasz országot kívánták el-foglalni. Ezen ármádának Fő Vezérei vóltak Bucelinus, és Leuthárius, de ezeket-is meg-verte Narses. Minekutánna végtére 7000 Góthusok, a' kik Contzába vóltak 554-dik esztendőbe magokat megadni kénszerítettek, tehát így már most egész Olasz ország meg-hódoltatott, és Narses 13 esztendeig vólt benne Gubernátor.

Így esett-el egy Monárchia, a' mellyet Theodoricus állított-fel, és Totilás megint helyre állította, két ollyan Fejedelmek, a' kik meg-érdemlették, hogy bár melly nagy Monárchákhoz hasonlítassanak. A' Góthusi Nemzet, a' mellyről olly nagy meg-vetéssel ír Procopius, meg-érdemli mind, a' dítséretet, mind a' szánakodást, mind azoktól a' kik nem vezéreltetnek vaktába, vagy-is elő-ítéletek által, mert tsak azért ótsároltatnak ők, hogy Ariánusok vóltak, de még-is az igazságot nagyon szerették, és a' Catholicusokat-is úgy, mint önnön magok testvéreit.

Már mostanában a' három úgy neveztetett Káptalanokról szóllok, a' mellyek nem másból állottak, hanem hogy Justiniánus a' leg-terhessebb Birodalomnak dolgai, és leg-véressebb háborúk között-is mindétig tsak dogmatizált, és aztat akarta, hogy az ő vélekedései a' vallásnak közönséges Regulái legyenek. Már néhány esztendők előtt egy Edictumot botsájtott ő ki a' három Káptalanok ellen. Ezen három

Káptalanokon értetődnek három Theologusoknak az ő munkái; az első közülök vala Mopsvesti Theodorus, a' ki az Anyaszentegyház egyességébe meg-hala. A' másika-is Theodorusnak neveztetett, a' harmadika pedig Ibás vólt, ezek ketten a' Chalcedonumi Conciliumnál jelen vóltak, és az ottan végzett dolgokban-is részesek vóltak. A' Tsászár meg-átkozta őket, és kegyelmének el-veszténe alatt, kénszerítette őket Edictumának alája való írásra. Vigilius Pápa, a' kit ő Konstantzinápolyba hívatott, nem akarta eleintén eztet tselekedni, de utóllyára ugyan tsak alája írta nevét. A' Nap-nyúgotti Püspökök excommunicálták ezen Pápát. Egy Concilium, a' mellyet tsupán Napkeletti Püspökök tartottak, mind aztat excommunicálta, valamit a' Tsászár átok alá vetett, és a' kik neveket alája nem akarták írni, megbüntették. Jóllehet a' Nap-nyúgott ezen Concilium ellen fel-támadott, de még-is Vigilius Pápa ennek rendeléseit bé-vette. De számtalan Püspökök főképpen Istriában, és Velentzében, a' kik az Aglariai szakadásban részesek vóltak, meg-vetették aztat, de idővel egy közönséges engedelmével az Anyaszentegyháznak az Ækumenusi Conciliumok közé, ezen Konstantzinápolyi Concilium bé-vétetődött. Ezen viszsza vonások, a' mellyeknek valamint a' Birodalomnak dolgaiban, úgy a' közönséges Társaságnak rendeléseiben-is bé-folyások vala, az egész Nap-keletti Birodalom el-romlásának elő-járó postái vóltak. A' Nap-nyúgott egyedül a' Barbarusok háborúi által nyomorgattatott. De mindenkor-is tanátsossabb, ha a' vallás dolgait a' Fejedelmek a' Hierarchiára bízzák,

zák, és magokat azokba nem avattyák, hanem tsak annak rendeléseit folyamatba hozattattyák.

HATODIK TZIKKELY.

Justiniánus Uralkodásának vége.

Egy ſokáig tartott mirígyes döghalál, rettenetes föld indúlások, ſzünet nélkül való háborúk, mindeneket puſztúlásra hozó Barbarusok, a' kik minden ſzempillantásba kéſzek vóltak a' háborúra, és a' ſok meg-nyomorított népek, mind bizonyſágai vóltak Justiniánus Uralkodáſának, jóllehet az ő nagy Vezérei ſok ditsőſéges diadalmakat nyertek. Ő minden ellenſéges bé-tsapások ellen magát azzal tartotta bátorſágba lenni, hogy ő a' Birodalomnak ellenſégeit pénzel fizette, a' mellyet ő reájok alá való móddal pazarlott, és a' mellyel ő még inkább őket a' többet kívánásra éleſztette. A' mikor ő a' Birodalomnak Uralkodásába bé-lépett, akkor az ármáda hat ſzáz negyven öt ezer főbűl állott, ő annak ſzámát ſzáz ötven ezerre le-hozta, és még ezek-is ſzerte ſzéjjel el-vóltak ſzórva, ezen meg-kissebbedés, a' melly talán más környűl való állásokban haſznos lehetett vólna, most igen káros vala, mivel ezen kevés Truppok elégtelenek vóltak annyi ſok ellenſégeknek ellent állására, és még tartások-is hibázott ezeknek; azon ſumma, a' melly ezek tartására ki vala rendelve, réſz ſzerint a' Per-

ceptorok prédája lett, réſz ſzerínt pedig a' nagy pompa nyelte-el aztat. Akkor hagyattatott-el a' ſzolgálat, a' midőn leg-ſzükſégessebb vala. A' Tsáſzár aztat reménylette, hogy ezen Istennek haragját, mivel mindeneket ennek tulajdonított, a' Religióba való nagy buzgóſága által magától el-fogja hárítani, és ezzel ellenſégeit-is fegyverétűl meg-fogja foſztani. Ő a' káromkodókat, 's más gonoſz tévőket, és a' Pogányokat meg-ölette, de a' Religió mind ezzel keveset nyert, és az inſégek, és panaſzok ſzaporodtak.

Két mind eddig esméretlen Nemzetek a' Törökök, és Avarusok tudniillik, Tatár orſzágból egéſz a' Birodalomnak határáig jöttek, követeket küldöttek ezek Justiniánushoz, és ſzolgálattyokat ajánlották, az az: fizetést, és ajándékokat kívántak. A' Tsáſzár ſzokása ſzerínt aztat üzentette nékiek, hogy ők többet fognak nyerni, ha a' Góthusok ellen fognak menni. A' következendő 559-dik eſztendőbe Thrácziát elborította a' Hunnusoknak egy ármádája. Ez által mene azon az hoſzſzú kő-falon, a' mellyet a' föld-indúlás meg-rontott, és meg-nem jobbíttatott, és egéſz Konstantzinápolynak kapujáig portyázott. Ki-ki reſzketett a' városba, maga pedig a' Tsáſzár leg-jobban.

Belizárius, a' ki már tíz eſztendőktől fogva nem láttatott az Udvarnál, el-hívattatott, mert tsak ő vala a' Hazának azon reményſége, a' kibe az egéſz orſzág maga bizodalmát vetette. Reá bízattatott, hogy ezen ellenſéget verje-meg, el-indúlván meg-is verte, és felette kevés hadi erővel. Az ő irígyei megint feltámadtak ellene, és a' Tsáſzárt megint arra

vet-

vették, hogy a' táborból viſſza hívattatta. A' Tsáſzár tsak hogy ment lehessen tőlök, jól megfizetett nékiek, és el-is mentek, más Hunnuſokat pedig, a' kiknek régen adózója vólt fel-ingerlette ezek ellen, hogy el-ne-veſzítsék magok adójokat, meg-is támadták azon új vendégeket, és ezen Barbarusok úgy meg-is rontották egymást, hogy ſzeméllyekkel még neveknek emlékezete-is el-veſzett.

Mindenképpen nem ok nélkül igyekeztek a' Persákkal békeſséget kötni, de ollyat, a' mellynek állandóſága légyen, mivel mind a' Perſák birodalma már most nagyobb vólt, mind azoknak Királlya vitézebb, és tanúltabb vólt a' hadi gyakorlásokban Justiniánusnál, a' mellyért-is énnél, ſem a' Birodalomnak, ſem a' Tsáſzárnak félelmessebb ellenſége nem lehetett. Hét eſztendeig tartott alkudozás után végtére ugyan tsak ötven eſztendőre meg-lett a' békeſség, a' melly a' Tsáſzárnak ſzint olly kissebbſégére mint haſznára vált. Ezen békeſségnek leg-főbb kötése ſzerint tartozott a' Tsáſzár a' Persáknak 30000 darab aranyakat fizetni, és ez után ezen pontok vóltak. Cosrhoes egéſz Lazikát engedgye a' Tsáſzárnak, és a' Barbarusoknak ne engedgyen ſzabados által menetelt a' Caspium tengeren, a' Rómaiak-is ſoha ſe méréſzellyenek Persiának határihoz közelíteni. A' kereſztényeknek Religiójok gyakorlása meg-engedtetett, de úgy hogy Proselytákat ne tsinállyanak.

A' békeſség írásában kérettetett az Úr Istennek áldása mind a' két réſzről, hogy aztat áldgya-meg, a' ki híven meg-fogja tartani, aztat pedig büntesse-meg, a' ki fel-fogja törni. Mind a' két Fejedelem írt egymáshoz a' békeſség meg-erősítése végett. A' ſok kevély titu-

lusok között, a' mellyet a' Persiai Király magának tulajdonított, egy igen új vala, mivel ő magát Gigások Gigásának nevezte levéleben, eztet Cosrhoes talán tsak azért adta magának, mivel magához képest Justiniánust törpének tartotta; az - is vólt, ha eztet morális értelembe vette.

Az mondattatik, hogy a' Tsáſzár nem tudta, hogy már költsön hol végyen pénzt, azért-is egy igen gazdag Dámát meg-ſzóllított, hogy adna nékie költsön pénzt. Ezen Dámának neve Ancia vala, és gondolkozásra való időt kért, de minekutánna pénzét egy arany pléh munkállására fordította, a' mellyel egy templomnak bóltozattyát bé-boríttatta, a' midőn el-kéſzült, meg-mutatta a' Tsáſzárnak, és így ſzóllott hozzája: *Tekintsed imé minden kintsemet, és a' mit akarſz, aztat tseleked vele.* Justiniánus meg-dítsérte az ő buzgóſágát, és gondolkodva el-mene. Toursból való Gregórius, a' ki ezen Anecdotumot beſzélli, és ezen Dámát nagy dítséretekkel magaſztallya, bizonyítást téſzen arról, hogy azon időbe az igazán hívők az Isten házaira ſokat költöttek, mostan pedig inkább Theátrumok, és Bál-házak építésére, és mesterſéges tüzekre, és módi ruhákra nagy buzgóſággal terjed adakozások, vagy-is kártya játékra mégyen alamisnálkodások az embereknek.

Ámbár egésſégében már nagyon meg-gyengült vólt Justiniánus Tsáſzár, még-is ellene egy öſzve esküvés támadott, és életétül meg-akarták foſztani, de a' midőn gyilkossai ezen gonoſzſágot véghez akarták vinni, ki-tudódván a dolog, el-fogattattak, és tömlötzbe vetettettek. Egy vétek a' másikát érte, és egyike a' másikát

kát vádolta-bé. Három zsiványok, a' kik Belizáriusnak írígyei által ingereltettek, ezen nagy Bajnokot-is az öſzve esküttek közûl valónak mondották, vagy-is inkább hazudták lenni. Mingyárt-is el-fogattatott, és hét eſztendeig a' tömlötzbe ült, és még ezen vádolásához, azis hozzá járúlt, hogy a' midôn Olaſz orſzágba az utólsó Góthusokat meg-verte, Sylvérius Pápát a' Pontusi ſzigetbe ſzámkivetésre küldötte. Igaz dolog ez, de ö eztet Theodóra Tsáſzárnénak Justiniánus feleſégének parantsolattyára tselekedte, és nem-is kételkedett abba, hogy ezen parantsolat a' Tsáſzárnak híre, és tudása nélkûl küldettethetett vólna hozzája. De a' hamisſág, a' mint e' világba gyakran meg-történik, az igazſágon gyözedelmeskedett, és a' Tsáſzár ſententziája alá nevét írta, mellynek kegyetlenſége eztet foglalta magába, hogy tudniillik: Ö Belizárius! elsöben minden jóſzágától, házától, és minden kintsétöl, pénzétûl foſztatassonmeg, és ezek után mind a' két ſzeme vájattatasſon-ki, és úgy botsájtatasson úttyára; ezen ſententzia betû ſzerínt-is exeqváltatott. Oh minden kegyetlenſégek közûl való leg-nagyobb kegyetlenſég! eztet érdemlette-é Justiniánus Tsáſzártól Belizárius, ezen nagy lelkû, és hozzája mindég nagy hívſéggel viseltetö ember, a' ki egéſz Afrikát réſzére meg-hódoltatta, a' ki valamint Konstantzinápolyt, úgy Rómát-is ellenſégei kezébûl ki-ragadta, a' ki egéſz Olaſz orſzágot hatalma alá vetette, a' ki ellenſégeit valahol utól elöl érte, azokat ölte, üzte, és kergette, és több diadalmakat nyert, mint valamennyi Fö Vezérei nyertek, és még a' mi legtöbb, hogy Trónussán meg-maradhatott, egyedûl ö vala oka, és istápja, de meg-esett; és

ezen

ezen nagy Bajnok olly tsúffá tétettetett, hogy kénszeríttetett nyakába kóldus táskát akasztani, és életét kóldulással meg-tartani. Egykor Konstantzinápolyba a' szent Sophia templomának tornátza előtt ülvén így szóllott az által menőkhöz: *Date obulum Belisario, quem virtus extulit, invidia depressit.* Az az: *Adgyatok egy pénzetskés Belizáriusnak, a' kit a' virtus fel-emelt, de az írígység le-nyomta.* Óh siralmas sorsa az emberi Nemnek! mivel nem tudgya, bár abból valakit, a' ditsőség Trónussára a' szerentse felemel, és minden kintsek között úsz, mikor vetile a' bal fátum arról, és az inségnek örvénnyébe, mikor veti, és ama dús gazdag Crœsust, mikor teszi Irussá.

Tsak hamar ki-tanúlta ártatlanságát Belizáriusnak a' Tsászár, és örömest meg-másolta vólna már sententziáját, de már késő vólt, sóhajtozott, bánta hirtelenségét, és ezen szókra könyhullatásokkal fakadott: *Óh Belizárius! még azon porokat-is, a' mellyeket lábaiddal tapodol, könnyeimmel fogom áztatni.* De nem kelletett vólna az írígy Ministereknek tanátsán indúlni, gondolóra kelletett vólna a' Tsászárnak venni az ő nagy hűségét, és érette szenvedett fáradságait; de így szoktak a' dolgok meg-esni, ha a' Fejedelmek a' hízelkedő, és álnok embereiknek szavai után indúlnak.

Ezen Tsászárnak erőtlenségéhez nem kelletett már semminek másnak járúlni, hanem tsak annak, hogy eretnekségre vetemedgyen, és jóllehet ő az eretnekeket nagyon üldözte, még-is Eutiches eretnek tanításához szegődött, és a' midőn Agapétus Pápa hozzája jött, kívánván vele az Olasz országi békességről szóllani,

erő-

erővel ötet-is ezen eretnekſégre kívánta hozni, de az ő erejét meg-vetvén a' Pápa, így ſzóllott hozzája: *Én ugyan aztat hittem, hogy Justiniánushoz nem pedig Diocletiánushoz jöttem.* Ugyan csak ezen Pápa annyira vette ötet, hogy megátkozván azon eretnekſéget, az Anyaſzentegyháznak kebelébe viſzſza téve. Életének 84-dik eſztendejébe meg-is hala. Uralkodott 39 eſztendeig.

Néhány Authorok az ő nevéhez ezen ſzót-is *Nagy!* hozzá tették, és egy Konstantzinápolyi Patriárcha, a' hatodik ſzázadnak vége felé canonizálta-is, de ez ſemmit ſem ért, mivel erre hatalma nem vólt, a' most fellyebb ki-tett nevezetet pedig nem érdemlette, mert ámbár némelly jókat tselekedett-is, de még-is az orſzáglásban több tetemes hibákat ejtett, és inkább Theologus vala, mint orſzáglani túdó Tsáſzár.

HETEDIK TZIKKELY.

Justiniánusnak életéről, és általa kiadattatott Törvényekről való jegyzések.

Mihent a' régen óhajtott békeſséget megnyerte Justiniánus, mingyárt a' Tudományok gyakorlásához fogott, a' mellyért Procópius Históricus, a' ki Belizáriusnak Titoknokja vala, nagy dítséretekkel majd az felyhőkig emeli ezen Tsáſzárt. Ellenbe egy munkájába, a' mellynek

neve

neve ez vala: *Anecdotumok;* nem kevessé ótsárollya ötet. Ezen könyv ugyan gúnyoló Satyrákból állott, ugyan azért mivel nagyon magaſztalta Justiniánust, ebbe pedig nagyon le-teſzi, ſok Authorok aztat tarttyák, hogy nem lett vólna az ő munkája. De le Brau Úr, eképpen ítél arról, hogy a' ki Procopiusnak beſzédgyét úgy mint ő esméri, ſenki ſem kételkedhetik abba, hogy nem az ő pennájából folyt vólna, és ő minden akkori időben Konstantzinápolyba élt Görög Authorok írásai módgyát esmérte vólna, a' mellyek ehez nem hasonlítanak. Én ezen Crisisbe magamat nem ereſztem, hanem a' kegyes Olvasóknak ama nevezetes Montesquieu Úrnak erről való ítéletét imé ki-teſzem.

„Én meg-vallom, így ſzóll, hogy én két okokra való nézve azon titkos Históriát, mellynek neve Anecdotumok, Procópius munkájának tartom. Első okom ez, mivel abba vóltaképpen ki vagyon téve Justiniánus Birodalmának azon nagy gyengeſége, a' mellybe ezen birodalom vala Uralkodásának végével, és a' következendő időkben-is; már pedig eztet ſenki Procopiusnál jobban nem tudhatta, mivel ő Belizáriusnak titoknokja, az az: Secretáriussa vólt, és ezen nagy Bajnoknak az országh dolgaiban leg-nagyobb bé-folyása vala. Második okom ez; hogy ezen Tsáſzárnak Törvénnyei, a' mellyek kezemnél vannak, Procopiusnak ſzokott beſzédgyével vannak írva, tudniillik: a' törvényeknek ezen Tsáſzár által való meg-változtatása, a' melly mellett változott a' Törvény tanításnak módgya-is. Ezen változások tsak némelly haſzontalan dolgokat illettek, melly változásoknak okát ſem tudathatná ſenki, hogy

ezen

ezen Törvény tévőt mi vihette ezen változtatásokra, ha ezen Anecdotum nevezetű könyv világossan ki nem tenné, a' mellybe még az-is áll, hogy Justiniánus valamint maga ítéleteit, úgy szintén maga törvénnyeit-is el-adta vólna." Eddig Montesquieu.

Justiniánus a' Tudományok között a' világi, az az: Polgári Törvények munkállását, vagy-is meg-jobbítását vette maga elibe, de mivel ez felette nehéz, és nagy munka vala, több Törvény túdókat vett ő fel segítségül, különössen pedig Triboniánust, egy Udvari embert, és Törvény túdót, a' ki a' törvények folytatásával kufárkodott, és nem-is vólt ezekbe olly mély bé-látása, melly egy Törvény túdóba lenni kívántatik. Ő a' melly törvényeket ki-adott, vagy-is meg-jobbított, ezek; úgy mint, a' mellyeket deákúl nevezek, mivel ezen nyelven vannak írattatva: *Quatuor Libri Institutionum, totius Romani Juris Compendium. Duodecim Libri Codicis, qui Principum Conſtitutiones continent. Quinquaginta Digeſtorum, ſeu Pandectarum Libri, qui comprehendunt Magiſtratuum, & Juris Conſultorum veterum Leges, quæ ultra bis mille excreverant. Novellæ, quæ ipſius Juſtiniani, & aliorum proxime accedentium Decreta in ſe complectuntur. Jus feudale, Friderici Imperatoris, & recentiores ſequentium Conſtitutiones.* Justiniánus a' fajtalanok ellen-is kemény törvényeket hozott, és meg-parantsolta, hogy a' férjfi gyermekekkel fajtalankodónak, férjfiság vágatasson-el. A' szentség töröknek pedig keze metzettessen-el karjától.

A' Codex nagy hamarsággal el-készíttetett 529-dik esztendőbe, ebbe a' Tsászároknak törvénnyei állottak Adriánus Tsászárnak uralkodásá-

dásától fogvást. Több mint két száz új rendelései a' Tsászárnak, és felette sok hibák, a' mellyek az első gyüjtésbe észre vétettek, okozták, hogy másodszor kelletett azokat ki-adni 534 esztendőbe, a' mellyek még most-is meg-vannak.

A' Digesták, vagy-is Pandectumok, a' mellyek három esztendők alatt készültek, világosságra jöttek 533 esztendőbe, ez felette sok munkákból állott, a' mellyekbe a' mi hasznosak vóltak bé-tétettetett, és több mint 2000 régi Törvény túdóknak könyveikből gyüjtettek, megjobbíttattak, és methodice el-rendeltettek. A' Tsászár ezen Pandectákat meg-erősítette, és egyszersmind meg-is tíltotta azoknak bővebb meg-világosítását, és hogy a' kétséges dolgokban ki-ki a' Tsászárhoz járúllyon, a' kinek egyedül vagyon hatalma a' törvényeket tellyessekké tenni, és meg-is magyarázni. Ő a' Bíráknak-is meg-parantsolta, hogy magokat tsak a' Pandectákhoz tartsák, és minden más törvényeket úgy meg-tíltotta, hogy azok után semmi-némü dolgok ne folytatassanak. Mivel pedig Triboniánusnak, és a' többi törvény gyüjtőknek tellyes hatalmok vólt, a' Textust valamint a' Pandectákban, úgy a' Codexbe-is megváltoztatni, meg-hoszszabbítani-is, vagy-is meg-rövidíteni, nem lehet tehát abba kételkedni, hogy meg-nem változtattak vólna, mivel sok régi törvények, és sententziák vóltak azokba, a' mellyek tsak a' régi Törvény tanítók neveiről esmértettek.

Az Institutzióknak, a' mellyek épen a' Pandecták előtt jöttek-ki, törvény erejek vólt, ezek a' Törvény tudománynak első fundamentomit foglalták magokban. Nagyobbra betsültettek mint a' más két munkák.

Vég-

Végtére világosságra jöttek Justiniánusnak Novellái, a' mellybe sok helyek a' Codexnek ellent mondottak, és csak azért látszattatott ezen Tsászár törvényeket munkállani, hogy azokat hamar meg-változtathassa. Ollyan törvényről, a' melly bár jó bár rosz légyen, de mind eddig az óráig magát meg-tartotta, illő bövebben szóllani.

Justiniánus előtt három külömbözö Codexek vóltak. A' Gregoriánusi Codex, a' mellyet öszve-szedett, vagy-is inkább munkált Gregórius Nagy Constantinus Tsászár idejébe, magába foglalta a' Tsászárok rendeléseit Adriánustól fogvást egész a' Gallierekig. A' Hermogeniánusi Codex, a' mellynek Authora Hermogenes, Nagy Constantinus fiainak idejébe virágzott, magába foglalta Claudius Tsászárnak, és az utánna következett Tsászárnak rendeléseit, de ezekből csak némelly töredékek (Fragmenta) vannak még-meg, és ezek csak ollyan gyüjtemények, a' mellyek a' dolgoknak el-intézéseiben, soha sinor mértékül nem vétettek. Másképpen vagyon a' dolog a' harmadikkal, tudniillik, a' Theodósius Codexével. Ezen munka, a' mellyet az ifjabb Theodósius Tsászár végeztetett-el, és a' mellyről már fellyebb szó vala, a' keresztény Tsászároknak rendeléseiből álló gyüjtemény vólt, Constantinustól fogva egészlen Nagy Theodósius Császárig. Önnön maga az ifjabb Theodósius, és utánna következett Császárok egész Justiniánusig, mindenféle rendeléseket adtak-ki, a' mellyek Novelláknak neveztettek, és a' mellyek által a' Theodósiánusi Codex sok változásokat szenvedett, ugyan azért parantsolta Justiniánus, hogy mind azok egy értelembe hozattassanak, és a' Her-

mogeneánusi, Gregoriánusi, és Theodósiánusi Codexeket-is együvé hozni, a' melly sietséggel meg-is esett, mint egy esztendő alatt, és 529-dik esztendőbe ki-is jött. Hamar erre, és még 530-dik esztendőbe meg-parantsolta a' Császár a' régi Törvény tudóknak írásait, a' mellyek 2000 könyvekből állottak, egybe gyüjteni, és rendbe hozni, és ezen munkát, valamint maga Codexét-is Triboniánusra, és több Törvény tudókra bízta, és mind azon régi Törvény tudóknak hagyásait, a' mellyek már haszon vehetetlenek vóltak, ki hagyni, és a' mellyek azok közül meg-tartattak, azokat-is az új törvényeknek formájára alkalmaztatni. De még-is ki-kelletett azon régi Törvény tudóknak neveiket tenni, hogy tudathasson, mellyik minémü törvényt adott-ki. Ezen munka három esztendők alatt, az az: 533-dik esztendőbe el-is készült, de ki nem adattatott, hogy még szorossabban meg-vizsgáltatasson. Még ki-adása előtt a' Pandectáknak kéntelenittetett Triboniánus maga segitőivel a' Pandectákból a' Törvények tudásának első fundamentomit egybe venni, és ezek esméretessek az Institutiones név alatt, ez a' Publicum előtt Novemberbe, a' Pandecták pedig Decemberbe 553-dik esztendőbe tétettek esméretessekké.

A' Pandecták sok féle törvényes kérdésekre adtak okot a' dolgok végezésében, és ugyan azért, a' Justiniánus Codexe-is meg-változtatott, és épen ezért munkáltatott a' Császár új Codext, a' mellybe az újjabb végzések bé-tétettettek, ellenbe némelly törvények ki-hagyattattak. Az első Codex egészlen semmivé tétetett, és abból valamit elő-adni, meg-tiltatott.

Az

Az új Codex az, a' mellynek neve *Codex repetitæ Prælectionis*, és a' melly most-is meg-vagyon. Mivel pedig az Institutziók az első Codexre magokat igazíttyák, tehát nem tsuda, hogy ollykor, ollyan hellyekre mutatnak, a' mellyek az új Codexbe nem találtatnak, mivel hamarébb vóltak azok, ezen második Codexnél. Ez Decemberbe 534-dikbe hírdettetett-ki. Annyi temérdek sok törvények még sem vóltak elegedendők annyi sok törvényes kérdéseknek meg-határozására, a' mellyért-is a' Császár, a' mint az alkalmatosság hozta magával, a' Novellákat adta-ki, a' mellyek eleintén Görög nyelven adattattak-ki, ezen név Authentica-is adattatott nékiek, a' mellyen neveztettekis, hogy az Extractusoktól meg-különböztethessenek, a' mellyeket Juliánus Epitomátor Törvény túdó azokból munkált 570-dik esztendőbe. De még-is ezen Authenticæ fel-nem tseréltethetnek *cum Authenticis*, a' mellyek azon Codexbe vannak.

A' Nap-keleten ezen nagy Gyűjteménnye a' Törvényeknek meg-nem álhatott tovább, hanem tsak a' kilentz század esztendejéig. Mert Basilius Császár rendelte ottan sinór mértékül maga Basilicáját. Három száz esztendők el-follyása alatt kétség kívül egy része Justiniánus törvénnyeinek haszon vehetetlenné lett, a' mellyért-is a' kilentzedik századba a' Császár Basilius Macédo, és az ő fia Leó Philosophus azoknak meg-jobbításán igyekeztek, és azon-is, hogy a' mellyek azok között roszszak vólnának, ki-töröltessenek. Elsőben 870-dik esztendőbe tsak egy Compendium jött-ki, a' melly Eclogának neveztetett, a' melly hol Basiliusnak, hol pedig Leónak nevét viselte. De ezen munkáts-

ka nem vólt elegendô minden pöröknek el-végezésére, a' mellyért-is ki-hagyásával mind azon roſz Törvényeknek, azokat ki-vonattatták az Institutziókból, Pandectákból, Codexbôl, és a' Novellákból, a' mellyek az új népeknek haſznára lehettek, és a' mellyek Basilica név alatt esméretessek, már ezen nevet bár Basilius névrôl kôltsönözték, bár ezen Görögökrôl Βασιλικος, a' melly ezen ſzavat téſzi: *Királyi.* Hanem más okra való nézve ſzükſég vólt ezen munkához látni, tsak azért-is, hogy már akkor Napkeletten a' Deák nyelv ſzokásba nem vala, és a' Görög kezdett virágzani. Basilius Macédo 874-dik eſztendôbe vetette kezét ezen munkára, az ô fia Leo Philosophus 880-dik eſztendôbe vitte tökélletesſégre, és az ô unokája hetedik Constantinus ezen Gyüjteményt újra meg-vizsgáltatta, és 910-dik eſztendôbe meg-jobbítva ki-is adattatta, és a' mi idônkig meg-is maradott ezen betses munka. Jó munka a' Római törvényekre való nézve, de a' mostani orſzáglásoknak törvénnyeikkel ſokakba meg-nem-egyezik.

Nap-nyúgotton a' Codex a' Longobarduſok törvénnyei által el-nyomattatott, és egéſz a' tizenkét ſzázadig feledékenyſégbe maradott, ugyan tsak Amalfiba a' Pandectákból egy Exemplar találtatott. Ez vala tehát leg-nagyobb Tryumphusa a' Justiniánus törvénnyeinek, a' mellyekkel az újabb Nemzetek kórmányoztattak, de késôn esmértek-meg jóſágokat, mert ha hamarébb meg-esmérték vólna magok tudatlanſágát, és bolygását, a' Barbarusok el-veſztették vólna.

Minekelôtte ezen tzikkelyt bé-zárjam elô-adom Montesquieu Urnak némelly jegyzéseit,

a'

a' mellyek alkalmatosságot adnak Justiniánus törvénnyeiről való bővebb gondolkodásra, kinek-is ezek szavai. Justiniánus, úgymond, aztat rendelte, hogy egy Férj feleségétől el-üzettethetik, a' nélkül, hogy ő maga moringját elveszítse, ha ő két esztendeig kötelességét megnem tehette; de meg-változtatta ezen törvénnyét, és aztat három esztendőre tette, de az illyen esetbe két esztendő tsak annyit tett, mint három, három pedig annyit mint kettő. Minő szembe tűnő példa nélkül való helytelen törvénnyek ezek.

Justiniánus adott-törvényeket a' házasok között egymástól való el-vállásáról-is, és azoknak okait-is ki-tette; hogy mellyek mellett történhetik-meg az el-vállás, és ezen el-vállásnak törvénnyét, a' polgári törvények közé bé-is iktatta, ezen okra való nézve, mert úgy mond: természetes dolog az; hogy az el-vállásnak fundamentoma némelly ollyan akadállyokból áll, a' mellyeket, a' midőn a' házasok őszve keltek, nem lehetett által látni előre, őszve kelések után ki-mutatván azok magokat, megeshetik az el-vállás, de nem minden tsekély okokra való nézve, sem a' házasoknak tsupán akarattyok mellett, hanem az általa ki-tett fontos okokra való nézve. Ellenbe a' házasok között ollyan el-vállást, ha mind a' ketten Klastromba akarnának menni, avagy-is tsak az edgyik fél; meg-engedi ugyan, de a' polgári törvények közé eztet nem teszi, mivel ennek okát előre minden házas nem tsak láthattya, de tudhattya-is, mivel ez szüzességek meg-tartása kívánságából áll, a' melly az Úr Istennek teendő áldozat.

A' Római Tsáſzárok, valamint az akkori időkben Uralkodó Fejedelmek magok akaratyát rendelések, vagy-is Edictumok által adták-ki, de a' mellyet a' mostan Uralkodó Fejedelmek nem téſzik; ők meg-engedték, a' Bíráknak, és különös embereknek-is, a' népeket a' magok között támadott pörlekedés iránt, tetſzések ſzerint meg-kérdezni, mondásokat írásba venni, és azon feleletek, a' mellyeket a' Tsáſzárok ezen mondásokra adtak, Rescriptumoknak neveztettek; de ez felette ſzegény Törvény tétel vólt, és azok, a' kik illyen Törvény tételt kívántak, roſz karba helyheztették dolgaikat, mert azok ritkán tétettek-fel magok valóſágába, azon írásokba, a' mellyeket a' Bírák vagy azon különös emberek bé-adtak, mivel ſzorgalommal nem dolgoztak, hanem jól mentek már a' dolgok, ha ők jól meg-fizettettek. Macrinus mind ezen Rescriptumokat elakarta rontani, ő nem ſzenvedhette, hogy egy Comodusnak, egy Caracallának feleletei, és több más tudatlan Tsáſzároké-is törvénnyekké legyenek. Justiniánus másképpen tselekedett, mert ő ugyan maga Compilátzióit bé-töltötte Rescriptumokkal, de ollyanokkal, a' mellyek a' Fő Tanáts által helybe hagyattattak. Az ő Rescriptumai ſok jót foglaltak magokba, a' mellyek törvénnyé tétethettek-is, de a' dolgoknak fontoſsága ſzerint kelletett vólna azok között válaſztást tenni.

Montesquieu Úr azon Törvényt kritizállya, melly mellett azon gyermekeknek jóſzágai, a' kik Egyházi Rendbe, vagy-is Klastromokba mentek, meg-hagyattattak, de illen törvényeket a' mostan Uralkodó Fejedelmek ollyan rend-

be

be hozták, a' mellyel az ollyan gyermekek meg-elégednek, és sem a' Famíliák, sem az Ország kárt nem vallanak.

Justiniánus 541-dik esztendőbe a' Consulátusságot, a' melly régtül fogvást tsak üres Titulus vala, el-rontotta. Hétszer egy esztendő alatt a' Consulok nagy pompával a' városon keresztül mentek, és sok pénzt szórtak-el a' nép között, egy hívságos költség 2000 font aranyra ment, ezen adás haszontalan-is vólt, és sok Consul aztat nem-is tselekedhette ki nem telvén tőle, a' mellyért-is némelly Tsászárok magok vették-fel a' Consuláris titulust.

Ha egy nagy Birodalom mindenfelől megtámadtatik, és ellenségeinek adót kénteleníttetik fizetni, és már Tárházai üressek, a' pompa még-is uralkodik benne, védelmezője pedig nintsen, belső háború ronttyák, már bizonyos jelei ezek végső hanyatlásának. Az ő diadalmai már most tsak még jobban gyengítik aztat, egy vagy két azon emberek, a' kik ezeknek okai, el-tűnnek, a' mellyek után ezeknek meg-vételei tsak terhére válnak a' Birodalomnak, mivel azokat sem meg-nem tarthattyák, nem-is óltalmazhattyák.

Justiniánus után következett Tsáſzárok egéſzlen addig; miglen a' Saracénuſok magok hódoltásait kezdették.

Minek-elötte ezen negyedik Köttetét munkámnak bé-zárjam, némelly ollyan Történeteket kívánok kegyes Olvasóimnak ſzemek eleibe terjeſzteni, a' mellyek Justiniánus Birodalmának végső el-romlását fogják meg-mutatni, egyſzersmind a' következendö újjabb időkbe történt dolgokra útat fognak mutatni.

Azon a' napon, a' mellyen Justiniánus meghala, emeltetett-fel a' Tsáſzári Trónusra Második Justinus, a' ki valamelly *Dulciſſimus* nevezetü embernek fia vólt, az Annya pedig Vigilantzia Justiniánus Csáſzárnak húga vala. Feleſégül vette Zsófiát Theodora Augustának unokáját. Ezen Tsáſzár, a' mennyire Justiniánus Tsáſzár a' Birodalmat böltseſsége által fel-emelte, annyira ö bolondſágai által le-nyomta. Narſes mint Gubernátor Olaſz Orſzágba tizen három eſztendöktöl fogvást dítséretessen folytatta az orſzág dolgait, és a' bé-tsapni ſzokott Barbarusokat maga bátorſágával zabolába tudta tartani. Az Olaſzok, a' kik mindég a' zúgolódásra hajlandók vóltak, panaſzolkodni kezdettek, hogy ök egy metzett alatt állanának, és ſajnállották, hogy a' Góthusoknak Uralkodása alatt inkább nem vólnának, holott ez elött ezektül való meg-ſzabadúlásokat óhajtották.

Zsófia

Zsófia Tsáſzárné útálta Narsest, és meg-nem elégedett azzal, hogy ötet a' Tsáſzárral-is meg-útáltatta, még azzal-is meg-gyalázta, hogy ő néki egy guzsalyt néhány orsókkal küldött ezen parantsolattal, hogy jöjjön viſzſza az Udvarhoz, hogy az ő ſzolgálóival fonhasson.

Ezen öreg Fő Vezér Narses ezen tsúſſágért haragra felette fel-indúlván ezeket mondotta: *Tele fogok én úgy egy Orsót fonni, hogy aztat a' Tsáſzárné ſoha ſem fogja tudni le-motólálni.* Véghez-is vitte ő eztet, mert Pannoniából a' Longobardusokat Olaſz orſzágba bé-hívta, a' hol-is ezek új birodalmat állíttottak fel, és így Narses, a' ki Olaſz orſzágot meg-ſzabadította, meg-tsúfoltatván ſzánſzándékkal aztat el-is veſztette. Így írja ezeket Paulus Diáconus, a' ki maga Nemzetének Históricussa vólt. Hamar annakutánna a' dolgot nagyon ſzívére vévén meg-hala. Longinus lett helyette Olaſz orſzágba Gubernátor, a' ki-is Ravennába első Exarcha lett, de arra nem vólt elegendő, hogy a' Longobardusoknak ellent álhatott vólna, mivel ezek mint a' víz özön, úgy el-borították ezen tartományt.

A' Longobardusok, a' kik Németh Nemzetek vóltak, és kétſég kívül ők Scandináviába ſzaporodtak-meg, Justiniánustól lakásokra Pannoniát, és Noricumot nyerték. Az ő Királlyok Alboinus mindég Olaſz orſzágnak elnyerésérül gondolkodott, mivel pedig maga félelmes ſzomſzédgyaitól a' Gepidusoktól tartott, hogy tőlök meg-ſzabadúlhasson, az Avarusok Chánnával, vagy-is Fejedelmével ſzövetséget kötött, ez meg-esvén, velek egyesülvén megindúla, és a' Gepidusokat nem tsak meg-verte, de Királlyokat-is Cunimundust meg-ölte, és

annakutánna a' Leányát el-is vette. Ezen tettei után által mene a' Julisi havasokon, és kevés fáradtſággal a' Velentzések földgyét magáévá-is tette, a' melly egéſzlen az Adda vizéig terjedett. Mindenféle nagy meg-hódoltatásokat tett, és az el-nyert tartományokat három Hertzegſégekre fel-oſztotta, mellyeknek nevei ezek vóltak: Friaulus, Spoletó, és Beneventó. Paviát három eſztendeig tartott ostromlása után meg-vévén, maga orſzágának fö várossává tette, és maga lak hellyének-is válaſztotta.

A' Longobardusok Róma városát ſoha ſem vették-meg, mivel az pénzel mindég meg-váltatott, de több tartománnyait meg-nem tartotta, hanem tsak Ravennát, és a' Campaniába lévö tengeri várossait, Brutziát, és a' régi Calabriát, a' mellybe Brutzia, Tarentum, és Otrantó vóltak Siciliával. Ezen orſzágba az Exarchák, a' kik a' Persiai Satrapákhoz hasonlók vóltak, határozatlan hatalommal uralkodtak, még-is, ha a' Tsáſzárok jónak ítélték lenni, öket viſzſza hívattathatták, ugyan tsak kénteleníttettek nékiek bizonyos eſztendöbéli ſummát fizetni. Ezek így lévén, könnyen által lehetett látni, hogy az Exarchatus magát ſokáig meg-nem tarthattya, mivel Konſtantzinápolyból ſem katonaſággal, ſem pénzel nem ſegíttethetett, és hogy idegen kézre fog esni.

Alboinus maga igazſág tételei, és kegyelmei által, ſzintén úgy a' ſzeretetre, mint tiſztelétre méltóvá tette magát, a' meg-gyözettettek örültek-is illyen Uralkodó alatt lenni, nem kívánhat egy meg-hódoltató ennél nagyobb dítséretet. De egy véletlen halál által meg-foſztatott ö, minden bátorſága, és böltsesſége által

ſzer-

ſzerzett nyereſégének gyümöltsétől. Ő a' Gepidus Királlyának Cunimundusnak feje Koponyájából, a' kit ő önnön kezeivel meg-ölt, a' régi éjtſzaki Barbarusoknak ſzokása ſzerínt ivó edényt munkáltatott, hogy abból a' leg-pompássabb vendégſégeinél ihasson. A' midőn ő egykor a' bortúl meg-kótyagosodott vólna, által adta ő ezen edényt Rosimonda Királynénak, a' ki Cunimundus Királynak Leánya vala, és ötet invitálta, hogy maga Attyával igyon, a' mellyért-is ezen Királyné nagyon fel-indúlt, és már nem-is gondolkodott egyébbrül, hanem tsak boſzſzú állásról; mingyárt-is reá bérlette Perydæust, a' ki egy Vitéz Tiſzt vala, hogy ötet öllye-meg; mivel pedig eztet mingyárt reá nem vehette, illyen fortéllyal élt. Ezen Tiſzt egyikét az ő Udvari Dámai közül ſzerette, tudván eztet a' Királyné, egy estve ezen Dámának ágyába bé-feküdött, a' Tiſzt vélvén azon Dámának lenni, melléje feküdött, kevés idő múlva, a' Királyné meg-esmértette magát, és így ſzóllott hozzája: *Már most válaſzſzál! ha te inkább meg-fogod-é ölni Alboinust, vagy-is inkább áldozattya kívánſz lenni, mivel vakmerő tselekedetedet nékie meg-fogom mondani.* (Szükſég tudni, hogy ezen Királyné Cunimundusnak Leánya vólt, a' mint tsak most fellyebb ki-tettem.) Perydæus a' tortúrától tartott, a' haláltól még jobban rettegett, hogy mind ezeket el-kerülhesse, Rosimonda ſzeme láttára meg-ölte ötet.

Clephis, a' ki Alboinus után hágott a' Trónusra, maga Kajánſága, és kegyetlenſége által útálatossá tette magát, másfél eſztendeig tartott uralkodása után egy maga Udvari Tiſzttyétől meg-ölettetett. A' Longobardusok közül való nagy emberek meg-váltak most a' Királyi hata-

hatalomtól, és harmintz négy eſztendeig harmintz hat Hertzegek mint Tyrannusok uralkodtak magok jobbágyain, azért-is Autharist Clephisnek fiát magok Királlyokká válaſztották, a' ki a' Longobardusok hatalmát új meg-hódoltatásokkal nagyobbra vitte. Ha a' Hertzegek Királyt nem válaſztottak vólna, tehát az ő Anarchiájok az egéſz Nemzettel hamar véget ért vólna.

Éppen azon időbe, a' midőn Justinus Olaſz orſzágot el-veſztette, a' Persákat-is, maga balgatak kevélyſége által maga ellen háborúra felindította, jóllehet ötven eſztendeig tartandó Frigy vala közöttök, a' mellyet Justiniánus nagyon ſzükſégesnek tartott lenni. Követeket küldött ő a' Törökök Chánnyához, a' ki Altai hegyén közel az Irtis vizének eredésénél maga Residentziájába lakott, hogy vele ſzövetséget köthessen. Meg-esküdött, hogy a' Persamenieretet, és Iberieket, a' kik Cosrhoes ellen fel-támadtak, mivel ő kénſzerítette őket a' kereſztény vallásnak el-hagyására, minden erejével védelmezni fogja. Hogy Cosrhoes azon ſummát, a' mellyel nékie adós vólt, kívánta tőle, nagy fel-fúvalkodással aztat felelte nékie, hogy aztat meg-nem fogja fizetni, mivel ha a' Persiai Király az ő baráttya akar lenni, a' barátſág ellen vólna tőle pénzt kívánni, és reménylené, hogy ő az ő kevélyſégét meg-fogná alázni, és Persiát-is ollyan Tyrannustól meg-ſzabadítani, a' ki a' kereſztényeket üldözi.

Ugyan tsak 573-dik eſztendőbe a' háború megint ki-lobbant; és a' Római Truppok Nisibis városát ostromlották, de a' városnak polgárai nevették eztet, és még tsak a' városnak kapuit

puit ſem zárták-bé elöttök, de ezen ostromlásnak hamar vége lett, mert Cosrhoes megvette Daras városát, a' melly ör-álló kö-fala vólt Mesopotámiának, és Syria más egy Fö Vezére által puſztíttatott. Justinus ennyi ſok ſzerentsétlenſégektöl nyomattatván, meg-bódúlni kezdett, és Tiberiust utánna való uralkodónak nevezte, a' ki ugyan erre érdemes nem vólt, de még-is azon igyekezett, hogy a' gyözedelmes Persák ſegyvereinek ellent álhasson. Azon kevély Cosrhoes 576-dik eſztendöbe Melitina mellett kis Arméniába meg-is gyözettetett, és látván, hogy Királyſága el-puſztítva vólna, meg-hala. Az ötet követö Hormisdás ezen háborút tovább-is folytatta, a' melly még több ſok féle uralkodók alatt mind addig tartott, míglen a' Saracénusok magok hódoltatáſait el-nem kezdették, és így minden felöl azon hanyatlásra indúlt Birodalom nagy erövel megtámadtatott.

Justinus életének utólsó eſztendeiben már beteges vólt, ritkán mutatta magát, ritkán-is tett ítéleteket, ugyan azért a' pörök-is naprúl napra ſzaporodtak, ſzintén úgy a' verekedéſek-is; hogy az illyen nyúghatatlan embereket meg-zabolázhassa, ſzabad hatalmat adott egy Præfectusnak, a' kit ö tsak most emelt-fel ezen hívatalra, az ollyanokkal tettzése ſzerínt bánni, mingyárt-is ez egy Senátort, a' melly azért vádoltatott-bé, hogy ö az ítélö-ſzéket meg-vetné, a' midön a' Tsáſzárral ebédelt vólna, az aſztal mellöl a' Tsáſzárnak engedelmével ki-vonatta, elöſzör a' piatzon meg-verettette, annakutánna pénzbe-is meg-büntette, ezen példával a' kotzódókat tsendesebbekké-is tette. Justinusnak ſok helyten parantsolattyait, és illet-

letlen maga viselését-is több Authorok le-írták. Ő a' Catholica Religiót meg-vetvén Pelágiusnak eretnekſégébe esett, a' Papi hívatalokat árúba botsájtotta, és gyakorta maga Udvari Tiſztjei ellen-is kegyetlenkedett. Végtére ſok nyavallyáitól el-nyomattatván meg-hala 578-dik eſztendőben, uralkodott pediglen 14 eſztendeig.

Ő a' Novelláris 140 Törvények közül, a' mellyeket Justiniánus Tsáſzár adott-ki, és nagyon-is meg-dítsértettek, azon törvényt, a' melly meg-engedte a' Házasoknak egymástól való el-vállását, egéſzlen el-rontotta, és a' Férjfiaknak meg-engedte, hogy ha feleſégeik nékiek nem tettzenének, hogy mást ſzabadon vehessenek. Mert ő aztat mondotta; hogy mivel a' házaſság mind a' két réſznek akaratjával mégyen véghez, ha egyſzer ezen akarat közöttök ellenkező akaratra változik, már azon törvény meg-nem álhatt. És még ezen rendeléséhez aztat tette, hogy eztet ſokaknak kéréſére tselekedte vólna, hogy a' méreggel való meg-étetéseknek eleit vegye, és a' házasok között meg-engeſztelhetlen ellenkedéseknek határt vessen. Annyira meg-vóltak már akkor az erkőltsök romolva, annyira vóltak a' Religiónak fundamentomi meg-bontva, hogy már törvénnyeinek ſem ereje vala, és a' házaſſágnak ſzent kötelét, kinek mikor tettzett, el-ſzaggathatta.

TIBÉ-

TIBÉRIUS.

Justinus halála után Tibérius magát a' Tsáfzári Trónusra fel-emelte, mivel még Justinusnak éltébe a' birodalmat böltsen kormányozta, és a' Rómaiakat más Nemzetek előtt megint félelmessé tette. Eutychius Patriárcha régi fzokás fzerínt a' Tsáfzári ékesfégeket, és jeleket mingyárt-is reája rakta. Ő Thrácziai fzülemény vala, ő jót tévő, igazfág fzerető, és munkás ember vala, és leg-nagyobb dolga jobbágyainak fzerentséltetése vala. Justinusnak minden kintseit, a' mellyek vas ládákba vóltak bé-zárva, a' fzegények között el-ofztotta, és a' midőn a' Tsáfzárné Augusta Zsóphia aztat mondotta nékie, hogy így az egéfz Birodalmat meg-fogja rontani, és nagy fzegényfégre hozni, így felelt nékie: *Éppen nem!* úgy mond, *mert a' mi Fiscusunknál nem fog a' pénz addig hibázni, a' meddig mi a' fzegényeknek fogunk adakozni.* Tsak hamar-is ezen mondása után egy márvány táblát, a' mellyel a' pavimentum bé-vólt takarva, fel-emeltetett, hogy lábbal ne tapottasson, mivel arra egy kereſzt vala reá metzve, tsudállatra méltó dolog! az alatt felette nagy fumma aranyokat talált. Ezeket-is a' fzükölködők között el-ofztotta, és erre megint egy öreg Olafz orfzágba a' Narses kintsét meg-mutatta, hol vólna el-ásva, ez fem vala kevés fzámból álló, és így a' mennyivel többet adakozott, annyival többet nyert. De így fzokta az Úr Isten az alamisnálkodókat meg-áldani.

Háb-

Háborúja vólt nékie Hormisdással a' Persák Királlyával, a' kit-is meg-győzvén, a' Persákat régi határaik közé szorította, és Mesopotámiát megint a' Birodalomhoz tsatolta, és annyi prédákkal terhelt-meg harmintz Elephántokat, hogy aztat hozni alig bírták. De mivel magát a' Barbarusok ellen erőtlennek lenni tudta, vagy-is a' környül való állásoknak engedni kelletett nékie, Syrmiumot oda engedte az Avarusoknak, a' mellynél-is már többet nem-is bírt Pannoniába. Ezeknek Chánnya, vagy-is Vezérek, a' három esztendőbéli adót-is kívánta, melly summa 80000 darab aranyakat tett minden esztendőre, hogy pedig a' békesség megtartatasson, meg-kelletett eztet adni. Néhányszor ugyan Mauritzius az ő Vezére meg-verte az Avarusokat, de ezekkel még sem törőltetettel ezen motsok. Mivel pedig ezen háborúkba igen jelessen viselte magát ezen Mauritzius Vezér, maga Leányát Constantziát, a' kit Anastásia feleségével nemzett, oda adta néki feleségül, és maga Successorának-is ki-kiáltatta őtet. A' midőn Authares a' Longobardusok Királlya Rómát ostromlotta vólna, a' városba sok gabonát küldött-bé, a' mellyel a' várost az ostromlástól meg-is mentette, és erre meg-hala, minekutánna Justinussal négy esztendeig, maga-is ennyi ideig uralkodott vólna.

MAURI-

MAURITIUS.

Mauritius Cappadociába ſzülettetett, és ő nevezetes vitéz, és ajtatos ſzelíd ember-is vala, és több ollyan jeles erköltsökkel bírt, a' mellyek egy Koronás Fejedelemhez illenek, de még-is az ő uralkodásával-is, a' melly 582-dik eſztendőbe kezdődött, annyira nem mehetett, hogy ő a' Birodalomnak el-veſzését meg-gátolhatta vólna. Sok háborúkon kelletett nékie által menni. Elsőben-is a' Persák kezdettek vele háborút, a' kik-is magok Királyának Orimásdásnak ſzemeit ki-vájták, és helyébe Cosrhoest a' fiát válaſztották, a' ki-is maga attyát a' tömlőtzbe meg-ölte, melly úndok tselekedetéért az orſzágból ki-is üzettetett, és Mauritius Tsáſzárhoz futott, a' kit-is ő Királyſágra fel-emelt, és így a' békeſség meg-lett. Második háborúja vólt az Avarusok Chánnyával, a' kinek a' Tsáſzár, tsak hogy békeſséggel lenne, ſok ezer aranyakat küldött, a' mellyeket el-vévén még fel-fúvalkodattabb lett, és többet kívánt, de Mauritius többet adni nem akart, a' mellyért-is a' Chán fegyverhez kapott, meg-is ütköztek, de a' Chánt nagyon meg-verte a' Tsáſzár, a' mellyre kevés ideig békeſség-is lőn; ezen békeſség alatt mivel a' Rómaiak inſéget ſzenvedtek, a' Chán éppen Húsvét napján küldött nékiek gabonát, ezek pedig küldöttek a' Chánnak Borsót, Czinnamómum fának héjját, Cocus diót, és több Indiai fűſzerſzámokat.

Nem nyúghatván az Avarusok, megint háborút kezdettek Mauritius Tsáſzárral, ſokáig változó ſzerentsével viaskodtak egymással, megint tsak hogy békeſség légyen közöttök, Mauritius Tsáſzár azon eſztendőbéli adót, a' mellyet nékiek ſzokott adni 20000 darab arannyal meg-ſzaporította, meg-is lett a' békeſség, de tsak hamar fel-törte megint a' Chán eztet, és utóllyára ő-is lett a' Győzedelmes, és Comentziolust Római Vezért el-is kergette, leg-ottan annakutánna mindeneket puſztított, a' Szentegyházakat földig le-rontotta, a' ſzent Mártyrok tsonttyait a' Cryptákból ki-hányattatta, és 12000 rabokat el-vitt magával, és ezeket egy lábig le-is vágattatta. Némellyek vádollyák azért a' Tsáſzárt, hogy annyi ezeret illy gyalázatossan engedte meg-ölettetni, mások pedig mentik őtet, és aztat mondgyák, hogy ő ezen rabokat ezért nem akarta vólna ki-váltani, mivel azoknak magok viseletével nem lett vólna meg-elégedve. Már bár mint vólt a' dolog, de a' nép nem vólt meg-elégedve, és a' Tsáſzár ellen zúgolódni kezdett.

Ezek után rettenes nagy Pestis következett, és a' Chánnak egy nap hét fiai hóltak-meg: de ezzel nem gondolt a' nép, hanem mivel azon katonák meg-ölettettek, Comentziolus Vezért, hogy adná-ki nékiek, a' Tsáſzártól aztat kívánták, mivel úgy mond: Ő el-árúlta vólna mind azon katonákat. A' katonák pedig aztat kiabálták, hogy a' Tsáſzár-is tudott vólna azon el-árúltatásról, a' melly tsak azért esett vólna, hogy azok zsóldját magának meg-tarthaſſa, azért-is a' katonák nagyon fel-indúltak ellene, és öſzve hajtván tártsáikat, fel-ültették azok-

azokra Phócást, körül hordozván ötet, Tsáſzárnak ki-is kiáltották. Meg-háborodva lévén Mauritius Tzáſzár, hogy mindnyájokat letsendesíthesse, mivel Comentziolus Vezért ki nem adhatta, mert ez el-ſzaladott, Philippicust maga ſógorát vasra verettette, aztat állítván, hogy ő a' Tsáſzárſágot kívánta vólna, Germanicust pedig, a' kinél a' Tsáſzárnénak testvére vólt férjnél, a' Templomból akarta ki-vonattatni, a' maga fiát Theodósiust dorongokkal agyon verettette, abba a' vélekedésbe lévén, hogy ő Germanicussal tartott vólna.

Azon időbe látſzattatott egy kard forma égő üstökös Tsillag, és eztet látván egy Barát, egy mezítelen kardal az útzákon futkározván aztat bizonyította, hogy rövid idő alatt Mauritius el-fogna veſzni, mert úgy mond: aztat álmodta, hogy ő az Istennek ítélő ſzéke előtt állván, Phócásnak által adattatott vólna, a' midőn pedig fel-ébredett, kérdezte: *Ki vólna Phócás?* ezen kérdésre ezen válaſzt vévén: *Ő egy vakmerő, de félénk ifjú;* mingyárt eztet mondotta: *Ha félénk tehát gyilkos.* Tsudálatos egy következésnek bé-hozása az álommal edgyütt, ha nem Mese.

Tsak hamar ezek után meg-jelent Phócás Konstantzinápolynak kapuja előtt a' Rebelliſſeknek egy ármádájával, meg-tudván eztet Mauritius, éjfélkor majd tsak nem fél-mezítelen Feleſégével, és gyermekeivel edgyütt elſzaladott; meg-hallván eztet Phócás néhány katonákat Chalcedonba utánna küldött, hogy fogják-el ötet, és hozzák viſzſza, viſzſza-is hozzattatott ő, és leg-ottan elsőben az ő fiai, a' kik közül edgyike még ſzopós vala, egymás után meg-ölettettek, ezek után a' leánnyai,

végtére az ő ajtatos Felesége. Ezen szörnyű gyilkosságra kénszerittetett nézni, soha sem-is szóllott egyebet ezen szavaknál: *Justus es Domine, et rectum judicium tuum;* az az: *Igaz vagy Úr Isten, és igazak a' te ítéleteid.* Utólyára maga-is meg-ölettetett, minekutánna 17 esztendőkig uralkodott vólna. Testeik Phócásnak parantsolattyából a' mezőn hagyattattak, és maga-is néha ki-mene azoknak nézésére, de hogy büzhödni kezdettek el-temettette. Ez-is egy ritkán hallatott kegyetlenség vala.

PHÓCÁS.

Phócásra Cyriacus Patriarcha tette mind a' Tsászári ékességeket. Ő formátlan egy ember vólt, tekintete-is kegyetlen vólt, a' haja veres, homloka keskeny, és rántzos, fel-hajlott ajakú, fajtalan, ezek felett vér szopó Eretnek vala. Felesége Leontia Augusta magához hasonló természetű, és rosz erköltsökkel bíró vólt, a' kiis férjét a' Tyrannismusra gyakran buzdította. Phócás elsőben-is azokat ölettette-meg, a' kik szép, és jó erköltsökkel fel-valának ruházva, és a' Nemeseket. A' leg-főbb embereknek feleségeit fajtalanságának üzésére erővel el-ragadta, az országokat pusztította, a' közönséges dolgokat, a' mellyeket nyilván kelletett vólna el-végzeni, állattomba maga Ministereivel végzette, és ezek, nem pedig maga, fogadták a' követeket, és ezeknek magok-is feleltek, minden ítéleteket-is magok hoztak, a'

Ma-

Magistratuális személyeket-is tetszések szerint fel és le-tették, és mind ezekért a' Tsászári méltóság valamint az országba, úgy künt-is meg-útáltatott, hanyatlani-is kezdett.

Elsöben-is pedig az idegenek elött; mert második Cosrhoes a' Persák Királlya Mesopotámiát, Syriát, Phæniciát, Palæstinát egy nagy rettentö ármádával pusztította, Jeruzsálemet pedig el-foglalta. Cagánus Macedóniát, és Thrátziát meg-támadta. Illyria pedig, és több tartományok, a' közel lévö országoknak határin lakó népektöl nyúghatatlaníttattak. A' Napkeletti tartományokban az-is észre vévödött, hogy 90000 Keresztények vesztették-el, a' kiket óltsó áron a' Zsidók meg-vették, és mint a' barmokat úgy ölették-meg.

Oda haza a' polgárok annyira meg-útálták ötet, hogy ötet szembe szidalmazták. Egykor részegén a' Comædiába menvén imígyen kiabáltak, *Vinum bibisti, mentèm amisisti*; az az: *Bort ittál, eszedet el-vesztetted.* Azért-is a' Senátorok, és a' meg-külömböztetett emberek, hogy illy sok rosznak eleit vegyék, aztat ítélték, hogy Phócás ölettetessen-meg inkább, mint sem a' Birodalom veszlére jusson.

De még-is tanátsossabbnak ítélték lenni, Heráclíushoz követeket küldeni, a' ki Præfectus-sa vala Africának, és kérni ötet, hogy a' hanyatlásra indult Birodalomnak segítségére lenne. Meg-is esett ez; a' ki-is leg-ottan Heráclius nevezetü fiát egy Flottával el-küldötte. Mihent ezen Heráclius meg-jelent, mingyárást meg-ütközött, és diadalmas-is lett, és mint gyözedelmes a' városba bé-is mene, a' hol-is Phócást minden Királyi ékességektöl meg-fosztatva eleibe vontzolták inkább mint sem hoz-

ták, kihez-is Heráclius így szólla: *Lássad te nyomorúlt, miképpen kormányoztad a' Birodalmat.* Érre így felelt Phócás: *Kormányozzad te jobban.* Melly mondásáért ezen Bajnok annyira fel-indúlt ellene, hogy farba rúgta, és annakutánna a' katonáknak a' szabad vele való bánásra által adta, a' kik-is mingyárt némelly tagjait elvagdalták, és egy ökör formát mutató égõ réz kementzébe bé-tolták, és abba meg-égették; az õ testvéreit, és más attyafiait-is meg-ölték. Cosrhoes Király, ezen Tsászárnak Uralkodása alatt, a' midõn Jeruzsálemet puszlította, a' Krisztus szent Keresztyét-is mint leg-drágább prédát Persiába magával el-vitte, de nagy tiszteletbe tartotta, mert ezüstbûl egy épületetskét tsináltatott, a' mellybe bé-tétette. Phócás nyóltz esztendeig uralkodott.

HERÁCLIUS.

Heráclius Cappadóciába fõ Familiából születtetett, az egész hadi seregtûl Tsászárnak kikiáltatott, és Sergius Patriárchától meg-is koronáztatott, feleségûl pedig vette Eudóciát Rogátus Afrusnak leányát. Õ egy szerentsés, és nagy Bajnok vala, mert minekutánna õ Cosrhoest a' Persák Királlyát többször kérte vólna, hogy szünnyön-meg puszlítani a' városokat, és tartományokat, ez pedig kérését meg-nem halgatta, és még annál jobban üldözte a' Keresztényeket, háborút indított ellene. Mingyá-

gyárást-is Arménia tartományába meg-ütközött vele, és olly diadalmat nyert, hogy nem tsak meg-verte a' Persák ármádáját, de még a' Királlyokat-is el-ſzaladásra kénſzerítette. Harmintz ezer Persák maradták halva a' tsata piattzán, és huſzon hét záſzlókat nyert. Ezen nagy győzedelem az Úr Istennek tsudálatos ſegítſégével történt, mert a' Persák felett nagy égi háború támadott, dörgött, villámlott, menykövek ſûrû jég darabokkal húllottak reájok, a' mellyek nagy ſegítſégére vóltak a' Tsáſzárnak. Ezen háborúba Syria, és Jeruzsálem városa viſzſza vétetődtek, a' Kriſztusnak ſzent Kereſztyével edgyütt, a' melly-is Heráclius Tsáſzár által ſzámtalan ajtatos embereknek kísértetéſével maga hellyére nagy örömmel, és kiváltképpen való tiſztelettel viſzſza vitettetett.

Által menvén annakutánna a' Tsáſzár a' Tygris vizén, a' lelkébe Persiának bé-mene, a' hol-is ſok pogány templomokat, Bálványokat, ſőt magának Cosrhoes Királynak Státuáját-is le-rontatta. Melly történeteknek ſzerentsétlen ki-menetele Cosrhoest olly nagy haragra indította, hogy a' midőn ő Mardása ifjabbik fiának a' birodalmat által akarta adni, a' bátyának Syroenek hátra tevésével, a' maga Satrapáival öſzve esküdött, az Attyokat vasra verettette, és ſzemei előtt Mardását azon két fiával meg-ölettette, és annakutánna ezen attyokat-is Persiai nyílakkal agyon lövettette. Ezen ſzörnyűſégeket el-követvén meg-békélt Heráclíussal, és mind azon rabokat, és tartományokat, a' mellyeket Ázsiába, és Africába Cosrhoes el-nyert vala, viſzſza adta.

Mind ezeket hat eſztendők ſollyása alatt végzette-el Heráclius, és hetedik eſztendőbe jöve viſzſza Rómába nagy Tryumphussal. Az Avarusok Chánnya azon idő alatt Konstantzinápoly tájékát nagyon puſztította, de utóllyára azok által, a' kikre ezen tartománynak megtartása bízattatott nagyon meg-verettetett. Nem vala annakutánna Heráclius ollyan ſzerentsés, mert elsöben-is a' Monotheliták eretnek vallásokra állott, és annakutánna búbajosſágokkal, és babona mesterſégekkel élt, és meg-halván Eudoxia az ő Feleſége, testvér Öttsének leányát Martinát vette-el. Ezen házaſságot úgy meg-is büntette az Ur Isten, hogy valamikor vizellett, mindenkor maga ábrázattyát vizellette-meg, végtére vízi betegſégbe hala-meg. Uralkodott pedig 31 eſztendeig.

A' Monothelismus meg-újította azon ſebeket, a' mellyeket a' ſok eretnekſégek a' kereſztényſégen ejtettek, mind ezekből ki-tettzettek a' Görögöknek elme futtatásai, mivel ők a' megnem fogható vallás titkaiban törték fejeket, és a' midőn aztat vélték, hogy azokat meg-fogják világosítani, még jobban meg-homállyosították, a' mellyel tsak kotzódásokat okoztak.

Az Ariánismus, hogy az Istennek egyeſſégét meg-erősíthesse, a' Kriſztusnak Istenſégét meg-vetette. A' Nestoriánismus a' Kriſztusban két ſzeméllyeket, és két terméſzetet-is tanított lenni. Az Eutychiánismus pedig a' Kristusnak két terméſzetét egybe keverte öſzve. Végtére a' Monothelismus aztat foglalta magába, hogy tsak egy akarat vólna a' Kristusban, mert megfoghatatlan dolog, úgy mond, hogy egy ſzemélyben két féle erő lehessen. Ezen eretnekſégnek

ſok

ſok követõi vóltak, a' mellynek-is hogy nagyobb ereje légyen, Heráclius az Antiochiai, és Konstantzinápolyi Patriárcháknak meg-egyezésekkel, egy nevezetes rendelést adott-ki, a' melly Ecthesisnek neveztetett, a' mellyet János Pápa 639-dik eſztendõbe meg-átkozta.

Azon idõbe, a' mellybe Heráclius uralkodott, és ezen Ecthesis-is ſok ſzomorú, és igazſágtalan következéseket okozott, rettenes felháborodás fenyegette nem tsak a' Római birodalmat, de még az egéſz kereſztényſéget-is, fel-is indította eztet Mahomet, a' ki Arabiába Mecca városába, másképpen ſzegény ſzüléktõl, de még-is hazájába tekíntetbe lévõ Familiából ſzületett. Õ tudatlanſágba neveltetett-fel, de mivel egy Nestoriánus Baráttal ſokat barátkozott, a' kereſztény vallás némelly ágazatinak esméretére jutott. Egy kereskedõ Aſzſzonynál, kinek neve Cadische vala, ſokáig ſzolgált, és utóllyára el-is vette õtet, és mind addig míglen negyvenedik eſztendejét érte, tsendeſségbe élt, de ezen idejébe mind maga kéſzſégét mind a' terméſzetnek belé óltatott ajándékit, a' mellyekkel nagyon fent haladta maga nemzetét, kívánta meg-mutatni. Õ eleven, és kemény ſzóllással bírt, de minden mesterſég, és regula nélkül, épen úgy a' mint az Arabsokhoz illett, méltóſágos, és a' mellett hízelkedõ tekíntetû vala, ſzerentsét mutató ábrázattya vólt, fejébe pedig egy pár tüzes ſzemei ragyogtak, õ ollyan méréſz, és adakozó vala mint Nagy Sándor, és olly mértékletes, mint Nagy Sándornak kelletett vólna lenni, hogy minden dolgaiban nagy lehessen. Az õ terméſzetének a' ſzerelem vala edgyik tulajdonſága, innét következett, hogy õ nékie annyi ſok feleſégei, és ágyassai vóltak, de az-

ért el-nem-veſztette ő maga férjfiúi bátorſágát, ſem ſzorgalmatosſágát, ſem egésſégét. Így ſzóllanak felőle azon Arabsok, a' kik vele egy időbe éltek, és ezen le-festésével, az ő tettei-is meg-egyeznek, valamint több helyeken látni fogjuk.

Mivel ő ennyi ſok, jó és roſz erköltsökkel fel-ruháztatva vala, ollyan elő vétetendő dolgokat vett fejébe, hogy ő egy új Religiót, és birodalmat-is fog fel-állítani. Ezen fortéllyos, és a' méréſz Enthusiasmustól lelkesíttetett megtsaló, minekutánna ő maga nemzetének tudatlanſágát, és az ő könnyen hívőſégeket, egyſzersmind hajlandóſágokat a' babonás meg-lelkesítések el-hitelére jól nem tsak esmérte, de tudta-is, éppen lehetetlennek nem tartotta, velek aztat el-hitetni, hogy ő Proféta nem vólna. Elsőben-is ő titkos jelenéseket hírdetett-ki, a' mellyek maga házába történtek, és már három eſztendők alatt negyven két tanítvánnyai vóltak. Omár, a' ki őtet üldözte, tsak hamar az ő Apostola lett, és öt eſztendők alatt 114 illyen Apostolokat nyert. Ő az Arabsokat, a' kiket Saracénusoknak-is hívják, és a' tsillagokat imádták, arra tanította, hogy ſenkit ſem, tsak az Istent, a' ki őket teremtette, kelletik imádni. A' Zsidóknak, és Kereſztényeknek könyvei hamissak vólnának, ugyan azért megkelletik azokat vetni, és örökké tartandó bűntetés alatt, minden nap ötſzör kelletik imádkozni, és alamisnálkodni, különössen pedig egyetlen egy Istent hinni, és Mahometet az ő leg-nagyobb Prófétájának meg-esmérni, és utóllyára maga hitéért életét-is fel-áldozni.

Ő a'

Ő a' bor italt meg-tíltotta, mivel az ezzel való viſzſza élés nagyon kárhozatos vólna. A' környűl való metélést meg-tartotta, mivel ez, valamint az Arabsoknál, úgy az Ægyiptusbélieknél-is ſzokásban vala. A' ſok feleſég tartást-is meg-engedte, mivel ez-is eleitűl fogvást Napkeletten ſzokásba vólt. A' morálist meg-nem változtatta ő, ez meg-is maradott az emberek között minden időbe, és mindenkor egy arányú vólt, és ſoha egy Törvény-tévőtűl-is ez meg-nem rontattatott, mivel tsak ebbűl állott: *A' mit nem kívánſz, hogy néked tselekedgyenek, te ſe tselekedd aztat másnak.* Mahometnek az ő új vallása a' Pogányoknak, a' Zsidóknak, és a' Kereſztényeknek egybe firtzelt vallásokból állott, tsak hogy ő ezekhez némelly hazugſágokat, hamis fabulákat, és ſzemfény veſztő tsudákat tóldott. De ezen Religiója, tekíntvén ennek törvényes ſzokásait, tekíntvén ſzámát az ő imádſágának, és tiſztulásainak egéſz Sclavitás, és nehezebb minden más vallásoknál, főképpen az igaz kereſztény vallásnál, a' mellynek terhe könyű, és igája édes; mivel az emberi terméſzetnek nehezen esik, ha ollyan meg-tartásokra kötelezteték, a' mellyek nem ſzükſégesek, és még-is meg-tartani kelletik.

Ő vallását meg-tartóknak aztat ígérte, hogy lelkek a' más világon, minden ki-gondolható lelki örömben réſzes léſzen, és testekbe az érzékenyſég fel-fog ébreſztetni, és ezen érzékenyſég által minden testi gyönyörűſégekben fognak réſzesültetni. Ezen Religió Islamimusnak neveztetik, a' melly annyit téſzen, hogy ez Isten akarattya alá való vetés légyen. De talán az illyen akaratot az Úr Isten ſoha ſem vette kedves-

vesen. Azon könyvnek, a' melly magába ezen vallást foglallya, *Korán* a' neve, melly annyit téfzen, könyv, vagy-is Írás, a' mellyhez hafonló nints. Ezen könyv annyi nálok, mint a' Kereſztényeknél a' Szent Biblia.

Némellyek, ezen könyvbe lévö két értelmü egy tzikkelybül aztat akarták ki-hozni, hogy Mahomet ſem írni, ſem olvasni nem tudott vólna, de hogy lehetne ez, mert hogy mehetett vólna ö azok nélkül annyira, hogy vihette vólna ö a' kereskedést olly fokáig, és a' mint az Arabus Históricusok írják, az ö orſzágokba minden gyermek olvasni, és írni-is tudott, és ezen Historicusok aztat-is bizonyíttyák, hogy minekelötte Mahomet haldoklott vólna, beteg ágyába pennát, és téntát kívánt vólna, hogy adgyanak nékie.

Mahomet Kriſztus Urunk ſzületése után 622-dik eſztendöbe Mecha városából ki-üzettetett, és ezen el-futása Hegirának neveztetett, nagy Epocha ez a' Törököknél, mert valamint mi Kereſztények ſzámlállyuk az eſztendöket Kriſztus Urunk ſzületésétül fogva, ſzintén ök-is ezen Hegirától ſzámlállyák az eſztendöket, tsak hogy ök nem a' napnak, hanem az hóldnak futását veſzik sinór mértékül, és arról jegyzik az eſztendök ſzámát, minden eſztendöt három ſzáz ötven öt napokra, nyóltz órákra, és negyven nyóltz minutákra ki-tévén.

Ezen Hegira azon idönek-is ponttya, a' mellytül az ö híre 's neve kezdödik, és a' mikor fundamentomát uralkodásának meg-vetette. Ö Mechából Medina városába futott, a' hol-is Alcoránnyából kard lévén kezébe prédikállott, hamar-is a' városi népet nem tsak reá vette ma-

maga új vallásának fel-vételére, de hatalma alá-is hódította. Elsöben-is 113 emberekkel Mecha városának lakossait meg-verte, mingyárást-is ezen győzedelme tsuda leve a' vele tartóknak ſzemébe, bizonyossan-is aztat hitték, hogy az Isten hartzolna érettek, és ök az Istenért, és ezen elsö győzedelmektöl fogva ollyan reményſégbe vóltak, hogy az egéſz világot meg-fogják venni. Mahomet meg-vette Mechát, és látta maga üldözöit lábaihoz le-borúlva lenni, és kilentz eſztendök alatt, prédikállásával, és kardgyával, egéſz Arabiát meg-is hódította, a' melly olly nagy valamint Persia, és a' mellyet ſem a' Persák, ſem pedig a' Rómaiak nem tudták meg-venni.

Ezen idö tájban írt ö második Cosrhoeshez a' Persák Királlyához, Heráclius Tsáſzárhoz-is, Ægyiptusba a' Coptusi Fejedelemhez, az Abyssinusok Királlyához, és egy Mandár nevü Királyhoz, a' ki a' Persiai tenger ſzorossába uralkodott, és olly méréſz vala, hogy mind ezeknek új Religiójának bé-vételét javaslotta. Tsudálatos dolog! ketten ezek közül úgy mint az Abyssinusok Királlya, és Mandár bé-is vették aztat, de Cosrhoes a' levelét nagy haraggal el-ſzaggatta. A' Coptusi Fejedelem pedig egy ollyan leányt küldött néki ajándékba, melly ſzépſég remekének tartatott lenni. Heráclius ajándékokat küldött nékie. Ezek után meg-intette ö ſok tartományoknak népeit, hogy vegyék-bé az ö Islamismusát. A' Bostrai Comendáns, a' ki Saracénus vala, és a' Tsáſzárnak ſzolgálattyába vólt, az ö követtyeit orozva meg-ölette, a' mellyért-is kardot rántott Mahomet a' Rómaiak ellen. Caled az ö leg-híreſſebb Vezére, a' kit ö, Isten pallosának nevezett,

zett, igen kevés katonákkal meg-is vert egy nagy ármádát. E' vala azon háborúnak kezdete, a' melly nyóltz száz esztendőnél tovább tartott, és a' Kereszténységnek annyi betstelenségekre, mint károkra szolgált.

Ezen Próféta azon Nemzeteknek, a' kiket ő hatalma alá akart vetni, ezen választást engedte, hogy ők vagy az ő tanítását vegyék-be, vagy-is egy adót fizessenek, ezen adó az Alcoránba tizen három nehézék ezüstre vala kitéve, a' mellyet minden háznak gazdája tartozon fizetni. Ezen igen kitsiny taksálásból ki lehet venni, hogy azon Nemzetek, a' mellyeket ő meg-hódított, felette szegények vóltak. Azomba minden Törvénytévők között, a' kik új Religiókat allítottak-fel, egyetlen egy vala, a' ki országokat hódított-meg. Más Nemzetek bár magok Isteni szolgálattyokat, tüzzel vassal az idegen Nemzetek közé hozták-bé, de országokat egy Sectának fel-állíttója se nyert, és ez az Osmányoknak szemei előtt leg-nagyobb, de leg-hamissabb bizonyság-is, hogy maga az Úr Isten vólna az ő Prófétájokkal.

Minekutánna Mahomet egész Arabiának Ura lett, és 64 esztendős korába halálos betegségbe esett vólna, meg-hala 632-dik esztendőbe, és maga beteg ágyába mint egy testamentomúl meg-hagyta, ezen három dolgokat, hogy az ő követői buzgón imádkozzanak, a' Bálványozókat Arabiából mind ki-hajtsák, a' Proselitták pedig az Osmányoknak mindennémű privilegiumaikban részt vegyenek. Ezen három tzikkelyeket Isteni parantsolatoknak mondotta ő lenni, és aztat is hazudta, hogy az ő Alcoránnyának leg-kissebb verseit-is Gábriel Archangyal

gyal hozta vólna nékie az égbül, és hogy ezen Archangyallal ő a' hóld világon-is kereſztül útazott vólna. Ő éppen ezen okra való nézve válaſztotta a' hóldott Nemzete Czímjének. Az ő Theologussai ugyan versengettek egymásal ezen kérdés felett, hogy: A' Kórán teremtetett-é? vagy nem teremtetett? Bizonyos dolog az, hogy Mahomet ezen könyvével, melly tele vagyon ſok balgatagſágokkal, és nevetſégre való dolgokkal, ſokat vitt véghez, mert nagy Vezéreket, és Bajnokokat tsinált, és hamis tanítása aránt olly Enthusiasmust öntött nemzetének ſzívébe, hogy ök kéſzebbek meg-halni, mint ſem hogy az abba foglalt dolgokat betü ſzerínt meg-nem tartanák, mellyel nem kevéssé-is minket Kereſztényeket meg-ſzégyenítenek.

Mahometnek teste Mechába temettetett-el, de nem földbe ásatott sírba, vagy-is valamelly Cathecumbába, hanem koporsója vasból vagyon munkálva, és eztet egy nagy Magnes kö, a' melly ezen város leg-nagyobb Metsettyének (Török templom) boltozattyába vagyon bé téve, tarttya, és így néminémüképpen a' levegö égbe függ, és ugyan ezért eztet ök nagy tsudának-is tarttyák, de nem tudnak ſemmit-is a' Magnes könek erejérül. Majd minden eſztendöbe ſzent Profétájok koporsójához Caravánt teſznek ök; (ezen ſzó Caraván nem egyebet jelent, hanem ſok ezer emberekbül álló Processiót) ök ezen Processio tartásnál ſok tzeremoniákat viſznek véghez, a' háborúkba meg-ölettetteknek tsontyait garmadákkal vállaikon emelik, magokat ostorozzák, békóba veretik, lántzoltattyák, bötölnek, és útazások alatt egy kereſztény embert, és egy ſzamarat meg-ölnek,

nek, és illyen ájtatosságokkal ezen bútsú járásokat, vagy-is Caravánnyokat végzik.

Fatime nevű leányának Ura Ali vala, és így ezen Vejét hagyta ő Successorának vagyis Califnek, mivel ezen nagy hivatalra ötet tartotta leg-érdemessebbnek lenni; de az ő katonái, és nemzetének nagygyai Abubekert az ő Ipáját válaſztották; de ez által nagy ſzakadás, és egy meg-engeſztelhetetlen ellenkezkedés lett a' Törökök, és Persák között. A' Persák aztat mondották, hogy az a' három elsö Califák Ali előtt, nem igaz Califák, hanem tsak Usurpátorok lettek vólna, de mivel mind a' két fél, tsak az orſzágok meg-hódoltatásáról, és új vallásoknak gyarapításáról gondolkodott, egymásnak békét hagytak, és mivel Enthusiasmusok által eleſztettek, valakik tsak ſzemek eleikbe akadtak, mint égi villámlás úgy megtámadták, és így ſzóltak hozzájok: *Mi tinéktek a' Paraditsomot hozzuk, vagy a' poklot. Kéntelenek leſztek ti vagy az Islamismust fel-venni, vagy-is adót fizetni, avagy kardunk által meg-halni.* Meg-is tartották ök magok ſzavait.

Abubeker két eſztendö alatt egy nagy réſzit Syriának meg-is vette, és erre ſzegényſégbe hólt-meg, nem-is költött ő magára naponként többet ötven kraitzárnál. Tsudáltatik az ő Testamentomának kezdette, melly ezen ſzavakkal van ki-téve: *Ez Abubekernek végsö akarattya, a' mellyet a' más világra menetele előtt adta-ki azon időbe, a' midön a' hitetlenek hinni kezdettek, a' midön az Istent meg-vetők már nem kételkedtek, és a' hazugok igaſſágot ſzóllottak.*

Omár, a' ki ötet követte, hamar el-végzette egéſz Syriának meg-hódoltatását, de nagyobb

gyobb dítsőséget nyert ő az által, hogy ő maga gyilkossának, a' kit Constantinus Heráclius-nak fia meg-ölettetésére küldött, meg-kegyelmezett. Egyetlen egy táborozás által egéſz Mesopotámiát meg-vette, és ez alatt Amru is edgyik fő Vezére Ægyiptust meg-hódoltatta. Az erre következett eſztendőbe 644-be, a' midőn meg-hala, már majd egéſz Persia ezen Saracénusok kezébe vólt, és az ő követője Othman el-is végzette aztat ezen eſztendőbe. Azon hat hatalmas Persáknak birodalma, a' melly Crassusnak idejétül fogvást a' Rómaiak előtt olly félelmes vala, már most utólsó Királlya harmadik Isdegardus alatt, ollyan Nemzettül hódoltatott-meg, a' melly Mahomet előtt meg-vettetett vala. De Persiába ezen Nemzet-is bé-ſzívta magába a' hívſágoknak mérgét, melly később, vagy hamarébb való megromlását közelítette, de még-is ezen meg-vételekhez Africa-is hozzája esett. Meg-láttyuk mi ezen Nemzet mint rontott-bé Spanyol orſzágba, Galliába, és Olaſz orſzágba, de aztat-is meg-fogjuk látni, hogy végtére a' Tatárok által miként aláztatott-meg. A' világ nem-is egyébb, hanem a' véres változásoknak Theátruma.

Ezer történetekbül ki-láthattyuk, hogy ezen Osmannusok az utólsó Rómaikat minden táborozásokban porrá örlötték, néhány példákat elég léſzen elő hozni. Ezen Saracénusok egy ütközetbe ſzaladásra vetemedtek, minekutánna az ő fő Vezérek el-fogattatott vólna, látván eztet egy más Vezér, így kiáltott-fel: *Tehát megfelejtkeztetek ti arról, hogy magatok ellenſégeitekneh hátat mutatni annyit tenne, mint az Istent, és az ő Profétáját meg-bántani! él az Isten. és*

lát benneteket. Meg-fordúltak mingyárt, és meg-is verték a' Rómaiakat.

A' Jármuki ütközet előtt, a' melly Jéruzsálem városának meg-vétele előtt történt, eképpen bíztatta maga Trupjait egy Vezér: *Ti Osmánok! gondollyátok-meg, hogy a' Paraditsom előttetek feküſzik, hátatok megett pedig az ördögökkel a' pokol vagyon, lássátok, előre kívántok-é menni, vagy hátra.*

Egy beſzélgetésben kérdezte Constantinus ezen Amru Vezért, hogy melly igazſága vólna nékie Syria tartománnyához? Ő így felelt erre: *Azon igazſágom vagyom, a' mellyet nékem a' Teremtő adott; ő az orſzágokat úgy oſzttya-ki az ő ſzolgái között, a' mint nékie tetſzik, mert az egéſz világ az ő öröke, és a' mi fegyverünknek ſzerentséje, tudtunkra adgya az ő akarattyát.*

Mahomet egy Osmánt halálra ítéltetett, mivel ez egy Zsidót fortéllyossan meg-tsalt, ezen Saracénus bátorkodott Osmánra apellálni, ez egéſz pörét el-beſzéltette maga előtt, és legottan kardgyát ki-rántván ezen meg-tsalónak fejét le-is ütötte, így ſzólván: *Illyen büntetése vagyon az ollyanoknak, a' kik a' Proféta ítélet hozása ellen fel-állanak.*

A' midőn Ő már Jeruzsálemet meg-akarta venni, ő maga Tevéjén magával vitte eledelét egy iſzákba, vizét-is egy fa tsobollyóba, és ezzel egy ivó fa edényt, a' midőn ő egy Saracénust ſellyem ruhába lenni meg-látott, ollyan ruhába tudniillik, a' melly Persiai préda vala, meg-fogattatta ötet, és artzal a' ſárba vetette, és azon gúnyát rajta öſzve vagdaltatta. Ezen tselekedetek által Mahometnek követői tsak aztat akarták, hogy terméſzetek mindég ke-

mény-

ményſégbe maradgyon, és úgy meg-ne-lágyúllyon, a' mint a' Rómaiakét meg-lágyúlva látták lenni.

Ugyan tsak ha az Úr Istennek az ő titkos úttyairól nem fogunk elmélkedni, tsudállatos dolognak fog az látſzattatni, hogy Mahomet, és az ötet követői ſzintén úgy kezdették az orſzágok meg-hódoltatását, és háborúkat, mint a' Zsidók, és még-is mért vittek a' Zsidók olly keveset véghez; ezek pedig annyi orſzágokat vettek-meg, és még most-is bírják. Én aztat tartom, hogy ennek nem léſzen más oka, hanem az, hogy az Osmányok azon igyekeztek, hogy azon népek, a' mellyeket ők meghódoltattak, vegyék-bé azö Religiójokat, ſőt ezt-tet tselekedni, ha ſzép ſzavakkal véghez nem vihették, erővel-is kénſzeríttették őket, a' Zsidók ellenbe az idegeneknek nem engedték vallásokat fel-venni, és az Arabus ſzeretsenyek az ollyan népeket egyesíttették-is magokkal, a' Zsidók pedig ezt-tet nem tették, ſőt minden más Nemzeteket utáltak, mert a' Sclavitástól féltek.

Ha fel-veſzſzük a' Római pompás hívſágokat, az ő árúlkodóit, ſok Tsáſzároknak gyengeſégét, a' Finantziájokra való roſz gond viselést, a' mostani katonáinak rendetlenſégét, és bátortalanſágát, a' Circusokat, a' Theátrumokat, a' mellyeket inkább gyakorlottak, mint ſem bóldogſágokra tzélozó dolgokhoz láttak vólna, tehát nem tsudálhattyuk, hogy azon hatalmas birodalom meg-ſzaggattatott.

CHRONOLOGICA TÁBLA,

a' mellybe

A' víz özöntül kezdvén, ezen már ki-jött négy Kötetekbe foglaltatott Történetek az eſztendöknek ſzáma ſzerint ki-tétetnek.

Ha a' víz özönt világ teremtésétül az 1656-dikba teſzük, Kriſztus Urunk ſzületését pedig 3984-dikbe, tehát a' víz özönnek kelletett meg-történni Kriſztus Urunk ſzületése elött 2327-dik eſztendöbe.

Már mostan Langlet Úr Chronologiájának idö jegyzéseit fogom követni, de még-is az igen felette régi történeteknek bizonyos idejét nehéz-meg-határozni, ugyan tsak a' mennyire lehet, így téſzem azokat ki.

AUGUSTUS TSÁSZÁRNAK URALKODÁSÁIG.

Szám Kriſztus ſzületése elött.

2965. Ménes Ægyiptusnak elsö Királlya. Nílus vizének ſzokott áradása lakhatatlanná tette vólna Ægyiptust, ha a' terméſzetnek munkája az emberek ſzorgalmatoſsága által aztat meg-nem-gátolta vólna. Azért-is az Indiai-, és más Nemzeteknek népei, már az Ægyiptusbéliek elött vóltak. Ezek tünnek leg-elsöben ſzemünk eleibe a' Historiákban, mivel az igen régi Nemzetekröl keveset tudunk. Fohinak az elsö Chinai Tsáſzárnak, a' Chinai Chronologisták felette régi idöt adnak, a' mellyért-is azon Authorok, a' kik Angliába a' világnak közönſéges Históriáját adták-ki, ötet Noë eleibe tették.

Szám Kriſztus ſzületése előtt.

2640. Bélus a' Babiloniai Birodalomnak fel-állíttója. Más Bélus pedig az Assyriai birodalmat állíttotta-fel 2229-dik eſztendőbe. Ninus következett ezen Uralkodó után, ez után Semiramis, a' ki némellyek vélekedése ſzerínt Babylon városát épitette, mások vélekedése ſzerínt pedig aztat tsak fel-ékesítette.

2300. Yaó Chinai Tsáſzár. A' Chinai Astronomia jegyzésének első ideje. Mairam Úr ſok más Authorokkal bizonyíttya ezen régi időt. Freret Úr mint egy 2145-re teſzi Yaó uralkodását.

2040. Möris Ægyiptusi Király. Azon nevezetes Tó, a' melly, hogy a' Nilus vizét magába vegye, ásattatott, jele vólt azon Nemzet ſzorgalmatoſságának. Nem tudatik a' Pyramisok mikor kezdettek építtetni, némelly Historicusok azt tarttyák, hogy régebbek vólnának a' víz özönnél.

2009. Uranius Saturnusnak, és a' többi Titánoknak attya. Ezen nemzet uralkodott Görög orſzágba, a' hol vad emberek vóltak. Jupiter Saturnusnak fia Thessaliába Király vala. Inachus az ő Öttse Argosba vólt Király. Úgy vélekednek, hogy a' Titának eredetekre való nézve Ægyiptusbéliek lettek vólna. A' Görögök magok Isteneit az Ægyiptusi Isteneknek formájára ő tőlök vették.

1722. Sesostris az ő meg-hódoltatására, Törvénnyeire, és Épülettyeire való nézve leg-nevezetesebb Ægyiptusi Király. Pater Tournemine, az ő uralkodásának kezdetét 1659-dik eſztendőre teſzi-ki. József akkor Ægyiptusba vólt. Moysesnek ugyan első Könyvében ezen Királyról ſemmit ſem olvaſunk, a' kiről a' Profánus Írók annyi dítséreteket teſznek. De Guignes Urnak ſystémája ſzerínt, a'

Szám Krisztus születése előtt.

mellyet Marián Úr-is bé-vett, a' Chinabéliek Ægyiptusi Coloniák, tehát Sesostrist kelletik ezen Colonia fel-állítójának tenni.

1582. Cecrops Görög országba Athéna városának építője. Ez elősször Cecropiának neveztetett. Ő Ægyiptusi vala, és Görög ország mindent az idegeneknek köszönhet, a' kik magokat közöttök letették. Cadmus Phæniciából 1519-be jött hozzájok, és Thébа városát Bæotziában építtette, és ő mutatta-meg leg-első a' betűknek haszнát.

1432. Minos Király, és Törvénytévő Crétába, a' kinek törvénnyei Licurgusnak mutató-tábláúl szolgáltak. Az Arundelisi Márványok ezen időre mutatnak a' vasnak fel-találásáról, a' melly az Ida hegyének meg-gyulladása által okoztatott. Ezen találmány szintén úgy mint az ő Törvénnye Epochát érdemlett vólna, de régibb-is vólt, ámbár a' többi Metallumokból hamarébb munkáltak mint a' vasból. Tsak hamar ezek után bé-hozták Ceres, és Triptolémus a' szántást-is Görög országba.

1260. Theseus Athénai Király, ezen város tsak akkor kezdett nevezetes lenni, mivel ő Atticába fekvő tizen két megyéket, megint maga uralkodása alá hozta.

1209. Trójának meg-vétele. Az akkori Bajnokoknak barbarus erköltsei Homérus által, a' ki mint egy három száz esztendőkkel későbben élt, le-festetnek versekbe, a' mellyeknek ábrázolása kellemetes tünetet adnak előnkbe.

1129. A' Heraclidesek, az az: Herculesnek maradéki, megint viszsza jöttek Peloponésusba, a' honnan kénteleníttettek el-szökni, itt már most nagy félelmet okoznak. Ez azon időnek ponttya, a' melly-

be

Szám Krisztus születése előtt.

be sok Görög Coloniák állíttattak-fel, de leg-főképpen kis Azsiába.

1095. A' sok Archontok Athénába Codrusnak halála után. Az Athénabéliek mindég hajlandók vóltak uralkodások formájának meg-változtatására.

994. Hesiodus. Ezen Poëta, a' ki Homérusnál kevessé öregebb vala, bizonyságai a' Görögök kéízségeinek nyövésében, hogy mennyire mentek ök elő a' tudományokban. Salamon éppen azon időbe élt, mivel 980-dik esztendőbe hala-meg.

888. Carthágo, Didó által a' Tyrusi Királynak Pigmalionnak testvérétül fel-építtetett, és meg-is nagyobbíttatott. A' Phœnicierek szorgalmatossága, a' kik a' hajózásba, és kereskedésbe, minden Nemzetek felett leg-híressebb Nemzet vala a' régiek között, a' Kartágóbéliekkel egyek vóltak, és hamar nagy Nemzetté tették magokat.

885. Lycurgus; vagy Lacædemonnak Törvénytévője. Itten határoztatik-meg azon Epocha sok száz esztendőkről, a' mellyek alatt a' Republikánusok maga jó erkölcsei által tsudákat tettek.

776. Az Olympiádesek. Az Olympiusi játékok, a' mellyeknek eredete nagyon régi; 884-dik esztendőbe meg-újíttattak. Ugyan tsak ezen Olympiádesek, a' mellyek négy esztendőket fogialnak magokba, és a' Görög Chronologiának sinór mértékül szolgálnak, kezdöttek 776-dik esztendőbe.

753. Róma városának építtetése. Ezen eleintén kis városból, a' melly egyedül a' Tolvajoknak menedék hellye vólt, származtak, és ki-is mentek a' leg-hatalmassabb országoknak meg-hódoltatói.

747. Nabunaszkár. Itt kezdődnek a' Chaldæusoknak meg-bizonyított observátziói. Azok felett Ver-

Szám Krisztus születése előtt.

sengés vagyon, a' mellyek Porphyrius bizonysága szerint, Calisthenestől Aristoteleshez küldettettek, és a' régi időket egy 1907-dik esztendőkig foglallyák magokba.

594. Solon Athénai Törvénytévő. Ezen Törvénytévő Philosophus vala. Az ő törvénnyei igen jók lettek vólna, ha az Athénabélieken könnyebben lehetett vólna uralkodni. Még az ő éltébe Pisistratus magát a' város Urává tette, ki-hajtatott ő abból, de megint határozatlanúl uralkodott ő abba. A' szép Mesterségek, és Tudományok, a' mellyeknek ő gyámolítója vólt, virágzottak ő alatta, és birodalmának használtak.

560. Cyrus uralkodása. Nyilván való dolog, hogy ezen Bajnok Babylont meg-vette, és egy kiváltképpen való nagy birodalmat állíttott-fel, de még-is sok bizonytalanságok találtatnak az ő Históriájába. A' szent História dítséri ötet, mivel ő a' Zsidókat, a' kik 70 esztendeig rabságba vóltak, szabadon botsájtotta, és vallásokat-is gyakorlani meg-engedte.

532. Pythagorás magát híressé teszi. Ő kétség kívül maga Philosophiájának fundamentomát a' Brachmánusoknak oskolájába tanúlta. Az Indiabéliek látzattatnak, a' mint felőlök a' régi Historicusok ki-teszik, a' régi Nemzeteknek Mesterei lenni, mivel a' Brachmánusok, az ő túdósai vóltak.

Ezen időbe tette magát Confucius, ezen minden Philosophusok között leg-érdemessebb ember, azon tanításával híressé, a' mellyet a' Chinabélieknek adott. Egy Monárcha sem érdemli úgy Epochát tsinálni mint ő, Zoroaster-is reformálta akkor a' Persák Religióját.

Szám Krisztus születése előtt.

509. Brutus, Róma, a' melly Tarquiniusnak Tyrannismusa alól fel-szabadúlt, az Aristocratziának nagyobb járma alá jutott vólna, hogy ha 493-dik esztendőbe a' népnek Tribunussai nem választattak vólna. Athéna a' Pisistratidesek igájától meg-szadúlt, egy esztendő előtt, hogy Tarquinius el-üzettetett.

450. A' Marathonyi ütközet. A' Rómaiak itten győzedelmeskedtek Miltziades Vezérlése alatt az Ázsiai Hatalmasságokon, az ő historiájokat Vitézségek felől nagyon egybe keverték sok írók. Tíz esztendők múltával Xerxes-is meg-verettetett Salaminnál. Aristides, és Themistocles akkor nagyon híressé tették magokat.

Anaxagorás akkor élni kezdett, és tanítani-is. Herodotus pedig írt. Sophocles magát formálta. Euripides születtetett. A' Philosophia, a' szép tudományok, és Mesterségek a' Heroismussal kezdettek nevekedni.

443. Pericles Athénába uralkodik, de szerentsétlenül, még-is úgy meg-rontya ezen várost, valamint aztat Phydiásnak munkáival fel-ékesítette, ugyan azért az abba lévő pompás nép majd veszedelmére jutott a' Peloponesusi háborúba, mivel 431-dik esztendőbe a' Spartabéliek által tsak hogy nem eltörültettek. Ezen Republicáknak követése-is, a' többi Görögök által, egész Görög országnak romlására esett.

Rómába 451-dik esztendőbe a' Törvény tevésre rendeltetett tíz személyek, hogy valamit ebbe tudhassanak, Görög országba mentek, a' holis meg-világosíttattak, valamint a' Görögök első tudománnyokat Ægyiptusból hozták.

Szám Krisztus születése előtt.

404. Lysander meg-veszi Athénát, és abba 30 Tyrannusokat rendel, e' vala Pericles nagyra vágyó Politicájának gyümöltse, és a' Peloponésusi háborúnak haszna. Alcibiades, a' ki Syracusának szerentsétlen ostromát rendelte, számkivettetett. Athéna 401-dik esztendőbe Thrasybulus által meg-szabadíttatott.

Socratesnek meg-ölettetése 400-dik esztendőbe történt, az ő vétke abból állott, hogy ő Istenfélő, babonaság nélkül való, bölts, és a' köz jót szerető vólt, mint valódi Philosophus meg vetette ő minden hívságos tudományt, és maga Philosophiáját az erkölcsök meg-jobbítására alkalmaztatta. Az ő halála a' Historiában méltán Epocha lehet, mert többet ér, a' háborúbéli Históriáknál.

390. Róma a' Gallierektül meg-vétettetik, és Camillus által meg-szabadíttatik. Ha a' Gallierek a' hadi tudományt úgy értették vólna mint a' Rómabéliek, tehát ezeknek hatalmát, a' kik egész Olasz országot meg-vették, semmivé tették vólna.

371. Epaminondás meg-veri a' Lacedæmonieréket Leuctránál. Théba az ő születése földgye egy ideig meg-tarttya Uradalmát Görög országba. Sparta, és Athéna egymással való ellenkezéseik által magokat meg-rontották. Pelopidás nagy ditsőséggel segítette Epaminondást. Ezen két nagy emberek után maga alatsony régi sorsára jutott Théba.

338. Philippus Macedóniai Király a' Théba, és Athénabélieket meg-győzi Chæroneánál. Ezen győzedelme meg-koronázta az ő fel-tételeit, és ámbár Demosthenes sok ótsárlással ellene perorált, tsak ugyan Ura lett ő Görög országnak. Azon időbe a' Philosophia olly nagy betsbe vólt, hogy Phi-

lip-

Szám Krisztus születése előtt.

lippus maga fiát Sándort Aristotelesre bízta ennek meg-tanúlására.

335. Sándor fel-ült a' Macedoniai Trónusra, és erre második esztendőbe Azsiába mene, és 331-dik esztendőbe Arbéla mellett tartott ütközet által semmivé tette a' Persák nagy birodalmát. Ezen nagy Bajnok meg-hala 324-dik esztendőbe. Országai az ő hadi Vezérinek prédájává lettek. A' Syriai, és Ægyiptusi Királyságok Macedoniától el-szakasztattak. Némelly nemzetek le-vetették a' terhet magokról, és más Királyságokat állíttottak-fel Azsiába.

312. Seleucus egy a' Nagy Sándor Vezérei közűl való, meg-vette Babylont. Ő itten azon nagy Syriai birodalmat állította-fel, a' mellynek fő városa Antiochia lett.

Ptolomæus Ægyiptusba uralkodott, a' hol-is a' Görög tudományok, és Mesterségek hamar virágzani kezdettek, az Ægyiptusbéliek már csak tanítványi vóltak azoknak, a' kik az előbb a' tudományokat ő tőlök tanúlták.

264. Az első Punisi háború. A' Rómaiak, a' kik magok szomszédgyaival mindég háborúba vóltak, ők azokat magok álhatatosságа, a' hadi Mesterségnek értése által mindenkor meg-győzték, és így lassan-lassan magokat hatalmas Nemzetté-is tették, és az Epirusi Királyt Pyrhust Olasz országból ki-is űzték. Mivel pedig az ő Nagyra való vágyódások mindég nevekedett, és a' szerentse-is szolgált nékiek, a' Kartágóbélieket-is meg-győzték, hogy Siciliát könnyebben el-vehessék. A' tengereken-is hírtelen félelmessé tették magokat, hogy Africába evezhessenek. Jóllehet Regulus meg-győzettetett,

Szám Krisztus születése előtt.

és több ellenkező dolgaik-is történtek, de még-is a' Karthágóbéliek elibe tetszések szerínt való békesség pontokat tettek.

202. Hannibal Scipió által meg-győzettetik. A' második Punisi háborúba, a' melly 218-dik esztendőbe kezdődött, a' Rómaiak nagyon szerentsétlenekké lettek, kivált a' Cannai fatalis ütközet által, a' melly 216-dikba történt. Fábius, és Marcellus megint fel-emelték őket, de főképpen a' Thamai ütközet, a' mellybe Scipió diadalmaskodott; már ez után az egész világot rabb szolgasággal fenyegették.

196. Philippussal a' Macedóniai Királlyal békesség lőn. A' hatalmaskodó Rómaiak a' Görögöknek viszsza adták szabadságokat, de tsalárd szándékkal, mivel ők végső meg-aláztatásokra, 's romlásokra igyekeztek.

190. Antiochus Syriának Királlya, Asiaticus Scipió által meg-győzettetik, mivel pedig Róma nékie békességet ád, ő azért a' Taurus hegyének innetső részin fekvő tartományokat által adgya. Már most Róma Azsiába-is uralkodott, de ennek gazdagsága Aszszonyi erköltsöket-is öntött a' Rómaiakba.

168. Paulus Æmilius a' Macedóniai Királyt Perseust meg-veri. Ezen Királyságból Római tartomány lészen. Nagy Sándornak idejében alíg tudtak abba valamit Rómáról.

146. Kartágó, és Corynthus el-pusztítatnak. Kartágó meg-rontásának szomorú következései lettek, mert már most a' passióknak nem vala semminémű tartóztató féke. Corynthussal oda lett a' Görög szabadság, és igen kevés fénnye maradott az Achæusi kötés által-is. Tizenkét esztendőkkel ez után Numantzium városa-is el-pusztúlt Spanyol országba.

Plau-

Szám Krisztus születése előtt.

Plautus, és Terentzius már akkor magokat híressé tették. Az utólsó nagy barátságba vólt Scipió Æmiliánussal, a' ki Kartágót meg-rontotta. A' jó ízlés, és a' nemessebb életnek módja nagyon nevekedtek ezen országok el-pusztítói között.

133. Tibérius Grachus a' Senátorok között támadott öszve esküvésbe maga halálát találta. Az ő Öttse-is C. Grachus nyóltz esztendők el-folyta után meg-ölettetett. Ezek ketten a' Tribunátusba a' népnek védelmezői vóltak, de nagyobb buzgósággal, mint sem böltsességgel. Mivel a' Nagyok gazdagságok által minden rosznra vetemedtek, utollyára a' hazának el-nyomói lettek. Egész Tibérius Grachusnak meg-ölettetéséig nem öntetett még ki Római vér. Emlékezetre való méltó dolog!

121. Narbonésusi Gallia Római tartománnyá lett. Mihent a' Rómaiak valamelly tartományba bé-mehettek, már minden gondolhatta, hogy aztat megis fogják hódoltatni, mert soha sem mentek-bé más okból azokba.

102. Máriusnak a' Cimbriereken való győzedelme. Ezen nép jöve a' Balticum tengernek parttyairól éppen azon országokból, a' mellyekből annyi sok barbarus meg-hódítók annakutánna mint víz özön kiömlöttek. Róma maga boldogságát a' jó rendben meg-tartatott hadi erejének tulajdoníthatta, a' mellyek ugyan hívságaik által mindég jobban megerötleníttettek. A' Jugurthával való háborúba, a' kinek vétkei gyakran meg-nem-büntettettek, mivel ő a' Senátorokat meg-tudta adakozásai által veszteget ni, Márius magát Consulnak neveztette.

88. Polgári háború Sylla, és Márius között. Ez bizonysága annak, hogy egy zabolátlan tisztelétre való

Szám Krisztus születése előtt.

való vágyódás mire nem viheti az embereket. Gyilkosságok, és rettentő számkivetések. Mivel a' jó erkölcsöknek majd nyoma sem vólt, tehát a' Respublicának is önnön polgárai által fel-kelletett daraboltatni, és pusztúlásra hozattatni. Sylla 82-dik esztendőbe örökös Dictátornak ki-hírdettetett, a' Rómaiak tehát magok adtak magoknak Uralkodót, másokat nem okozhattak, de le-tette ő ezen hivatalt.

71. Crassus meg-veri Spartachust. A' rebellis Sclávusoknak ezen Vezére, sok diadalmokat nyert a' Rómaiakon, annyira vólt már a' nép az ő régi tisztességétől el-távozva, de még-is ekkor vóltak nékie nagy, és vitéz Vezérei.

63. Pompéjus Mithridatesnek meg-győzője. Ezen nevezetes Pontusi Király, meg-mutatta egy hoszszú háború által, hogy melly utálatossokká tették magokat a' Rómaiak az által, hogy ők a' népre olly terhes igát vetettek. Pompéjus ugyan csak Lucullusnak el-kezdett munkáját végzette-el. Ő igen könnyű fáradsággal meg-hódolta Cappadocziát, Phænicziát, és a' Syriai Királyságot. Azon esztendőbe nyilatkoztatta-ki Ciceró, Catilinának öszve esküvését.

60. Triumvirátussa Pompéjusnak, Cæsárnak, és Crassusnak, a' kik magok között a' fő hatalmat fel-osztották. Mindenike közülök csak arról gondolkodott, hogy maga szerentséjét meg-tehesse, és ezért a' Birodalomnak sok törvényes igazságait feláldozták.

53. Crassus a' Parthusok által meg-győzettetik, meg-is ölettetik. Ezen Parthusok, a' kik Ázsián akattak boszszút állani, olly hadi emberek vóltak, hogy a' Római birodalmat-is meg-reszkettethették.

49. Cæsár meg-győzi Pompéjust. Ő Galliának meg-hódoltatása után jött viſzſza. Cæsár nem ſzenvedhetett ſenkit maga felett, Pompéjus pedig magához hasonlónak lenni. Ezeknek vetélkedése maga után vonta a' Birodalom el-veſztét. Cæsár győzedelmes lett 48 eſztendőbe Pharsalia mellett, és meg-verte a' Respublika ſzeretőket. Ő 45-dik eſztendőbe örökös Dictátorſágra emeltetett, a' következett eſztendőbe pedig meg-ölettetett. De érdemes vólt ö a' Trónusra, Róma pedig illyen Úr nélkül meg-nem-álhatott.

43. Antónius, Lepidus, és Octáviusnak Trium-Virátuſa. Ezen utólsó unokája vólt Juliának a' Cæsár húgának, és Cæsárnak fogadott fia, és mind helyre hozta a' Politicába való álnok tudománnyával azon hibákat, a' mellyeket nékie bátorſága által véghez kelletett vólna vinni. Mivel ezen Triumvireknél vólt a' fő hatalom, következés képen a' ſzámkivetésre való büntetés-is, azért nagyon-is üldözték mind azokat, a' kik a' ſzabadſág mellett állottak, a' kik 42-dik eſztendőbe Philippi alatt történt ütközetbe Brutus, és Cassiussal meg-hóltak.

31. Az Actziumnál történt ütközet. Antónius, és Octávius ellenſégei lettek egymásnak. Antónius elveſztette ezen ütközetet, a' mellyre Cleopatrának el-ſzaladása vitte, a' ki Ægyiptusnak Királynéja, és az ő ſzeretője vala. Octávius, Augustusnak neve alatt uralkodott Imperatori titulussal. A' Respublica már tsak a' képzelődésnek tüköre vala.

A' RÓMAI TSÁSZÁROK.

Egéſz addig az ideig, a' mikor a' Barbarusok magokat a' Birodalomba meg-erösítették.

A' közönſégessen bé-vett Kereſztény időnek jegyzéſe, kezdödik Rómának épitése után hét ſzáz ötven három eſztendöknek végével, jóllehet a' leg-tudósabb Chronologisták néhány eſztendökkel Kriſztus Urunk ſzületését elöbbre teſzik. Az ö vélekedések hibás, a' másoké még hibássabbak, azért-is leg-jobb a' Kereſztények által bé-vétetett idö jegyzést követni.

Szám Kriſztus ſzületése után.

Augustusnak az ő uralkodása az Actiumnál történt ütközettel Kriſztus Urunk ſzületése előtt harmintz egy eſztendővel kezdödik. Ezen mesterſéges Trónus rabló, a' maga ſzelíd, és békeſséges uralkodásával aztat vitte véghez, hogy az ő kegyetlenſégei, és vétkei, a' mellyeket előbb már el-követett, el-felejtettek. A' Tudósok, a' kiket ő támogatott meg-örökösítették ötet, jóllehet az ő dítséretek nem egyébb vala hízelkedésnél.

14. Tibérius másképpen nagy kéſzſégü, de e' mellett kegyetlen, és meg-tsaló ember. A' Németek, a' kik Augustus uralkodása alatt meg-verték Várust, Germanicus által megint meg-aláztattak. Ez a' nemzet ſzüntelen nyughatatlanította a' birodalmat. Germánicusnak erőſzakos halála Tibérnek tulajdonittatott, mivel a' mig Capreába lakott, erköltstelen-

Szám Krisztus születése után.

lenſége által a' Tyrannismusba nagyon kedve tölt. De a' Prætoriánusok Vezére meg-fojtatta ötet.

37. Cájus Caligula még roſzſzabb vólt Tibérnél, de meg-ölettetett.

41. Claudius nevezetes maga gyengeſégéről, és tehetetlenſégéről, ſzint úgy maga feleſégének Messalinának fajtalan életéről; maga negyedik feleſége Agrippina által meg-ölettetett. Az ő uralkodása alatt Mauritánia, és Britannia Római tartományokká lettek.

54. Néró egy fene kegyetlen vad állat, maga édes annyának, Ministereinek, és önnön oktatójának gyilkossa, 's többeknek másoknak-is: egy fel-támadás után, a' Senátus által halálra ítéltetik.

68. és 69. Galba, Ottó, Vitellius ſokféle katona ſeregektől Tsáſzároknak ki-kiáltattak, mivel a' birodalom a' katonáktól függött, réſz ſzerint másoktól ölettettek-meg, réſz ſzerint magok ölték-meg magokat.

69. Vespasiánus a' Napkeleti katonák által Tsáſzárnak ki-kiáltatott, Vitelliust a' Trónusról le-taſzította, és egy érdemes orſzáglónak mutatta magát lenni. Az ő fia Titus 70-dik eſztendőbe meg-vette Jeruzsálemet. A' Zsidók magok fel-támadások által haragot vontak magokra, a' mellyet ők rettenetes polgári háborúk által felette nagyra vittek.

79. Titus maga kegyeſége által a' Rómaiak előtt magát kedvessé tette. Vesuvius hegyének tüzes kiütése. Herculánum, és Pompéji városoknak betakartatása, vagy-is inkább el-süllyedése.

81. Domitiánus egy vad Tyrannus meg-ölettetik. Az ő uralkodása alatt Agricola Britanniát a' Római hatalom alá veti.

Szám Kriſztus ſzületése után.

96. Nerva igen jó Fejedelem, a' kinek leg-jobb tette az vala, hogy ő Trajánust adoptálta.

98. Trajánus egy igaz, és erköltsös Fejedelem, de a' kinek nem kelletett vólna a' birodalmat újjabb meghódoltatások által meg-bővíteni. Ő által mene a' Persiai tengernek ſzorossán egéſz a' világ tengeréig, a' mellyet a' Parthusoktól el-is vette, de tsak hamar megintlen el-veſztette.

117. Adriánus egy nagy kéſzſégü Tsáſzár, de még-is nem ótsárlás nélkül való. A' Zsidók fel-támadáſokért azzal büntettettek-meg, hogy el-űzettettek, és el-ſzórattattak. A' Birodalom ſzerentsés, és békeſségbe vólt, mivel a' Tsáſzár a' birodalomnak javát tekíntvén némelly el-nyerettetett orſzágokat viſzſza adott.

138. Antoninus egy igaz Philosophus a' Trónuson-is. Az ő 22 eſztendeig tartott Uralkodása, nem ſok történeteket ád a' Historicusoknak a' le-írásra, és ez leg-nagyobb bizonyſága az ő böltsesſégének.

161. Marcus Aurélius példája lehet minden Fejedelmeknek, és tüköre, de még-is ollykor nagyon engedelmes vala. Ezen barbarusok meg-hódítójának, a' ki Pannoniába azokat meg-törte, még ſem vólt annyi hatalma, hogy ő fiának gonoſzſágait meggátolhatta vólna.

180. Comodus bár fia vólt Marcus Aurélíusnak, még-is ſok gonoſzſágai által meg-útáltatott lett, és meg-is ölettetett.

193. Pertinax egy azon nagy emberek közül való, a' kik a' Trónusra hágtak. A' katonák még-is megölték ötet, mivel nem hízelkedett nékiek. És ezek el-is adták a' birodalmat Didiusnak, a' kit a' Senátus két hólnapok el-múltával meg-ölettetett, a' midőn

Szám Krisztus születése után.

midőn Septimius Severus, a' ki a' Trónus el-nyerésében vetélkedő társa lévén a' Római birodalomnak Ura lett.

194. Severus kegyetlen, de tellyes nagy tulajdonságokkal, meg-győzte a' Parthusokat, és Brittusokat, de ezen diadalmai a' birodalomnak fortéllyára nem váltak.

217. és 218. Macrinus meg-ölettetett a' katonák által, valamint Heliogabalus-is az ő követője, egy a' leg-bolondabb, és meg-útáltatott Tsászárok közül való.

211. Caracalla maga testvérének Gétának gyilkossa, maga jobbágyainak Tyrannusa, meg-ölettetett Macrinus által, a' ki a' Prætoriánus sereget ellene fel-támasztotta.

222. Alexander egy bölts, és vitéz Fejedelem maga katonáitól meg-ölettetett, a' kik az ő hazai gondolatival meg-nem elégedtek. Meg-győzte ő Artaxerxest, a' ki a' Parthusok birodalmát fel-forgatta, és ennek töredékeiből megint egy új Persiai birodalmat állított-fel.

235. Maximinus Góthusi születés. A' Senátus más Tsászárokat választott, a' katonák pedig meg-ölték Maximinust, a' többi Tsászárokkal edgyütt.

238. Gordiánus a' Persák meg-győzője, meg-ölettetett 245-dik esztendőbe Philippus által, a' ki a' Birodalomba követője vala, de hamar a' katonák által utánna ő-is meg-ölettetett.

249. Décius a' katonák által Tsászárnak tétettetik, de azon Góthusok által, a' kik a' Dunán által mentek, meg-ölettetik.

252. Gallus egy ütközetbe Æmiliánus által meg-ölettetik, de magát-is a' katonák meg-ölték.

Szám Krisztus születése után.

254. Valeriánus. A' barbarusoknak bé-ütései félelmesebbek lesznek. Trebisonde, Chalcedon, és több más városok, a' Scyták, és Góthusok hatalma alá esnek. Valeriánus meg-hal mint foglya Sápornak a' Persák Királlyának.

260. Galliénus egy alá való Fejedelem Spiritus nélkül való. A' birodalom most jobban mint eddig megrongáltatott, minden felöl emelkedtek a' Trónust kívánók, Pannoniába, Galliába, és Ægyiptusba is, harmintzra ment azoknak száma. Görög ország, és Azsia, a' Góthusok által meg-rontattatott. Galliénus maga testvér Öttsével Mailand mellett meg-ölettetett.

268. Második Claudius egy nagy ütközetbe meg-veri a' Góthusokat a' Duna mellett, szerentsétlenség vala, hogy az ő Uralkodása tsak kevés ideig tartott.

270. Aureliánus egy nagy katona, a' kit a' szerentse követett, nevezetes a' Czenobia diadalma által, a' ki Odenatusnak Palmyrai Királynak özvegye vala, és a' ki magát Napkeletten Királynénak tette. Ő a' Barbarusokat Olasz országból, a' kik aztat pusztították, ki-kergette. De nem tekíntvén az ő nagy tetteit, némelly ölzve esküdtek meg-ölték ötet.

275. Tacitus a' Senátus által válaszтatott, érdemes-is vólt ő a' Trónusra, de még-is meg-ölettetett.

276. Próbus, a' ki Pannoniából való vólt, és a' katonák által válaszтatott, az ő táborozásai által, a' mellyeket végzett Galliába, Illyriába a' Géták ellen, Azsiába a' Persák ellen, Ægyiptusba, és Thrátziába, a' Római név nagyon fel-emeltetett. A' katonák, a' kikkel békességnek idején haszнos munkákat tétettetett, meg-ölték ötet.

282.

Szám Krisztus születése után.

282. Carus, Carinus, és Numeriánus, igen kevés ideig országlottak.

284. Diocletiánus Dalmátziából való, egy Senátornak szabadon botsájtotta, de egy nagy Fejedelemnek tulajdonságaival bíró, hogy ő a' barbarusoknak, a' kik a' birodalmát minden felöl nyúghatatlanították ellent álhasson, Maximiniánust a' Tsászárságba társának választotta, és ők ketten egy egy Cæsárt választottak. Mind a' ketten 304-dik esztendőbe a' Koronát le-tették. Az általok választatott Cæsárok Constantius Chlórus, és Galérius követték őket az Uralkodásba. Diocletiánus, a' ki magánosságába magát szerentsésnek tartotta lenni, soha a' Trónusra többé nem vágyott, de Maximiánus másképpen gondolkodott.

306. Constantinus Constantius Chlórusnak fia, a' ki Galliába böltsen uralkodott. Meg-győzte ő azon Usurpátor Maxentiust 312-dik esztendőbe. Liciniust-is le-tasította a' Trónusról, meg-is ölette ötet. Ő a' Tsászári Residentziát által tette Byzantziumba, a' melly most Konstantzinápolynak neveztetik. A' keresztény vallást meg-engedte, maga-is Keresztény vólt, de a' keresztények akkor szakadásokat kezdettek, melly által nagy zűrzavar lőn. A' Donatisták szakadása, és az Ariánismus ki-mondhatatlan sok rosszat okoztak, a' mellyeken Constantinus segíteni nem tudott. Az első Concilium 325-dik esztendőbe Nicæába tartattatott, a' mellybe a' Kristusnak Istensége meg-esmértetett, az Ariánusok, a' kik ez ellen vóltak, napról napra nevekedtek.

337. Második Constantinus, Constantius, és Constans, Constantinusnak fiai, fel-osztották magok között

Szám Krisztus születése után.

a' birodalmat. 350 esztendőtől fogvást tsak maga uralkodott Constantius, és az Ariánismust meg-engedte; azért-is a' Religió pörlekedését még többre vitte. A' Németek Galliába bé-tsaptak, Juliánus, a' ki Cæsárnak neveztetett, visza kergette őket, és Galliába böltsen uralkodott. A' katonák ki-kiáltották ötet Tsászárnak, Constantius pedig meg-hala éppen a' midőn rajta akart menni.

361. Juliánus a' Kereszténység meg-vettetése, 's megútálása által felette meg-motskolta maga hírét nevét, és erkőltseit, egy gaz Philosophia nagy vakságba ejtette ötet. Mint egy pogány úgy holt ő meg egy szerentsétlen táborozásba a' Persák ellen.

363. Joviánus a' Kereszténységet nagy böltsességgel megint elő mozdította.

364. Az első Valentiniánus bátyának halála után a' katonák által Tsászárnak választatott, és vele uralkodó Tsászárnak ő maga testvér Öttsét Válenst választotta. Ezen utólsó üldözte a' Catholicusokat. Gratiánus 376-dik esztendőbe Valentiniánus attya helyébe Tsászár lett. A' Góthusok Thráciába letelepednek, és erre Konstantzinápolyt fenyegetik. Válens ezen Barbarusok által meg-verettetik, és 378-dik esztendőbe meg-hala.

379. Theodósius, Gratiánus, a' ki ötet magával való uralkodónak tette, a' Napkeletet bízta uralkodására. Tsak hamar meg-mutatta a' Religió aránt való nagy buzgóságát. A' Barbarusok az ő uralkodása alatt meg-aláztattak. Második Valentiniánusnak halála után, a' ki Napnyúgotton Tsászár vala, és 392-dik esztendőbe meg-ölettetett, Theodósius, egyesítette megint az egész birodalmat.

Szám Krisztus születése után.

395. Arcádius Nap-keletten, Honórius Nap-nyúgotton. Ezen két fiai alatt Theodósiusnak, gyenge és erköltstelen Fejedelmek alatt mindenek hanyatlásra indúltak. A' Religió pörei hátráltatták a' Haza aránt való szorgalmatosságot, és a' barbarusok ez által fortélyokat nyertek, és így folytak a' dolgok második Theodósius alatt-is, és harmadik Valentiniánus alatt.

Azon Barbarusok, a' kik magokat a' Birodalomba meg-erösítették.

A' Vandalusok, Alanusok, és Svábok puſztíttyák Galliát, és meg-hódoltattyák Spanyol országot 409-dik esztendöbe.

Erre következett esztendöbe Róma Alaricus Góthusok Királlya által meg-vétettetik, ez ollyan nagy ember vólt, hogy ha akarta vólna, Olasz országot maga hatalma alá vethette vólna.

A' Burgunderek magokat 413-dik esztendöbe Galliába le-tették. A' Francusok néhány esztendökkel késöbben.

Atilla a' Hunnusok Királlya meg-veszi Napkelettet, és Napnyúgottot, míglen Gensericus a' Vandalusok Királlya Africát meg-veszi.

A' Szakszók, és Angelek meg-hódíttyák Britanniát az ötödik századnak közepén.

Odoacker a' Herulerek Királlya véget vettet a' Napnyúgotti Tsászársággal Augustulusnak Uralkodása alatt 476-dik esztendöbe.

Theo-

Theodoricus Ostrogóthusok Királlya le-veti a' Trónusról Odoackert, és Olaſz orſzágba ditsöſégesen uralkodik.

A' Visigóthusok meg-ſzállyák Spanyol orſzágot, és egy réſzit Galliának, a' hol hamar Alaricus ideje után magokat le-tették.

Chlodovicus 485. eſztendőbe fel-állíttya, meg-is erősíti a' Frantzia Monarchiát.

Justiniánusnak Fő Vezérei meg-hódoltattyák Olaſz orſzágot, és Africát megint, de már második Justinus az ő követője alatt meg-veſzi Alboinus a' Longobardusok Királlya Olaſz orſzágot 568-dik eſztendőbe.

Az Arabusok, a' kiket Mahomet meg-hódolt, még jobban ízekre ſzagattyák a' Római birodalmat, és annak réſzeiből kiváltképpen való nagy hamarſággal egy roppant birodalmat állítanak-fel Mahometnek halála után, 632-dik eſztendőbe, a' melly még ma-is virágzik.

A' Negyedik Kötetnek

VÉGE.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

Zenének halála - Ft 200.

GYADÁNI
HISTORIA
4